

POKRÍZOVÁ OBNOVA SR: ZVYŠOVANIE ZAMESTNANOSTI A INKLÚZIA RÓMOV

NÁRODNÝ KONVENT O EURÓPSKEJ ÚNII

Národný konvent o EÚ

Alexander Mušíinka, Vladimír Benč (eds)

POKRÍZOVÁ OBNOVA SR: ZVYŠOVANIE ZAMESTNANOSTI A INKLÚZIA RÓMOV

NÁRODNÝ KONVENT O EURÓPSKEJ ÚNII

Národný konvent o EÚ

POKRÍZOVÁ OBNOVA SR: ZVYŠOVANIE ZAMESTNANOSTI A INKLÚZIA RÓMOV

© Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Prešovská univerzita
a Úrad vlády Slovenskej republiky

Prešov 2011

Editori: Alexander Mušinka, Vladimír Benč

Recenzenti: Prof. RNDr. Ivan Bernasovský, DrSc.

Mgr. Juraj Buzalka, M. A., PhD.

Jazyková korektúra: Anna Bakajsová

Grafický dizajn: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku (SFPA)

Zborník bol vydaný vďaka podpore Úradu vlády SR v rámci projektu
Národný konvent o EÚ.

Zborník vychádza aj s podporou a v spolupráci s:

Za obsah jednotlivých textov zodpovedajú ich autori.

Niektoré príspevky vychádzajú v pôvodnom znení ako prepisy
príspevkov z konferencie a seminára.

ISBN 978-80-89356-30-0

Obsah

Úvod.....	7
<i>Vladimír Benč, Alexander Mušinka</i>	
Úvodný príhovor.....	11
<i>Pavol Magyar</i>	
Inklúzia Rómov ako podmienka trvalo udržateľného rozvoja SR.....	14
<i>Ladislav Šimko</i>	
Slovenska ekonomika a Rómovia: stratené príležitosti	20
<i>Anton Marcinčin</i>	
Pokrízová obnova SR: spoločenská zodpovednosť.....	26
<i>Ivan Juráš</i>	
Legislatívny zámer Zákona o SVS	32
<i>Barbora Vávrová</i>	
Možnosti samosprávy pri zamestnávaní Rómov	43
<i>Dušan Šlosár</i>	
Mesto Lipany a niektoré aktivity a problémy v oblasti práce s Rómami ..	49
<i>Eduard Vokál</i>	
Zamestnanosť Rómov v Sabinovskom okrese a možnosti jej zvyšovania	54
<i>Jaroslav Baňas</i>	
Komunitné centrum ako sociálny podnik	58
<i>Miroslav Pollák</i>	
... alebo názov si dajte aký chcete (Obecný podnik Spišský Hrhov).....	66
<i>Vladimír Ledecký</i>	

Neštátne služby zamestnanosti – postrehy a skúsenosti	73
<i>Ľuboš Sopoliga</i>	
Synergické efekty využitia potenciálov potrieb krajinného prostredia Slovenskej republiky a ľudského kapitálu v rómskych komunitách pre tvorbu udržateľných pracovných miest	83
<i>Dušan Bevilaqua</i>	
Limity a determinanty zamestnanosti Romů	90
<i>Tomáš Kobes</i>	
Vybrané dáta o postavení rómskych domácností na trhu práce na základe UNDP zisťovania životných podmienok v roku 2010.....	97
<i>Jarmila Filadelfiová, Daniel Škobla</i>	
Sociálne vylúčené rómske zoskupenia a nezamestnanosť ich členov.....	104
<i>Imrich Vašečka</i>	
Rómovia a aktívna politika trhu práce na Slovensku	115
<i>Gizela Brutovská</i>	
Formálne vzdelávanie a zamestnateľnosť Rómov.....	125
<i>Rastislav Rosinský</i>	
Príčiny nezamestnanosti z pohľadu rómskych žien.....	136
<i>Marek Lukáč</i>	
Ústavná starostlivosť a životný štart mladých dospelých s dôrazom na uplatnenie na trhu práce.....	143
<i>Milan Fico</i>	
Dopad náboženských misii v rómskych komunitách na zamestnateľnosť (na základe výsledkov výskumu SIRONA 2010)	158
<i>Tomáš Hrustič, Tatiana Podolinská</i>	

Saleziáni don Bosca na Sídlišku Luník IX v Košiciach.....	169
<i>Peter Žatkuľák</i>	
Slovenská a americká skúsenosť s chudobou a projekt Mosty z chudoby	171
<i>Bill Baker</i>	
Projekt zamestnávania Rómov v spoločnosti U. S. Steel	174
<i>Ján Bača</i>	
Rómovia v ozbrojených zboroch SR.....	179
<i>Peter Tupta</i>	
Kováčstvom späť na trh práce	181
<i>Róbert Rigo</i>	
Reálne možnosti zamestnania sa Rómov v malom regióne	187
<i>Michal Filičko</i>	
Vysoká nezamestnanosť? Nie, nízka zamestnanosť	194
<i>Pavol Vilček</i>	
Roma Educational and Development Fund (RED FUND)	197
<i>Monika Benková</i>	
OZ Divé maky a ich aktivity s rómskou talentovanou mládežou.....	201
<i>Lucia Dohnalová</i>	
Odporúčania z konferencie a seminára.....	206
<i>Vladimír Benč, Alexander Mušínska</i>	

Vladimír Benč¹

SFPA, Prešov

Alexander Mušínska²

Ústav rómskych štúdií,

Prešovská univerzita, Prešov

Úvod

Slovensko má dlhodobý problém s vysokou nezamestnanosťou a s nízkou zamestnanosťou. Práve trh práce sa ukazuje ako najväčší dlhodobý štruktúrny problém slovenskej ekonomiky a aj napriek pozitívnemu vývoju pred ekonomickou krízou sa nám nepodarilo výraznejšie znížiť nezamestnanosť. O to horšia situácia je v oblasti dlhodobej nezamestnanosti, ktorá sa na Slovensku v najväčšej miere dotýka sociálne vylúčených spoločností. V kruhu chudoby sa ocitla hlavne veľká skupina rómskej menšiny, ktorá z rôznych dôvodov a príčin na začiatku transformácie opustila trh práce a doteraz nie je schopná sa naň vrátiť a situácia sa dlhoročne zhoršuje. Aktuálna ekonomická kríza len zvýraznila tento negatívny stav a negatívne tendencie.

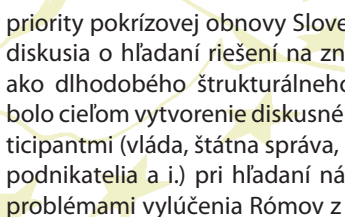
Na druhej strane však, kríza priniesla so sebou aj možnosti pre rozsiahle reformy a zmenu nastavenia systému. Je zrejmé, že ďalší rozvoj Slovenska bez riešenia problémov sociálne vylúčených spoločností nie je možný a do pokrízovej obnovy je nutné zahrnúť aj hľadanie riešení spojených s inklúziou sociálne vylúčených spoločností. A práve trh práce by mal zohrať kľúčovú úlohu nielen pri obnove ekonomiky, ale aj pri inklúzii, pri pretrhnutí bludného kruhu chudoby veľkej časti obyvateľov Slovenska, ktorí žijú, nie virtuálne na okraji spoločnosti, ale už aj reálne na okraji dedín, miest či v getách.

Aj preto Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku v spolupráci s Ústavom rómskych štúdií FHPV Prešovskej univerzity, Úradom vlády SR, Zastúpením Európskej komisie v SR a Ministerstvom zahraničných vecí SR zorganizovali v dňoch **10. – 11. júna 2011 na Prešovskej univerzite v Prešove** medzinárodnú odbornú konferenciu a seminár s názvom „**Pokrízová obnova SR: zvyšovanie zamestnanosti a inklúzia Rómov**“.

Hlavným cieľom konferencie a seminára bolo diskutovať o možnostiach a spôsoboch zvyšovania zamestnanosti a tvorby pracovných miest ako kľúčovej

¹ Vladimír Benč, riaditeľ kancelárie a výskumný pracovník, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Hlavná 11, 080 01 Prešov, tel./fax: 051 / 772 10 18, e-mail: benc@sfpa.sk, web: www.sfpa.sk.

² Alexander Mušínska, výskumný pracovník, Ústav rómskych štúdií FHPV, Prešovská univerzita, Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, e-mail: musinka@unipo.sk, web: www.unipo.sk.

priority pokrízovej obnovy Slovenska. Špecifickou súčasťou konferencie bude diskusia o hľadaní riešení na znižovanie dlhodobej nezamestnanosti Rómov ako dlhodobého štrukturálneho problému slovenského trhu práce. Taktiež bolo cieľom vytvorenie diskusného fóra medzi všetkými zainteresovanými účastníkmi (vláda, štátna správa, samospráva, akademická sféra, MVO, aktivisti, podnikatelia a i.) pri hľadaní návrhov riešení spojených so zamestnanosťou, problémami vylúčenia Rómov z trhu práce a súvisiacich pripravovaných reforiem politik trhu práce a sociálnej reformy.

Výstupom z konferencie a seminára bol súbor odporúčaní pre vládu SR a tiež tento zborník príspevkov na jednotlivé odborné problémy, ktorými sa konferencia i seminár zaoberali:

- zamestnanosť a tvorba pracovných miest v EÚ a v SR,
- nezamestnanosť ako kľúčový problém slovenskej ekonomiky: možnosti integrácie dlhodobo nezamestnaných do trhu práce,
- samosprávy a zamestnanosť Rómov,
- teoretické limity a determinanty zamestnávania Rómov,
- praktické skúsenosti so zamestnávaním Rómov.

Samozrejme, je zrejmé, že jednorázové podujatie nemôže vyriešiť všetky nahromadené a neriešené problémy, avšak cieľom bolo iniciovať dlhodobejšiu aktivitu, ktorá bude poskytovať priestor pre hľadanie riešení problémov a uplatňovanie týchto riešení do národných stratégií a programov ako aj na zahŕňanie týchto riešení do politických programov celého politického spektra na Slovensku. Aj preto boli tieto dve podujatia uskutočnené v rámci projektu **Národný konvent o EÚ**, ktorého cieľmi sú:

- inštitucionálne zabezpečenie celonárodnej debaty o EÚ a o reformách na národnej a nadnárodnej úrovni so zapojením širokého okruhu predstaviteľov hlavných sfér verejného života v SR,
- posilnenie regionálnej dimenzie verejnej debaty o reformách politik v SR a v EÚ,
- poskytovanie pravidelných, aktuálnych a odborne podložených informácií slovenskej verejnosti o súvislostiach členstva SR v EÚ, o inštitúciách a spoločných politikách Únie,
- vytvorenie platformy pre vypracovávanie spoločných „národných“ stanovísk v konkrétnych otázkach, týkajúcich sa spoločných politik a inštitúcií SR a EÚ,
- posilnenie legitimity pozícií slovenských zástupcov v inštitúciách EÚ pri presadzovaní národných záujmov SR.

Obrovský záujem o konferenciu a seminár (spolu sa ich zúčastnilo viac ako 170 účastníkov) a hlavne rozsiahla odborná diskusia na jednotlivé témy na jednej strane ukázali **ako rozsiahle sú problémy súvisiace s chudobou a sociálne vylú-**

čnými spoločnosťami na Slovensku. Na druhej strane ukázali, že **sa dá nájsť množstvo návrhov a riešení a taktiež sa ukázala možnosť nájdania konsenzu**. Zároveň sa ukázala **potreba systematicky realizovať takéto podujatia s následným transferom získaných poznatkov do praxe**. Veríme, že množstvo podnetov a nápadov odznených na oboch podujatiach neostane vysieť niekde vo vzduchu, ale že sa začnú realizovať, a aj preto sme radi, že tento zborník uzrel svetlo sveta, umožnil zachovať mnohé pozitívne nápady a návrhy riešení problémov, ktorým musíme čeliť.

Tento zborník v určitej miere prierezovosti poskytuje čitateľovi prehľad o šírke diskutovanej problematiky. Na konferencii a seminári zaznelo celkovo 33 príspevkov, z ktorých v tomto zborníku predstavujeme 29³.

Celkovo tieto príspevky by sa dali rozdeliť do troch okruhov. Do prvého by sme mohli zaradiť, okrem úvodných prejavov obecnjšieho charakteru, príspevky predstaviteľov štátnej správy a samosprávy týkajúce sa jednak ich praktických skúseností pri riešení tejto problematiky ako aj návrhov a podnetov na jej riešenie. Druhým okruhom boli príspevky z prostredia akademickej obce, ktoré poukazovali na teoretické prístupy a možnosti vnímania tejto témy, ale vo výraznej miere prezentovali aj výsledky rôznych výskumov a zisťovaní. Posledným okruhom sú príspevky z prostredia mimovládnych organizácií, ktoré sa prioritne orientovali na prezentáciu ich konkrétnych skúseností priamo z terénu a na problémy s ktorými sa dennodenne stretávajú.

Vzhľadom na vyššie uvedenú šírku diskutovanej problematiky a rôznorodosť diskutujúcich majú aj jednotlivé príspevky rôznu formu a obsah. Prezentované v tomto zborníku sú jednak výsostne odborné štúdie, tak aj eseje a subjektívne prezentácie (niektoré napríklad formou autorizovaných diskusných vystúpení). Nemyslíme si, že tento fakt by mal akýmkoľvek spôsobom znižovať kvalitu materiálov publikovaných v tomto zborníku. Práve naopak, sú jasným dôkazom širokospektrálnosti a komplexnosti tejto témy.

Tento zborník v žiadnom prípade nemá (a ani nemôže mať) ambíciu poskytnúť vyčerpávajúci prehľad celej škály diskutovanej problematiky alebo (a aspoň do určitej miery) prezentovať jednotný názor na túto tému. V mnohých prípadoch je možné sledovať odlišné vnímanie jednotlivých prístupov a názorov a sme si v plnej miere vedomí faktu (a svojím spôsobom sme tomu aj radi), že takmer každý z príspevkov, aj napriek mnohým odpovediam, generuje množstvo ďalších, doposiaľ nezodpovedaných otázok. Aj napriek tomu však môžeme konštatovať, že účastníci konferencie a seminára sa zhodli na mnohých veciach, ktoré sa prejavili v konsenzuálnej podobe vo forme záverečných odporúčaní z konferencie a seminára.

³ Štyri príspevky sa nám, žiaľ, do tohto zborníka nepodarilo získať z dôvodu ich nedodania zo strany autorov.

Pevne veríme a dúfame, že táto aktivita ako aj jednotlivé príspevky, vyprovokujú ďalšiu odborne kvalitnú a spoločensky prijateľnú plodnú diskusiu, ktorá povedie k postupnému presadzovaniu konkrétnych riešení.

Úvodný príhovor

Vážené dámy, vážení páni

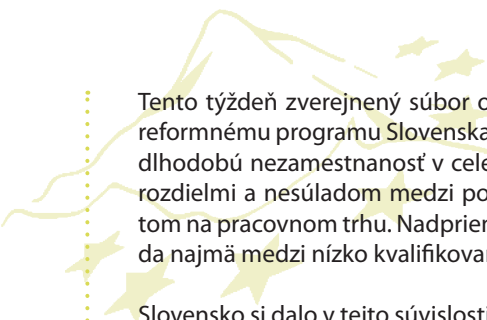
Dovoľte mi, aby som sa Vám prihovril a pozdravil Vás v mene Zastúpenia Európskej komisie na Slovensku na šiestom podujatí v rámci projektu Národného konventu o EÚ, ktorý organizujeme spoločne s Úradom vlády a Spoločnosťou pre zahraničnú politiku. Veľká vďaka patrí aj Ministerstvu zahraničných vecí a, samozrejme, aj Prešovskej univerzite, na pôde ktorej sa momentálne nachádzame.

Cieľom dnešnej konferencie a seminára je diskutovať o možnostiach a spôsoboch zvyšovania zamestnanosti a tvorby pracovných miest ako kľúčovej priority pokrízovej obnovy Slovenska a EÚ, pričom špecifickou súčasťou konferencie bude diskusia o hľadaní riešení na znižovanie dlhodobej nezamestnanosti Rómov.

Tvorba pracovných miest je jednou z najaktuálnejších tém na celoeurópskej úrovni. Inštitúcie EÚ a väčšina členských štátov majú stále plné ruky práce so zvládaním akútnych dôsledkov hospodárskej krízy. Napriek viacerým pozitívnym správam a náznakom oživenia, je bez práce takmer 10 percent ľudí v produktívnom veku a okolo 85 miliónov obyvateľov EÚ žije pod oficiálnou hranicou chudoby.

To sú dva z mnohých dôvodov, pre ktoré Európska únia vlani zostavila významný strategický dokument – víziu pre nasledujúce desaťročie Európa 2020. Témam tejto konferencie budú blízke najmä tie časti Stratégie EU2020, ktoré hovoria o inkluzívnom raste, najmä dve vlajkové iniciatívy – Agenda pre nové zručnosti a pracovné miesta a Európska platforma proti chudobe.

Pristavme sa najprv pri tej prvej – Európske obyvateľstvo starne, čo znamená vyššie náklady nielen na penzie, ale aj zdravotnú starostlivosť, a to v situácii, keď sa dramaticky znižujú príjmy vlád využívané aj na vyplácanie dôchodkov či sociálnych dávok. Ak chce Európa udržať svoj sociálny model, počet pracujúcich osôb sa musí zvýšiť. V rámci cieľov EÚ 2020 je to za celú Európu zo súčasných 69 na 75 %.

Tento týždeň zverejnený súbor odporúčaní Európskej komisie k Národnému reformnému programu Slovenska konštatuje, že na Slovensku máme najvyššiu dlhodobú nezamestnanosť v celej EÚ (9,2 %) a tá je umocnená regionálnymi rozdielmi a nesúlalom medzi ponúkanými pracovnými zručnosťami a dopytom na pracovnom trhu. Nadpriemerne vysoká miera nezamestnanosti prevláda najmä medzi nízko kvalifikovanými pracovníkmi.

Slovensko si dalo v tejto súvislosti za cieľ zvýšiť mieru pracovníkov s dosiahnutým stredoškolským vzdelaním. Komisia však odporúča zlepšiť úroveň rekvalifikácie a celoživotného vzdelávania, ktoré SR využíva v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ podpriemerne (2,8 %).

Aj to je spolu s kľúčovými štrukturálnymi reformami jedna z ciest, ako zabezpečiť viac práce pre európskych občanov, viac prostriedkov pre systémy sociálneho zabezpečenia a lepšie predpoklady pre zraniteľné skupiny obyvateľstva, na to, aby si našli zamestnanie.

Čo nás privádza k druhej veľkej téme tejto konferencie – hľadaniu riešení na znížovanie dlhodobej nezamestnanosti Rómov. Je len málo členských krajín, ktoré táto otázka páli tak naliehavo ako práve Slovensko.

Napriek určitému pokroku dosiahnutému tak na úrovni členských štátov, ako aj na úrovni EÚ v posledných rokoch, sa situácia väčšiny Rómov zmenila len málo. Dospeli sme do štádia, kde samotná nediskriminácia nestačí na riešenie sociálneho vylúčenia Rómov. Ak chceme viditeľne zlepšiť situáciu Rómov, musíme byť razantnejší, odvážnejší a aktívnejší.

Samozrejme, za kľúčové aspekty integrácie Rómov, akými sú vzdelávanie, zamestnanosť, zdravotníctvo či bývanie, nesú zodpovednosť členské štáty. EÚ však môže tieto činnosti koordinovať a podporovať. Jedným z významných konkrétnych prejavov tejto podpory a koordinácie je Rámec EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020, ktorý prijala Európska komisia v apríli. Cieľom tohto dokumentu je pomôcť usmerniť vnútroštátne politiky zamerané na rómsku problematiku a zmobilizovať finančné prostriedky, ktoré sú k dispozícii na úrovni EÚ na podporu lepšieho začleňovania Rómov žijúcich v Európe.

Od členských štátov Komisia očakáva, že na základe Rámca EÚ vypracujú svoje vnútroštátne stratégie integrácie Rómov, ktoré by mali byť zosúladené so štyrmi základnými piliermi, teda Prístup k vzdelaniu, Prístup k zamestnaniu, Prístup k zdravotnej starostlivosti a Prístup k bývaniu a základným službám. Tieto stratégie by mali členské štáty predložiť Komisii do decembra 2011. Komisia ich následne vyhodnotí a bude skúmať dosiahnutý pokrok.

Vážené dámy, vážení páni

Európa si sa na jednej strane uvedomuje, že bude nevyhnutné prerušiť začarovaný kruh chudoby, ktorá sa prenáša z jednej generácie na druhú. Prevažná väčšina Rómov v produktívnom veku nemá vzdelanie, ktoré potrebuje na získanie dobrého zamestnania.

Na druhej strane však majoritné obyvateľstvo ako keby stále nemalo dostatočné povedomie o výhodách integrácie Rómov a financie na integračné a socializačné projekty považuje za vyhodené peniaze. Ako keby sme si neuvedomovali potenciál, ktorý by zlepšenie situácie Rómov mohlo priniesť pre celú spoločnosť, najmä v podobe ich sociálneho začlenenia.

Nehovoriac o významných ekonomických aspektoch pracovnej a sociálnej integrácie Rómov. Podľa nedávneho prieskumu Svetovej banky by plná integrácia Rómov na pracovnom trhu pre niektoré krajiny mohla znamenať prínos vo výške 500 miliónov eur ročne. Rozšírená účasť Rómov na pracovnom trhu by zlepšila ekonomickú produktivitu, znížil by sa objem platieb na sociálne dávky a zvýšili sa príjmy z dane z príjmu.

Čo je však asi najdôležitejšie, všetky tieto dôležité dôsledky integrácie Rómov by mohli podporiť atmosféru väčšej otvorenosti na strane väčšinového obyvateľstva a prispieť k ich lepšej integrácii do komúní, ktorých sú súčasťou.

Dovoľte mi ešte raz poďakovať sa spoluorganizátorom z ÚV, MZV, SFPA, a Prešovskej univerzite za vklad do prípravy tohto podujatia. Verím, že kvalita dnešných panelistov a vaša aktívna spoluúčasť prispievajú k tomu, že dnes a zajtra na akademickej pôde strávime zaujímavé a inšpiratívne chvíle.

Inklúzia Rómov ako podmienka trvalo udržateľného rozvoja SR

Ľudstvo sa v súčasnosti nachádza v rozhodujúcom okamihu svojich dejín. Sme konfrontovaní s pretrvávajúcou nerovnosťou medzi jednotlivými národmi a aj v nich samotných, s narastajúcou chudobou, hladom, chorobami a negramotnosťou a s pokračujúcim poškodzovaním ekosystémov, od ktorých závisí naša telesná a duševná pohoda. Spojenie environmentálnych a rozvojových záujmov, spolu s venovaním väčšej pozornosti tejto oblasti sociálneho rozvoja, umožní uspokojiť základné potreby, zlepšiť životnú úroveň všetkých obyvateľov a dosiahnuť lepšiu a bezpečnejšiu budúcnosť. Žiaden národ nemôže dosiahnuť tieto ciele individuálne, spoločne je to však možné, a to v celosvetovom partnerstve za trvale udržateľný rozvoj.

Už v roku 1992 v Riu sa konala prvá konferencia, ktorá sa venovala, a to hlavne z tej environmentálnej stránky, problematike venujúcej sa klíme, energii, doprave, spotrebe a výrobe, ale aj reálnemu zdraviu, rozvoju regiónov, sociálnej inklúzii. V Európskej únii (zároveň aj na Slovensku) bola spracovaná Európska stratégia pre trvalo udržateľný rozvoj. V jeseni tohto roku sa budú konať odpočty v rámci EK a na budúci rok je plánovaná konferencia OSN o Trvalo udržateľnom rozvoji v Riu pod názvom: „Rio+20“. Je nutné poznamenať, či Stratégia Európa 2020, ale aj makrostratégie, ktoré EÚ spracováva (pre Slovensko je relevantná Dunajská stratégia), sú v plnej synergii vo svojich cieľoch s trvalo udržateľným rozvojom.

Sme v období, keď sa práve s problematikou inklúzie Rómov hovorí veľa o efektívnom čerpaní štrukturálnych fondov. Aj v tomto programovom období 2007 – 2013 sme si stanovili horizontálne priority v rámci štrukturálnych fondov. Trvalo udržateľný rozvoj je takou syntézou všetkých horizontálnych priorít a to, čo sa monitoruje na Odbore prierezových priorít ÚV SR, ten trvalo udržateľný rozvoj je o sociálnom, ekonomickom a o environmentálnom pohľade. Tu je na mieste spomenúť relevantnú horizontálnu prioritu marginalizované rómske komunity, ktorá však má špecifické ciele. Podľa štatistiky vidíme, že pomer prostriedkov, ktoré dnes máme z verejných zdrojov EÚ k dispozícii:

- zazmluvnené 58 %, čo je viac ako 7 miliárd eur,
- reálne čerpané, reálne certifikované čerpané 16,6 % do tohto obdobia (jún 2011), to je 2 miliardy 230 miliónov eur, t. j. pomer je značne nevyvážený – dôvodov je viacero.

Môžeme konštatovať, že nie je to zatiaľ tak, ako by sme chceli, pretože špecifické ciele, zvýšenie ekonomickej prosperity, zvýšenie kvality životného prostredia a zníženie miery nezamestnanosti a v tomto konkrétnom prípade hlavne u nízko kvalifikovaných a dlhodobo nezamestnaných sa nám nedarí. V regionálnom rozvoji znižovanie disparít bol základný cieľ sociálno-ekonomického rozvoja regiónu. Vieme, že momentálna evidencia nie je vhodná, ale aj napriek tomu vidíme, že disparity sa skôr zväčšujú a rozdiely medzi východom a západom rastú, čo nie je spôsobené len dopravnou dostupnosťou.

Pre ilustráciu – veľmi sledovaným ukazovateľom z peňazí, ktoré používame, sú napríklad „vytvorené pracovné miesta“ zo štrukturálnych fondov. Tu je stav k 31. marcu z projektov, ktoré sú v čerpaní.

Momentálne je cieľová hodnota zrealizovaných zazmluvnených projektov 18 tisíc, najvyšší podiel má Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia, ale keď si detailnejšie pozrieme tabuľku výsledky v nej prezentované, tento príspevok je tvorený práve projektom z Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny na podporu novovytvorených miest. Nie je to priame vytváranie pracovných miest, je to iba podpora vytváraných miest. Opäť najväčšie problémy sú s nízko kvalifikovanou a dlhodobo nezamestnanou komunitou. Tieto miesta mnohokrát nezískajú tí najviac postihnutí, tí najslabší, a to nie je uspokojivý stav plnenia.

Európska komisia (EK) vydala predbežné hodnotenie Národného programu reforiem, a jeho príspevok k Stratégii Európa 2020. Je tam vyhodnotené, že Slovensko má relatívne nízky prah chudoby. Do chudoby nespadá až tak percentuálne vysoký počet obyvateľov. Nízky prah chudoby je z toho, že je nízka priemerná mzda v porovnaní s ostatnými krajinami. Napriek vysokej miere ne-

Tabuľka 1 Ukazovateľ „vytvorené pracovné miesta“ zo ŠF

Vytvorené pracovné miesta (počet)	Počet projektov	Cieľová hodnota	Podiel OP k celkovej cieľovej hodnote (%)	Meraná hodnota	Podiel plnenia k plánu (%)	Podiel OP k celkovej meranej hodnote (%)
ROP	338	1 000,5	5,1	130	13,0	1,9
OP ZaSI	129	14 257	72,4	6 199	43,5	92,6
OP VaV	75	275	1,4	0	0	0
OPIS	48	1 722	8,8	71	4,1	1,05
OP KaHR	234	1 079,5	5,5	242	22,4	3,6
OP Doprava	2	610	3,1	0	0	0
OP Zdrav.	47	729	3,7	124,5	17,08	1,9
OP BK	11	17	0,1	0	0	0
NSRR	836	17 968	100	6 766,5	37,65	100

zamestnanosti je účasť na službách trhu práce a aktívnych politikách trhu práce medzi najnižšími v EÚ. Nemáme účinný systém monitorovania hlavne efektívnosti jednotlivých politik, máme vysoký daňový klin, teda rozdiel pri stredne a nízko kvalifikovaných pracovníkoch, a teda rozdiel medzi celkovými nákladmi zamestnávateľa a čistou mzdou, ktorú poberá pracovník. Pozitívum, ktoré hodnotí komisia, sú národné stratégie zamerané na integráciu Rómov, ktoré sú charakterizované ako politická priorita, a teda priorita vlády. Avšak negatívum je, že implementácia lokálnych stratégií je pomalá v dôsledku nedostatočných administratívnych kapacít, nejasného rozdelenia kompetencií, nedostatočných zdrojov.

Aké sú naše možnosti zvýšenia HDP a príjmov pri inklúzii Rómov – pri zamestnaní Rómov? Ako nám vykresľuje nasledujúca tabuľka, Slovensko ako vidno v roku 2010 malo príjmy verejného sektora z HDP najnižšie zo všetkých krajín EÚ 27.

Keď porovnáme krajiny ako Maďarsko alebo Česká republika tie sú na tom rádovo výrazne lepšie. Dokonca Slovinsko je od nás o 10 % lepšie, a dokonca škandinávské krajiny, ktoré sú vzorom v multikultúrnej výchove, vo vzdelávaní minoritných komunit, tam tie príjmy verejného sektora sú u všetkých cez 50 %. Z toho vyplýva, že šetrenie, škrtky majú tiež svoje bariéry a skôr je problémom ako zvýšiť príjmy. Tá citlivosť pomyselných „nožníc“ je zvlášť zrejmá pri výdavkoch verejného sektora, keďže máme nízke príjmy, teda aj výdavky, a hoci tie nie sú až tak radikálne, v pomere k tým príjmom tvoria percentuálne pomerne veľkú časť. Sociálne výdavky z verejného sektora sú na Slovensku 13,7 %, ako je možné vidieť v tabuľke 2.

Je zrejmé, že v škandinávskych krajinách s bohatým sociálnym systémom sú výdavky z HDP len o 5 % väčšie, ale rozdiel v príjmoch je 20 %. EK nám na polití-

Tabuľka 2 Príjmy verejného sektora % z HDP

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
SK	35,3	35,2	33,4	32,5	32,9	33,6	33,1
HU	42,3	42,3	42,6	45,0	45,2	46,1	44,6
RO	32,3	32,4	33,3	33,7	32,6	32,1	34,3
CZ	42,2	41,4	41,1	41,8	40,2	40,1	40,5
AT	49,6	48,5	47,8	48,0	48,3	48,8	48,3
NL	44,3	44,5	46,1	45,4	46,6	45,9	45,9
GER	43,3	43,5	43,7	43,8	43,9	44,5	43,3
SL	43,6	43,8	43,2	42,4	42,3	43,1	43,4
SWE	54,6	55,8	54,9	54,5	53,9	54,2	52,7
DEN	56,4	57,8	56,6	55,6	55,2	55,6	55,3
FIN	52,1	52,7	52,9	52,4	53,5	53,4	52,3

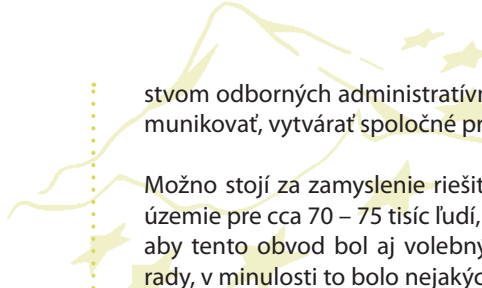
Tabuľka 3 Sociálne výdavky z verejného sektora % z HDP

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
SK	12,3	12,4	11,9	11,6	11,3	13,7	13,7
HU	13,9	14,6	15,0	15,3	15,8	16,3	15,6
CZ	12,9	12,6	12,6	12,8	12,8	13,9	13,9
AT	19,3	18,9	18,5	18,0	18,1	19,8	19,8
GER	19,4	19,2	18,3	17,2	17,0	18,5	18,0
SL	15,9	15,7	15,3	14,4	14,7	16,5	17,0
SWE	17,2	16,8	16,1	15,0	14,8	16,4	15,4
DEN	16,9	16,3	15,4	14,9	14,8	16,8	17,0
FIN	16,6	16,5	16,0	15,1	15,4	18,3	18,3

ku trhu práce dala odporúčanie – prijať opatrenia na podporu dopytu po práci hlavne pre nezamestnaných s nižšou úrovňou vzdelania. Znížením daňového vplyvu, máme zvýšiť administratívne kapacity a zamerať sa na mladých a dlhodobo nezamestnaných. Ak nepriistúpime k tomuto návrhu, súčasný vývojový trend spôsobí, a to aj napriek dosť optimistickým odhadom, že stav do roku 2030 bude oveľa horší. Pesimistický scenár je lepšie neprezentovať. Ak sa budú v budúcnosti prehlbovať štrukturálne problémy, regionálne rozdiely, zvyšovať stratifikácia spoločnosti, Slovensko nebude môcť hovoriť o trvalo udržateľnom rozvoji. Je na to nutné nastaviť všeobecný konsenzus a túto problematiku riešiť celospoločensky bez vytĺkania politického kapitálu. Stanoviť jasnú komplexnú stratégiu, jasné ciele, jasné programy. Musia byť jednoznačne odpočítateľné a tieto revidovať alebo korigovať len na základe indikátorov, výsledkov.

Veľmi vážna téma je systematická komunikácia, komunikácia s minoritou, s Rómami. Mali by sme podporovať štartové programy, kde je reálny záujem participovať a sústrediť sa najmä na deti a mladých, lebo toto riešenie je behom na dlhú trať. Súčasne je treba robiť spätnú väzbu na majoritu. Je úplne zrejmá obojstranná výhodnosť tohto riešenia. Ak zamestnáme minority, ak pomôžeme tým najslabším, tak sa to vráti aj tej majorite a zároveň odstránime tú mantru, ktorá sa dookola omieľa. To všeobecne známe rado prezentované: „Koľko výdavkov ide na Rómov!“, pretože ten stav nie je taký, ako sa hovorilo a pozitívne príklady treba permanentne zvyrazňovať. Toto je vážnou úlohou médií, keď už nie súkromných, pretože to nie obchodne a marketingovo zaujímavá téma, tak aspoň tých verejnoprávnych, a nie v tom najnezaujímavejšom čase, ale v čase, keď je sledovanosť vyššia, pretože aj toto je poslanie verejnoprávnych médií.

Hovorí sa o úlohách starostov, že je ich málo počut. Úplne s tým súhlasím. Vzhľadom na náročnosť týchto projektov, však by sa mali zamyslieť aj nad určitou optimalizáciou. Mnohé obce a starostovia to vedia veľmi dobre, že sa trápia s rozpočtami, so zaťažením pri príprave projektov, s nedostatočným množ-

stvom odborných administratívnych kapacít, s nemožnosťou spájať celky, komunikovať, vytvárať spoločné programy. Nikde to však nie je verejne počuť.

Možno stojí za zamyslenie riešiť miestne obvody – municipality, vytvoríť tak územie pre cca 70 – 75 tisíc ľudí, to sú cca tri – štyri obvody, možno dosiahnuť, aby tento obvod bol aj volebným obvodom, aby 50 % poslancov Národnej rady, v minulosti to bolo nejakých 60 -70 okresov, aby ten okres bol volebným obvodom. Ak by sa minimálne 50 % poslancov NRSR volilo v týchto obvodoch väčšinovým hlasovaním jeho zodpovednosť k regiónu (už z dôvodu zvoliteľnosti) by vzrástla exponenciálne. Rada okresu, ktorá by rozhodovala o prioritách okresu, ktorá by bola samosprávna, starostovia z miest a obcí by tam išli na základe volieb starostov a hlasovacie právo v rade by mali podľa nejakého kľúča, napr. podľa počtu obyvateľov a plus územia, o ktoré sa starajú, za ktoré sú volení.

Týmto spôsobom, by sa mohla dosiahnuť väčšia synergia, združovanie prostriedkov, efektívna koordinácia. Je to vážna téma, ale myslím si, že tento názor zdieľajú viacerí, že bez toho sa projekty školstva, dopravnej infraštruktúry, sociálnej, ale aj tých komunitných centier, nebudú dať efektívne riešiť. Je to dané práve tým, že je nutné pracovať práve s rómskou komunitou a pri momentálnych pretrvávajúcich problémoch si s tým tieto malé obce, s malým počtom obyvateľov nebudú vedieť poradiť. EK nám odporúčala ešte aj realizáciu ďalších štrukturálnych opatrení na podporu rastu úrovne, hlavne je to oblasť vzdelávania, odborného vzdelávania, zlepšenie kvality vyššieho vzdelávania a jeho relevantnosti. Naše školstvo sa stalo dosť pokusným modelom a hlavne pri vzdelávaní rómskej minority je tomu potrebné venovať špecifickú pozornosť.

Vráťme sa ale k dostatku zdrojov. Napríklad aj taká krajina akou je Fínsko, kde prístup k vzdelávaniu rómskej minority je úplne iný, majú 20 % vzorku s neukončeným základným vzdelaním napriek tomu, že každý žiak základnej školy dostáva jedno teplé jedlo denne a má zabezpečenú dopravu. Z toho vyplýva, že to nie je problém len sociálnej vylúčenosti, aj keď koncentrovaná chudoba je hlavným zodpovedným fenoménom za tento stav, ale je to aj o určitých kultúrnych špecifikách a o viacerých problémoch. Tých je však, žiaľ, nesmierne veľa. My to vzdelávanie musíme nastaviť tak, aby sme boli schopní produkovať ľudí aspoň so stredným vzdelaním pre práce s relatívne nižšou kvalifikáciou. Dnešná vysoká kvalifikácia vyžaduje minimálne ukončený 1. stupeň vysokoškolského vzdelania.

EK nám odporučila navyše transparentnosť súdництва a vymožitelnosť práva. Vymožitelnosť práva je na Slovensku vážny problém, ale niekedy netreba zákony prispôbiť, ale dodržiavať. Napríklad zákony o školskej dochádzke, o redukcii dávok, pri práci sociálnych a terénnych pracovníkov, pri práci učiteľov, pri práci policajného zboru, kde mnohokrát pri drobnej kriminalite sa nekoná

Graf 1 Tri princípy trvalo udržateľného rozvoja

efektívne pre zbytočnú administratívu a riešenia sú nutné až keď je problém vypuklý. Zákony je však v demokratickom štáte potrebné dodržiavať vždy, bez rozdielu a v každom prípade. Zákon nemôžeme dodržiavať iba vtedy, keď je nám vhodný, účelný, ale aj keď to prináša komplikácie. Trvalo udržateľný rozvoj má svoje tri princípy a myslím si, že ak svoje šance premárnime, tak Slovensko nebude môcť hovoriť o trvalo udržateľnom rozvoji a naše nasledujúce generácie nás za to nepochvália.

Slovenská ekonomika a Rómovia: stratené príležitosti

Dámy a páni, dovoľte mi, aby som hovoril všeobecnejšie a svoju prezentáciu formuloval do troch bodov. Po prvé, chcem hovoriť o číslach a odhadoch, ktoré sme publikovali asi pred dvomi rokmi a ktoré sú ekonomickým odhadom straty za nevyžívanie potenciálu rómskeho obyvateľstva na Slovensku v súčasnosti vo výške 5 až 6 % HDP. To znamená, že terajšia ekonomika by mohla byť výrazne bohatšia, ak by sme dokázali využívať talent a schopnosti Rómov, tak ako ostatných ľudí na Slovensku, v prospech spoločnosti. Po druhé, chcem hovoriť o verejných financiách. Po tretie, chcem hovoriť o inštitúciách.

Dovoľte mi na začiatok uviesť čísla – odhady na roky 2011 a 2030. Sú to odhady, ale asi najlepšie, ktoré existujú. Celková populácia Rómov na Slovensku je dnes asi 440 tisíc ľudí. V roku 2030 bude asi 540 tisíc. Rómskych detí vo veku 6 až 15 rokov je dnes asi 82 tisíc a v roku 2030 ich bude asi 93 tisíc. Nárast nie je vysoký, lebo demografi ešte pred globálnou finančnou krízou predpokladali, že ekonomická prosperita zníži pôrodnosť. Či sa tak stane, nevieme. A teraz to, čo nás v súvislosti s trhom práce zaujíma najviac: Rómov vo veku 15 až 64 rokov, čiže ľudí, ktorí sú v aktívnom veku, je dnes takmer 300 tisíc dnes, a bude ich takmer 400 tisíc v roku 2030. Je to vysoký podiel kvôli tomu, že veľmi málo Rómov sa dožíva dôchodkového veku. Len ako perličku by som povedal, že to znamená, že tí, ktorí pracujú alebo platia odvody, tak teraz v skutočnosti platia dôchodky majorite. Asi len 5 % Rómov sa dožije dôchodkového veku, čiže skutočne je to transfer od Rómov Nerómom.

Ak máme k dispozícii 300 tisíc ľudí v aktívnom veku, pozrime sa na to, koľko pracovných miest by bolo treba vytvoriť, aby mohli pracovať. Ak v súlade s literatúrou predpokladáme mieru zamestnanosti Rómov vo výške 20 % – a to je pomerne optimistické číslo, aj keď veľmi nízke v porovnaní s celkovou mierou zamestnanosti na Slovensku 59 %, Česku 65 % a Rakúsku 72 %, tak dnes oficiálne pracuje len 60 tisíc Rómov, a ak sa nič neurobí, tak v roku 2030 bude pracovať len 80 tisíc Rómov. Len pre vysvetlenie, miera zamestnanosti 72 % znamená, že 72 zo 100 ľudí v aktívnom veku pracuje a platí dane.

Predpokladajme, že miera zamestnanosti Rómov by mala byť rovnaká, ako miera zamestnanosti majority, čiže 60 %. To mimochodom nie je vysoká miera,

je omnoho nižšia, než náš lisabonský záväzok vo výške 69 % a záväzok z Európy 2020, kde je ešte vyššia. Podľa toho nám dnes pre Rómov chýba 120 tisíc pracovných miest a v roku 2010 nám bude chýbať už takmer 200 tisíc miest. Pritom ide o konzervatívne odhady.

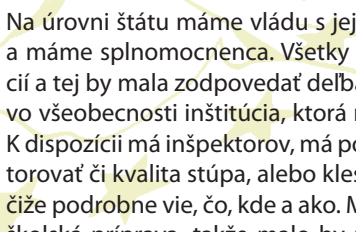
Toto je rozmer problému – nehovoríme o vytvorení nejakých 500, ani 5 tisíc pracovných miestach, ale o okamžitej potrebe 120 tisíc pracovných miest.

Čo s tým? Pozrime sa najprv na financie, investície. Veľmi populárne sa hovorí, že veľmi veľa verejných peňazí sa použilo na pomoc Rómom, pritom sa nič neurobilo. Keď sa však opýtate na konkrétne projekty, kde konkrétne sa peniaze použili, tak nezistíte dokopy nič – my nevieme koľko sa minulo, na čo sa minulo, s akým efektom sa minulo, nevieme, lebo nie sú spracované žiadne údaje, žiadne riadne štatistiky. Je veľmi jednoduché povedať, že nič sa nedá robiť, minuli sme peniaze, všetko sa prehajdákalo.

Peniaze sa možno minuli, kto však ich prehajdákala, neviem. Každopádne viem, že pre demokratickú krajinu je obrovskou hanbou, ak minula verejné peniaze a nevie sa dopátrať, na čo. Ak náš štát skutočne minul veľké peniaze daňových poplatníkov a nevie poriadne, čo tým dosiahol, tak je to vážny problém. Na mnohých prezentáciách zistíte, že sa rozpráva o cieľoch projektov, možno o nejakých výsledkoch, že sa kúpilo desať počítačov, atď., ale čo sa reálne dosiahlo, to sa nezoznáte. Toto je, čo tu chýba.

Dovoľte mi ešte zopakovať veci, z ktorých Vás už možno bolia uši, a síce, že ak si Slovensko jasne nestanoví priority, či sa chce venovať Rómom a nepripraví stratégiu inklúzie – vravím to s vedomím, že dnes je koncepcia a stratégií toľko, že ich nikto neberie vážne – a od stratégie postupne neodvodí jasné programy s jasnými rozpočtami, tak potom ťažko možno dosiahnuť nejaký pokrok. Potom budeme stále len rozprávať o tom, že sme minuli peniaze a nič z toho nebolo. Potrebný je rozpočet, treba programové riadenie, čo znamená aj monitorovanie, ale nie monitorovanie spôsobom, že cestovné sa vypláca na základe troch papierov, kópie zmluvného poistenia auta, čo nepotrebuje ani daňový úrad, ale potrebujú naši úradníci v Bratislave, ktorí spravujú európske fondy.

Inštitúcie. Hlavné zainteresované inštitúcie – samosprávy – vedia, čo sa deje, ale v parlamente a mám pocit, ani vo vláde ich nepočuť. A pri tom Vy, starostovia a poslanci situáciu poznáte, pretože robíte s ľuďmi. Či už je to tým, že ZMOS, kde ste združení, má tisíc iných problémov a je tam takmer tri tisíc obcí rôznej veľkosti, s rôznymi problémami, alebo tým, že nemáte vlastného ministra, že nemáme volebné regióny, že počet poslancov je v niektorých regiónoch veľmi nízky – sú časti Slovenska, kde majú ledva jedného poslanca v Národnej rade, a keď je opozičný, tak vlastne nemajú nikoho.

Na úrovni štátu máme vládu s jej prioritami, máme zodpovedné ministerstvá a máme splnomocnenca. Všetky úrovne by mali mať jasnú delbu kompetencií a tej by mala zodpovedať delba rozpočtov. Napríklad Ministerstvo školstva: vo všeobecnosti inštitúcia, ktorá má dbať o kvalitu vzdelávania na Slovensku. K dispozícii má inšpektorov, má pod palcom obsah vzdelávania. Malo by monitorovať či kvalita stúpa, alebo klesá, má čísla, má testovanie tuším deviatakov, čiže podrobne vie, čo, kde a ako. Ministerstvo školstva vie, aká dôležitá je predškolská príprava, takže malo by mať záujem monitorovať a zvyšovať kvalitu predškolskej prípravy. Má ale údaje o každej materskej škôlke len raz za päť rokov. Skoro žiadna vláda nemôže byť zodpovedná za to, čo sa monitoruje raz za päť rokov.

Pokiaľ ide o materské školy, je to problém nielen pre Rómov, ale aj Nerómov. Existuje k tomu graf od nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu Heckmanna. Ak si zoberiete vek dieťaťa a efektívnosť štátnych peňazí vynaložených na školstvo, tak so stúpajúcim vekom dieťaťa ich efektívnosť klesá. Jednoducho, ak nepodchytime deti 3 až 8-ročné, zbytočne ich budem potom trápiť. Vysokú školu je pre verejné financie viac-menej zbytočne platiť, lebo takéto vzdelanie si človek vezme a odíde s ním napríklad do Anglicka, ale predškolskú prípravu, základnú školu a ešte dajme tomu strednú školu, tam sa štátu vracajú vynaložené verejné peniaze najviac cez trh práce.

Dokonca, ak hovoríme o prístupe k vzdelaniu, že deti sa majú zapísať do ZŠ a získať vzdelanie, a štát má ústavnú povinnosť zabezpečiť všetkým deťom rovný prístup k vzdelaniu, tak na to by, myslím, malo dohliadať Ministerstvo školstva s tým, že pri rómskych deťoch by malo využívať koordinačnú funkciu splnomocnenca. V skutočnosti to vyzerá tak, že je to naopak. Ministerstvo školstva má rozpočet na vzdelávanie a ak ten nestačí, tak by sa malo ozývať a žiadať peňazí viac, lebo kvalita školstva je základnou prioritou a investíciou. Ak ministerstvo vie, že v danej obci sa vyučuje na dve zmeny, prípadne už ani tak nestačí kapacita škôl, a že o kvalite a výsledkoch sa v takomto prípade nedá vôbec hovoriť, tak práve tam má zasiahnuť. Každý má predsa právo na prístup k vzdelaniu už od dôb Márie Terézie, nie je to žiadna novinka.

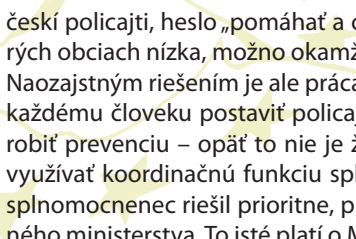
Programy musia byť mierené aj na deti, aj na rodičov. Ak, samozrejme, deti nevidia, že vzdelanie sa oplatí, tak sa nebudú učiť. Rodičia by boli hlúpi, ak by posielali svoje deti do školy a boli vysmievaní, že sú rovnako nezamestnané ako tie, čo sedeli doma, či pracovali načierno. Veď ak Róm má stredoškolské vzdelanie vďaka obrovskému úsiliu a potom nemôže nájsť robotu, tak je celospoločenský problém. Jednoducho, my by sme mali cielene začať pracovať s tými, čo majú vzdelanie a mali by sme sa snažiť, aby mali aj robotu. Pretože to už vytvára nejakú rómsku elitu, ktorá môže v budúcnosti pomáhať aj Rómom a decká vidia, že to má zmysel, že aspoň sa vyučí, že niečo robí a zarobí si, že môže žiť slušne. Ak to nebude mať reálny zmysel, tak zbytočne budeme tlačiť.

Zdá sa však, akoby Ministerstvo školstva ignorovalo niektoré veci a jednu konkrétnu minoritu, Rómov, a akoby sa o vzdelávanie rómskych detí mal zaujímať len splnomocnenec. Ale splnomocnenec nemá na oblasť vzdelávania aparát a nie je ani rozumné, aby si takýto aparát vytvoril. Čiže Ministerstvo školstva si musí vyjasniť, aké sú jeho kompetencie a záujmy, a či aj rómske deti spadajú do jeho právomocí a záujmov. Podľa mňa, áno.

Špeciálne školy – základné, stredné. My sme robili odhad, ktorý sa neskôr potvrdil empirickým výskumom. Čisto na základe čísel o mentálne postihnutých deťoch umiestnených v špeciálnych školách. Keď sa pozriete na tie čísla, nie podľa národností, ani podľa etnicity, ale podľa regiónov, tak podľa toho by sa na východnom Slovensku rodili v násobne vyššom počte mentálne postihnuté deti než na západnom Slovensku. Sme tu na východe naozaj takí postihnutí a na západe sú géniovia? No, čím to asi je? Je to tým, čo píšu aj naši odborníci už dávno, že testy na základe ktorých pošlú rómske deti do špeciálnej školy, sú dobré tak na to, aby zistili, aby potvrdili rómsku etnicitu dieťaťa, a nemá to nič spoločné s jeho schopnosťou učiť sa a rozvíjať. Žiaľ, tie testy sú aké sú, žiaľ, je tam aj finančná motivácia aj rodičov aj obcí, ale je to celý systém. Česi už prehrali medzinárodný súd kvôli špeciálnym školám. Ja neviem, či my budeme čakať, kým prehráme súd v Štrasburgu a ten nás zaviaže, aby sme so špeciálnymi školami niečo začali robiť a bolo by to pre nás dobré, pretože zo špeciálnej školy absolvent nikdy nepôjde na normálny trh práce a celý život už len bude vlastne akoby príťažou, namiesto, aby tvoril. Na Ministerstve školstva tvrdia, že špeciálne školy sú dobré, lebo tam majú viac miesta pre deti a môžu sa im viac venovať. Tak sa im venujte v základnej škole, venujte sa im v materskej škole tri roky, niekde to vedia robiť aj na Slovensku. Problém je v tom, že to, čo funguje iba niekde, iba pre to, že niekde sú ľudia, ktorí to vedia urobiť, avšak, žiaľ, to nefunguje systémovo. Ak vieme, že niekde funguje materská škôlka preto, že učiteľky sa naučili rómsky, lebo musia komunikovať s deckami a vedia s nimi pracovať tak, že tie decká majú oveľa lepšie výsledky pri odchode do škôlky, než kdekoľvek inde, tak z toho urobme štátnu politiku. Nie je tu ministerstvo, ktoré by zobralo tieto dobré príklady a využilo ich na tvorbu lepšieho štátneho systému.

Ministerstvo zdravotníctva sa stará aj o verejné zdravie, aby nevznikali epidémie, aby sa robila prevencia, očkovanie. A teraz mi povedzte, kto potrebuje terénnych zdravotných pracovníkov, ministerstvo alebo splnomocnenec? Potrebujú ich starostovia, lebo tí sú na mieste a tí vidia, čo sa robí alebo nerobí, či sa niečo zlepšilo alebo zhoršilo. Ministerstvo tvrdí, že rómske programy by muselo zaplatiť zo svojho rozpočtu, ktorý je nízky, takže politikou štátu je, aby sa o Rómov staral tretí sektor, nech si starostovia nejako pomôžu a nech zase pomôže splnomocnenec.

Ministerstvo vnútra – pre mňa je synonymom bezpečnosti, prevencie a dôvery. Tuším si polícia, úplne správne, plánuje na autá nastriekať, podobne ako

českí policajti, heslo „pomáhať a chrániť“. Ak je bezpečnosť občanov v niektorých oblastiach nízka, možno okamžitým riešením, naozaj, je policajt s obuškom. Naozajstným riešením je ale práca s deťmi, s komunitou, pretože nemôžem ku každému človeku postaviť policajta, bolo by to drahé a nezmyselné. Musíme robiť prevenciu – opäť to nie je žiadna novinka. A opäť je to niečo, čo môže využívať koordináciu funkciu splnomocnenca, ale nemôžeme žiadať, aby to splnomocnenec riešil prioritne, pretože prioritne by to malo byť v záujme daného ministerstva. To isté platí o Ministerstve sociálnych vecí a o ďalších ministerstvách, ktoré majú na starosti infraštruktúru bývania, atď.

Ako vidím cestu dopredu? Pokiaľ ide o vládu, priznajme si, že dekáda, desaťročný projekt investora Georga Sorosa, Svetovej banky a, myslím, aj UNDP zlyhal viac-menej na plnej čiare. Slovensko sa k nemu formálne prihlásilo, formálne tam žije a niečo dobré vzniklo s veľkým úsilím, ale výsledky, zdá sa, nie sú, akoby sme očakávali. Teraz prichádza nová európska stratégia, ktorá má byť schválená na jeseň. V nej vidím veľký priestor z dvoch dôvodov: Po prvé, aj európske štáty vyvíjajú tlak na našu vládu, aby sme niečo robili, lebo táto oblasť sa nás dotýka sociálne, ale aj zvýšenou kriminalitou.

Po druhé, ide o konsolidáciu našich verejných financií: ide o náš deficit, Národný plán reforiem a Európu 2020. Totiž, žiadne znižovanie deficitu nemôže viesť k udržateľnej rovnováhe v ekonomike ak sa budeme tváriť, že Rómovia neexistujú. No ak skúsíte nájsť v Národnom pláne reforiem slovo Róm, tak myslím, že je tam raz. To, že nám chýba 120 tisíc miest a bude nám chýbať 200 tisíc miest, že máme podvyživenú celú verejnú správu a nemáme školy, tak žiadne ďalšie sekание výdavkov, namiesto toho, aby sme Rómov priviedli do zamestnania, nám k vyrovnanému rozpočtu nepomôže – alebo, ak áno, tak tým, že klesneme na úroveň Bulharska, Rumunska a Ukrajiny tak, ako sme ich poznali v minulosti.

Preto si myslím, že európska stratégia je pomocou, aby naše vlády si rómske programy konečne stanovili ako prioritu nielen slovne, ale aj naozaj. To zahŕňa vyjasnenie úloh ministerstiev, ich priorít a rozpočtov.

Pár slov k riadeniu verejných programov. Dúfal som, že programové rozpočtovanie, napriek tomu, že zatiaľ je len formálne, sa bude časom zlepšovať a pomôže nasmerovať financie k prioritám. Ukazuje sa, že ho nebudeme robiť na budúci rok, asi ani na ďalší rok. Je to krok späť, lebo bez programového prístupu nefunguje ani súkromný sektor – každý súkromník vie, že ak ide do nejakého projektu, musí vedieť, prečo, ako, či dobre vyžije peniaze a čo s nimi dokáže urobiť.

V poslednom sčítaní ľudu sa k Rómom prihlásilo nejakých 90 tisíc Rómov – to číslo je pre verejné politiky absolútne nepoužiteľné. V tomto sčítaní ľudu sa už všetci desia, že nebudaj by sa len štvrtina Rómov prihlásila k rómskej ná-

rodnosti. Keby sa všetci Rómovia hlásili k rómskej národnosti, tak získavajú aj mnoho výhod, už len používanie rómčiny ako úradného jazyka. Chcem povedať, že na škodu vecí na Slovensku máme problém s termínom „Róm“. Všetci používajú slovo Róm, Dekáda je rómska, Európa pripravuje rómsku stratégiu, len my na Slovensku používame, povedzme, iné označenia. Rómovia už prežili na Slovensku schovávanie za marginalizované skupiny, prežijú aj schovávačku za sociálne vylúčené skupiny a ďalšie názvy, a stále budú Rómovia. Lebo keď chlapík príde hľadať robotu, tak nikto sa ho nespýta, či je Róm, Slovák, Maďar, Martan, ale pozrie sa na neho a povie, ty si Róm a pre Róma nemám zamestnanie. Problém je, že kým napríklad v Británii etnicita a národnosť je niečo iné, u nás je to to isté – mi jednoducho nerozlišujeme etnicitu a národnosť.

Pokiaľ ide o prácu – jedna šanca na nápravu je, aby sme na Slovensku začali robiť regionálny rozvoj. Regionálny rozvoj sa všade na svete robí cielene na konkrétne územie, ale, žiaľ, regionálny rozvoj, regionálna politika sa u nás efektívne nerobí.

Mnoho vecí je treba riešiť na úrovni štátu. Ale bez spätnej väzby to nie je možné – nazval by som to „hlučnejší starostovia“. Nevieť, akým spôsobom, ale mám silný pocit, že Vás nie je počuť v parlamente a neviem, do akej miery je Vás počuť vo vláde. Keď niekde vystupujem, hovorím, že rómskych detí vo veku povinnej školskej dochádzky bude postupne 13 až 15 % všetkých školopovinných detí. To číslo možno pre Bratislavčanov veľa neznamena, ale pre niektoré obce je to absolútna väčšina detí, a na to sa náš školský systém musí pripraviť. Všetci so mnou väčšinou súhlasia, ale nedeje sa takmer nič – dobre viete, že rómske deti z marginalizovaných komunít naše pedagogické fakulty ignorujú a učiteľov nemá kto riadne pripraviť.

Na záver dovoľte mi zdôrazniť, že neúspechy a zlé príklady sa prezentujú samy a majú aj veľkú publicitu, ale úspechy sa samy neprezentujú. Pritom sú obce, kde to funguje, sú materské školy, kde to funguje, sú základné školy, kde to funguje. Tieto pozitívne skúsenosti je treba zberať a hovoriť o nich, lebo dobre organizovaná a úprimne mienená pomoc Rómom neznamena vyhodene peniaze a prináša lepší život všetkým. Chceme, aby sme na Slovensku mali Rómov, ktorí pracujú a prispievajú k tvorbe spoločného bohatstva, ktorí robia služby a tovary, platia dane a žijú spokojne. Nechceme, aby sa Rómami namiesto demokraticky zvolenej vlády zaoberali extrémisti šíriaci rasovú nenávisť a násilie. Musíme žiť spolu, Rómovia aj Nerómovia, iného východiska niet.

Pokrizová obnova SR: spoločenská zodpovednosť

Som vcelku rád, že sa v Národnom programe reforiem neobjavilo slovo Róm, pretože zastávame taký názor, že problém nie je v etnicite, ale problém je v koncentrovanej chudobe. Myslím si, že ak by som vyrastal v podmienkach, iných ako som vyrastal, tak budem iný, ako som. A viem si predstaviť, že keby som vyrastal za podmienok, ako vyrastajú deti v týchto segregovaných komunitách, tak by som sa podľa všetkého vysoko pravdepodobne nelíšil od toho, ako fungujú oni. Takže z tohto hľadiska slovo Róm by sa v tomto referenčnom dokumente ani nemalo objavovať, ale mali by sa tam objavovať zmienky, a aj sa tam objavujú, o sociálne vylúčených spoločenstvách. Všade na svete, kde je koncentrovaná chudoba, sú veľmi podobné problémy. To sú veci, ktoré sú určite pre Vás veľmi dobre známe a pokladám za veľmi progresívny fakt, že sa pripravuje zákon o sociálne vylúčených spoločenstvách. Mal by nastavovať určité pravidlá a mal by byť východiskom pre konkrétne opatrenia, ktoré sa potom budú realizovať.

Takže s mnohými vecami, ktoré pán poslanec Marcinčin hovoril, musím len súhlasiť, napríklad s tým programovým riadením, napríklad s vecami, ktoré idú okolo toho, že sa strácali financie a nikto nepovie, ako to v skutočnosti je, že nie sú nastavené na začiatku projektov evaluačné parametre, to sú všetko veci, s ktorými absolútne súhlasím. A keď chceme to celé posunúť dopredu, tak musíme ich rešpektovať a musíme si byť vedomí, že inak to nepôjde.

Moja prezentácia bude rozdelená na dve časti. Najprv by som chcel ísť o niekoľko úrovní vyššie a chcel by som hovoriť o spoločenskej zodpovednosti ako takej. Existuje aj u nás pojem spoločenská zodpovednosť korporácií alebo podnikov. To je nižšia úroveň alebo podmnožina toho, o čom budem teraz hovoriť. Spoločenská zodpovednosť sa týka každého z nás buď jednotlivca, alebo organizácie. Dokonca existuje na to medzinárodná norma, má číslo ISO26000 a práve pred desiatimi dňami bol zverejnený jej slovenský preklad. Pojednáva o spoločenskej zodpovednosti. Je to veľmi komplexný dokument, veľmi rozsiahly dokument a veľmi inšpiratívny dokument. Ale je to len dokument, jedna kuchárska kniha, ako by mala postupovať každá organizácia, každý človek. Je jedno či je to občianske združenie, či je to vláda, či sú to úrady práce, alebo ústredie práce, či je to nezisková organizácia, alebo či je to spolok rybárov, to

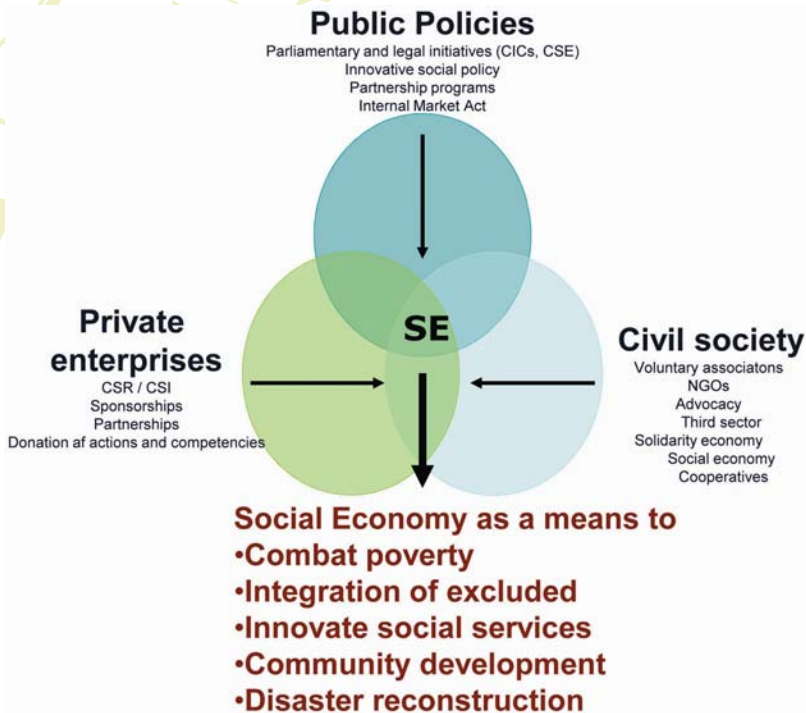
je úplne jedno. Môže to byť rodina, keď to zoberiem až na úroveň občianskej spoločnosti.

Na tomto obrázku je vlastne zobrazené to, čo som pred chvíľou povedal takou voľnou rečou, že spoločenská zodpovednosť, je zodpovednosť organizácie za vplyv jej rozhodnutí a aktivít na spoločnosť a životné prostredie. Táto téma sa rozvinula z toho, že najprv sa začalo riešiť, že sa výrazne zhoršuje životné prostredie. V roku 1992 bola Deklarácia z Ria, ktorá riešila práve problematiku životného prostredia a o desať rokov potom bola Deklarácia, ktorá vznikla na summite v Johannesburgu, kde sa už pojednávalo o trvale udržateľnom raste. Počas tých 10 rokov teda do toho vošli aj ďalšie faktory, faktor environmentálny a ďalšie faktory, najmä faktory hospodárske a spoločenské.

Ako som povedal, spoločenská zodpovednosť je širšia ako je spoločenská zodpovednosť podnikov. A to, čo je dôležité je, že fungovanie každej organizácie, každého jednotlivca, každej skupiny, by malo v rámci etického správania prispievať k trvalo udržateľnému rozvoju vrátane zdravia a blahobytu spoločnosti. Táto veta má iný kontext, keď hovoríme o segregovaných komunitách, ako keď hovoríme o centre Bratislavy. Ale v každom prípade, keď hovoríme o raste a zvyšovaní blahobytu, tak je to nejaká zmena, nejaká delta, ktorá z existujúceho stavu nás vedie do stavu, ktorý chceme dosiahnuť a musí byť jasne zadefinovaný. Ďalej to správanie zohľadňuje očakávanie zainteresovaných subjektov, čo môže byť ktokoľvek, o tom budem o chvíľu hovoriť, či už subjekty, jednotlivci alebo organizácie a je to v súlade s medzinárodnými normami v oblasti správania.

Zainteresovaný subjekt, v angličtine sa na to používa pojem stakeholder, je subjekt, ktorý má nejaký záujem. Každý z nás má záujem dýchať, napríklad, lebo keď nebudem dýchať, tak zomriem. Je to môj záujem a keď mi začne niekto obmedzovať moje dýchanie tým, že mi dá na hlavu igelitovú tašku alebo tým, že vypustí tu otravný plyn, tak tento môj záujem bude ovplyvňovaný. Samozrejme, ten záujem nemusí byť iba na takejto fyzickej jednoduchej úrovni, ale môže to byť, trebárs, na úrovni vzdelávania alebo na úrovni zdravotnej starostlivosti, alebo na úrovni bývania. Tie záujmy sú najrozličnejšie a každý kto má nejaký záujem, tak vstupuje do interakcie. A dokonca niekedy bez toho, aby si to uvedomoval a bez toho, že by ten vzťah bol nejako formalizovaný. Vstupuje do interakcie s hocikým iným, kto nejakú aktivitu vyvíja. Teda každý človek žijúci v SR vstupuje do takejto interakcie s vládou SR, pretože kroky vlády SR ovplyvňujú záujmy nás všetkých. Na základe takéhoto záujmu sa vytvára tento vzťah a nemusí si ho ten dotyčný subjekt, ktorý v tomto vzťahu je, uvedomovať.

Mám tu jeden obrázok, ktorý úplne presne hovorí o tom, čo rozprával pán splnomocnenec Pollák: sociálna ekonomika. Je to obrázok, ktorý použil pre dvojičkami na konferencii v Bratislave profesor Lars Hulgard z dánskej univerzity

Lars Hulgard, Bratislava,
8 June, 2011

Obrázok 1 Sociálna ekonomika

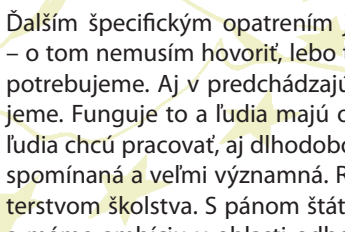
Roskilde, ktorý ukazoval ako to celé reálne funguje. Tu sú verejné politiky: to sme všetci, ktorí nejakým spôsobom ovplyvňujeme, čo sa v realite deje, teda parlament, legálne iniciatívy, inovátné sociálne politiky, programy partnerstva a takisto veci, ktoré ovplyvňujú vnútorný trh toho daného teritória, o ktorom rozprávame. Potom sú v systéme súkromné spoločnosti, ktoré fungujú, vykonávajú aktivity, podnikajú, ale aj sú sponzormi alebo partnermi, alebo darcami určitých aktivít a určitých kompetencií smerom k občianskej spoločnosti. Tá sa môže rôznym spôsobom organizovať. Ale aj nemusí. Teda môžu to byť jednotlivci, združenia, neziskové organizácie, tretí sektor, družstvá a podobne. Prienik týchto troch segmentov, ktoré reálne existujú aj u nás, sa nazýva sociálna ekonomika. Teda je to legislatívne vytvorený priestor, do ktorého vstupuje privátny sektor a zúčastňuje sa na tom občianska spoločnosť. Je to priestor, v rámci ktorého dochádza aj k boju proti chudobe, k integrácii exkludovaných. O tom tu budeme dnes veľa hovoriť. O inovátnych sociálnych službách, rozvoji komunit. A ak nastane prípad, ako bola situácia pred pár dňami pod Malými Karpatmi, vďaka spoločenskej zodpovednosti sa odohrávajú rekonštrukcie

a odvracanie následkov živelných katastrof. Toto sú vážne veci, pretože nás to všetkých vyzýva k tomu, aby sme fungovali v nejakom prepojení, nemôžeme fungovať oddelene, rezortisticky, kedy sa ľavá ruka nezaujíma, čo robí pravá a nie je možné dosahovať synergie.

Ak sa posunieme o jednu úroveň vyššie, na úroveň sociálnej politiky a zohľadníme pri tom sociálnu zodpovednosť, musíme hovoriť o tom, že existuje štát, ale existujú aj samosprávy, existuje mimovládny sektor a existujú občianske aktivity. Toto všetko musí byť v tom usporiadaní, ako som hovoril, začlenené do toho predchádzajúceho obrázku, aby sme sa vedeli vôbec k týmto problémom postaviť a nachádzať riešenia. Ak hovoríme o spoločenskej zodpovednosti, hovoríme o zodpovednosti úplne všetkých organizácií na všetkých úrovniach a pokiaľ dokážeme spraviť takúto synergiu, a podľa mňa by malo ísť vtedy politikum bokom, tak budeme vedieť nachádzať aj riešenia.

To bola prvá časť mojej prezentácie a teraz ešte by som v krátkosti chcel povedať o niektorých opatreniach a konkrétnostiach, ktoré chystáme, ktoré by mali mať vplyv na to, o čom tu budeme dnes hovoriť. V prvom rade budú sa revidovať a revidujú sa všetky aktívne nástroje trhu práce. Hodláme to veľmi zjednodušiť, urobiť to oveľa flexibilnejšie ako je to dnes a hodláme pri každom jednom parametri vopred nastavovať evaluačné kritériá, podľa ktorých budeme skúmať ich účinnosť a následne budeme prehodnocovať jeho pôsobenie a tým aj zmyslupnosť dávania peňazí do týchto aktívnych opatrení. Ďalšia vec už bola spomínaná, to je medzitrh práce, na tomto sa veľmi intenzívne pracuje. Je to veľmi zložité nastaviť. Ekonomické parametre, na jednej strane dávok v hmotnej núdzi, na druhej strane otvoreného trhu práce sú nastavené tak, že je ťažké medzitrh medzi ne zasadiť. Ale verím tomu, že sa nám to podarí a dosiahne sa motivačný efekt, že pre človeka bude významne zmyslupnejšie vyvíjať aktivitu a vstúpiť na medzitrh práce, ktorý by ho mal, najmä ak je dlhodobo nezamestnaný a exkludovaný pripraviť na to, aby sa mohol potom následne presunúť na otvorený trh práce. Samozrejme, vstupujú tu oblasti aj z iných rezortov, napríklad projekt Singapur, o ktorom rozprával pán minister Miškov a pani premiérka pred pár dňami, a ktorý bude ovplyvňovať podnikateľské prostredie, a teda vytváranie pracovných miest.

Máme aj niektoré špecifické opatrenia. Dva príklady – obnova hradov, kde dlhodobo nezamestnaní sa dostávajú na trh práce. Je to pilotný projekt, je veľmi malý, je tam len 50 ľudí, ale je to pilot pre to, aby sa zistilo, či to funguje. Zatiaľ sa ukazuje, že to funguje a máme s pánom ministrom Krajcerom dohodnuté, že by sa to malo viacej rozšíriť v nasledujúcich rokoch, a teda by došlo k nejakému primárnemu impulzu na rozvoj lokálnych aktivít, ktoré by mohli mať následne aj hospodársky charakter, keď sa pamiatky obnovia, budú tam chcieť chodiť turisti a keď tam budú chodiť turisti, budú tam miesta a bude potrebné sa o nich postarať a poskytnúť im služby. Teda mohol by sa takto vytvoriť multiplikačný efekt. Sú krajiny, kde sú dôkazy, že to naozaj takto, fungovalo.

Ďalším špecifickým opatrením je Protipovodňový paragraf a jeho aplikácia – o tom nemusím hovoriť, lebo to je každému známe, že to funguje. Veľmi to potrebujeme. Aj v predchádzajúcich dňoch sa ukázalo, že to veľmi potrebujeme. Funguje to a ľudia majú o to záujem a chcú pracovať. Dokazuje sa, že ľudia chcú pracovať, aj dlhodobo nezamestnaní. Oblasť školstva – mnohokrát spomínaná a veľmi významná. Rokujeme a pripravujeme spoluprácu s Ministerstvom školstva. S pánom štátnym tajomníkom som mal niekoľko rokovaní a máme ambíciu v oblasti odborného školstva začať to celé nastavovať tak, aby reálne vychádzali absolventi, ktorí budú oveľa lepšie sa schopní umiestniť na trhu práce, ako je to dnes. Už to bolo spomínané, že máme najvyššiu nezamestnanosť mladých v celej Európe, čo je veľmi zlá situácia. Dávka v hmotnej núdzi tiež bola spomínaná a jej časť, ktorá má byť motivačná, bude podporovať aktiváciu. No a už som hovoril o tom, že zákon o sociálne vylúčených spoločenských pokladáme pre túto problematiku, o ktorej rozprávame dnes, za asi najdôležitejšie.

Na úplný záver by som chcel zareagovať na niektoré vyjadrenia, ktoré zazneli v diskusií. Chcem sa pridať k tomu, čo bolo povedané ohľadom škôl a škôlok. Presvedčujeme takisto aj z našej strany Ministerstvo školstva, že nultý ročník nie je dobré riešenie, že riešením je prenesenie financovania vzdelávania malých detí na štát späť zo samospráv. Absolútne s tým súhlasím a je to jednoznačné. S čím mám problém, je problematika etnicita, verzum národnosť, verzum vylúčené spoločensvá. Ja si myslím, že to, že je niekto Róm, neznamená, že naňho máme nahliadať identickým spôsobom ako na iného Róma. Číže z tohto hľadiska pre mňa pri riešení problémov, o ktorých je tu reč, nehovoríme o Rómoch, ale hovoríme o sociálne vylúčených spoločenskách a keby sme tu mali spomínaných Hispáncov alebo Afroameričanov, alebo hocikoho iného, tak by sme hovorili aj o nich ako o sociálne vylúčených spoločenskách a o Rómoch, ktorí fungujú integrovane, sú normálne fungujúci a nevykazujú tieto známk, o ktorých sa rozprávame pri sociálne vylúčených spoločenskách, tak ich vôbec nepotrebujeme riešiť, pretože oni sa vyriešili sami. Takže z tohto uhla pohľadu, že niekto je Róm, vôbec nie je predmetné pre to, aby sme hľadali riešenia, o ktorých je reč a aj tie reakcie EK na nás, na Národný program reforiem. A opäť zdôrazňujem, to je naše stanovisko, teda na úrovni nášho rezortu sociálnych vecí, rozprávame sa o sociálne vylúčených spoločenskách, to je predmetné, že existuje tam segregácia, existuje tam odpojenie od fungovania majoritnej komunity, atď.

Sociálna ekonomika a jej prirovnávanie k skleníku (poz. editora: to je reakcia na Eduarda Vokála). Myslím si, že nikdy nenastane stav, nikdy a nenastal nikdy ani v spomínanom Švédsku, Fínsku, mimochodom, tie koncepty pochádzajú práve zo škandinávskych krajín, alebo tam sa začali hlavne rozvíjať, tuším, že v 70-tych rokoch. V sociálnej ekonomike nikdy nenastane stav, že podpora nebude potrebná. Taký stav nenastane. Takže je jasné, že by to mal byť nejaký prechodný stav, ale je jasné aj to, čo už bolo spomenuté, neviem, ktorý z pánov

to už spomínal, jednoducho skončí človek strednú alebo dokonca vysokú školu, známy prípad dvoch učiteliek, nezamestnajú ho. Toto znamená, že sú bariéry, ktoré sa musia prelamovať: a to sú postoje. To nie je vec, čo sa dá napísať do zákona, to je o tom, ako sa ja vzťahujem k tomu druhému človeku a pokiaľ nebudeme mať nástroje na prelamovanie tých postojov, a to sa dá jedine cez zážitky, teda cez to, že vidíme, že to funguje, napríklad projekty sociálno-ekonomického podniku. Budeme vidieť, že tí ľudia fungujú takisto ako hociktorý iný človek a prestaneme mať obavu z toho, aby sme s nimi spolupracovali. Vtedy bude tá bariéra prelomená. Takže ja si myslím, že my máme obrovské kvantum múrov postavených vo svojich hlavách okolo seba a my musíme v prvom rade prelamovať tieto múry. A na toto nám musí slúžiť aj sociálna ekonomika, tam to bolo aj napísané: zahŕňanie exkludovaných ľudí, to je to, na čo má toto okrem iného slúžiť. Takže do istej miery rozumiem tomu, že je to skleník a ten skleník naozaj teda je nevyhnutný a na druhej strane je to jediná cesta, ako sa tie bariéry budú lámať. Špeciálne školstvo – veľký problém, súhlasím takisto. Problematika testovania, zase postojov k tomu, že či sú to, prepáčte za výraz „cigánske“ školy, ako sa bežne v populácii hovorí, tie špeciálne školy a majorita to tak vníma alebo naopak, oni tam chcú chodiť, lebo tam majú lepšie podmienky, cítia sa tam bezpečnejšie, nie sú tam atakovaní zo strany svojich spolužiakov. Toto sú všetko problémy, ktoré sa opäť prenášajú nielen do problematiky zákonov, ale aj do problematiky postojov. Takže je to veľký problém a treba sa ním zaoberať. Možno je jedna z ciest zaoberať sa školstvom alebo špeciálnymi školskými programami pre sociálne deprivované osoby, alebo pre ľudí, ktorí sú sociálne deprivovaní vo svojich sociálnych podmienkach.

Legislatívny zámer Zákona o sociálne vylúčených spoločenstvách (SVS)

Úvod

V Slovenskej republike existuje podľa dostupných informácií približne **700 sídelných komunít**, v ktorých je možné životné podmienky označiť za absolútne neprimerané 21. storočiu. Obyvatelia týchto komunít, ktorých počet sa v súčasnosti odhaduje na približne **200 tisíc** (pričom približne **40 % z nich tvoria deti** vo veku do 15 rokov), trpia **materiálnym nedostatkom a sociálnou depriaciou a celkovo výrazne zníženými životnými príležitosťami**.

Veľká časť obyvateľov týchto komunít žije v priestorovo oddelených (separovaných a segregovaných) sídlach, charakterizovaných príbytkami nízkeho technického štandardu, postavených svojpomocne a nelegálne na cudzích pozemkoch a bez základnej technickej infraštruktúry. Ich zdravotný stav je v nadväznosti na ich životné podmienky výrazne horší ako u väčšinovej populácie. Nízka miera dosiahnutého vzdelania a pracovných návykov predstavuje výraznú bariéru pre možnosti uplatnenia sa na trhu práce. Veľká časť obyvateľov je dlhodobo závislá na sociálnom systéme a disponuje celkovo nízkym kultúrnym a sociálnym kapitálom.

Existencia týchto osídlení a situácia ich obyvateľov je výsledkom zložitého konglomerátu dôvodov, zahŕňajúc historické príčiny, negatívne aspekty transformácie spoločnosti po zmene spoločenského zriadenia, neefektívne štátne politiky, existenciu predsudkov a diskriminácie založenej na etnickom základe vo vzťahu k rómskej menšine, ktorá tvorí prevažnú časť uvedených sídiel, a mnohé iné.

Bez ohľadu na dôvody, ktoré viedli k súčasnej situácii, **nie je možné daný stav akceptovať**, a to nielen z hľadiska **ústavných garancií základných životných podmienok a medzinárodnoprávných záväzkov** Slovenskej republiky. Súčasný stav je aj dlhodobo **ekonomicky neudržateľným** – z hľadiska verejných financií nie je možné dlhodobo financovať sociálny systém, do ktorého významné (a rastúce) percento obyvateľov neprispieva a je temer výlučne len prijímateľom finančných prostriedkov z verejných zdrojov. **Ekonomické straty**

spojené so sociálnym vylúčením podstatnej skupiny obyvateľstva je možné odhadnúť na úrovni niekoľkých percent HDP ročne⁴.

Možnosti obyvateľov vylúčených komunít vymaniť sa vlastnými silami z prostredia koncentrovanej a generačnej chudoby, v ktorom žijú, sú minimálne. Štát má zodpovednosť realizovať politiky smerujúce k zlepšeniu alarmujúcej situácie a zároveň povinnosť hľadať všetky dostupné nástroje a možnosti pre naštartovanie procesu smerujúceho k trvalej zmene. Potreba prekonania sociálneho vylúčenia obyvateľov týchto spoločenstiev však **nie je len otázkou celospoločenskej zodpovednosti za ich sociálny status, ale predstavuje taktiež jeden z kľúčových predpokladov rozvoja lokálnych komunít a Slovenskej republiky.**

Napriek prijatiu veľkého množstva materiálov koncepcného a programového charakteru, hľadaniu optimálnych modelov právnej úpravy, vynaloženiu nemalého objemu finančných prostriedkov a realizácii programov a opatrení zameraných na riešenie vyššie načrtnutej situácie v SVS (tak, ako je tento pojem nižšie definovaný a použitý), ako aj istým čiastkovým úspechom dosiahnutým v niektorých lokalitách, sa celková situácia dlhodobo jednoznačne zhoršuje, resp. stagnuje. Podľa dostupných informácií rastie kontinuálne počet predmetných sídiel, ako aj počet ich obyvateľov. Rovnako sa nepodarilo v uplynulom období dosiahnuť žiadny relevantný pokrok ani v oblasti podmienok bývania, zdravotného stavu, úrovne vzdelania a zamestnanosti.

Doterajšie štátne politiky vo vzťahu k problematike SVS sú založené na dvoch základných prístupoch – politikách založených na všeobecnej právnej úprave uplatňujúcej občiansky princíp (programy a opatrenia zamerané na jednotlivcov v nepriaznivej sociálnej situácii) a politikách založených na etnickom základe (programy a opatrenia súvisiace s rómskou menšinou, ktorá tvorí obyvateľstvo veľkej väčšiny vylúčených spoločenstiev).

Ambíciou navrhovanej právnej úpravy, ktorej príprava vyplýva z Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky, je **vytvoriť systémový právny rámec na zásadné zlepšenie situácie v prioritných oblastiach, ktorými sú vzdelanie, bývanie, zamestnanosť, sociálne veci a zdravie obyvateľov SVS**, a tým vytvoriť základné predpoklady pre **trvalo udržateľné zvyšovanie kvality života v týchto lokalitách, ako aj pre individuálnu sociálnu inklúziu ich obyvateľov.**

⁴ Odhad ekonomických nákladov sociálneho vylúčenia rómskej menšiny (ktorej príslušníci tvoria veľkú väčšinu obyvateľov sociálne vylúčených spoločenstiev) v Slovenskej republiky je na úrovni 7 % až 11 % HDP ročne. Straty sú tvorené najmä stratami z nižšej ekonomickej produkcie, nižšími daňovými príjmami a zvýšenými výdavkami verejných financií. (Marcinčin, A., Marcinčinová, Ľ. 2009: Straty z vylúčenia Rómov. Kľúčom k integrácii je rešpektovanie inakosti. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2009).

Zhodnotenie súčasnej právnej úpravy v Slovenskej republike

Problematika SVS **nie je v súčasnosti v právnom poriadku Slovenskej republiky upravená**. Navrhovaný zákon o SVS preto predstavuje osobitný právny rámec danej problematiky.

Súčasnú právnu úpravu nevytvára optimálne príležitosti na komplexné riešenie problematiky SVS v celom rozsahu, primerané zložitým podmienkam existujúcim v prostredí SVS. Platná právna úprava nepredstavuje dostatočný právny rámec pre intervencie štátnych politik, ktoré by priniesli výraznú a trvalú zmenu v situácii vylúčených komunit – dôkazom je dlhodobý a pretrvávajúci nepriaznivý stav, ktorý sa existujúcimi nástrojmi štátnych politik darí ovplyvňovať žiaducim spôsobom len v minimálnej miere.

Všeobecná právna úprava jednotlivých vecných problematik bude prostredníctvom pripravovaného právneho predpisu o SVS a konceptu SVS **doplnená o adresné nástroje a programy cielene reflektujúce špecifiká koncentrovanej a generačnej chudoby a sociálnu realitu vylúčených spoločností**. Realizácia navrhovaných zmien platnej právnej úpravy sa legislatívno-technicky navrhuje novelizáciou jednotlivých špeciálnych právnych predpisov upravujúcich existujúci základný právny rámec vecných politik v danej oblasti prostredníctvom zákona o SVS.

Problematika SVS, resp. marginalizovaných komunit, je doposiaľ v Slovenskej republike riešená na úrovni vládnych politik prostredníctvom dvoch základných prístupov.

Jednak je možné hovoriť o **politikách založených na všeobecnej právnej úprave uplatňujúcej občiansky princíp**, ktorých hlavným nedostatkom je nemožnosť reflektovať v dostatočnej miere špecifiká prostredia koncentrovanej chudoby.

Druhý typ vládnych politik, ktoré je možné označiť za zamerané na riešenie nepriaznivej situácie vylúčených spoločností (tak ako je tento termín používaný v predkladanom materiáli), predstavujú **politiky založené na etnickom základe** – t. j. programy a opatrenia súvisiace s rómskou menšinou, ktorá tvorí obyvateľstvo veľkej väčšiny vylúčených spoločností.

Dôvody a účel prípravy zákona o SVS a jeho ciele

Príprava zákona o SVS je úlohou vyplývajúcou z Programového vyhlásenia vlády. Súčasná právna úprava neumožňuje realizovať **zvýšené intervencie štátnych politik do prostredia komunit vyznačujúcich sa koncentrovanou a generačnou chudobou a nesúcich znaky sociálneho vylúčenia**. Doterajšie

plošné opatrenia štátnych politík viazané prevažne na nízku príjmovú úroveň jednotlivcov, alebo niektoré z osobitných znakov sociálneho vylúčenia (ako napr. výskyt sociálno-patologických javov) v týchto špecifických lokalitách zlyhávajú a nebol dosiahnutý zásadný pokrok, ani vytvorené systémové predpoklady na širšiu sociálnu zmenu týchto komunit. **Z tohto hľadiska je možné existujúcu právnu úpravu vnímať ako nedostatočne efektívnu na prekonanie sociálneho vylúčenia.**

Za najvýraznejšie nedostatky existujúceho právneho rámca a štátnych politík je možné označiť najmä nasledovné aspekty:

- vnímanie chudoby len ako materiálneho nedostatku, t. j. neschopnosť súčasného systému štátnych politík odlišiť nástroje pomoci občanom v hmotnej núdzi žijúcich v prostredí, ktoré hmotnou núdzou netrpí, od občanov, ktorí hmotnou núdzou trpia dlhodobo (aj niekoľko generácií) a zároveň bývajú koncentrovane na jednom teritoriálnom území v osidleniach vyznačujúcich sa kultúrou chudoby,
- neschopnosť systému zadefinovať cieľovú skupinu občanov s potrebou zvýšených intervencií verejných politík na inom ako etnickom základe,
- absencia komplexných riešení a pomoci previazane vo viacerých prioritných oblastiach (bývanie, zdravie, sociálne veci, zamestnanie a vzdelávanie),
- nemožnosť cielej koncentrácie finančných prostriedkov do riešenia problémov v (teritoriálne a vecne) prioritných oblastiach,
- neschopnosť systému poskytnúť pomoc dlhodobo a kontinuálne,
- nedostatok dát a poznatkov o SVS a absencia analýz a evaluácie prijatých opatrení a ich efektívnosti,
- neschopnosť systému aktívne a dobrovoľne zapojiť do pomoci okolité majoritné obyvateľstvo ako prirodzeného partnera pre spoločenskú, priestorovú a socioekonomickú integráciu príslušníkov cieľovej skupiny,
- neschopnosť systému flexibilne a prierezovo systematizovať inovatívne opatrenia overené v rámci rôznych pilotných projektov.

Zákon o SVS prinesie do právneho poriadku, ale najmä systému štátnych politík, práve zadefinovanie problému **koncentrovanej a generačnej chudoby na neetnickom (socioekonomickom a územnom) základe**, ktorý jednak umožní **modelovať špecifické politiky a nástroje** zamerané na riešenie problémov spojených so sociálnym vylúčením, ako aj lepšie daný problém **analyzovať a riešiť prostredníctvom zberu dát a evaluácie účinnosti** prijatých opatrení špecificky vo vzťahu k SVS a ich príslušníkom. Snahou je právnou reguláciou vzťahov doposiaľ právom neupravených a zmenou a doplnením súčasnej právnej úpravy vytvoriť právny základ na prekonanie vyššie uvedených nedostatkov a systematického **riešenia problematiky sociálneho vylúčenia.**

Z hľadiska vecných opatrení je ambíciou v maximálnej miere **systematizovať overené prístupy pri riešení problémov spojených so sociálnym vylúčením**, najmä tých, ktoré sa v praxi osvedčili, ale v súčasnej podobe sú závislé od lo-

kálnych iniciatív (samospráva, cirkev, mimovládne organizácie), projektovej a grantovej podpory a podobne – tieto **nástroje by sa mali stať súčasťou špecifických verejných politík** (sociálnej, zdravotnej, vzdelávacej, politiky bývania, atď.). Tieto opatrenia je potrebné uplatňovať na základe holistického, komplexného prístupu (teda všetky priority musia byť riešené naraz a v súčinnosti). Predmetné opatrenia a nástroje je pritom možné **systematizovať ako nástroje a programy na boj so sociálnym vylúčením**.

Všeobecným zámerom je novo navrhovanou právnou úpravou **vytvoriť systematické podmienky a predpoklady na riešenie problémov súvisiacich s existenciou koncentrovanej a generačnej chudoby a celkovým vylúčením príslušníkov SVS**. Výsledkom aplikácie navrhovanej právnej normy by malo byť odstraňovanie determinantov vzniku sociálneho vylúčenia, ako aj sociálneho vylúčenia ako takého a zánik existujúcich SVS (ako výsledok ich sociálnej inklúzie).

Cielom novej právnej úpravy je zastaviť nárast počtu SVS a zabezpečiť (i) podmienky pre ich postupný sociálny rozvoj a inklúziu s dominantnými lokálnymi spoločenstvami (rozvoj podmienok v SVS), ako aj (ii) podmienky pre individuálnu mobilitu obyvateľov SVS do štandardného prostredia miest a obcí a zabrániť tak medzigeneračnej reprodukcií sociálneho vylúčenia (zlepšovanie situácie jednotlivca).

Predmet zákona, základný charakter právnej úpravy

Zákon o SVS si dáva za cieľ riešiť problematiku sociálneho vylúčenia na základe **explicitného definovania konkrétnych sídelných komunít** vyznačujúcich sa výskytom koncentrovanej a generačnej chudoby a to prostredníctvom tzv. indikátorov sociálneho vylúčenia. Na status takto zadefinovaných SVS a jednotlivcov ako obyvateľov SVS budú následne viazané **jednotlivé opatrenia a programy zamerané na sociálnu inklúziu obyvateľov SVS**.

Sociálne vylúčené spoločenstvá teda budú definované kombináciou jednoznačne určiteľných socio-ekonomických faktorov, resp. uplatnením teritoriálneho prístupu, **nie na etnickom princípe**.

Indikátory sociálneho vylúčenia

SVS bude kompaktné územie (obytný dom, časť alebo celá ulica, zoskupenie ulíc, štvrť a pod. podľa dostupnosti údajov), v ktorom **žijúce obyvateľstvo ako celok vykazuje určité spoločné merateľné indikátory**. Tieto indikátory budú definované na základe socio-ekonomických dát dnes dostupných v existujúcich informačných systémoch (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Soci-

álna poisťovňa, Štatistický úrad Slovenskej republiky, Daňový úrad, centrálna evidencia obyvateľstva, evidencie obcí) tak, aby ich kombináciou vznikla explicitná mapa lokalít, ktoré budú následne podľa zákona o SVS vyhlásené za SVS. Pre indikátory sociálneho vylúčenia sa teda nenavrhuje osobitný mechanizmus zberu nových dát, ale využitie dnes existujúcich a dostupných dát v informačných systémoch verejného sektora.

Pre účely zákona o SVS a vyhlasovania sídelných lokalít za sociálne vylúčené spoločenstvá je možné využiť kombináciu viacerých údajov týkajúcich sa napr. sociálneho, vzdelanostného, zdravotného, príjmového, demografického statusu danej sídelnej komunity a jej obyvateľov, resp. infraštruktúrnej vybavenosti.

Nižšie uvádzame príklady navrhovaných indikátorov. Ich kombináciou bude možné vytvoriť vhodný model pre určenie jednotlivých SVS ako lokalít, ktorých obyvatelia trpia sociálnym vylúčením v najvyššej miere:

- a) demografické ukazovatele,
- b) sociálno-ekonomické ukazovatele,
- c) ukazovatele vzdelanostnej úrovne,
- d) ukazovatele zamestnanosti,
- e) ukazovatele úrovne bývania.

Určenie konkrétnych indikátorov sociálneho vylúčenia a ich konkrétnych hodnôt bude súčasťou prípravy samotného zákona o SVS. Vhodné nastavenie indikátorov bude testované na vybranej vzorke komunít vykazujúcich znaky sociálneho vylúčenia tak, aby indikátory sociálneho vylúčenia spĺňali (a následne sa stali sociálne vylúčeným spoločenstvom podľa zákona) nielen marginalizované osídlenia definované napr. v Atlase rómskych komunít 2004, ale aj ostatné sociálne vylúčené zoskupenia (napr. bezdomovci, prípadne iné marginalizované skupiny koncentrované v dostatočnej miere teritoriálne). Cieľová skupina bude definovaná relatívne široko tak, aby sa sociálne vylúčenými spoločenstvami stali nielen lokality vykazujúce najhorší stav, ale tie komunity, ktoré majú potenciál na zlepšenie.

Obdobným spôsobom budú spracované kritériá pre **stratu statusu SVS**. Nie je totiž možné mechanicky aplikovať nesplnenie kritérií stanovených pre získanie tohto statusu, nakoľko splnenie/nesplnenie indikátorov môže mať len prechodný charakter, resp. daná sídelná komunita môže po strate statusu SVS opätovne čeliť hrozbe sociálneho vylúčenia. Na strane druhej je nutné tento mechanizmus nastaviť tak, aby nebolo možné umelým spôsobom brániť naplneniu kritérií pre stratu statusu SVS, a teda predlžovať umelým spôsobom smerovanie špecifických intervencií na prekonanie sociálneho vylúčenia v lokalitách, ktoré reálne už sociálnemu vylúčeniu čeliť nebudú.

Pri stanovení procesu vyhodnocovania indikátorov SVS, resp. procesu vyhlasovania SVS je potrebné eliminovať možnosť lokálneho voluntarizmu pri určo-

vaní hraníc SVS (t. j. aby do SVS neboli účelovo na lokálnej úrovni začlenené aj sídelné jednotky na okraji komunity trpiacej sociálnym vylúčením, ktoré síce formálne plnia pri začlenení k územiu SVS indikátory sociálneho vylúčenia, v skutočnosti však nemajú charakter SVS).

Základné princípy verejných politík realizovaných vo vzťahu k SVS

Zákon o SVS si dáva za cieľ určiť **základné princípy**, ktoré vymedzia základnú filozofiu a prístup k realizácii opatrení sociálnej inklúzie vo vzťahu k SVS a zásad štátnych inkluzívnych politík. Tieto princípy budú taktiež tvoriť **interpretáčny rámec** pre ďalšie časti zákona a realizáciu konkrétnych opatrení. V zásade odrážajú záväzky štátu vo vzťahu k obyvateľom žijúcim v prostredí koncentrovanej chudoby vyplývajúce najmä z medzinárodných ľudskoprávnych dokumentov.

Základnými navrhovanými princípmi zákona o SVS sú:

Princíp inklúzie – vyjadruje prehlbenie úsilia o sociálne začleňovanie vylúčených jednotlivcov a komunit, ako aj priamy zákaz realizácie opatrení, ktoré vedú k udržiavaniu alebo prehľbovaniu sociálneho vylúčenia a akýchkoľvek foriem segregácie.

Princíp solidarity – obhajuje zvýšenú mieru verejných intervencií vo vzťahu k SVS, jednak všeobecne v porovnaní so sociálne začleneným obyvateľstvom a osobitne vo vzťahu k ľuďom v hmotnej núdzi, ktorí nežijú v prostredí koncentrovanej chudoby.

Princíp rovnakého zaobchádzania (nediskriminácie) – podobne ako vo viacerých iných právnych predpisoch, bude aj zákon o SVS obsahovať ustanovenia o zákaze rôznych foriem diskriminácie pri realizácii politík sociálnej inklúzie.

Princíp komplexnosti – formuluje prierezový charakter zákona o SVS, potrebu realizácie opatrení previazane vo všetkých prioritných oblastiach sociálnej inklúzie a potrebu koordinovaného a systematického prístupu tak na lokálnej, ako aj regionálnej a národnej úrovni.

Princíp individuálneho prístupu, motivácie a zásluhovosti – tento princíp zdôrazní potrebu zamerania opatrení na jednotlivca a rodinu a takého nastavenia programov a opatrení, ktoré budú reflektovať osobnú zodpovednosť jednotlivca za svoju sociálnu situáciu a podporovať snahu o individuálnu mobilitu.

Princíp spolupráce – zadefinuje nevyhnutnosť spolupráce rôznych aktérov verejného, neziskového a súkromného sektora a základné pravidlá takejto spolupráce.

Ciele opatrení sociálnej inklúzie

Zákon o SVS by prostredníctvom priamych noviel príslušnej špeciálnej legislatívy mal zabezpečiť **systematizáciu osvedčených opatrení** realizovaných už v minulosti za účelom sociálnej a ekonomickej integrácie.

Navrhované opatrenia by vo vzájomnej interakcii mali vytvoriť systematické podmienky a predpoklady na **riešenie problémov súvisiacich s existenciou koncentrovanej a generačnej chudoby** a celkovým vylúčením príslušníkov SVS. Aplikácia navrhovaných programov a opatrení sociálnej inklúzie by mala zabezpečiť (i) podmienky pre ich postupný **sociálny rozvoj a inklúziu s dominantnými lokálnymi spoločenstvami** (rozvoj podmienok v SVS), ako aj (ii) podmienky pre **individuálnu mobilitu obyvateľov SVS** do štandardného prostredia miest a obcí prostredníctvom podporovanej dráhy jednotlivcov a rodín zo SVS pozostávajúcej zo zvyšovania kvalifikácie a vzdelania, zlepšenia zdravotného stavu, získania stabilného príjmu (motivácia a umožnenie vstupu na trh práce) a priestorovej mobility mimo SVS, ktoré umožnia ich následnú integráciu do spoločnosti.

Prijímateľom opatrení by mali byť v prevažnej miere **inštitúcie, nie jednotlivci**. Cieľom je minimalizovať riziko zneužívania opatrení, ako aj rizika nežiaducej koncentrácie obyvateľov v lokalitách vyhlásených za sociálne vylúčené spoločenstvá účelovo, výlučne kvôli prijímaniu výhod s tým spojených. Pri príprave a realizácii opatrení sociálnej inklúzie je potrebné brať do úvahy možné tenzie spojené s individuálnym zvýhodnením obyvateľov určenej lokality. Na strane druhej je nevyhnutné mať na zreteli aspekt individuálnej motivácie jednotlivca.

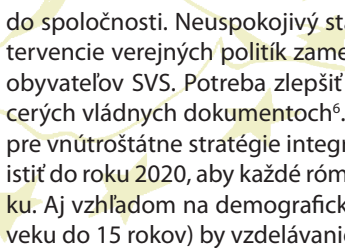
Zákon vymedzí spoločné pravidlá pre realizáciu opatrení sociálnej inklúzie v SVS. Základným nástrojom na lokálnej úrovni bude **Plán sociálnej inklúzie** (sociálneho začlenenia) SVS, ktorý bude musieť schváliť každá obec, na ktorej území je SVS a ktorá sa bude chcieť uchádzať o podporu z verejných zdrojov na realizáciu politik sociálnej inklúzie. Cieľom je teda poskytnúť zvýhodnenie pri prístupe k financiam obciam, ktoré majú záujem dlhodobo a komplexne realizovať opatrenia sociálnej inklúzie v súlade s princípmi obsiahnutými v zákone o SVS.

Prioritné oblasti

Vzdelávanie

Vzdelávanie detí a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia⁵ je jednou z najdiskutovanejších tém v rámci snáh o integráciu občanov z prostredia SVS

⁵ Sociálne znevýhodnené prostredie je definované v Zákone č. 245 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon), v znení neskorších predpisov, ako prostredie, ktoré vzhľadom na

do spoločnosti. Neuspokojivý stav v tejto oblasti je dôvodom pre zvýšené intervencie verejných politík zameraných na skvalitnenie vzdelanostnej úrovne obyvateľov SVS. Potreba zlepšiť súčasnú situáciu bola deklarovaná aj vo viacerých vládných dokumentoch⁶. Jedným z hlavných cieľov Európskeho rámca pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov je povinnosť členských štátov zaistiť do roku 2020, aby každé rómske dieťa ukončilo základnú školskú dochádzku. Aj vzhľadom na demografickú štruktúru obyvateľov SVS (cca 40 % detí vo veku do 15 rokov) by vzdelávanie malo byť prioritou politík sociálnej inklúzie.

Cieľom zákona o SVS je vytvoriť legislatívny rámec pre opatrenia, ktoré budú viesť k výraznému zlepšeniu vzdelanostnej úrovne príslušníkov SVS a k odstráneniu existencie sociálno-ekonomických bariér vytvárajúcich prekážky prístupu k vzdelávaniu a to v oblasti predškolského vzdelávania, základných škôl, špeciálnych základných škôl a vzdelávania na stredných školách.

Zamestnanosť a sociálne veci

Pre vývoj dlhodobej nezamestnanosti v SR charakteristické prehlbovanie veľmi dlhodobej nezamestnanosti a extrémne dlhodobej nezamestnanosti v trvaní 4 a viac rokov. Príslušníci SVS sú postihnutí spravidla extrémne dlhodobou nezamestnanosťou, ktorá nadobudla určité generačné prvky.

Integráciu najmä extrémne dlhodobo nezamestnaných spravidla komplikujú faktory spôsobené dlhodobým trvaním nezamestnanosti vo forme výrazného poklesu vnútornej motivácie, rezignácie na zmenu a prispôbenie sa novej situácii, pasívnej životnej stratégie, straty sociálnej identity a znevýhodnenia na trhu práce z titulu nízkeho vzdelania a etnickej príslušnosti. Ide o zlúčenie spektra znevýhodnení, ktoré v konečnom dôsledku negatívne ovplyvňujú poznanie príčinných súvislostí znevýhodnenia na trhu práce.

Dôležitým faktorom, ktorý nemožno opomenúť, je šedá ekonomika prejavujúca sa v regiónoch s vysokou nezamestnanosťou a vysokou koncentráciou SVS.

sociálne a jazykové podmienky nedostatočne stimuluje rozvoj mentálnych, vôľových a emocionálnych vlastností jednotlivca, nepodporuje jeho efektívnu socializáciu a neposkytuje dostatok primeraných podnetov pre rozvoj osobnosti.

⁶ Napr. Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike SOLIDARITA – INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013, Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania, Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014. Programové vyhlásenie vlády v tomto smere uvádza: „Vláda SR podporí projekt nultých ročníkov základných škôl, posilní účasť detí zo SZP na predškolskom vzdelávaní a na štúdiu na stredných školách a posilní inštitút asistentov. Vláda SR urobí opatrenia proti segregácii v školstve a nesprávne zaradovaniu detí zo SVS do špeciálnych škôl a zavedie testy zrelosti v rómčine. Vláda SR prehodnotí systém pedagogicko-psychologického a špeciálneho pedagogického poradenstva.“

Eliminácia dlhodobej nezamestnanosti a v rámci nej i extrémne dlhodobej nezamestnanosti sa predpokladá prijatím nového legislatívneho rámca v oblasti pomoci v hmotnej núdzi, ako aj v oblasti služieb zamestnanosti pri vzájomnom prepojení pomoci v hmotnej núdzi s vybranými aktívnymi opatreniami na trhu práce tak, aby sa podporila vyššia motivácia aj extrémne dlhodobo nezamestnaných postupne umiestniť sa na otvorenom trhu práce. Zvýšenie motivácie sa predpokladá tiež vytvorením podporných nástrojov v rámci zákona o SVS, ktoré budú tvoriť „pridanú hodnotu“ v tomto motivačnom procese.

Zákon o SVS upraví v oblasti zamestnanosti a sociálnych vecí príslušné ustanovenia relevantných právnych predpisov tak, aby prehĺbili motiváciu občana zo SVS k aktivitám zameraným na uplatnenie sa na trhu práce a prispeli k eliminácii a postupnému odstráneniu stavu hmotnej núdze.

Bývanie

Bývanie v prostredí SVS je možné charakterizovať prevažne vysokou koncentráciou, teritoriálnou odlúčenosťou od hlavných sídiel, veľkým počtom ľudí žijúcich na malej ploche, existenciou nelegálnych príbytkov, svojpomocnou realizáciou stavieb nízkeho technického štandardu a nedostatočnou infraštruktúrnou vybavenosťou. Podľa dostupných údajov sú z inžinierskych sietí v SVS najdostupnejšia elektrina (91 % osídlení) a najmenej dostupná je kanalizácia (81 % osídlení nemá vôbec kanalizáciu). Na vodovod je napojených 39 % obydľí, plyn používa 15 % obydľí a 20 % osídlení nemá spevnenú prístupovú cestu. **46 osídlení je evidovaných ako v kritickom stave, bez akejkoľvek technickej infraštruktúry, t. j. vodovodu, kanalizácie, plynu a spevnenej prístupovej cesty.**

Vzhladom na cieľ zákona o SVS v oblasti bývania – integrovať občanov SVS, obmedziť getoizáciu a zlepšiť celkovú kvalitu života v SVS, je potrebné v nadväznosti na vyššie uvedené v danej oblasti realizovať opatrenia a aktivity v dvoch základných smeroch, ktoré povedú k:

- a) rozptylu koncentrovanej chudoby, obmedzeniu getoizácie a integrácii obyvateľov SVS do väčšinovej spoločnosti,
- b) zlepšeniu existujúcich podmienok bývania v lokalitách definovaných ako sociálne vylúčené spoločenstvá.

Zdravotná starostlivosť a životné prostredie

Dôsledkom sociálnych, finančných a geografických bariér v spojení s kultúrnymi tradíciami je nepriaznivý zdravotný stav, ktorý odzrkadľujú negatívne hodnoty sledovaných ukazovateľov zdravotného stavu populácie žijúcej v prostredí SVS. Nezamestnanosť, nízke vzdelanie a koncentrovaná chudoba majú negatívny vplyv na zdravie, ako aj na prístup ku zdravotnej starostlivosti. Nízka vzdelanostná úroveň prehľbuje bariéry pri získavaní informácií o negatívnych dopadoch rôznych faktorov na zdravie.

V rámci výchovy k zdraviu a prevencie ochorení je potrebné zamerať sa na najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva, ktoré žijú v podmienkach bezprostredne ohrozujúcich ich zdravie. Ide o ľudí žijúcich v type obydľia s najnižším štandardom (chatrčiach) a/alebo v izolovaných oblastiach so zlými zdravotnými podmienkami, ktoré sú charakteristické obmedzeným či žiadnym prístupom k pitnej vode, chýbajúcou kanalizáciou a s tým spojeným nízkym hygienickým štandardom. V rámci tejto skupiny obyvateľstva sú obzvlášť zraniteľné ženy, deti a starší ľudia.

Je potrebné venovať zvýšenú pozornosť skvalitneniu primárnej prevencie zdravotného stavu obyvateľov SVS, t. j. predchádzať vzniku ochorení a zdravotných komplikácií pred ich akútnym riešením. S tým úzko súvisí podpora aktivít vedúcich k prelomeniu mentálnych bariér a odbúraniu strachu a nedôvery z pravidelných lekárskeho prehliadok a návštevy poskytovateľov zdravotnej starostlivosti vôbec.

Je nevyhnutné zabezpečiť, aby sa vakcinačného programu zúčastňovali všetky nepnoleté osoby, bez ohľadu na životné podmienky či sociálne prostredie. Z infekčných ochorení je v súčasnosti do vakcinačného programu zaradené iba očkovanie proti hepatitíde typu A pre deti vo veku 2 rokov. Je potrebné rozšíriť vakcinačný program aj na ďalšie vekové skupiny obyvateľov SVS, aby sa zabránilo častým epidémiám.

Aby boli snahy zamerané na zvýšenie zdravotného povedomia, osvojenie si návykov zdravého životného štýlu a starostlivosti o zdravie cieľovej skupiny efektívne a dlhodobo udržateľné, je potrebné zvýšiť aktívnu zainteresovanosť cieľovej skupiny na riešení problémov súvisiacich so životným štýlom a starostlivosťou o zdravie.

Cieľom navrhovaných opatrení na zlepšenie zdravotného stavu obyvateľov SVS je podpora rovnosti a spravodlivosti v zdraví, zlepšenie životného štýlu a životných podmienok a podpora individuálnej zodpovednosti za vlastné zdravie.

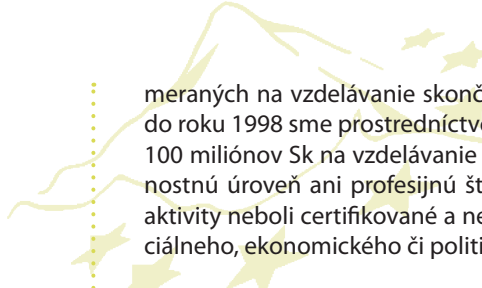
Možnosti samosprávy pri zamestnávaní Rómov

Samosprávne kraje nemajú legislatívne určené žiadne kompetencie v oblasti, ktorá by umožňovala priame ovplyvňovanie sociálnych procesov zameraných na rómske komunity. Keďže majú územie, ktoré je prioritne územím miestnych samospráv, kompetencie v jednotlivých oblastiach nájdeme skôr u samotných miest a obcí. Ale vzhľadom na rozvoj regiónu, prípravu a napĺňanie plánov hospodárskeho a sociálneho rozvoja, aj samosprávne kraje musia tejto problematike venovať osobitnú pozornosť. Pre prácu v rómskych komunitách sme v pôsobnosti Košíckého samosprávneho kraja vytvorili viacero nástrojov s priamym zapojením Rómov. Ide najmä o Okresné rady Rómov, ktoré sme zriadili v každom okrese. Sú tvorené zástupcami jednotlivých rómskych komunít. Ďalším nástrojom sú Odborné rady Rómov a poradné orgány predsedu Košíckého samosprávneho kraja. Tu spolupracujeme s významnými Rómami, ktorí sú odborníkmi pre jednotlivé oblasti, v ktorých sa realizujú opatrenia. Pri práci s rómskymi komunitami definujeme najmä tieto problémové oblasti:

Nezamestnanosť a chudoba. Dve sociálne charakteristiky, ktoré môžeme použiť na každú rómsku komunitu. V týchto komunitách sú aj skupiny bohatých Rómov, ktorí parazitujú na chudobe väčšiny. Úžera, moderné otrokárstvo a celá škála sociálne patologických javov. Tiež ich nájdete v každej rómskej komunite. Vnútorne sebaochranné aktivity sa z rómskych komunít vytratilí. Je to jednostranný záujem majority, aby sa tieto problémy riešili. Svedčí o tom aj nízky počet trestných postihov úžery, obchodovania s ľuďmi či iných trestných činov.

Chudoba sa stala spôsobom života. Kultúra chudoby organizuje život v rómskych komunitách. Multifaktorový jav, akým je chudoba, či kultúra chudoby si vyžaduje celý rad opatrení na zmenu tohto stavu. Rómovia sa napojili na sociálne dávky a prijali ich ako základný zdroj obživy, ku ktorému je potrebné získať ďalšie zdroje. Jedným z riešení je sociálne orientovaná ekonomika. Posilnenie podnikateľských aktivít v rómskych komunitách. Prepojenie aktívnych činností s trhom práce.

Vzdelávanie a vzdelanostná úroveň Rómov. Je témou, ktorá v Slovenskej republike rezonuje od roku 1993, teda od jej vzniku. Množstvo projektov za-

meraných na vzdelávanie skončilo bez adekvátneho výsledku. Od roku 1993 do roku 1998 sme prostredníctvom mimovládnych organizácií využili viac ako 100 miliónov Sk na vzdelávanie Rómov. Vzdelávanie, ktoré nezmenilo vzdelanostnú úroveň ani profesijnú štruktúru rómskeho spoločenstva. Vzdelávacie aktivity neboli certifikované a nezohľadňovali potreby Rómov ani potreby sociálneho, ekonomického či politického prostredia.

Dlhodoboko konštatujeme neúspešnosť rómskych detí vo vzdelávacom procese. Odborné publikácie, ktoré sa zaoberajú vzdelávaním Rómov, presne pomenávajú príčiny, ktoré túto neúspešnosť spôsobujú. Ale do edukačnej praxe opatrenia zamerané na tieto príčiny sa nedostávajú. Stredné školy v zriaďovateľskej pôsobnosti KSK pre rómskych žiakov vytvárajú dvojročné učebné odbory, ktoré približujú k rómskym komunitám. Vieme, že je to len náhrada za vzdelanie, ktoré by pre svoju ďalšiu existenciu potrebovali. Radi by privítali Rómov aj v štvorročných maturitných odboroch. Ale podmienku – ukončené základné vzdelanie – spĺňa čím ďalej tým menej Rómov. Aj tí, ktorí na stredných školách začnú študovať, po roku štúdiom opúšťajú a registrujú sa na úradoch práce. Školy druhej šance neriešia pretrvávajúci problém. Sú len náhradou plnehodnotného vzdelania.

Profesijná štruktúra rómskych komunít. Profesia je termín, ktorý sa z rómskych komunít postupne vytráca. Zvyšky remesiel nájdeme čím ďalej vzácnejšie. Synovia sa ich učia od otcov, ale už len ako pomocní robotníci a nie ako vyučení remeselníci. Podceňuje sa hodnota vzdelania, pričom pracovných miest pre nízko vzdelané skupiny stále ubúda. Podnikatelia nevytvárajú pracovné miesta pre tieto skupiny. V minulosti existovali pracovné miesta ako závozníci, pracovné skupiny majúce na starosti čistotu v závodoch a pod. Dnes už je to už minulosťou. Pre riešenie daného stavu môžeme uvažovať o dvoch základných prístupoch:

- v tvorbe pracovných miest pre skupiny bez profesie a vzdelania alebo
- v príprave týchto skupín na konkrétne činnosti.

Pri analýze vzdelanostnej úrovne a profesijnej orientácie v rómskych komunitách, pochopíme, že sa blížime k stavu úplnej dezorganizácie. Začiatok nového, meniaceho stavu je v nedohľadne. Väčšina Rómov nekončí v súčasnosti ani základné vzdelanie. Ak dnes s procesom zmeny začneme, prvé výsledky sa dostavia s veľkým časovým odstupom. Tvárime sa, že nám je všetko jasné, čo je potrebné urobiť vo vzdelávacom procese, aby sa zmenila úspešnosť rómskych detí. Ale potom odpovedzme na dve otázky: Ak vieme ako Rómov vzdelávať, tak prečo to nerobíme a vyrábame generácie s minimálnym uplatnením na trhu práce? Ak to nevieme, kde berieme tú istotu, že nové opatrenia dosiahnu úspech? Stačí vydať príkaz, že rómske dieťa nesmie prepadnúť. Dosiahli sme očakávaný výsledok. Ale zároveň sme konali v rozpore so záujmami tých, ktorí síce vzdelanie ukončia, ale bez požadovanej kvality a možnosti vzdelanie používať ako zdroj svojej obživy.

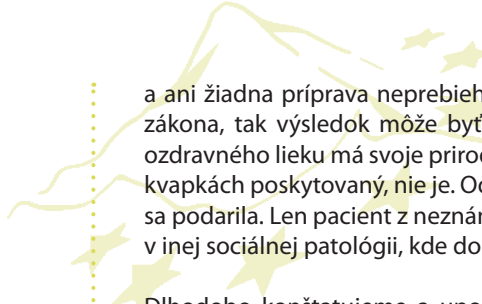
Zdravotný stav Rómov odzrkadľuje ich stravovacie návyky, ktoré sú výrazne ovplyvnené chudobou. Situáciu zhoršuje konzumácia alkoholu, fajčenie, fetovanie či iné patológie. Pri chorobách je pravidlom, že lieky na ktoré je potrebné doplácať, Rómovia nechcú. Nemajú o nich záujem. Najhorší stav je v stomatologickej starostlivosti. Cenník stomatológov nepočíta s ľuďmi v hmotnej či sociálnej núdzi. Mortalita u Rómov sa výrazne odlišuje od majoritnej spoločnosti.

Nízka vymožitelnosť práva v rómskych komunitách. Narastá bezbrehá svojvôľa a nerešpektovanie princípov, ktoré tvoria občiansku spoločnosť. Chýbajú nástroje na ochranu hodnôt súčasnej spoločnosti. Systém nereaguje na opakované porušovanie zákonnosti. Vznikajú skupiny vedomé si svojej nepostihnuteľnosti. Postupne dochádza k rozpadu vzťahových, hodnotových i kultúrnych systémov a vzniká anarchia. Anarchia v rómskych osadách je v opozícii k presadzovanému systému poriadku u majority.

V tomto priestore, kde reálne existuje dlhodobá viacgeneračná nezamestnanosť, kde došlo k výraznému zníženiu sociálnych kontaktov medzi majoritou a minoritou, kde prebehol proces uzatvárania sa spoločentiev na princípe kultúry chudoby, čo ovplyvnilo aj ďalšie sociálne inštitúcie, začíname uvažovať o zmene. Zmene, ktorá má ovplyvniť len v našom kraji cca 100 tisíc obyvateľov segregovaných, separovaných či ináč vylúčených spoločentiev. Dlhodobá školská neúspešnosť, chýbajúce rozmiestnenie v jednotlivých stratifikačných pyramídach a ľahostajnosť k budúcnosti prezentovaná stratou abstraktného myslenia a bezperspektívnosťou, má byť nahradená priamym prepojením s trom práce. V tomto procese určite chceme, aby nastali tieto zmeny:

- z dlhodobu pasívnych sa stanú aktívnymi,
- z dlhodobu odkázaných na benefity, ktoré ponúka spoločnosť sa stanú prispievateľmi do rozpočtových kapitol z hodnôt vytvorených vlastnou prácou,
- z nevzdelaných sa stanú vzdelaní,
- profesijne, ekonomicky, sociálne sa rozmiestnia do jednotlivých stratifikačných pyramíd,
- zmenia svoj pohľad na hodnotové rámce, konatívne návyky, postoje a vymenia kultúru chudoby za nový model chudobných pracujúcich,
- možno sa zmení aj ich vzťah k obydliu a životnému prostrediu.

Možno to vzniká pesimisticky, ale ak hovoríme o zmene, tak hovoríme o jednotlivých zmenách, ktoré chceme dosiahnuť. Dáte mi za pravdu, že to úplne ináč znie, ak celú zmenu definujeme len tým, že sa sociálna dávka rozdelí na základnú dávku a zásluhovú dávku. Teda takú, ktorú si každý poberateľ dávky bude musieť zaslúžiť vlastnou prácou. Ale povedali sme to, čo naznačujeme vyššie, kde by sa mala zmena prejaviť. Možno je to kacírsky názor, ale z mojich osobných skúseností, ktoré mám z pravidelného styku s rómskymi komunitami, si dovoľm tvrdiť, že tieto komunity na takúto zmenu nie sú pripravené

a ani žiadna príprava neprebíha. Ak časovanie zmien, je nastavené prijatím zákona, tak výsledok môže byť veľmi kontraproduktívny. Miera dávkovania ozdravného lieku má svoje prirodzené rozmery. Zatiaľ žiadny liek, ani v malých kvapkách poskytovaný, nie je. Od účinnosti zákona to bude plná dávka. Liečba sa podarila. Len pacient z neznámych dôvodov nevydržal. Možno sa objaví len v inej sociálnej patológii, kde doposiaľ nebol natoľko významným.

Dlhodobu konštatujeme a upozorňujeme, že nie sú vybudované efektívne nástroje na prácu v sociálne vylúčených spoločnostiach. Niekedy to až otvára myšlienku na obetného baránka v spoločnosti. Voľné prepojenie jednotlivých systémov s poukazom, že predsa každý vie, čo je v jeho kompetencii a za čo nesie svoju zodpovednosť, sa ukázalo byť málo účinným, resp. až neúčinným. Výkonné nástroje pre prácu v sociálne vylúčených spoločnostiach musia preukazovať kompetentnosť a v rozsahu zverených kompetencií aj zodpovednosť. Evalvačné nástroje tiež chýbajú, čo umožňuje realizovať rôzne intervencie, či pseudo intervencie bez toho, aby bol sledovaný efekt vynaložených zdrojov.

Zatiaľ som sa stretol s dvomi nástrojmi, ktoré boli označované ako nástroj zmeny. Komunitné centrá a partnerstvá sociálnej inklúzie. Podľa môjho názoru sa môžu stať nástrojmi zmeny, ak sa vyrieši otázka kompetencií a zodpovednosti. Som za to, aby sa mimovládny sektor (občianska spoločnosť) aktívne podieľal na zmene. Ale chýbajúce kompetencie a zodpovednosť je potrebné doplniť cez objednávateľa služieb, ktorým bude samospráva. Zodpovednosť za multizdrojový rozvoj obce je v kompetencii samosprávy. Samotná samospráva je tiež inštitútom občianskej spoločnosti. Aj keď formalizovaný a právne vymedzený, čo na druhej strane vytvára kompetenčný i zodpovednostný rámec pre realizáciu opatrení na území obce. Ďalšími kompetentnými subjektmi so svojou zodpovednosťou sú jednotlivé ministerstvá. Tie majú vytvárať legislatívne a odborné rámce pre aktivity, ktorých existencia sa v procese zmeny predpokladá a ktoré sú v ich kompetencii. Zakladanie systému pomoci sociálne vylúčeným spoločnostiam na mimovládnych organizáciách, ktoré pôsobia v komunitných centrách či partnerstvách sociálnej inklúzie nevytvára systémové rámce, ktoré by mohli viesť k pozitívnym zmenám. Najmä ak si uvedomíme, že budú musieť plniť kompetencie samosprávy a štátnych orgánov, pričom dané kompetencie ostanú naďalej u samosprávy a štátnej správy. Teda na území samosprávy sa bude realizovať výkon kompetencií samosprávy organizáciami, ktoré nemajú žiadny vzťah k samospráve, teda ani zodpovednostný. Pre zaujímavosť je potrebné uviesť, že so samosprávnymi krajinami sa v žiadnej významnejšom miere pri riešení problémov sociálne vylúčených spoločností ani nepočíta. Potom im bude možné vytknúť, že sa do riešenia problémov nezapájajú a žiadne aktivity nevykonávajú. O spôsobe ukladania povinností samospráve myslím si, že je zbytočné hovoriť.

Najväčší problém, ktorý je možno definovať, je problém so zamestnaním, s tvorbou pracovných miest a udržateľnosťou ľudí z rómskych komunít v prá-

ci. Akékoľvek úvahy o tvorbe sociálnej ekonomiky, o tvorbe medzipriestoru, o činnostiach, ktoré bude možné považovať za prácu, ostanú nenaplnené v reálnom časopriestore. Teda práca kde je potrebná a v rovnakom čase pre všetkých. Ako príklad si vezmem obec Kecerovce. Sociálne vylúčená komunita s cca 1 900 Rómami. Z nich cca 900 potrebuje prácu, aby mohol byť naplnený princíp zásluhovosti. Ak pripustíme, že každý bude pracovať len 2 dni, tak potrebujeme denne zabezpečiť prácu pre 300 ľudí. Okolie Keceroviec a to obce Rankovce, Boliarov, Vtáčkovce a ďalšie, majú problém zamestnávania ešte vypuklejší. Môžeme si vziať aj mestá. Trebišov s vyše 4 tisíc členným sociálne vylúčeným spoločenstvom, čo znamená požiadavku cca 2 tisíc pracovných miest. Pri rovnakom prepočte dvoch pracovných dní je to cca 670 pracovných príležitostí denne. Pri súčasnej cca 25 % miere nezamestnanosti v okrese (rovnako ako v okrese Rožňava, Košice-okolie, Sobrance a Gelnica) je potrebné uvažovať o vyššom počte pracovných miest.

Samospráva môže ponúknuť časť práce svojim občanom prostredníctvom práce pri:

- výstavbe a údržbe miestnych komunikácií,
- údržbe a správe verejných priestranstiev,
- údržbe miestneho cintorínu,
- údržbe a správe kultúrnych, športových a ďalších obecných zariadení,
- údržbe kultúrnych pamiatok,
- zabezpečovaní verejno-prospešných služieb,
- nakladaní s komunálnym odpadom,
- udržiavaní čistoty v obci,
- údržbe verejnej zelene vrátane kompostovania atď.

Tento rozsah prác, pri kontinuálnom výkone práce môže zamestnať len malú skupinu obyvateľov obce. V minulosti sme hovorili o obecných podnikoch, ktoré poskytovali služby obci. V strediskových obciach sa tvoril aj výrobný variant obecných podnikov. Obce môžu vystupovať ako terciárny zamestnávateľ, ktorý poskytuje prácu tým, ktorí sa nezaradili v iných segmentoch a nie je ani možné predpokladať ich zaradenie. Nie je možné sa na jednotky územnej samosprávy pozeráť ako na výrobné jednotky vstupujúce do konkurenčných vzťahov na trhu práce. Skôr by sme mohli očakávať verejné zákazky zo zdrojov štátu, ktoré sa obcí priamo týkajú. Protipodvodňové opatrenia, meliorácie, oprava historických pamiatok a ďalšie činnosti sú v rozpočtoch príslušných ministerstiev kryté aj zodpovedajúcim finančným obnosom. Závisí len od mechanizmu ich prerozdelenia. Osobne zastávam názor, že každý starosta vie, čo potrebuje v obci urobiť a jedinú, čo mu v tom bráni, je nedostatok finančných zdrojov. Skúsme hľadať prácu tam, kde reálne existuje a kde práca prinesie aj pridanú hodnotu pre jej odberateľa. Zmeňme aj náš pohľad na prácu, že to musí byť práca na 8 hodín denne a 5 dni v týždni. Pracujme aj s krátkodobou prácou, prácou, ktorá sa nevykonáva pravidelne, prácou, ktorá by mala znamenať prínos pre sociálne vylúčené spoločenstvo.

Je zrejmé, že vzdelávanie, bývanie a ďalšie inštitúty sociálneho života sociálne vylúčených spoločností je nutné prepojiť s prácou. S prácou potrebnou pre komunitu, ale aj s prácou potrebnou pre sociálne vylúčené občianstvo. Práca potrebuje so sebou niesť aj hodnotu, ktorú vyžaduje obvyklý život týchto spoločností. Ak máme budovať zdravú občiansku spoločnosť, tak si nemôžeme myslieť, že sa jedná len o spoločnosť majority, bez priestoru pre Rómov či iné národnostné menšiny. Rešpektujme odlišnosti, ale vytvárajme mosty spojenia a spolupráce. Budujme vzťahy na tradíciách demokratických spoločností. Ale vzťahy sú dvojsmerné. Preto aj demokratizmus musí nájsť miesto na oboch vzťahových póloch. Nekompatibilita vo vzťahových systémoch ovplyvňuje kvalitu vzťahu, jeho formy i obsahu. Aj v tomto prípade sa požiadavka budovania vzťahu bude odvíjať od kvality subjektov vzťahu a tvorby vzťahových dimenzií.

Mesto Lipany a niektoré aktivity a problémy v oblasti práce s Rómami

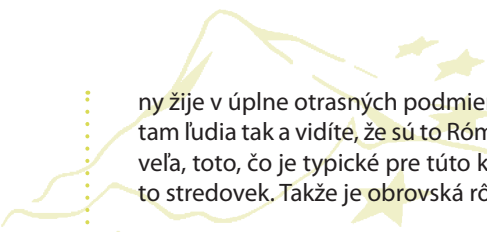
Nebudem teraz polemizovať o tom, čo je a čo nie je rómsky problém. Všetci vieme, o čom rozprávam – o určitej skupine ľudí, ktorá robí problém a nie tí, čo majú rómsku národnosť. Vôbec ma nezaujíma rozdelenie problému, či je rómsky alebo nerómsky. Problémom je to, ak sa to týka vylúčenia skupiny ľudí. Veľa ľudí očakáva výsledky zo sčítania ľudí. Tu vôbec nie je podstatné, čo bude výsledkom sčítania, pretože to nič nevraví o probléme segregovaných, neprispôbitelných, prípadne zanedbaných ľudí.

Hneď na začiatku jedna základná otázka. V akej miere má byť samospráva zamestnávateľom? Má byť hlavným zamestnávateľom či má vytvárať podmienky na zamestnávanie? Mesto malo podniky, kde sme mali pracovníkov, kde sme robili, vymýšľali atď. – zdedili sme ich po národných výboroch. Keď prišiel šéf podniku, aby som mu dal robotu lebo ináč nemá čo robiť, tak sa začala umelá robota vytvárať. A vlastne to skončilo tak, že sme sprivatizovali tieto veci, aby sa peniaze využívali efektívne.

Takže mojou teóriou a tézou je, že obec má podnikáť len tam, kde zlyháva trh a čo nedokáže urobiť súkromník. Teda, ak nemá kto opravovať cesty, tak to má urobiť obec. Dnes napr. nenájdem súkromníka, čo vyčistí kanál alebo rigol, vymení na lavičke poškodené časti. Nenájdem ho, pretože sa mu to neoplatí. Spoločnosť je rozdelená na prvý sektor, druhý sektor, tretí sektor. Každý sektor má svoju rolu a nemyslím si, že by malo byť vo veľkej miere, aby firmy mali robiť politiku a politici by mali byť hlavní zamestnávatelia.

Druhú vec, ktorú na túto rómsku tému chcem povedať, je obrovské jej nepochopenie v smere východ Slovenska a západ Slovenska. Keď niekedy veci aj pomenujem tak, ako to vidíme, hneď sme radikáli, hneď sme rasisti a čosi je v neporiadku. Pretože to treba prežiť a vtedy to človek vidí, aký je to obrovský problém.

Tretiu vec, ktorú chcem uviesť je to, že rómska komunita je veľmi odlišná dedina od dediny. Dokonca aj v rámci jednej komunity máte rodiny, konkrétne u nás Červeňákovci, Tulejovci, úplne odlišní, nevedia sa dať dokopy. Keď si pozriete Hrabušice, polovica dediny prenájíma domy cudzincom a polovica dedi-

ny žije v úplne otrasných podmienkach. Chodte do Spišských Tomášoviec, žijú tam ľudia tak a vidíte, že sú to Rómovia len preto, že pred domami na ulici je ich veľa, toto, čo je typické pre túto komunitu. Hneď za brehom sú Letanovce a je to stredovek. Takže je obrovská rôznorodosť.

Ďalšou rovinou problému je chyba, o ktorej som presvedčený, že nastala v sociálnej politike – porušenie princípu subsidiarity. My preberáme zodpovednosť za to, čo má robiť rodič! Keď si pozriete definíciu princípu subsidiarity, je škodlivé a zlé brať zodpovednosť nižšej zložke a presúvať na vyššiu.

Uvediem pár konkrétnych príkladov od nás z Lipian. Lipany majú asi 5, 6 tisíc obyvateľov, z toho 600 žije v marginalizovanej vyčlenenej komunite. Keby som mal povedať, ktoré aktivity sme doteraz urobili, tak by som mohol vymenovať všetko to, čo sa hovorí a odporúča. Škôlky od troch rokov už máme asi desať rokov, osobitný príjemca, rómske hliadky, terénna sociálna práca, rómski asistenti, nulté ročníky, ukončovanie povinnej školskej dochádzky pre dospelých. Potom sme šiestich Rómov pripravili na to, že pôjdu do práce, že na nich budú čakať ľudia, aby sa zamestnali. Skúsenosť bola taká, že po troch dňoch boli všetci naspäť. Uvediem ešte ďalšie, hygienické centrum, komunitné centrum, budovanie nájomných bytov, rómska komisia, rómske hliadky, kurzy atď.

Mrzí ma to, že napriek tomu, je iba jeden človek zamestnaný na trhu práce, bez pomocnej barličky. Zamestnaných máme asi päť, len tých zamestná mesto. My keď ich prepustíme, ďalej nejdú pracovať, teda nenájdu si prácu. Počas najväčšieho rozmachu zamestnanosti v roku 2008, bola situácia taká, že kto chcel pracovať, takmer každý mohol pracovať, mali sme v meste asi 200 ľudí nezamestnaných, z toho 150 bolo z rómskej komunity. Sú to predovšetkým chlapi, ktorí môžu robiť. Všetko ostatné bolo zamestnané. Teraz je 650 nezamestnaných. Čo sa týka aktivačnej činnosti a malých obecných prác, tak aj tieto organizujeme. V roku 2010 sme mali 140 ľudí, teraz ich máme 120, z tých 140 ľudí je asi 80 Rómov, ale v priebehu roka sme 27 museli prepustiť, z toho asi 10 bolo prirodzene, že si našli prácu, alebo išli na materskú dovolenku, ale 20 bolo z dôvodu, že hrubo porušovali pracovné povinnosti. Teraz máme 75 Rómov, vyradili sme ôsmich, z toho troch sme zamestnali a piatich práca bola taká, že sa s nimi nedalo pracovať.

V rámci aktivačných prác a malých obecných služieb – čistíme, opravujeme domy, staviame komunikácie, realizujeme hliadkovú činnosť, všetky také činnosti, ktoré sú potrebné a užitočné priamo v osade, ale nie je tam žiadna zložitejšia práca. Na to sa ani nezameriavame. Toto nechávame pre súkromné firmy.

Stotožňujem sa s názorom, že pravdepodobne totálne zlyháva politika regionálneho rozvoja a regionálnej politiky. Musím povedať, že bol som aj pri tom, ako sa tvoril zákon o VÚC, som dokonca poslancom za PSK už tretie volebné obdobie, no konštatujem, že VÚC nehrá rolu regionálneho lídra alebo lídra

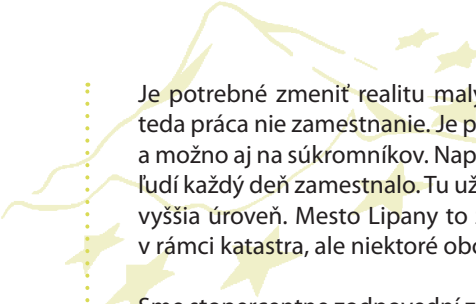
regionálnej politiky, bez ohľadu na diskusie o kompetenciách. Možno spoločnosť si ani neuvedomuje, aký je to vážny problém. Tento už prerastá rámec obcí. Otvorene si povedzme, môžu napr. Jarovnice zamestnať 2 tisíc ľudí? Veď to je jedna veľká fabrika. To je princíp subsidiarity, keď zlyháva obec, tak musí nastúpiť vyšší celok.

Ďalší okruh tejto problematiky je fakt, že či sa to bude páčiť alebo nie, bude musieť nastať väčšia migrácia ľudí. Nerobme si ilúzie, že napr. v Jarovniciach, kde sa narodí 200 – 250 ľudí ročne, vznikne fabrika, ktorá zamestná snáď 5 tisíc ľudí. Moje dve dcéry skončili školu, v Lipanoch nenašli robotu, odišli pracovať mimo. Mnoho ľudí chodí robiť do Bratislavy a pod. Zároveň však najsmutnejšie je to, že z týchto našich komunit odchádzajú najvzdelanejší a najschopnejší ľudia. Z Lipan sa neodšťahoval ani jeden občan z rómskej komunity. Výsledkom toho je aj skutočnosť, že keď začneme stavať nízko štandardné byty, budeme ešte viac koncentrovať chudobu, lebo znížime migráciu. Táto v majorite reálne funguje. U nás pracujú Rómovia na stavbách v rámci regenerácii sídli a sú to rómske partie, ktoré išli zamestnať našich Rómov a odmietli to. Bude musieť nastať väčšia migrácia a naším cieľom má byť človek, ktorý je plne začlenený do spoločnosti. Dôstojný človek, nie človek s natiahnutou žobrajúcou rukou. Človek, ktorý aj dostane niečo od spoločnosti, my sa nebudeme tváriť, že to zobral zadarmo a on sa nebude tváriť tak, že i tak ste mi to povinní dať.

Všade sa hovorí, že koľko peňazí potrebujeme na riešenie rómskeho problému. Osobne si myslím, že iba peniaze nevyriešia problém. Sú potrebné, ale keď tam budeme iba liať peniaze, problém sa nevyrieši.

Čo treba zmeniť? Ako prvé si myslím, že treba skutočne komplexne meniť zlé zákony. U nás sme mali asi tak pred dvomi rokmi incident, pri ktorom sa „gádzovia“ pobili s partiou Rómov. Publikoval som v novinách článok, že samospráva hrá so zlými kartami. Som presvedčený, že s tými kartami sa dobre hrať nedá. Prečo? Osobne si myslím, že treba zmeniť zákony, ktoré sa týkajú vzdelávania. Vzdelávanie má byť také, že sa má oplatiť vzdelávať. Keď dávame napr. rodinné prídavky, prečo ten, kto dáva dieťa na strednú školu, nemá väčšie prídavky, ako ten kto nedáva? Veď má aj väčšie náklady a pod. Vo vzdelávaní, sociálnej oblasti a vymožitelnosti práva, sú veľké medzery. Musí sa oplatiť viac ísť na aktivačnú prácu, ako nič nerobiť. Musí sa viac oplatiť robiť na medzitrhu práce, ako na aktivačných prácach a musí sa viac oplatiť byť zamestnaný. Realita je taká, že práca sa nie vždy oplatí. Je to zlá realita, a to nevymysleli Rómovia.

Myslím si, že nehovorme len o dlhodobých stratégiách, ale treba podporiť aj čiastkové zmeny v zákonoch. Nedávno napr. nebola podporená čiastková zmena, ktorá hovorila o tom, že ak nie sú rodinné prídavky dobre využívané, tak ich skráťme. V zásade by malo platiť to, že ak peniaze, ktoré majú ísť na potreby dieťaťa a ony nejdú a skončia inde, tak ich nedám! Myslím si, že čiastkové zmeny nie sú riešením problému, ale aspoň pomôžu k jeho riešeniu.

Je potrebné zmeniť realitu malých obecných služieb a aktivačnej činnosti – teda práca nie zamestnanie. Je potrebné ich rozšíriť z obcí aj na verejnú správu a možno aj na súkromníkov. Napr. obec Ostrovany nemá šancu, aby sa tam 200 ľudí každý deň zamestnalo. Tu už vidíme z princípu subsidiarity – musí nastúpiť vyššia úroveň. Mesto Lipany to zvládne, lebo vieme tých 100 ľudí zamestnať v rámci katastra, ale niektoré obce to nedokážu.

Sme stopercentne zodpovední za zlý stav v osadách, ktorý tu je, pretože máme otrasný sociálny systém. 21 rokov som primátorom mesta, často chodím do rómskej osady, chodím do ich príbytkov. Ja nepokladám za výsledok to, že tam nemáme prepady ľudí, že je tam relatívny poriadok. Pre mňa žiadaný výsledok by bol priamo človek začlenený do normálneho života bez ochranného „skleníka“. Ak hovoríme o sociálnych podnikoch, musíme si uvedomiť, že ide o umelo vytvárané veci, ktoré ak boli určené len na to, aby sme rozbehli proces, sú správne. Keď to má byť cieľový stav, je to nesprávne. Keby boli určené na začlenenie ľudí do normálneho pracovného procesu v priebehu roka, dvoch, troch, je to správne. Aká je realita? Voľný trh práce z našej komunity asi 600 obyvateľov, kde je asi polovica detí, zamestnal jedného človeka. Normálne, bez podpory, bol zamestnaný jeden človek. Ten jeden človek i tak prišiel z detského domova a išiel robiť do Čiech. Ináč každé zamestnanecké miesto, kde pracujú ľudia z našej rómskej komunity, je umelo podporené. Vytváranie „skleníkov“ je potrebné pri začlenení dlhodobo nezamestnaných. Ak chceme človeka, ktorý dlhé roky nepracoval, umiestniť priamo na trh práce – nemá šancu. Treba vytvoriť určitý podporný mechanizmus. Nemalo by to byť tak ako v US Steel, že to je dobrá vôľa firmy. Toto by mala byť vôľa verejnej správy, ktorá je zodpovedná za vytváranie podmienok. Nielen obce by mali vytvárať pracovné príležitosti, ale aj podnikateľovi sa musí vyplatiť, keď zoberie človeka, ktorý je hodne znevýhodnený a takého človeka zamestná. „Skleníky“ sú potrebné, ale nemal by fungovať tak, že mám v ňom 30 rokov človeka, ktorý by už mal pracovať niekde inde. Nech je tam človek, napr. ktorý je ZŤP, ale nie človek, ktorý je zdravý.

Naša súdna moc, pokrívka. Vymožitelnosť práva je katastrofálna. Minule som čítal v Korzári, že rekordérka v nedochádzke do školy vymeškala 600 hodín. Zlyhalo všetko! Zlyhala škola, obec, prokuratúra, polícia! Celá verejná správa zlyhala! Ako je možné, že to mohlo dôjsť až k tým 600 vymeškaným hodinám, keď to skoro rok nechodila do školy. Vymožitelnosť práva musí byť taká, že keď nič nedokáže terénny sociálny pracovník, nedosiahne učiteľ a pod., musí nastúpiť represia. Ale nemôže byť taká, že ak si na sociálnych dávkach, nemôžeme ti reálne dať pokutu, nemôžem ti v podstate nič urobiť. Ale represia nie je basa. My tým, že toto nerobíme, tak robíme ľudí imúnnymi. Trest musí byť odstupňovaný.

Musíme zmeniť sociálny systém na motivačný – motivovať ľudí na pozitívnu zmenu. Minule som sedel v rómskej osade, kde máme rómsky parlament. Prvá vec, ktorú mi povedali, že nechcú mať e-pay karty. Odpovedal som im, že budú ako ja, ktorý tiež platím kartami. Keď sa budete správať normálne, nemusíte sa

báť ničoho. A keď sa nebudete správať normálne, a práve na tých to je, títo to pocitía. To je zmysel tejto karty. A to je tá pozitívna zmena.

Stále hovoríme, že máme začať od detí. Keď dieťa nevidí rodiča, že ráno vstane do práce, tak mi môžeme dieťaťu stokrát vysvetľovať, aké dôležité je vzdelanie. Prečo je preňho vzdelanie dôležité? Ved' otec má to, čo má mať. Má na cigarety, býva, má televízor, telefón, má čo jesť, mnohí majú aj autá. Hovorím o otrasnom sociálnom systéme. Štyri deti – rodičovi netreba vôbec robiť. Musíme zmeniť systém, musí sa oplatiť správať sa normálne. V prípade školstva my si pestujeme osobitné školstvo. Keď deti z Lipian idú do špeciálnej školy, tak majú všetko zadarmo. Ja ich musím ťažko presvedčať, aby chodili do normálnej školy. Dokonca som mal aj petíciu, kde ma žiadali, aby mohli chodiť do špeciálnej školy. Je to aj preto, že naše zákony podporujú nenormálne správanie. Skončia špeciálnu školu. Čo nasleduje? Môže pokračovať na ďalšej špeciálnej škole. Je to normálne? Ak chce pokračovať vo vzdelaní, z Lipian musí ísť 30 km na špeciálnu strednú školu. Približujeme vzdelávanie týmto ľuďom? Keď aj niekto sa nájde, ktorý chce ísť na takúto školu, ten celý náš systém robí všetko pre to, aby do tej školy nešiel. Napríklad, má 16 rokov a úplne normálne skončí so všetkými školami, aj keby mal na to. Ved' načo by šiel do školy? Aktivačná činnosť je viac bonifikovaná – dostane 65 eur navyše, nie za to, že chodí do školy, ale že sa prestane vzdelávať. Skúsime len to urobiť, aby Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny trochu napravilo ten otrasný sociálny systém. Ten, čo nerobí, sa musí mať horšie. Zamestnanie nie je pre všetkých ľudí a nerobme si ilúziu, že my tu dokážeme toto všetko zamestnať, ale práca je pre všetkých ľudí. Zamestnanie nie, ale práca je. Rozdiel medzi prácou a zamestnaním je, že v zamestnaní dostávate plácu, ale práca môže byť aj aktivačné práce, malé obecné služby a pod., že v podstate aj tá sociálna dávka je nejakým spôsobom naviazaná na čosi. Keď ľudí naučíme len na natiahnutú ruku, znižujeme ľudskú dôstojnosť. To nevytvárame ľudí, to vytvárame žobrákov. A my to robíme systematicky. Sú už určité nápady, ale to sú len také pokusy.

Držím palce, aby tieto zmeny v sociálnej sfére prešli, aby sme skôr hľadali ako ich spraviť lepšími. Ale čo je zvykom na Slovensku? Všetko hneď začneme torpédovať. Keď sa predloží nejaký návrh, tak ho hneď zamietneme. Poďme ho urobiť lepším. A možno aj čiastkové zmeny budú lepšie, ako keď necháme ten stav. Pretože ináč môžeme konštatovať – prešlo 20 rokov a máme dvakrát toľko hladných krkov, dvakrát toľko nešťastných detí, možno detí nedobre oblečených, špinavých a pod. Ak toto má byť výsledok našej sociálnej práce aj so stovkami terénnych sociálnych pracovníkov aj s tisíckami ľudí, ktorí robia na úradoch práce, aj s rómskymi špecialistami, tak to sú vyhodené peniaze.

Ale čo má byť výsledok našej práce? Šťastné deti, deti, ktorých rodičia pohladia po hlave, deti, ktoré majú perspektívu, ktoré sa nehrabú v odpadkoch a pod. Oplatiť sa na tom poli bojovať. Ako sa hovorí v jednom prísloví: „Ak zachránime ľudský život, zachránime svet.“

Zamestnanosť Rómov v Sabinovskom okrese a možnosti jej zvyšovania

V prvej časti svojho príspevku sa chcem s Vami podeliť so svojimi skúsenosťami pri zamestnávaní Rómov v našej obci. V druhej časti príspevku sa budem zaoberať zamestnanosťou Rómov v Sabinovskom okrese s hľadaním východísk na jej zvyšovanie.

V súčasnej dobe je v obci Pečovská Nová Ves prihlásených na trvalý pobyt necelých 2 500 obyvateľov, z toho je takmer 600 Rómov. Z nich nie je ani jeden vysokoškolák, ani jeden s maturitou. Za starostu som bol zvolený v roku 1994. Teda pred 17 rokmi. Vtedy bolo v obci okolo 300 Rómov. Za toto obdobie nám stúpila populácia Rómov takmer o 100 %. Z uvedeného je zrejmé, že polovica Rómov je vo veku do 18 rokov.

V roku 1968 bývalé vedenie MNV vybudovalo a uviedlo do prevádzky Drobnú prevádzkareň Tehelňu. Okrem výroby plnej pálenej tehly bola DP zameraná aj na stavebnú výrobu. Vyrábali sa tu obrubníky, svahovky, skruže, opravovali, rekonštruovali a budovali sa nové domy. Vykonávala sa tu rôzna stavebná činnosť vrátane zámočnickej výroby. V priemere tu pracovalo okolo 100 ľudí, z toho viac ako polovica boli Rómovia. V obci nebolo jedného dospelého Róma, ktorý by nebol zamestnaný. Po roku 1990 sme sa podriadili tlaku štátu a pretransformovali drobnú prevádzkareň na obecný podnik a neskôr na s. r. o. Následne sme museli výrobu tehly uzatvoriť, pretože po privatizácii tehelní na Slovensku a príchodom zahraničných majiteľov sme neboli konkurencie schopní. Naše výrobné zariadenia boli morálne a fyzicky opotrebované. Obec voľný kapitál na nové zariadenia nemala. Keď prišli za prvej Mečiarovej vlády vysoké podpory pre nezamestnaných, Rómovia postupne z práce odchádzali. Vtedy sme im viac ako 5 tisíc mesačne nevedeli vyplatiť. V roku 1995 som prepúšťal posledného Róma – vajdu Andreja Červeňáka. Vtedy mi povedal – „Starosto, všetci sa mi v osade smejú, že oni za mesiac nepohnú prstom a do rodiny príde 15 – 20 tisíc“. Tu je zarážajúce, že ani jedna z piatich či šiestich nasledujúcich vlád, nedokázala tento chorý sociálny systém postaviť z hlavy na nohy a začať ho budovať na zásluhovosti.

Keďže naši Rómovia mali určité pracovné zručnosti a návyky, využíval som všetky formy zamestnávania, ktoré poskytoval úrad práce a miestny trh požadoval.

Prevádzkovali sme okrem iného stolársku dielňu, stavebnú výrobu, miestnu reštauráciu, krajčírsku dielňu, v ktorej pracovali aj 4 Rómkovia. Začal som však byť viac podnikateľom ako starostom. V roku 2000 sme predali základné imanie obecného podniku VPS, s.r.o. súkromnej osobe. V súčasnej dobe areál sčasti prenajímame miestnym podnikateľom. V posledných rokoch zamestnávame Rómov na malých obecných službách a aktívnej činnosti. V priemere je to 50 až 100 Rómov ročne. Väčšina z nich pracuje na zveľaďovacích prácach.

Keď porovnávam situáciu pred 17 rokmi a teraz, musím povedať, že situácia sa nezlepšuje, skôr naopak. Rómovia strácajú pracovné návyky, chýba im pracovná disciplína, už nedokážu cestovať za prácou. Dnes už mnohí nedokážu pracovať plných osem hodín denne.

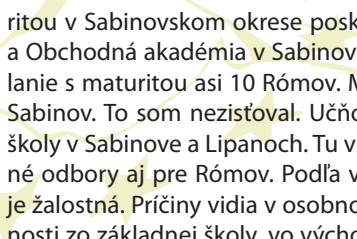
V rámci schválenej Lokálnej stratégie komplexného prístupu sme reagovali na výzvu a podali projekt zameraný na zamestnanosť. Zámerom je prostredníctvom školení a cvičnej firmy v konečnom dôsledku prestavať nevyužitú pece na výrobu pálenej tehly na zriadenie pracovného inkubátora pre dlhodobo nezamestnaných. Obnovením výroby v priestoroch bývalej tehelne vidím určitú možnosť v miestnych podmienkach zamestnať skupinu Rómov. Bez podpory štátu to sami nedokážeme. V minulosti sme podali niekoľko projektov na oživenie výroby v tomto priemyselnom parku. Ani raz to nevyšlo. Rómovia snívajú, že sa tam raz vrátia pracovať.

Teraz uvediem niekoľko údajov o Rómoch v Sabinovskom okrese vo vzťahu k zamestnanosti a vzdelanosti. Sú to orientačné čísla, nie presné, pretože osobitná štatistika sa nevedie. V mnohých prípadoch som sa stretol aj s nepochopením a neochotou. Týka sa to aj štátnych inštitúcií, ktorých náplňou je aj táto agenda. Bolo by žiaduce urobiť presné sociologické prieskumy, pretože čísla sú nie veľmi povzbudzujúce.

V Sabinovskom okrese v súčasnej dobe žije približne 57 tisíc obyvateľov. Z uvedeného počtu je viac ako 11 tisíc Rómov. Najviac Rómov žije v Jarovniciach, asi 4 600, potom v Sabinove – 1 800 a v Ostrovanoch – 1 250. Teda na ploche 15 štvorcových kilometrov žije takmer 8 tisíc obyvateľov, keď prirátame Ražňany a Pečovskú Novú Ves, je to ešte viac. Dovolím si tvrdiť, že je to po Luníku IX najväčšia koncentrácia Rómov na celom Slovensku.

V štruktúre obyvateľstva najväčšiu skupinu tvoria Rómovia do 18 rokov veku. Je to 50 %. Zo štatistiky, ktorú sa mi podarilo získať vychádza, že nad 60 rokov veku žije v okrese Sabinov iba okolo 300 Rómov. Z toho je zrejmé, že vek dožitia je tu dosť nízky.

Niekoľko údajov o vzdelanostnej úrovni tejto skupiny. Učňovské vzdelanie má nie viac ako 300 Rómov. Stredoškolské vzdelanie s maturitou má asi 30 Rómov. Vysokoškolské vzdelanie má iba päť Rómov. Stredoškolské vzdelanie s matu-

ritou v Sabinovskom okrese poskytujú dve gymnáziá, v Sabinove a Lipanoch a Obchodná akadémia v Sabinove. Za posledných 10 rokov tu ukončilo vzdelanie s maturitou asi 10 Rómov. Možno, že niekoľko ich študuje mimo okresu Sabinov. To som nezistoval. Učňovské vzdelanie poskytujú Stredné odborné školy v Sabinove a Lipanoch. Tu v posledných rokoch prispôbili svoje študijné odbory aj pre Rómov. Podľa vyjadrenia pedagógov z týchto škôl, situácia je žalostná. Príčiny vidia v osobnostných vlastnostiach žiakov, slabej pripravenosti zo základnej školy, vo výchove v rodine, v ľahostajnom prístupe rodičov a iných spoločenských vplyvoch. Podstatná časť rodičov týchto žiakov nemá záujem o výsledky svojich detí. Veľmi negatívnym javom je zakrývanie záškolsťstva zo strany rodičov, hlavne matiek. Ďalej poukazujú na nízku úroveň prichádzajúcich žiakov zo základných škôl, kde tento trend za posledných 5 rokov nepriaznivo narastá. Jedným z dôvodov je aj zákon o financovaní škôl, (kde žiak sa stal tovarom) a tento v podstate na stredných školách zrušil prijímacie pohovory.

Učňovské vzdelanie poskytuje aj vysunuté stredisko v Jarovniciach. Najsmutnejšie na celej veci je to, že aj keď niekoľko Rómov ukončí učňovskú školu, na trhu práce nenachádzajú uplatnenie. Takže je tu aj nízka motivácia pre štúdium Rómov, pretože väčšina si hovorí, načo budem študovať, keď aj tak si robotu nenájdem.

Najväčšími zamestnávateľmi v Sabinovskom okrese je ZTS Sabinov a. s., Sanas Sabinov, Milk Agro, IMOVA, Ekosvip, Imuna Šarišské Michaľany. V týchto firmách nepracuje ani jeden Róm. Každá táto firma pri prijímaní vyžaduje určitú odbornosť, bezúhonnosť, kvalifikáciu, prax. A tu pri nedostatku voľných pracovných miest v súčasnej dobe nemajú Rómovia šancu na uplatnenie. Vzhľadom na nízku vzdelanostnú úroveň, situácia sa ani do budúcnosti pravdepodobne veľmi nezmení. Zopár Rómov má vybavenú živnosť, väčšinou obchodné prevádzky a stavebnú činnosť.

Zo štatistiky, ktorú sa mi podarilo získať na jednotlivých obecných úradoch vyplýva, že v trvalom pracovnom pomere v Jarovniciach je 10 osôb, v Sabinove 9 osôb, v Ostrovanoch 9 osôb. Mne vychádza, že v pracovnom pomere v Sabinovskom okrese môže byť okolo 80 až 100 Rómov, a to je vďaka tomu, že obce zamestnávajú týchto ľudí na protipovodňové aktivity. Najväčším zamestnávateľom Rómov sú jednoznačne obce. Tie zamestnávajú alebo dávajú prácu okrem iného na MOS a AČ v súčasnej dobe okolo 2 200 Rómov.

Aké sú východiská?

Štát musí prijať jasnú dlhodobú koncepciu, ktorá sa nebude príchodom každej novej vlády meniť. Z nej musí byť jasné, kto za čo zodpovedá. Hádzať všetko na obce, ako sa to v súčasnosti robí, nie je riešením. Obce svojimi rozumnými

mi opatreniami by mali v prvom rade vytvárať podmienky na zamestnávanie, nie byť zamestnávateľmi. Všetky nástroje politiky zamestnanosti drží v rukách štát. Podstatne by sa mala zmeniť úloha a postavenie úradov práce. V súčasnej dobe viac pripomínajú štatistické úrady. Z toho okruhu kompetentných akosi vypadli samosprávne kraje. Na koho prešli kompetencie regionálnej rómskej problematiky po zrušení krajských úradov? Vzniklo tu jedno prázdno, a to nemá kto vyplniť.

Nevyužitú možnosť zamestnávania Rómov bez kvalifikácie sú aj v lesoch, na povodiach v štátnych firmách, ale aj v stavebnej výrobe. Tu by možno pomohli agentúry zamestnávajúce Rómov.

Potrebné je zainteresovať jednotlivé ministerstvá – tie, ktoré majú čo do toho hovoriť alebo pomôcť – Ministerstvo hospodárstva, Ministerstvo pôdohospodárstva, Ministerstvo školstva.

Za uplynulých 20 rokov nám vyrástla jedna generácia slabšie vzdelaných a kvalifikovaných Rómov. Generácia, ktorá pozná svoje práva, horšie je to už s povinnosťami.

Osobne si myslím, že by sme mali začať v materských školách. Tu vytvárať tlak na čo najvyššiu predškolskú prípravu a postupne to tlačiť rozumnými opatreniami hore. Bude to však beh na dlhé roky. Je potrebné presvedčiť rómske rodiny o zmysluplnosti vzdelávania. Ale v prvom rade sociálny a pracovný systém sa musí zmeniť tak, aby sa oplatilo pracovať.

Ja osobne nepoznám recept na zvyšovanie zamestnanosti Rómov. Zišlo sa tu mnoho múdrych a kompetentných ľudí, vypočujme ich názory, skúsenosti a skúsme spoločne hľadať riešenia bez ohľadu na politickú príslušnosť. Na záver chcem zdôrazniť ešte jednu skúsenosť, problémy sa musia riešiť tam, kde sú, kde vznikajú. To znamená v našich obciach a mestách na východe republiky. Bratislava nám ich nevyrieši. Chcem poprosiť alebo vyzvať poslancov NR z východného Slovenska, aby sa viac starali o problémy našich miest a obcí.

Chcem sa poďakovať organizátorom za zorganizovanie tejto konferencie a vyslovujem presvedčenie, že závery, ktoré z nej vziđu, pomôžu zlepšiť súčasnú situáciu.

Komunitné centrum ako sociálny podnik

Uvedomujem si, že názov príspevku je minimálne kontroverzný, ak nie provokačný. Pokúsim sa vysvetliť dôvod, ktorý ma viedol k výberu práve tejto témy a zároveň obhájiť myšlienku komunitného centra ako sociálneho podniku. Vo svojom príspevku sa budem venovať trom bodom: komunitné centrá, medzitrh práce a sociálne podnikanie.

Najprv sa obrátim k termínu komunitného centra. Môj nástup do Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity sprevádzalo presvedčenie akútnej potreby práce s rómskymi komunitami priamo na mieste, kde občania týchto komunít žijú. Táto nutnosť je tým vážnejšia, čím marginalizovanejšia je samotná komunita. Práca s ľuďmi v komunite sa v najširšom slova zmysle volá komunitná práca a komunitné centrá sú základňami pre komunitnú prácu. V priebehu posledných 20 rokov vzniklo mnoho komunitných centier, je pravdou, že niektoré zanikli a sú aj také, ktoré vstali z popola a nanovo obnovili svoju činnosť. Ústretovosť voči komunitným centrom preukázal Fond sociálneho rozvoja, ktorý pripravuje národný projekt na jeseň roku 2011 pre podporu činnosti komunitných centier a v rámci opatrenia 2.1 sociálnej infraštruktúry počítame s výzvou Regionálneho operačného programu na rekonštrukciu a výstavbu komunitných centier pre obce so schválenými lokálnymi stratégiami komplexného prístupu.

Súčasťou plánovaných zmien sociálneho systému na Slovensku bude kladený dôraz na zvýšenie motivácie sociálne znevýhodnených občanov, napr. aj tým, že dávka v hmotnej núdzi sa bude skladať z dvoch častí: solidárnej a zásluhovej. Nanovo nastavený systém bude fungovať vtedy, ak bude funkčným aj medzitrh práce, čiže ak bude môcť záujemca o prácu nájsť svoje reálne uplatnenie. A sme pri sociálnej ekonomike. Medzitrh práce je priestorom pre aktivity sociálnej ekonomiky v krajinách západnej civilizácie. Žiaľ, termín sociálnej ekonomiky je na Slovensku veľmi dehonestovaný kvôli zlým príkladom sociálnych podnikov v neďalekej minulosti. Sociálny podnik sa stal synonymom asociálneho podniku. Všetkým dňom ale nie je koniec a verím, že aj na Slovensku sa situácia vyčistí a nanovo predefinuje. V Európe sú krajiny, ktoré majú viacročné stratégie pre sociálne podniky (Wales) alebo zvláštne ministerstvo pre sociálnu ekonomiku (Belgicko).

Pre ujasnenie terminológie pripomeňme definíciu sociálneho podnikania podľa profesora Defournyho, ktorý je uznávaným expertom na problematiku sociálnej ekonomiky.

„Sociálne podnikanie je činnosť s primárne sociálnymi cieľmi, kde hospodárske prebytky sú prednostne znovu investované do podnikania za rovnakým účelom alebo do rozvoja miestnej komunity, na rozdiel od potreby maximalizovať zisk pre zainteresované skupiny či vlastníkov.“

Sociálny podnik, ako aj samotná sociálna ekonomika vzniká a funguje v určitej komunite, a preto ich výsledky musia slúžiť tejto komunite tak, aby posilnili jej udržateľnosť. V opačnom prípade by boli samoučelné. Sociálny podnik a sociálnu ekonomiku nemožno oddeliť od komunitnej práce. Túto prepojenosť vhodne popisuje Tony Blundel z organizácie PAVO (Powys Association of Voluntary Organisations) z Walesu. Vo svojich tréningových kurzoch o sociálnej ekonomike charakterizuje päť základných bodov sociálneho podniku:

- je to podnikateľský subjekt ako každý iný, ktorý sa orientuje na predaj výrobkov, poskytovanie služieb a uskutočňovanie tréningov, kurzov a školení,
- má sociálne ciele, napr. podpora zamestnanosti, zvyšovanie pracovných zručností a odborností, poskytovanie služieb pre miestnu komunitu,
- je nezávislou organizáciou, ktorá prijíma vlastné rozhodnutia a nie je kontrolovaná a riadená ani samosprávou, ani štátnymi inštitúciami,
- členovia miestnej komunity sú zamestnancami a majú účasť na rozhodovaní a riadení,
- zisk je prerozdelený späť do sociálneho podniku alebo pre potreby miestnej komunity.

Sociálny podnik je potom natoľko sociálnym podnikom, nakoľko plní vyššie uvedeníých päť hlavných charakteristík pre podnikanie, sociálne ciele, nezávislosť, participáciu a reinvestovanie zisku.

Termín „sociálna ekonomika“ zatiaľ nenašiel svoje miesto v súčasnej legislatíve SR, ale termín „sociálny podnik“ už svoje miesto zaujal v zákone o zamestnanosti. V lete 2008 bola prijatá novela zákona o zamestnanosti, ktorá nadobudla účinnosť v septembri 2008. Sociálny podnik je legislatívne podchytený ako nástroj podpory zamestnanosti, ktorý priamo vytvára pracovné miesta a pripravuje ľudí na pracovné uplatnenie v budúcnosti. Uvedme relevantnú časť Zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti, ktorá je venovaná sociálnemu podniku.

Podpora zamestnávania znevýhodneného uchádzača o zamestnanie v sociálnom podniku

§ 50b

(1) Sociálny podnik na účely tohto zákona je právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá

- a) zamestnáva zamestnancov, ktorí pred prijatím do pracovného pomeru boli znevýhodnenými uchádzačmi o zamestnanie v počte, ktorý predstavuje najmenej 30 % z celkového počtu jeho zamestnancov,
- b) poskytuje podporu a pomoc zamestnancom, ktorí pred prijatím do pracovného pomeru boli znevýhodnenými uchádzačmi o zamestnanie, najsť zamestnanie na otvorenom trhu práce,
- c) najmenej 30 % z finančných prostriedkov získaných z príjmu z predmetu činnosti, ktoré zostanú po úhrade všetkých výdavkov na predmet činnosti za príslušné zdaňovacie obdobie podľa daňového priznania, každoročne použije na vytváranie nových pracovných miest alebo na zlepšovanie pracovných podmienok,
- d) je zapísaná v registri sociálnych podnikov.

(2) Na účely poskytovania podpory a pomoci zamestnancom najsť zamestnanie na otvorenom trhu práce, sociálny podnik spolupracuje s úradom, právnickými osobami alebo fyzickými osobami, ktoré podporujú alebo vykonávajú integráciu znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie na trhu práce.

(3) Fyzickej osobe môže byť priznané postavenie sociálneho podniku, ak je bezúhonná. U právnickej osoby musí podmienku bezúhonnosti spĺňať osoba, ktorá koná v mene právnickej osoby; [...]

(4) Postavenie sociálneho podniku prizná ústredie rozhodnutím na základe písomnej žiadosti právnickej osoby alebo fyzickej osoby, ak spĺňa podmienky ustanovené v odsekoch 1 a 3. Postavenie sociálneho podniku je možné priznať aj chránenej dielni alebo chránenému pracovisku za podmienok ustanovených v predchádzajúcej vete.

(5) Ústredie prizná postavenie sociálneho podniku na dobu neurčitú. [...]

[...]

(7) Súčasťou žiadosti o priznanie postavenia sociálneho podniku je

- a) podnikateľský plán vrátane kalkulácie predpokladaných príjmov, výdavkov a zisku pred rozdelením,
- b) dokumenty a doklady preukazujúce plnenie podmienok podľa odsekov 1 a 3,
- c) výpis z obchodného registra alebo iný doklad oprávňujúci na podnikanie a na vykonávanie predmetu činnosti,
- d) doklad o vlastníctve priestorov alebo o prenájme priestorov,

- e) preukázanie materiálneho vybavenia na vykonávanie predmetu činnosti sociálneho podniku,
- f) okruh spolupracujúcich subjektov,
- g) personálne zabezpečenie výkonu predmetu činnosti sociálneho podniku.

(8) Register sociálnych podnikov vedie ústredie. [...] Register sociálnych podnikov ústredie zverejňuje na svojej internetovej stránke.

[...]

(10) Sociálnemu podniku, ktorý najmenej 12 kalendárnych mesiacov neplní podmienky podľa tohto zákona, ústredie priznané postavenie sociálneho podniku zruší. Ústredie opätovne prizná postavenie sociálneho podniku najskôr po uplynutí dvoch rokov od zrušenia predchádzajúceho postavenia sociálneho podniku.

(11) Sociálny podnik je povinný

- a) zabezpečovať ochranu osobných údajov svojich zamestnancov,
- b) vytvoriť podmienky na výkon kontroly svojej činnosti a poskytovať informácie a doklady požadované orgánom kontroly,
- c) predkladať raz ročne ústrediu správu o výsledkoch svojej činnosti v štruktúre podľa odseku 1 písm. a) až c),
- d) oznamovať ústrediu všetky zmeny údajov uvedených v rozhodnutí o priznaní postavenia sociálneho podniku.

§ 50c

(1) Príspevok na podporu vytvárania a udržiavania pracovných miest v sociálnom podniku (ďalej len „príspevok“) pre zamestnancov, ktorí pred prijatím do pracovného pomeru boli znevýhodnenými uchádzačmi o zamestnanie, poskytuje sociálnemu podniku úrad, v ktorého územnom obvode sociálny podnik vykonáva predmet svojej činnosti. Podmienkou poskytnutia príspevku je uzatvorenie pracovného pomeru na dobu určitú so znevýhodneným uchádzačom o zamestnanie.

(2) Príspevok poskytuje úrad na základe uzatvorenej písomnej dohody počas 12 kalendárnych mesiacov najviac vo výške 50 % z celkovej ceny práce podľa § 49 ods. 4 vypočítanej z priemernej mzdy zamestnanca v hospodárstve Slovenskej republiky za prvý až tretí štvrtrok kalendárneho roka, ktorý predchádza kalendárnemu roku, v ktorom sa príspevok poskytuje. Príspevok sa neposkytuje na zamestnávanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie, na ktorého zamestnanie bol na to isté obdobie poskytnutý príspevok podľa § 50, § 50a, § 51a, § 56 a 56a.

(3) Úrad poskytne na základe uzatvorenej písomnej dohody príspevok aj po uplynutí 12 kalendárnych mesiacov, ak sa zamestnanec, na podporu zamestnania

ktorého bol poskytnutý príspevok podľa odseku 2, neumiestnil na otvorenom trhu práce. Príspevok sa poskytuje najviac vo výške 40 % z celkovej ceny práce podľa § 49 ods. 4 vypočítanej z priemernej mzdy zamestnanca v hospodárstve Slovenskej republiky za prvý až tretí štvrtrok kalendárneho roka, ktorý predchádza kalendárnemu roku, v ktorom sa predlžuje poskytovanie príspevku, najdlhšie počas 12 kalendárnych mesiacov.

(4) Dohoda uzatvorená podľa odseku 2 alebo 3 obsahuje

- a) počet pracovných miest a ich profesijnú štruktúru,
- b) maximálnu výšku celkovej ceny práce na každého prijatého znevýhodneného uchádzača o zamestnanie alebo na každého zamestnanca, na ktorého podporu udržania zamestnania sa predlžuje poskytovanie príspevku,
- c) spôsob poskytovania príspevku,
- d) záväzok sociálneho podniku, že do určeného termínu predloží pracovné zmluvy a najneskôr do 30 kalendárnych dní oznámi úradu každé skončenie pracovného pomeru,
- e) záväzok úradu, že bude poskytovať sociálnemu podniku príspevok mesačne alebo najneskôr do 30 kalendárnych dní odo dňa predloženia dokladov sociálnym podnikom,
- f) záväzok zamestnávateľa, že oznámi úradu každú zmenu dohodnutých podmienok najneskôr do 30 kalendárnych dní,
- g) spôsob a lehotu vrátenia príspevku alebo jeho časti v prípade nesplnenia dohodnutých podmienok,
- h) ďalšie dohodnuté náležitosti.

Súvislosť medzi komunitným centrom (KC) a sociálnym podnikom (nie v zmysle paragrafovaného znenia zákona o službách zamestnanosti, ale v zmysle vyššie popísaných piatich charakteristík z Walesu) nám najlepšie objasnia odpovede na niekoľko jednoduchých základných otázok.

Ako boli zakladané jednotlivé KC?

V spolupráci s obcou boli renovované a rekonštruované staré domy alebo opustené zanedbané priestory, najčastejšie také, ktoré boli vo vlastníctve obce alebo mesta. Nápad vytvoriť v obci komunitné centrum vzišiel najčastejšie od obyvateľov obce, spravidla od takých, ktorí boli dlhodobo nezamestnaní a podporili ho aj zástupcovia obce.

Kto pomáhal pri rekonštrukcii a stavbe KC?

Po dohode s obcou a miestnymi združeniami to boli práve členovia týchto formálnych aj neformálnych komunitných organizácií. Títo členovia boli väčšinou nezamestnaní občania obcí, ktorí pomáhali vytvoriť priestory pre aktivity svojich detí, susedov a niekedy aj neznámych spoluobčanov svojej obce.

Kto riadil práce pri budovaní KC?

Dobrovoľníkov a nezamestnaných pracovníkov organizovali koordinátori verejnoprospešných (neskôr aktivačných) prác pod odborným dohľadom určitého pracovníka obecného úradu. To všetko v spolupráci s mimovládnyimi organizáciami a komunitnými pracovníkmi.

Prečo vznikali KC?

Aby aj sociálne znevýhodnení občania obcí mali spoločné priestory na stretávanie sa, realizovanie svojich nápadov a hľadanie riešení svojich problémov, a to najmä sociálnych. V ideálnom prípade aj na hľadanie pracovných miest pre nezamestnaných alebo naštartovanie drobnej remeselníckej aktivity, ktorá prináša remeselníkom príjem. KC vznikali aj so zámerom dlhodobo poskytovať sociálne vylúčeným komplexné integrované služby na jednom mieste (sociálne, zdravotné, pracovné, právne, bytové a finančné poradenstvo, umožniť prístup k netradičným neziskovým finančným zdrojom), a to čo najbližšie k miestu, kde sociálne vylúčení žijú alebo trávia svoj čas.

Ponúka KC priestory aj na hospodárske aktivity?

Nie vo veľkom rozsahu, ale každé KC podľa vlastných možností podporuje svojich klientov k ekonomickej nezávislosti a finančnej sebestačnosti. Na začiatku sú rozhovory, neskôr kurzy a školenia a na konci zakladanie živností a rozbeh vlastných remeselných činností alebo získanie pracovného miesta. Časť priestorov KC poslúžila alebo slúži dodnes ako dielňa, napr. úžitkového umenia. Inokedy sa časť priestorov KC využíva ako sklad pracovného náradia.

Boli činnosti v KC ziskové a ak áno, na čo sa použili výnosy?

Niektoré ručné remeselné činnosti v KC boli aj ziskové. Napríklad predaj ručných remeselných výrobkov na okresných jarmokoch mal takýto charakter, i keď nešlo o veľké sumy. Tento finančný príjem sa vždy vrátil do nákupu ďalších pracovných nástrojov alebo materiálu potrebného na výrobu ďalších výrobkov. Malá časť sa použila na občerstvenie, dopravu alebo režijné náklady KC. Aj odmena amatérskych hercov z KC sa použila na nákup látky na kroje alebo iné ozdoby a kulis.

Akým ďalším sociálnym potrebám slúži KC?

KC je živým uzlom hľadania a nachádzania riešení prednostne sociálnych problémov znevýhodnených členov slabších sociálnych skupín a komunít obce, v ktorej sa KC nachádza. Všetky skúsenosti a úspechy (a niekedy aj hospodárske prebytky podľa definície sociálneho podnikania) sú vždy znovu investova-

né späť pre potreby KC na podporu jeho aktivít a aj na udržanie jeho činnosti a samotnej existencie.

Kto riadi KC?

KC sú viac-menej autonómne a riadia ich väčšinou ich zakladatelia v spolupráci so sociálne znevýhodnenými občanmi, alebo v lepšom prípade s bývalými sociálne znevýhodnenými. O tom, aké aktivity budú prebiehať v KC, rozhodujú jeho miestni lídri, a to na základe potrieb a požiadaviek vychádzajúcich z komunity, od občanov, ktorým KC slúži. Finančne je KC síce závislé od verejných zdrojov, ale nie je riadené (v pravom slova zmysle) samosprávou, ani inou (ziskovou alebo neziskovou) organizáciou. Samospráva a mimovládna organizácia usmerňujú a navrhujú aktivity v KC, ale konečné rozhodnutie, realizácia aktivít alebo získavanie dodatočných finančných zdrojov je závislé od schopností a zručností miestnych lídrov KC.

Kto profituje na činnosti KC?

Miestni znevýhodnení, sociálne vylúčení obyvatelia obce. Tí nachádzajú v KC pomoc, podporu, pracovníci KC im poskytujú služby, zapájajú ich do pracovných, spoločenských, kultúrnych, klubových, športových a iných aktivít. KC často pomáhajú vytvárať pocit spoločenskej zodpovednosti na miestnej úrovni.

Je práca v KC platená alebo neplatená?

Niektorá práca je platená, najčastejšie práca odborných sociálnych a komunitných pracovníkov. V KC však pracujú aj dobrovoľníci, ktorí svoj voľný čas venujú klientom KC, vzdelávajú a školia ich, organizujú aktivity s deťmi alebo s inými záujemcami.

Krátky súhrn predchádzajúcich otázok a odpovedí nás utvrdzuje v tom, že KC je sociálnym podnikom (v zmysle vyššie popísaných piatich charakteristík z Walesu). Tak sme ho stále vnímali a vnímame. Niekedy viac, inokedy menej vedome a zreteľne.

V súčasnosti sa na Slovensku pretláča do platnosti striktné chápanie sociálneho podniku podľa definície navrhutej v zákone o službách zamestnanosti. Podľa tejto definície mnoho reálnych sociálnych podnikov „s primárne sociálnymi cieľmi, kde sú hospodárske prebytky prednostne znovu investované do podnikania za rovnakým účelom alebo do rozvoja miestnej komunity, na rozdiel od potreby maximalizovať zisk pre zainteresované skupiny či vlastníkov“ nemôže byť sociálnymi podnikmi, lebo nespĺňajú číselné kritériá, o ktoré sa definícia zo zákona silne opiera. Aby to bolo zrejmé, spomeňme jej podstatnú časť: „Sociálny podnik je podnik, ktorý zamestnáva znevýhodnených uchádzačov na trhu práce a počas 12, resp. 24 mesiacov ich pripravuje vstúpiť na trh práce.“

Najmenej 30% jeho zamestnancov musia byť pôvodne takíto znevýhodnení uchádzači o zamestnanie. Podnik musí najmenej 30% svojho zisku reinvestovať do rozvojových aktivít.“

Našťastie, existujú aj iné oficiálne definície sociálneho podniku. Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia nám ponúka definíciu sociálneho podniku v časti 5.2 Prioritná os Podpora sociálnej inklúzie: „Novým elementom na trhu práce je sociálny podnik.“

Sociálny podnik je ekonomický subjekt, ktorého primárnou úlohou je zabezpečiť napĺňanie sociálnych cieľov a ktorého zisky sa spätne investujú výlučne do uspokojovania potrieb tohto podniku alebo komunity.

Sociálnym cieľom je: sociálna a ekonomická integrácia znevýhodnených skupín obyvateľov na trhu práce vytváranie podporného a integračného prostredia na získanie profesijných zručností a sociálnych zručností.

Sociálny podnik napomáha riešiť miestnu a regionálnu zamestnanosť znevýhodnených občanov na trhu práce. Jeho činnosť podporuje rozvoj obce alebo samosprávneho kraja.

Sociálny podnik bude využívaný najmä v oblasti sociálnej inklúzie a na prospech podpory rastu zamestnanosti.“

... alebo názov si dajte aký chcete (Obecný podnik Spišský Hrhov⁷)

Úvod

Dlhodobá nezamestnanosť je akútnym problémom slovenskej spoločnosti. Je to závažný spoločenský jav, v našom regióne o to evidentnejší z dôvodu silnej koncentrácie Rómov, čo vytvára sekundárne problémy spojené s rapidným znižovaním úrovne celého spoločenstva odrážajúcim sa na stagnácii a znižovaní už aj tak nízkej kvality života.

Po monitoringu samospráv v regióne Spiš, sme dospeli k záveru, že hoci dlhodobú nezamestnanosť predstavitelia samospráv pokladajú za prioritný problém, na jej riešení sa buď nepodieľajú vôbec, ale sa podieľajú delegovane, realizovaním projektov pod záštitou Národného úradu práce a iných obdobných inštitúcií. Takéto konanie považujeme za alibistické, a práve z tohto dôvodu sme pred desiatimi rokmi založili Obecný podnik s cieľom vytvoriť pracovné miesta a dlhodobo ich udržiavať. Vychádzali sme z počiatočného stavu, ktorý bol v našej obci pred desiatimi rokmi. V tomto období žila v obci:

- separovaná komunita Rómov,
- 100 % nezamestnanosť Rómskej komunity,
- nedokončené stavby rodinných domov,
- chatrče – obydlia nevhodné pre bývanie,
- absencia inžinierskych sietí (kanalizácia, plyn, vodovod).

Obec v tom čase disponovala nízkym rozpočtom, len na úrovni cca 2,3 mil. Sk a mala obmedzené zdroje pre investovanie do rozvoja zamestnanosti. Obec preto zakúpila len jednoduchú technológiu na výrobu dlažieb a začala podnikáť v tejto sfére.

⁷ Pozn. editora: Na tému Obecných firiem zaznel na konferencii aj samostatný príspevok Michala Smetanku, ktorý však z objektívnych dôvodov nemohol dodať do uzávierky tohto zborníka. Všetky zásadné myšlienky však Michal Smetanka a Vladimír Ledecký odpublikovali v samostatnom manuáli Obecné firmy – rozvoj lokálnej zamestnanosti, podnikateľské aktivity a sociálne programy, ktorý vydala v máji 2007 Nadácia Milana Šimečku, kde si ju záujemcovia môžu aj bezplatne objednať.

S odstupom času možno konštatovať, že obecná firma Služby obce Spišský Hrhov je elementárnou súčasťou progresu obce, ba jej hnacím motorom. Ciele, ktoré si firma stanovila vo svojich útlých začiatkoch, plní nad očakávania a zároveň realizuje vlastný sociálny program. Ten je zameraný na pomoc obyvateľom obce, ktorí nedisponujú finančnými prostriedkami pre zabezpečenie pripojenia na inžinierske siete a to tak, aby nielen tieto inžinierske siete obstarala, ale taktiež vytvorila podmienky a umožnila dlhodobé financovanie pripojenia k týmto sieťam.

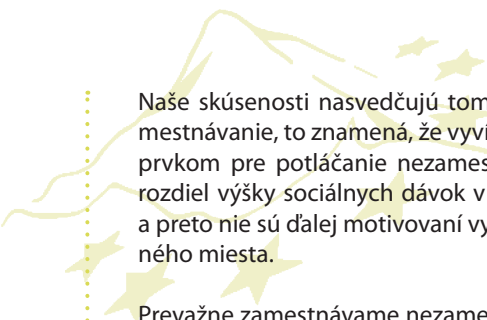
Zamestnanci firmy tvoria pohotovostných pracovníkov v prípade havárií a mimoriadnych udalostí v obci či u jednotlivých obyvateľov obce. Nezanedbateľným prínosom je aj zvýšenie kvality obecných služieb odrážajúce sa na základných poplatkoch v obci, ktorými sú vodné, stočné, pohrebné služby a pod. Tieto poplatky sú na minimálnej úrovni. Zamestnanci obecnej firmy pôsobia dlhodobo medzi miestnymi obyvateľmi a nekonformnými rozhovormi zbierajú podnety, návrhy a nápady, ktoré sú pre každého starostu interpersonálnym podnetom pre riešenie ďalších problémov a nedostatkov v obci.

Metódy sociálneho pôsobenia

Praxou sme sa dopracovali k osvedčenému a fungujúcemu modelu s esenciálnym princípom 1:1. Princíp 1:1 je založený na tom, že každý nový pracovník je po nástupe zaradený do pracovnej skupiny vopred určeného a školeného tútora, s ktorým určité obdobie pracuje, a ktorý ho navádza k správne mu plneniu pracovných úloh. Počas tohto intervalu riešia pracovné problémy, no nevyhýbajú sa ani rodinných, finančným záležitostiam, ťažkostiam s bývaním, otázkou starostlivosti o deti a iným „ľudom blízkym problémom“.

Ak sa tento pracovník počas skúšobnej doby osvedčí a snaha a chuť do práce je u neho viditeľná, sekundárne sa rieši jeho pracovná pozícia, umiestnenie v obecnom podniku Služby obce Spišský Hrhov, no tiež nemenej dôležité skvalitnenie životných podmienok, ktoré rieši obec, obecná firma, či v nejednom prípade i samotná osoba starostu. Dôraz sa kladie na to, aby bol pracovník motiváciou a vzorom pre ostatných členov komunity, keďže na tomto vzorom pracovníkovi je viditeľný osobnostný, ekonomický progres, no taktiež pokrok v oblasti životných pomerov a v otázke zlepšenia životnej situácie. Každodennou súčasťou dialógu so vzorovým pracovníkom je i rozhovor o hygienických návykoch zamestnanca, dbáme najmä o to, aby mal čistý pracovný odev a kultivovaný zovňajšok. Negatíva a pozitíva je nutné monitorovať, a akékoľvek napredovanie, hoci minimálne, je nevyhnutné pochváliť a vyzdvihnúť.

Vyžadujeme striktné dodržiavane pracovného času. Za každú omeškanú minútu príchodu do práce alebo z prestávky, je zamestnanec sankcionovaný odpracovaním polhodiny navyše. Obdobné sankcie platia pre skorý odchod z pracoviska.

Naše skúsenosti nasvedčujú tomu, že treba podporovať len dobrovoľné zamestnávanie, to znamená, že vyvíjanie akéhokoľvek nátlaku je domotivujúcim prvkom pre potláčanie nezamestnanosti. Pre mnohých nezamestnaných je rozdiel výšky sociálnych dávok v porovnaní s nástupným platom minimálny, a preto nie sú ďalej motivovaní vyvíjať akúkoľvek záujem o hľadanie si pracovného miesta.

Prevažne zamestnávame nezamestnaných, ktorých manželky sú na materskej dovolenke, pretože tá sa nekráti pri ďalšom príjme v rodine. Po období troch mesiacov sa pracovník zaradí do pracovnej čaty zloženej z troch až piatich zamestnancov, a pravidelne sa zúčastňuje školení zameraných na používaný materiál a technológie. Ak vydrží v práci päť mesiacov, toleruje pracovnú morálku a dodržiava stanovené pravidlá, stáva sa z neho kompletný zamestnanec konkurencieschopný na pracovnom trhu.

Počas pracovného dňa dbajú vedúci pracovníci na udržiavaní poriadku na pracovisku a tiež nevyhnutne vedú evidenciu náradia a technológií.

V otázke pracovných vzťahov musí mať podnik od počiatku jasne stanovený cieľ prepúšťať neschopných a lenivých zamestnancov, ktorí sú regresom pre celkový rast firmy. Na základe našich doterajších zistení možno tvrdiť, že špekulanti a lajdáci sa do práce hrnú ako prví za víziou konfrontácie zamestnávateľa.

Počas skúšobnej doby skončil zamestnávateľ pracovný pomer približne s 50 % pracovníkov z dôvodu nedodržiavania a ignorácie vopred dohodnutých pravidiel, ktoré sú, ako sme už neraz zdôraznili, esenciálnym prvkom každého fungujúceho obecného podniku zameraného na pomoc komunite. Šlo prevažne o dlhodobu nezamestnaných pracovníkov (doba niekoľko rokov), kde šlo o ich prvý pracovný pomer. Oveľa pozitívnejšie skúsenosti máme so zamestnancami, ktorí už absolvovali dlhodobý pracovný pomer alebo sú nedávnymi absolventmi vzdelávacích inštitúcií. Nebránime sa tomu, aby sa schopný zamestnanec uchádzal o lepšiu pracovnú ponuku, ba dokonca núkame a prepožičiavame zamestnancov na subdodávky firmám a fyzickým osobám. Bežne sa preto stáva, že zamestnanec rúbe drevo dôchodcom, kosí trávu, opravuje prístupový chodník a pod.

Aj po odchode zamestnancov k inému zamestnávateľovi sa stále aktívne informujeme o ich ďalšom kariérnom raste, aby sme mohli sledovať našu prácu, spracovávať dosiahnuté výsledky, a v neposlednom rade sa uistiť, že sme kovali správne.

Pri implementácii tohto projektu, ako aj obdobných projektov v iných samosprávach možno tvrdiť, že prvotne je nutné presvedčiť obecné zastupiteľstvo o tom, že nejde o získavanie kapitálu do obecného rozpočtu, ale o vytvorenie

a trvalé udržiavanie pracovných miest pre občanov obce s dlhodobou nezamestnanosťou.

Častou otázkou predstaviteľov samospráv je „kto financuje tieto projekty?“. Myslíme si, že pre začiatok je vhodné použiť vlastné financie, pretože s vlastnými finančnými prostriedkami sa zaobchádza opatrnejšie, a to je maximálne prínosné pre úspešnú realizáciu obdobných projektov.

Pre začiatok je dobré venovať firme obecnú zákazku (výstavba bytov, výstavba chodníka) a hádam najdôležitejšie prvé kroky firmy sú spojené s dôkladným hľadaním riadiaceho pracovníka.

Za ďalšie kroky k úspechu považujeme:

- starosta – osobná zainteresovanosť,
- hľadať zdroje v obci a okolí,
- pravidelne informovať zastupiteľstvo o každom úspechu podniku,
- zapájať sa do všetkých aktivít,
- ponúkať služby občanom,
- ponúkať subdodávky,
- aktívne monitorovať a využívať podporu Zákona o zamestnanosti a iných zdrojov,
- sledovať fungovanie šedej ekonomiky na lokálnej úrovni a etablovať sa v nej.

Pre inšpiráciu ponúkame možnosti využitia zdrojov v obci Spišský Hrhov:

- V obci sa nachádza malá rodinná firma, ktorá vykupuje jednorazové a poškodené palety, ktoré ďalej spracováva na palivové drevo. Využili sme tento zdroj a suché a lacné drevo vhodné pre stolársku výrobu a ďalšie využitie odkupujeme a spracovávame na darčkové predmety, výrobu úľov a jednoduchú stolársku výrobu.
- Cez obec prechádza hlavná cesta číslo 18, ktorá je hlavným ťahom Bratislava- Košice. Pri nej sme postavili drevený zrub a vytvorili predajňu syrov, kde natrvalo vznikli dve pracovné miesta. Neskôr sme to rozšírili o ďalšiu predajňu plochu, kde sa sortiment rozšíril, s čím vznikli i ďalšie pracovné miesta.
- V obci prebieha výstavba nových domov – najbližšia požičovňa náradia je v 50 km vzdialenom krajskom meste. Preto sme sa rozhodli vytvoriť požičovňu náradia, lešenia, stavebných mechanizácií, realizovanie pretlakov popod cestu priamo u nás.
- V regióne je nedostatočná konkurencia pri oprave výtlkov verejných komunikácií, obec preto zakúpila technológiu pre ich opravu a tieto služby realizujeme u nás i v okolitých obciach.
- Všetky práce pre obec – údržba zelene, stavebné práce, prevádzky vodovodu, stavebné kanalizácie, ihriská – zabezpečuje obecná firma.
- Zaujímavou činnosťou obce je štiepkovanie náletových a odpadových dreví pre obce v mikroregióne. O túto službu je markantný záujem. Od skorej

jari do neskorej jesene zamestnáva troch zamestnancov práca so štiepkovačom a traktorom.

- Tento rok sme vytvorili už i vlastné zdroje a snažíme sa využiť multiplikačné efekty, ktoré obecná firma prináša. Ide o vybudovanie a prevádzku obecného kúpaliska, bufetu a v blízkej budúcnosti i ďalších turistických atrakcií, no i lákadiel pre miestnych obyvateľoch.
- Začali sme využívať obecnú pôdu pre postupné obhospodarovanie 100 ha pôdy a keďže obec nevlastní ani stajne, ani iné budovy pre poľnohospodárske využitie, ide o neustajnené zvieratá a pre využitie na pestovanie plodín a krmív pre tieto zvieratá.

Ako už bolo spomínané, pre začiatok je priam nevyhnutné vlastné financovanie, no pri ďalšom postupe treba, samozrejme, využívať všetky externé možnosti, ktoré sa vyskytnú, kde má obec oproti rádovému podnikateľskému subjektu oveľa širšie spektrum možností. Obec Spišský Hrhov zrealizovala v otázkach zamestnanosti desiatku väčších projektov a mnoho malých projektov. Vyzdvihol by som tie najznámejšie na ktorých sa obecná firma podieľala:

- Model vzájomnej prepojenosti akčných skupín nezamestnaných na Spiši – PHARE.
- Komunitná sociálna práca v Spišskom Hrhove a Rošovciach – FSR.
- Šanca odsúdeným – EQUAL – FSR (ŠR+ESF).
- Model rozvoja a aktivácie ľudských zdrojov prostredníctvom systém aktívnej činnosti – FSR.
- Rómsky inkubátor – FSR.
- FEMA centrum – ESF.
- Máme drevo – bude práca, bude teplo – ÚV SR splnom. vlády pre RK.
- Zvýšenie zamestnanosti obyvateľov obce Spišský Hrhov rozvojom a posilnením kapacity obecnej firmy – FSR.
- Špacírky živým Spišom – ERDF (PSK).
- Výstavba bytových jednotiek – nižší štandard MV SR.
- Výstavba – voda, kanál, cesta, plyn na Ul. osloboditeľov.

Tento rok sa obec Spišský Hrhov rozhodla zrealizovať vlastný bytový program a pustila sa do výstavby hneď dvoch nájomných drevodomov s využitím odpadového dreva, čím sa ich cenová hladina pohybuje na úrovni 50% klasickej výstavby rodinného domu. Obec dala vypracovať projekt domu, všetky audity (keďže ide o nezabehnutú technológiu), stavebné povolenie, zaškolila zamestnancov, a v tomto období začína so samotnou výstavbou. Tento bytový program obec spustila pre niekoľko nesporných výhod:

- jednoduchá, rýchla a ekonomická výstavba – ekonomické hľadisko,
- využitie zdrojov odpadového dreva – ekologické hľadisko,
- možnosť využitia programov na podporu bývania,
- využitie kapacity pracovníkov a ich zručností získaných pri školeniach zameraných na opracovanie dreva,
- predpoklad využitia týchto domov ako obydľia majority i minority.

Neoddeliteľnou súčasťou každého fungujúceho biznisu je jeho propagácia a marketing, to platí aj o obecnej firme. Z tohto titulu je potrebné komunikovať s každým, kto prejavuje záujem o naše služby, deliť sa o skúsenosti a inšpirovať iných, neustále sa vzdelávať a zbierať skúsenosti, tiež investovať do reklamy na lokálnom trhu.

Obecná samospráva by mala obec rozvíjať komplexne. Po vzniku obecnej firmy s prioritným riešením nezamestnanosti v obci s 90 % zložkou zamestnancov tvorenou Rómami sa ukázalo, že bola natoľko efektívna, že sekundárne napomohla i rozvoju obce výsledkom čoho sú:

- dostavané rodinné domy v rómskej komunite,
- neexistujúce chatrče – Rómovia presťahovaní do bytov,
- 30 % rómskej populácie zamestnaných v pracovnom pomere,
- fungujúce komunitné centrum v obci so širokospektrálnym zameraním,
- obecná firma so sociálnym programom,
- inžinierske siete vo všetkých častiach obce,
- vyše 70 % Rómov pripojených na inžinierske siete spolu s ich aktívnym využívaním.

Aktuálne na území Slovenskej republiky existujú nástroje zamerané na riešenie otázky dlhodobej nezamestnanosti, ktoré sa však často menia a mnohé z nich nie sú schopné dlhodobo fungovať a ponúkať riešenie pre dlhodobé riešenie problému. Známe sú predovšetkým sociálne podniky v zmysle Zákona o službách zamestnanosti. Aj tento inštitút bol v obci Spišský Hrhov využitý a keďže podpora bola možná len na novo vzniknuté subjekty a určité právne formy rozhodli sme sa vytvoriť nový podnikateľský subjekt, ktorý by spĺňal dané kritéria. Preto v súčasnosti v obci figurujú dva podnikateľské subjekty so 100 % účasťou obce zamerané na pomoc dlhodobo nezamestnanej zložke obyvateľstva.

Rovnako využívame príspevok na podporu zamestnanosti, na realizáciu opatrení na ochranu pred povodňami a na riešenie následkov mimoriadnej situácie. Ide o výnimočne vhodný nástroj s ohľadom na výskyt povodní v posledných troch rokoch. Preventívne opatrenia vykonávané v rámci týchto prác už priniesli viditeľné výsledky.

Ďalším príspevkom je príspevok na aktivačnú činnosť. Musíme však konštatovať, že aktivačné práce majú veľa nedostatkov. Pracovník je naďalej nezamestnaný, nedisponuje žiadnou formou pracovnej zmluvy, nemá žiadne práva ani povinnosti zamestnanca. Preto je i postoj aktivizovaných totožný s týmto stavom, keďže absentuje zodpovednosť k vykonávanej práci a k zvereným pracovným nástrojom a pomôckam.

Rovnako sú aktivačné práce nevhodné i pre obec, keďže odbúravajú pracovné miesta v obci. Niekoľko desiatok účastníkov aktivačných prác vykonáva prácu, na ktorú by v pracovnom pomere vystačili dvaja či traja zamestnanci.

Záverom

Ako zvykli hovoriť naše staré matere: „Človek pomôž si sám, i Pán Boh Ti pomôže“, tak sme sa i my rozhodli, hoci trochu trúfalo, no predsa, prísť s vlastným programom riešenia problému nezamestnanosti inšpirovaným zozbieranými poznatkami o miestnej komunite a jej fungovaní. K tomuto kroku nás priam vyprovokovali mnohé teórie a „overené“ postupy, ktoré však v našej obci neprinášali žiadne alebo len minimálne výsledky.

Nie je namieste tvrdiť, že všetko bolo jednoduché a naše dielo nemalo zárezy, naopak, prešli sme si viacero uličiek, kým sme našli tú správnu cestu, no doznieva v nás už len to pozitívne, a to posúvame ďalej tým, ktorí chcú rozvíjať samosprávu tým správnym smerom, sociálne. Veď práve samospráva disponuje možnosťami, práve samospráva môže všetko čo zákon nezakazuje, na rozdiel od štátnej správy striktne riadenej slovom zákona.

Ako sa vraví, mnohí sa dívajú, no len nemnohí vidia, tak je tomu i v otázke nezamestnanosti. Treba sa dívať zblízka, načúvať nezamestnaným, prijať ich do nášho sveta, pomôcť im riešiť ich problémy, nainfikovať ich vôňou práce a stále ich motivovať, aby kariérne rástli a poháňali ďalších a ďalších, čím dospejeme k progresu celej komunity, a vôbec, spoločnosti ako takej.

Neštátne služby zamestnanosti – postrehy a skúsenosti

Úvod

Hneď na úvod by som chcel napísať, že text, ktorý si teraz prečítate, je môj súkromný názor. Nezastupuje názor žiadnej oficiálnej inštitúcie, pre ktorú som pracoval alebo pracujem. Je to môj postreh, moja skúsenosť, môj pohľad na veci, ktoré sa dejú alebo diali okolo mňa. Veci, s ktorými som sa stretol a stretávam pri mojej práci, ktoré som mal alebo aj mám možnosť ovplyvňovať, alebo iba tak pozorovať. Cieľom tohto krátkeho textu nie je hlboké zamyslenie sa nad ľuďmi žijúcimi v rómskych spoločenstvách, lebo toho bolo napísané a povedané dosť. Je to iba náčrt jednej z možných ciest.

Niečo ako jadro

V prvom rade si myslím, že pri práci s ľuďmi v rómskych komunitách už nepotrebujeme nič nové vymýšľať. Nepotrebujeme ďalej „experimentovať“ ani „doväztať“ nové programy. Minimálne za posledných 20 rokov, ktoré nám boli dané v otvorenej spoločnosti, sme mohli vyskúšať doslova všeličo. Dokonca ani história nášho národa nie je „skúpa“ na rôzne experimentovanie.

Jedna z vecí, ktorá nám reálne chýba, je spolupráca a koordinácia jednotlivých aktivít rôznych inštitúcií, ktoré pracujú na tomto poli. Všetci pracujú. Napríklad školy, učia, vychovávajú, vzdelávajú, plnia si svoju funkciu. Mnohé komunitné centrá sa venujú matkám, mladým, možno otcom. Sociálny terénny pracovníci sú často v teréne, pokúšajú sa riešiť aktuálne problémy. Zdá sa mi však, že napriek tomu všetkému, akoby sme zastali na jednom mieste a neposúvame sa ďalej resp. veľmi pomaly. **Príčinu vidím v nedostatočnom „sieťovaní“ jednotlivých inštitúcií.** Ešte stále sa akoby „hrajeme“ každý na svojom „piesočku“. Riešime svoje dielče otázky a úlohy. Mnohokrát je riešenie dobre, ale chýba mu celkový kontext.

Z jednej tehličky dom nepostavíme. Potrebujeme ďalšie tehličky. Potrebujeme ďalší materiál a pomoc ďalších ľudí. Možno by sa nám podarilo časom dom postaviť aj samostatne, ale za akú cenu, čas a úsilie. Zhrnuté a podčiarknuté

– potrebujeme spolupracovať a koordinovať vzájomne svoje jednotlivé aktivity do celkového kontextu. Kedysi dávnejšie som na svojej pracovnej ceste v U.S.A. započul nasledovnú vetu: „People working together for the future.“

Priestor na takúto koordináciu aktivít vidím v „platforme“, ktorá tu už bola vyškúšaná a minimálne v našom regióne sa osvedčila, a to je napr. Partnerstvo sociálnej inklúzie. Tieto partnerstvá ešte stále existujú v niektorých regiónoch s pôsobnosťou pre okres. Väčšina vznikla za podpory Európskeho sociálneho fondu a členmi sú napríklad: obce, mestá, neziskové organizácie, školy, štátne či verejné inštitúcie napr. Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, vyššie územné celky (VÚC), ale aj podnikateľské subjekty. Tu sme mohli vidieť, čo kto robí na svojom „piesočku“, čo plánuje. Ak teda vieme, že ty napríklad robíš vzdelávanie a si v tom dobrý – nemusím to robiť ja, ale vieme využiť tvoje služby, skúsenosti, pomoc. A naopak vieme, že ak ja robím napríklad v oblasti služieb zamestnanosti, v oblasti zamestnávania alebo pracujem s matkami, ktoré sa snažia dostať na trh práce po materskej dovolenke – môžeš to využiť ty. Ak vieme, že obec XY pripravuje projekt XY alebo ho realizuje, môžem to byť pre mňa poučenie resp. viem ho využiť pri svojich aktivitách.

Nech si každá inštitúcia plní svoje úlohy a ciele pre ktoré vznikla, len nech o tom vieme a nech to vieme využiť, použiť skoodinovať.

Ako som už spomínal, určite vieme, že úloha školy je vychovávať, vzdelávať. Predškolská výchova je tiež veľmi dôležitá. Ale určite si všetci dobre uvedomujeme, **že mimoriadne dôležité je aj obdobie dieťaťa do 3 rokov**, ak sa na to pozrieme z hľadiska ďalšieho vývinu dieťaťa. **Je to obdobie, kde sa tvoria základy osobnosti, sociálnych vzťahov, schopností, zručností, dokonca aj pracovných návykov.** Je to dané aj tým, že rozhodujúca časť myelinizácie nervovej sústavy je ukončená práve v tomto veku. Zo skúsenosti môžem povedať, že školy sa snažia, ako najlepšie vedia, plniť svoju funkciu. Nebudem to tu teraz rozberať v akých podmienkach. Ale môžem sa napríklad dozvedieť, že celá ich práca vychádza často nanič. Ak dieťa prichádza domov a jeho základné životné podmienky sú katastrofálne. Ak nemá zabezpečené základné životné podmienky ani rodič a jeho základné biologické potreby nie sú tiež naplnené, asi veľmi ťažko budú riešiť domáce úlohy. Na tomto mieste nebudeme teraz riešiť, kto je na vine. Jednoducho to berme aktuálne ako fakt, ktorý je potrebné riešiť a v takýchto podmienkach pracovať. Tu vidím priestor pre obec, komunitné centrá, terénnych sociálnych pracovníkov, ktorých sme už tiež vyškolili, preškolili, doškolili. Ich práca však musí nadväzovať na prácu iných, mala by byť pokračovaním. Ale odkiaľ to majú vedieť, keď nemá informácie „ľavá ruka, čo robí pravá ruka“. A tak pokračujeme v bludnom kruhu, že zavše ktosi, čosi nanovo začína, ktosi končí, znovu objavuje, čo už objavené bolo.

Hovoríme o zrušení špeciálnych škôl, že je tam veľa žiakov z rómskych komunít a neoprávnene. Ak je to tak, nech tam nebudú. Ale zabúdame, že na

špeciálnych školách sú rôzne varianty výchovy a vzdelávania napr. A, B, C. Pravdepodobne najviac deti z rómskych komunít je vo variante A. **Ale ak zrušíme špeciálne školy ako celok, zrušíme aj varianty B, C, kde sú napr. hluchoslepé deti.** Kam ich dáme? Do bežnej ZŠ. **Ale pripravme najprv podmienky na ich integráciu do bežných ZŠ.** Možno je potrebné sa pozrieť na tie ŠZŠ aj z iného pohľadu napr. koľko žiakov aj vďaka individuálnemu prístupu, napr. vo variante A kam sa dostalo, čo všetko sa naučilo atď. Aby sa nemuselo stať to, čo mojej mladšej dcére, že v 3. ročníku ZŠ mala spolužiaka, ktorý mal byť v 9. ročníku ZŠ a stále neovládal zakladené veci ako čítanie, písanie a počítanie.

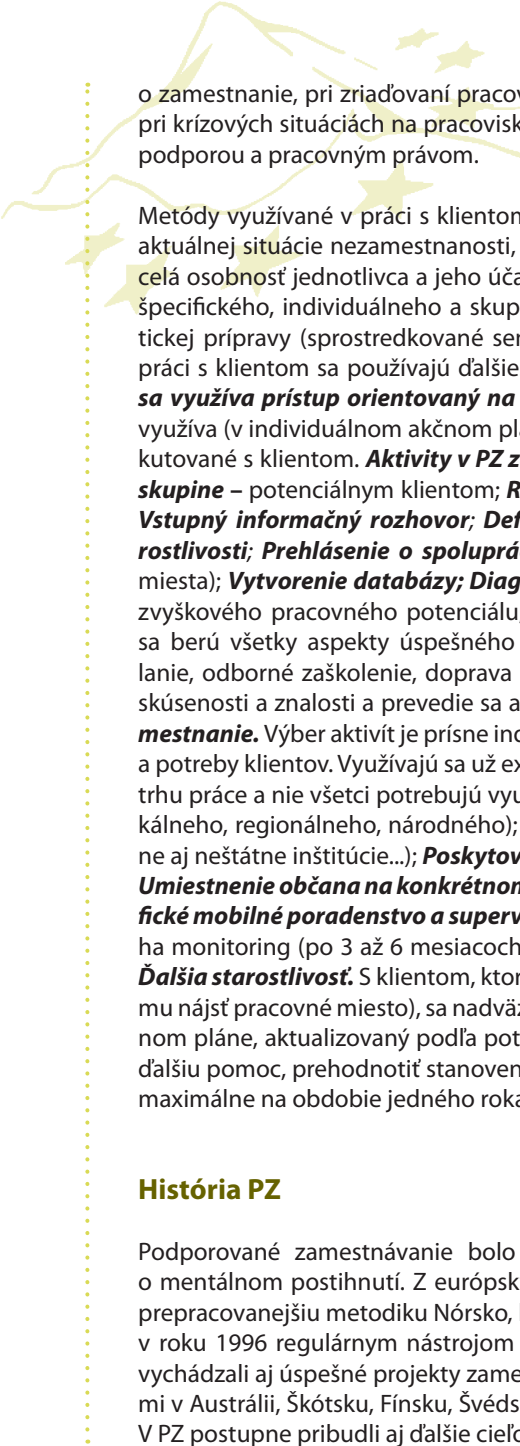
Niektoré organizácie, ktoré pracujú s deťmi s postihnutím, organizujú tzv. family campy. Na tomto campe, ktorý trvá spravidla týždeň, sa zídu zväčša celé rodiny, teda otec, matka, zdraví súrodenci, niekedy aj starí rodičia. Celá rodina prejde tímom odborníkov, ktorí tvoria napr. špeciálny pedagóg, psychológ, psychiater, rehabilitačný pracovník, lekár, logopéd, arteterapeut, špeciálno-pedagogický poradca atď. Každý člen rodiny má svoje potreby, problémy. Na konci campu je vytvorený plán pre celú rodinu a v ňom sú aj úlohy pre jednotlivých členov rodiny. **Všetky aktivity sú v ňom skoorinované, na seba nadväzujú a vytvárajú jednotný komplex a kontext. Všetci vedia, kde je ich miesto, čo sa od nich očakáva, čo majú robiť. Možno aj toto je jeden z modelov ako ďalej.**

Podporované zamestnávanie (PZ)

Vychádzajúc z aktuálnych globálnych trendov v oblasti zamestnanosti a prístupov k riešeniu tohto problému vyplýva, že **najlepšia vec ako predchádzať sociálnemu vylúčeniu človeka, je práca a zamestnanie.** Podporované zamestnávanie je „terminus technicus“. Podporované zamestnávanie je zamestnávanie ľudí **s postihnutím (ZP) a dlhodobu nezamestnaných (DN) na otvorenom „bežnom“ trhu práce za riadnu mzdu.** Je zamerané na schopnosti osoby a poskytuje podporu individuálnym potrebám za účelom úspešnosti na dlhodobej báze. **Ďalšie cieľové skupiny sú** napr. rodiny nezamestnaných, kolegovia na pracovisku, štátne a neštátne organizácia, ktoré vstupujú do procesov v oblasti zamestnanosti resp. pri zamestnávaní ZP, DN.

Podporované zamestnávanie poskytuje (vo všetkých prípadoch individuálne): plánovanie kariéry, (odborné) školenia aj priamo na pracovisku, návrh práce, pracovný čas, umiestnenie v práci, podpora pri práci (job coaching, job assistance) a pod.

Poskytujú sa: informácie a rady zamestnávateľom, kolegom na pracovisku a jednotlivcom ZP, DN. Spolupracuje sa s rodinou nezamestnaného. Poskytuje sa poradenstvo v oblasti poskytovania informácií o pracovných ponukách, dopyte a požiadavkách profesných zručností. Je poskytnutá podpora pri problémoch, ktoré sťažujú nástup do zamestnania, pomoc a nácvik pri uchádzaní sa

o zamestnanie, pri zriaďovaní pracovísk prispôsobených ZP, DN, poradenstvo pri krízových situáciách na pracovisku, poradenstvo súvisiace napr. finančnou podporou a pracovným právom.

Metódy využívané v práci s klientom sú primárne zamerané na riešenie jeho aktuálnej situácie nezamestnanosti, zohľadňujú jeho špecifiká. Akceptuje sa celá osobnosť jednotlivca a jeho účasť je dobrovoľná. Je kombináciou metód špecifického, individuálneho a skupinového poradenstva, teoretickej a praktickej prípravy (sprostredkované semináre, kurzy, tréningy, školenia atď.) Pri práci s klientom sa používajú ďalšie. **Počas celého procesu práce s klientom sa využíva prístup orientovaný na klienta.** Taktiež sa pre stanovenie cieľov využíva (v individuálnom akčnom pláne) spoločné tímové hodnotenie prediskutované s klientom. **Aktivity v PZ zahrňujú aj: Prezentácie činnosti cieľovej skupine** – potenciálnym klientom; **Rozhodovanie sa potenciálnych klientov; Vstupný informačný rozhovor; Definitívny výber klientov do priamej starostlivosti; Prehlásenie o spolupráci** (o nájdení alebo udržaní pracovného miesta); **Vytvorenie databázy; Diagnostika klienta** – schopnosti a zručnosti, zvyškového pracovného potenciálu; **Individuálny pracovný plán.** Do úvahy sa berú všetky aspekty úspešného zamestnania- legislatíva, bývanie, vzdelanie, odborné zaškolenie, doprava atď. Zaznamenávajú sa všetky doterajšie skúsenosti a znalosti a prevedie sa analýza potrieb. **Aktivity podporujúce zamestnanie.** Výber aktivít je prísne individuálny a závisí od konkrétnej štruktúry a potreby klientov. Využívajú sa už existujúce služby a ponuky na regionálnom trhu práce a nie všetci potrebujú využiť všetky služby. **Analýza trhu práce** (lokálneho, regionálneho, národného); **Spolupráca** (rodina, zamestnávateľ, štátne aj neštátne inštitúcie...); **Poskytovanie poradenstva pre zamestnávateľov; Umiestnenie občana na konkrétnom pracovnom mieste; Monitoring a špecifické mobilné poradenstvo a supervízia.** Po umiestnení klienta v práci prebieha monitoring (po 3 až 6 mesiacoch alebo podľa potreby aj skôr); **Evidencia; Ďalšia starostlivosť.** S klientom, ktorý nie je umiestnený v práci (nepodarilo sa mu nájsť pracovné miesto), sa nadväzuje pravidelný kontakt, dohodnutý v akčnom pláne, aktualizovaný podľa potreby. Vďaka tomu, mu môžeme navrhnúť ďalšiu pomoc, prehodnotiť stanovené ciele. Spolupráca sa dohoduje zvyčajne maximálne na obdobie jedného roka.

História PZ

Podporované zamestnávajúce bolo prvýkrát definované v USA v zákone o mentálnom postihnutí. Z európskych krajín má najväčšie skúsenosti a najprepracovanejšiu metodiku Nórsko, kde sa podporované zamestnávajúce stalo v roku 1996 regulárnym nástrojom zamestnanosti. Z podobných skúseností vychádzali aj úspešné projekty zamestnávajúce ľudí so zdravotnými problémami v Austrálii, Škótsku, Fínsku, Švédsku, Českej republike a v ďalších krajinách. V PZ postupne pribudli aj ďalšie cieľové skupiny napr. DN

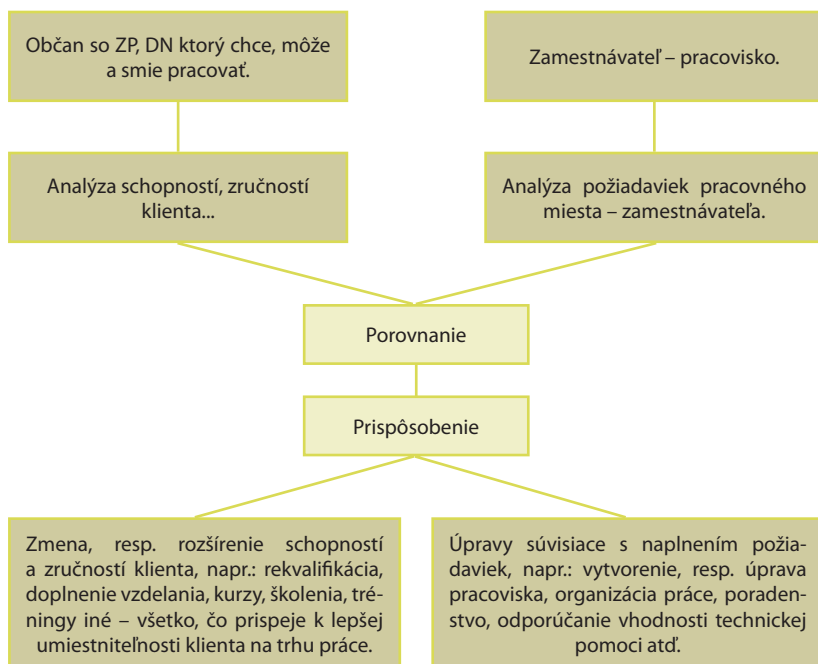
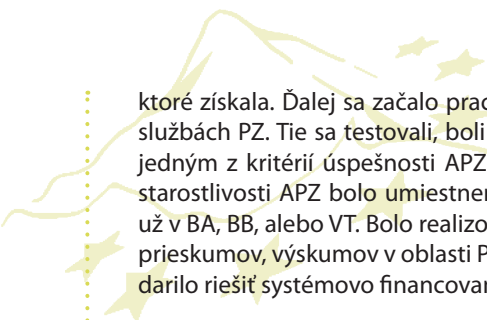

Schéma 1 Práca s klientom v PZ (pri štandardných podmienkach) vedeného k zamestnaniu na štandardný trh práce

Na Slovensku prvá Agentúra podporovaného zamestnávania (APZ) vznikla v roku 1998 v Bratislave (Dr. Záhorcová). Ďalšie tri APZ v roku 2001 v Bratislave, v Banskej Bystrici a vo Vranove nad Topľou v rámci projektu: „Podpora zamestnávania zdravotne postihnutých osôb“, ktorý sa realizoval v rámci pilotného projektu Phare twinningovej zmluvy SK/99/IB/CO/02, uzavretej v marci 2001 medzi SR, reprezentovanou MPSVR SR a medzi Rakúskom, reprezentovaným Ministerstvom sociálneho zabezpečenia a generácií. V roku 2003 sa realizovala príprava Nového zákona o službách zamestnanosti (5/2004 Z. z.). Pri príprave spolupracovali aj pilotné APZ. Podporované zamestnávania sa dostalo do zákona ako regulárny nástroj aktívnej politiky trhu práce a APZ ako neštátne služby zamestnanosti. Zákon však neriešil a nerieši ani dodnes financovanie týchto služieb. V zákone bola cieľová skupina doplnená o dlhodobo nezamestnaných. V roku 2004 vznikla Slovenská únia podporovaného zamestnávania (združuje APZ).

V súčasnosti je na Slovensku registrovaných 58 APZ (nie všetky sú členom SUPZ a nie všetky vykonávajú svoju činnosť podľa know-how, ktorý získali prvé štyri pilotné APZ). SÚPZ vypracovala vzdelávacie programy podľa know-how o PZ,

ktoré získala. Ďalej sa začalo pracovať na štandardoch kvality poskytovaných službách PZ. Tie sa testovali, boli vypracované a sú k dispozícii. Okrem iného jedným z kritérií úspešnosti APZ je, aby minimálne 30 % klientov v priamej starostlivosti APZ bolo umiestnených v práci. To sa pilotným APZ podarilo či už v BA, BB, alebo VT. Bolo realizovaných množstvo projektov, aktivít, činností, prieskumov, výskumov v oblasti PZ. Všetky sú k dispozícii, avšak zatiaľ sa nepodarilo riešiť systémovo financovanie takýchto služieb.

Podporované zamestnávanie je štandardný a úspešný nástroj v rôznych štátoch v rôznych podmienkach teda aj s rôznou mierou nezamestnanosti. Je to know-how vyskúšané aj na Slovensku, ktoré funguje pri splnení podmienok.

Táto nová služba zamestnanosti mala za cieľ vytvoriť novú formu pomoci pre občanov zdravotne postihnutých a dlhodobonezamestnaných, ktorí chcú a môžu pracovať a majú snahu začleniť sa na trh práce.

Poslaním APZ je riešiť problematiku plnohodnotnej integrácie občana so zdravotným postihnutím a dlhodobo nezamestnaného občana do pracovného, a teda aj spoločenského prostredia. Vytvárať podmienky pre poskytovanie všeobecne prospešných služieb v oblasti starostlivosti o ľudí z cieľovej skupiny.

Trochu štatistiky

Prešovský a Košický kraj má najviac obyvateľov v SR, ale najmenej platiteľov poistného v SP. Bratislavský kraj má najmenší počet obyvateľov, ale najviac platiteľov poistného. Ako to môžeme čítať, skúsme porozmýšľať?

V LSKP HPMRK v Hanušovciach nad Topľou sa píše: „Na území mesta žije 752 Rómov, čo je viac ako 20 % z celkového počtu obyvateľov. Počet Rómov v meste neustále narastá v dôsledku výraznejšieho populačného prírastku a častej migrácie Rómov, hlavne prisťahovaním sa do mestského prostredia. Táto komunita tvorí významnú časť obyvateľstva viac ako 20 % z 3 691 obyvateľov Hanušoviec nad Topľou:

- Vek 0-15 rokov 40,43 % z celkového počtu MRK.
- Vek 16-25 rokov 19,01 % z celkového počtu MRK.
- Vek 26-59 rokov 32,18 % z celkového počtu MRK.
- Vek nad 60 rokov 8,38 % z celkového počtu MRK.
- Muži 48 % z celkového počtu MRK.

Miera evidovanej nezamestnanosti v okrese Vranov n. T. je za máj 21,45 %.”

Ak sú tieto údaje pravdivé, môžu nám hovoriť napr. o skrytom ekonomickom potenciály v danom regióne, mikroregióne, komunite. Nie je tu teraz

priestor na hlbší rozbor, ale môžeme povedať, ak sa odosobníme, dáme na bok akékoľvek „sociálne cítenie“ a pozrieme sa na to čisto pragmaticky, tak toto je naša budúcnosť aj vzhľadom na aktuálny demografický vývoj. Ak sa nám podarí „prebudiť“ tento región, mikroregión, komunitu tak je prísľubom do budúcnosti, že toto je miesto, ktoré môže „potiahnuť“ v budúcnosti ekonomiku.

Legislatívny návrh

Tak ako som už vyššie spomínal, vychádzajúc z aktuálnych globálnych trendov v oblasti zamestnanosti a prístupov k riešeniu tohto problému vyplýva, že najlepšia vec ako predchádzať sociálnemu vylúčeniu človeka, **je práca a zamestnanie**.

Ak by sme sa pozreli ďalej na štatistiky, zistili by sme, že celá naša ekonomika stojí na malých a stredných podnikoch (podobne je to aj inde vo svete). Ak by sme len v okrese Vranov nad Topľou, kde je približne 68 obcí podporili nejaký malý podnik do päť ľudí v každej obci, máme 340 nových pracovných miest. Nečakajme, že nám príde nejaký veľký investor do priemyselného parku v okresnom meste a vytvorí 300 nových pracovných miest, aj keď by bolo fajn, ak by prišiel, ale skúsme v malých krokoch realizovať resp. vytvoriť podmienky, priestor na malé a stredné podnikanie. Ak je najväčší podnik v okrese (ak nerátam Bukózu), Nemocnica, Mestský úrad, Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, škola a... a nie je tam, iný ďalší podnik, ktorý by „vyrábal“ peniaze, ale sú tam „podniky“, ktoré „len míňajú“, tak sa môžeme snažiť akokoľvek ten problém, o ktorom sme dnes diskutovali nevyriešime. Naďalej bude „východ“ ten, ktorý iba platí, ale neinkasuje. Kde je najviac „PN-iek“, najviac invalidných dôchodcov atď. Kde si ľudia kompenzujú svoju sociálnu situáciu rôznymi sociálnymi dávkami, príspevkami. Jednoducho štát by nemal vytvárať pracovné miesta, tie má vytvárať súkromný sektor. Štát by mu mal vytvárať podmienky na to, aby to tak robil.

Keďže sa nachádzame v pokrízovom období, tak, ako nám to hovorí aj názov dnešnej konferencie a je na mieste stále **šetriť** ako jedno z možných riešení, kde a ako šetriť navrhujem.

Už len málokde vo svete existujú také „mamutie podniky“, ako je u nás Úrad práce. Kde je vyslovene nemožné individuálne riešiť nezamestnanosť občanov a nechcem ani zachádzať do podrobností, že úrad ako inštitúcia, je často iba v pozícii ďalšieho štatistického úradu.

Ako podklad na zamyslenie by mohol slúžiť aj tento návrh, ktorý ponúkam ako východisko a zhrnutie mojich doterajších skúseností, ako to funguje vo svete.

Ďalšie návrhy

1. Na národnej úrovni štát (vláda) prijme **standardy kvality** poskytovania služieb zamestnanosti (služby zamestnanosti pre jednotlivé skupiny nezamestnaných).⁸
2. Na národnej úrovni štát (vláda) prijme **národné programy** starostlivosti o nezamestnaných občanov.⁹
3. Inštitúcia, ktorá chce poskytovať služby zamestnanosti, požiada úrad napr. MPSVR o **pridelenie licencie**.
4. **Podmienkou** pre vydanie licencie – povolenie na poskytovanie služieb zamestnanosti pre jednotlivé skupiny nezamestnaných je **splnenie štandardov kvality**.
5. **Poskytovateľom** môže byť „**ktokoľvek**“, **kto splní podmienky** – v štandardoch kvality napr. nezisková organizácia, obec, podnikateľský subjekt alebo aj štát.
6. **Financovanie**
 - Licencovaný subjekt sa uchádza v tendroch o finančné prostriedky na poskytovanie služieb zamestnanosti. Nemusí sa uchádzať o všetky cieľové skupiny.
 - Tendre sú vypísané pre jednotlivé národné programy starostlivosti o nezamestnaných.
 - Finančné prostriedky v tendri sú na určitú dobu, napr. tri roky.
 - Financovanie je na „hlavu klienta“ = finančné prostriedky idú za klientom, ktorý si vyberie licencovanú inštitúciu, ktorá mu poskytne službu.

⁸ Slovenská únia podporovaného zamestnávania má spracované štandardy kvality v oblasti podporovaného zamestnávania. Tieto štandardy boli pripravované cca 10 rokov. Môžu slúžiť aj ako predloha k príprave štandardov pre iné cieľové skupiny resp. programy služieb zamestnávania. Základné delenie jednotlivých skupín nezamestnaných môže byť napr. takto:

- občan so zdravotným postihnutím, dlhodobo nezamestnaný občan,
- občan, ktorý je po pracovnom úraze, po zranení, získal nejaké zdravotné, telesné alebo iné postihnutie, ktoré mu nedovoľuje vrátiť sa napr. na jeho pôvodne pracovné miesto alebo má problém pre takto získané postihnutie si nájsť alebo udržať pracovné miesto na voľnom trhu práce,
- „bežný nezamestnaný občan“, ktorý je najmenej znevýhodnený, hľadá si zamestnanie, občan ktorý nepotrebuje špeciálnu pomoc.

⁹ Národné programy ako napr.:

- Program podporovaného zamestnávania (určený pre občana so zdravotným postihnutím a občana dlhodobo nezamestnaného).
- Program odbornej pracovnej rehabilitácie a reintegrácie (je určený širokej palete ľudí. Ide hlavne o človeka, ktorý je po pracovnom úraze, po zranení, získal nejaké zdravotné, telesné alebo iné postihnutie, ktoré mu nedovoľuje vrátiť sa napr. na jeho pôvodné pracovné miesto alebo má problém pre takto získané postihnutie si nájsť alebo udržať pracovné miesto na voľnom trhu práce).
- Program pre mladých ľudí a absolventov, ktorí predčasne opustili školu, sú v ohrození, že tak urobia pred dokončením povinnej školskej dochádzky resp. hneď po ukončení povinnej školskej dochádzky alebo nie sú si istý kam a ako ďalej alebo nie sú pripravení k tomu, aby ukončili formálne vzdelávanie alebo odborné školenia, alebo si hľadajú prácu ako absolventi.

- Financie sú zaplatené za umiestneného klienta v práci a udržané prac. miesto.
 - Licencovaná inštitúcia, ktorá uspela v tendri, môže napr. požiadať o zálohovú platbu vo výške XY.
 - Výška finančných prostriedkov vytenďovaných sa môže zmeniť počas trvania kontraktu a záleží od úspešnosti inštitúcie pri umiestňovaní klienta v práci.
 - Úspešnosť sa hodnotí už počas procesu za obdobie XY, nielen na konci kontraktu. (Teda, reálna inštitúcia, ktorá poskytuje služby zamestnanosti a je hodnotená v procese poskytovania služieb, v čase určenom v kontrakte napr. už po pol roku hodnotená ako neúspešná- môže prísť o finančné prostriedky, ktoré má nakontrahované napr. na tri roky.)¹⁰
7. Pre účely zamestnávania (spôsobilosti na prácu), hodnotiť občana so zdravotným postihnutím na základe jeho zvyškového pracovného potenciálu a nie na základe diagnózy.
 8. Štát zruší Úrady práce. Sociálne veci si môže ponechať.

Tak podobne to funguje aj v Austrálii v štáte Queensland, ktorý počtom obyvateľov je podobný Slovensku. Je tiež najdecentralizovanejším austrálskym štátom. Najväčším mestom je hlavné mesto Brisbane.

Od 1. júla 2009 austrálska vláda uviedla nový prístup k službám zamestnávania (**program JSA – Job Services Australia** – mohli by sme to preložiť ako služby zamestnávania Austrália). Je financovaný Department of Education Employment and Workplace Relations – Commonwealth Government of Australia. Bol navrhnutý tak, aby sa „stretli“ požiadavky obidvoch strán, t. j. hľadajúcich zamestnanie aj zamestnávateľov. JSA zahŕňa sedem samostatných programov služieb zamestnávania v jednom („pod jednou strechou“). Napríklad program Get Set For Work – (GSFW) je program, ktorý by mal efektívnym a produktívnym spôsobom vytvárať príležitosť pre mladých ľudí a absolventov škôl získať prácu. Tento program je súčasťou reformy vzdelávania a výchovy pre „Budúcnosť“ a jeho úlohou je vytvárať akýsi tranzit, efektívnu cestu k získaniu zamestnania. Mohli by sme ho zhruba prirovnať k pilotnému projektu v rokoch 2004-2005, ktorý som pripravil pod názvom New beginning – New chance a Nový rozmer v spolupráci APZ, n. o. Vranov nad Topľou a Špeciálnou základnou školou v Hanušovciach nad Topľou. Možno aj preto bol záujem z austrálskej strany o naše skúsenosti z tohto projektu. Cieľová skupina, ktorá úspešne absolvuje tento program získa dva kredity smerom k získaniu ich Queensland Certificate of Education.

¹⁰ Je vysoký predpoklad, že takto financované služby, ušetria finančné prostriedky štátu vynakladané na služby zamestnanosti podľa aktuálneho modelu. Vychádzame pri tom zo skúsenosti v zahraničí (kde prebehlo „odštátnenie“ služieb zamestnanosti) a tiež skúsenosti pri realizácii Twiningového projektu č. SKK 99/IB/CO/O2 „Podporovanie zamestnávania zdravotne postihnutých osôb“, ACCESS projekt v rokoch 2001 – 2003 v Bratislave, Banskej Bystrici, Vranove nad Topľou a následne kontraktov medzi APZ a NÚP.

Pre zaujímavosť uvádzam, že keď austrálska vláda uviedla nový prístup k službám zamestnávania, na 3 nasledujúce roky vyčlenila 4,9 mld. austrálskych dolárov, čo je cca 3,5 mld. eur. V programe Get Set For Work bude vláda štátu Queensland investovať 10,6 mil. \$ ročne.

Čo sa týka práce s klientom a metód, ktoré sa používajú, vo všeobecnosti je to podobné, ako by mali používať APZ-ty na Slovensku podľa know-how, ktoré získali pilotné APZ-ty a štandardov kvality, ktoré boli spracované. Rozdiel vidím, ale nie zásadný v tom, že zatiaľ čo na Slovensku klient v APZ prechádza vo väčšine prípadov celý proces až po umiestnenie v práci s jedným zamestnancom APZ v QLD v AUS si klienta „odovzdávajú“ ako napr. case manažér, marketer manažér, job manažér všetci riešia svoje úlohy vo vzťahu ku klientovi. Pracovné miesto je „šité“ na mieru klientovi. Pred umiestnením klienta v práci, case manažér zhodnotí na základe jednoduchej schémy farieb = tzv. „semafor“, či je možné klienta umiestniť v práci ihneď:

1. červené svetlo – stop, klient nie je pripravený nastúpiť do práce, je potrebné s ním pracovať – rieši to case manažér,
2. žlté svetlo – klient v tréningu – pripravuje sa na nástup na konkrétne pracovné miesto- rieši to case manažér,
3. zelené svetlo – klient pripravený nastúpiť do práce- preberá ho job manažér.

Záver

Na záver by som už iba uviedol jeden príklad z Anglicka (ale skutočne veľmi zjednodušene). Anglicko si uvedomilo v určitom čase, že majú problém v oblasti sociálnych služieb. Povedali si, teraz je stav, rok 0 a stanovili si 50 rokov na zmenu. Teraz sú v tridsiatom roku zmeny. Možno by sme mohli povedať, že národným konsenzom sa takto dohodli a je úplne jedno, aká vláda je pri moci ľavá, pravá, stredná, idú podľa toho, ako sa dohodli. Jediný rozdiel je v tom, koľko peňazí do toho ktorá vláda „naleje“.

Jednoducho sú veci, ktoré sa nedajú riešiť ihneď. Potrebujú čas. Zložité problémy nemajú jednoduché riešenia a nemôžeme ich riešenie obmedziť jedným volebným obdobím. Myslím si, že si už ani nemôžeme dovoliť ten luxus, stále všetko búrať a nanovo stavať.

Synergické efekty využitia potenciálov potrieb krajinného prostredia SR a ľudského kapitálu v rómskych komunitách pre tvorbu udržateľných pracovných miest

V prezentácii je uvedená kvalitatívna analýza a syntéza integrovaného prístupu ku komplexným potrebám krajinného prostredia Slovenska a jeho možné synergické efekty ako implementácia Európskeho dohovoru o krajine a ďalších medzinárodných záväzkov SR.

Úvod

Jedným z cieľov odbornej konferencie a seminára s názvom: **Pokrízová obnova SR: zvyšovanie zamestnanosti a inklúzia Rómov** je „hľadanie riešení na znížovanie dlhodobej nezamestnanosti Rómov“. K diskusii na túto tému je užitočné ju „sémanticky preklopiť“ a hľadiť na to, čo nám ponúka krajinné prostredie pre **zamestnatelnosť** tohto nemalého ľudského kapitálu Slovenska. Súčasne rozpoznať, aké synergické efekty a ďalšie komparatívne výhody ich sklbenie – vo verejnom záujme – prinesie Slovenskej republike (SR). SR je totiž tiež marginálna krajina Európskej únie (EU), ktorá má svoje marginalizované regióny – viď pojmy „čierne/biele“ Slovensko používané v kontexte ich hospodárskeho a sociálneho vyrovnania v poludníkovom smere.

Priority vlád/y SR

Priority každej vlády sa odrážajú v príslušnom programovom vyhlásení vlády na jej funkčné obdobie. Tie priority, ktoré nadobudli „nadčasovú“ aktuálnosť/naliehavosť sa prejavujú o. i. v zriadení funkcie splnomocnenca vlády SR. V súčasnosti máme päť splnomocnencov vlády (SV): SV pre informačnú spoločnosť / SV pre vedomostnú ekonomiku / SV pre rozvoj občianskej spoločnosti / SV pre rómske komunity / SV pre územnú samosprávu, integrovaný manažment povodí a krajiny. Ich zriadenie je vyvolané potrebami/hrozbami pre udržateľný rozvoj spoločnosti, ktoré sú identifikované ako akútne. Spoločné všetkým SV je deklarovanie horizontálnej prierezovosti (integrovanosti /komplexnosti) charakteru riešenia úloh v ich pôsobnosti.

Naliehavých úloh (a problémov) vlády SR je však neúrekom. Pribudli k nim záväzky SR z medzinárodných dohôd a členstva v Európskej únii (EU). I keď je zjavná snaha o koncentrovanie priorít vlády (súčasných 11 poradných orgánov – po redukcii o 19 rád vlády SR)¹¹ ideálom ich vy/riešenia je **jediná priorita**. Dovolím si takúto – s janusovskou tvárou – navrhnúť, a tou je **motivácia**: orientovaná tak smerom k majoritnej ako aj k minoritným častiam populácie Slovenska. Treba nám hľadať spôsoby ako ich/nás motivovať... Motivovať – k čomu?

Krajina – krajinné prostredie – verejný záujem

„Starostlivosť o krajinu je nielen starostlivosťou o prírodu, ale tiež starostlivosťou o spoločnosť.“ (Václav Cílek, 1996)¹²

Krajina je právne definovaná ako „životné prostredie človeka a ostatných živých organizmov“. K základným právnym atribútom demokratických štátov patrí najmä zaistovanie toho, k čomu sú vytvorené, a to je verejný záujem (republika = res publica, sic!). Z analýzy relevantných právnych noriem platných v SR s použitím elementárnej logiky vyplýva, že priaznivý stav krajiny, teda krajinného prostredia (sociálny konštrukt nového odvetvia krajinnej ekológie – sociológie krajiny /Lapka, 2008. s. 18/¹³) a aktivity vedúce k ich ochrane, tvorbe, starostlivosti o ne – sú verejným záujmom (Bevilaqua, 2007 a 2009)¹⁴. V takomto poňatí ochrany, manažmentu, spravovania, starostlivosti (stewardship) o krajinu ako krajinné prostredie, ktoré je zaplnené tak atribútmi prírodných charakteristík ako aj znakmi kultúrneho vývoja krajiny a spoločnosti a tiež aj osudmi ľudí v/z nej žijúcich, je totiž zakotvená paradigma ochrany homeorézy krajiny. Tento termín znamená ochranu vývoja krajinného prostredia priaznivým smerom – i napriek globalizačným trendom postihujúcim krajinu súčasnosti, ktorú žijeme (Bevilaqua, 2010).¹⁵

¹¹ Dostupné na internete: <http://www.vlada.gov.sk/poradne-organy-vlady-slovenskej-republiky/>

¹² Cílek, V. 1996: Změny české krajiny za posledních sto let a trendy jejího dalšího vývoje. In Ochrana přírody, 51, č. 9, str. 259-265.

¹³ Lapka, M., 2008. Úvod do sociologie krajiny. Karolinum, Praha: 86 p, ISBN 978-80-246-1595-0.

¹⁴ Bevilaqua, D., 2007. Čo potrebuje manažment kultúrnej krajiny chápaný ako verejný záujem? In Manažérstvo životného prostredia 2007. Zborník zo 7. konferencie so zahraničnou účasťou, 5. -6. 1. 2007, Jaslovské Bohunice. Editori: Rusko, M. & Balog, K. – Žilina: Strix et VeV, 2007, s. 20-26. ISBN 978-80-89281-18-3; Bevilaqua, D., 2009. Krajina ako verejný záujem. In Manažérstvo životného prostredia 2009. Bratislava, 5. -6. 12. 2009. Zborník z 9. ročníka konferencie so zahraničnou účasťou. Editori: Rusko, M. & Balog, K. – Žilina: Strix et VeV. 2009. s. 13 -30, ISBN 978-80-89281-56-5.

¹⁵ Bevilaqua, D., 2010. Ochrana krajinného rázu – ochrana homeostázy, či homeorézy krajiny? In Ochrana prírody a krajiny na prahu 21. storočia, Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie pri príležitosti životného jubilea – 75. výročia narodenia prof. Ing. Ivana Vološčuka, DrSc. 27. apríla 2010, ÚVaV a FPV UMB v Banskej Bystrici, s. 64-74. ISBN 978-80-557-0085-4.

Letmá SWOT-analýza krajinného prostredia SR

Kľúčovými pojmami spojenými s významom a tvorbou krajinného prostredia sú teda: príroda, kultúra, spoločnosť a – genius loci (genius regionis – duch miesta, regiónu), ktorý je jeho transcendentným rozmerom/atribútom.

V takomto poňatí krajiny môžeme za súčasť zdrojov krajinného prostredia Slovenska považovať aj **nevyužitý ľudský kapitál** skrytý v nezamestnanej časti jeho populácie. **Ľudský kapitál, poznanie, zručnosti a schopnosti možno označiť za najdôležitejší znak, charakteristiku sociálnej pozície človeka do budúcnosti.** (Porubčinová, 2011)¹⁶ Uplatnením princípu SWOT-analýzy a z pohľadu zamestnateľnosti Rómov predstavuje ponuka starostlivosti o ostatné atribúty krajinného prostredia (prírodné-, kultúrno-historické dedičstvo... Slovenska) množstvo udržateľných pracovných príležitostí pri:

- obnove kultúrnych pamiatok,
- protipovodňovej a protieróznej ochrane,
- revitalizácii bodovej a líniovej nelesnej drevinovej vegetácie,
- čistení krajiny.

Potreby krajinného prostredia SR

Počet kultúrno-historických pamiatok (nehnutelných i hnutelných) na Slovensku je porovnateľný s ostatnými krajinami EÚ. Žiaľ, nemožno to isté tvrdiť o našom vzťahu k nim a najmä o ich stave. Ministerstvo kultúry SR súčasnej vlády urobilo vo veci obnovy kultúrneho dedičstva jedinečný významný krok. Realizácia projektov na záchranu torzálnych hradnej architektúry (stojacej príznačne v neprístupnom teréne) sa nedá uskutočniť s pomocou sofistikovanej techniky. Využitie ľudskej pracovnej sily (porovnateľné časom vzniku hradov, hrádok a opivení na hraniciach a nad historickými dopravnými tepnami krajiny...) však znamená príležitosť pre osvedčenú manuálnu zručnosť aj nekvalifikovaných nezamestnaných Rómov v regióne príslušnej pamiatky.

Súčasná vláda SR je jedinečná aj v pozitívnej reakcii na rastúci trend výskytu povodní a zosuvov pôdy (viď: aktivity SV pre územnú samosprávu, integrovaný manažment povodí a krajiny). Osvedčenými imperatívnymi princípmi protipovodňových a protieróznych opatrení sú prevencia a trvalá údržba (Szolgay, 2010)¹⁷: vodu treba zadržiavať v krajine tam, kde sa tvoria jej toky. Topicky to znamená podobné technologické obmedzenia terénu, a tiež rovnakú ponuku pracovných príležitostí ako je uvedené vyššie.

¹⁶ Porubčinová, M., 2011. Ľudský kapitál – bariéry a šance rozvoja v podmienkach informačnej spoločnosti. In: Prognostické práce, 2/2011. Dostupné na internete: http://www.prog.sav.sk/subory/pprace/PP_2clanok_2011Porubcinova_uprava.pdf.

¹⁷ Szolgay, J. 2010. Princípy ochrany pred povodňami v medzinárodných dokumentoch. In Urbanita 4/2010. Dostupné na internete: <http://www.urbion.sk/principy-ochrany-pred-povodnami-v-medzinarodnych-dokumentoch/>.

Lesná a poľná vegetácia zaberá 90 % územia Slovenska, je nielen súčasným dominantným krajinotvorným elementom, ale aj dominantným nástrojom tvorby krajiny Slovenska v jej rôznych štruktúrálnopriestorových podobách.“ (Supuka, 1997)¹⁸ Kolektivizácia a urbanizácia vidieckej krajiny (intenzifikácia a spriemyselňovanie poľnohospodárstva, meliorácie, napriamovanie a „kanalizovanie“ vodných tokov...) spôsobili krajine a jej obyvateľom škody

adekvátne dopadom veľkolomov a povrchovej ťažbe surovín. Ľudia sa v priebehu ostatných desaťročí krajine odcudzili, vo veľkej miere sa vytratila schopnosť a motivovanosť človeka identifikovať sa s krajinou. Takto poškodené krajinné prostredie si zaslúži opatrenia pomenovateľné slovami rekultivácia a revitalizácia. Na protipovodňové (pro-vegetačné) opatrenia je preto potrebné naviazať ďalšími protieróznymi opatreniami – kultivácie krajiny (Supuka, 2000)¹⁹ revitalizáciou nelesnej drevinovej zelene – výsadbou a dopĺňaním líniovej vegetácie pozdĺž cestných komunikácií (parky, aleje aj cesty v gescii samospráv), obnovou zelene medzí, remízok, mokradí, ktoré (v prípade výsadby a manažmentu ovocných drevín) znamenajú ďalšiu ponuku množstva udržateľných prác (aj v urbanizovanej krajine). Marginálne územia sú tiež povestné na jednej strane zarastaním opustených pozemkov (lúk a pasienkov) a na strane druhej ponúkanou príležitosťou k ich využitiu na zakladanie plôch s rýchlorastúcimi drevinami (vrby...) a plodinami (napr. láskavec...) k sinku atmosférického uhlíka a alternatívnej energetike.

Prejavom straty vzťahu obyvateľov ku krajine je aj jej vzhľad, ktorý môžeme nazvať pojmom – ruderalizácia (jej priam zasypanie smetiskami sa stáva rumoviskom). Nemyslia sa tým len tzv. hnedé polia – brownfields (Rusko, 2009)²⁰, v ktorých je tak hrozba životnému prostrediu ako aj množstvo atraktívnych druhotných surovín. Vstup a výstup z každej obce na Slovensku, priam každá depresia, priekopy, oku ukryté zákutia, sú destináciami „čiernych skládok“ odpadov. Čistenie krajiny teda ponúka rôznorodé sezónne práce (zber skália na poliach a ich ukladanie do hraničných kameníc, likvidácia invázných druhov rastlín, využitie biomasy po ťažbe dreva, z výkosov priekop a medzí, odpratávanie snehu v zime...) aj celoročné práce (neustály zber odpadkov v urbánnej i rurálnej krajine a ich triedenie v triediarniach).

¹⁸ Supuka, J. 1997. Nástroje a prostriedky tvorby krajiny s dôrazom na vegetačné formácie. In Supuka, J. & Jančura, P. (Eds.) Zborník referátov z II. medzinárodnej konferencie Krajina – človek – kultúra. Banská Bystrica: SAŽP, 1997. s. 29 – 32.

¹⁹ Supuka, J. 2000. Kultúrna vegetácia v krajine. In: Životné prostredie, č. 5/2000.

²⁰ Rusko, M., 2009. Environmentálne aspekty obnovy polí. In Rusko, M. & Šimko, I., [Ed.] 2009: Manažérstvo životného prostredia 2009. – Zborník z konferencie so zahraničnou účasťou konanej 10.–11. 12. 2009 v Bratislave. – Žilina: Strix, Prvé vydanie. s. 97-102. ISBN 978-80-89281-56-5.

Aplikovaná teória hierarchie hodnôt A. H. Maslowa

Zo skúseností Občianskeho združenia „Zachráňme Letanovský mlyn“ (skr.: OZ ZLM; Barlog & Bevilaqua, 2002 a, b)²¹ vzišli základné otázky: **ako motivovať rôznorodé a rozdielne záujmové skupiny k aktivitám užitočným pre krajinný priestor? Aké návrhy manažmentových opatrení pre napĺňanie ktorých potrieb budú pôsobiť skupinovo motivujúco na ľudí aby pristupovali ku svojmu krajinnému priestoru so snahou kultivovať ho na svoj i jeho prospech?** Odpovede na tieto i ďalšie otázky je potrebné hľadať na rozhraní poznania minimálne dvoch humanitných vied: sociológie a psychológie.

Abraham Harold Maslow, americký humanisticko-behavioristický psychológ s ruskými koreňmi, uviedol teóriu a klasifikáciu ľudských potrieb (hodnôt).²² Prepojil v nej teóriu osobnosti s teóriou motivácie: ľudia sú motivovaní uspokojovať svoje potreby smerom od najnižšej až po najvyššiu úroveň, pričom uspokojenie potrieb nižšej úrovne ich motivuje k snahe o uspokojenie potrieb vyššej úrovne. Maslowova teória je založená na predpoklade, že základná ľudská motivácia sa prejavuje snahou o sebaaktualizáciu, teda o akýsi intrapersonálny rast jedinca. Jej aplikácia do krajinného priestoru a spojenie s uplatnením permakultúrnej paradigmy „jedlej krajiny“ (Mollison, 1992)²³ má ambíciu napĺňať fyziologické potreby tak predátorov a konzumentov fauny z chránených území (drobná pernatá a srstnatá zver revitalizovaných medzí a remízok) ako môže byť priestorom aj pre tvorbu pracovných príležitostí pre obyvateľov krajinného prostredia (zvl. pre Rómov, ktorí by sa aktivitami pri výsadbe a starostlivosti o vegetáciu /ovocných stromov a krov – i zbere a spracovaní ich plodov/ pozdĺž poľných ciest a popri tokoch mohli stať „požehnaním“ pre krajinu). Naplní sa tak tiež potreba bezpečnosti a poriadku (odstránenie sociálnych napätí) a vylepšia vzťahy medzi spoločenskými skupinami spolu-žijúcimi v krajine.

Skúsenosti OZ ZLM²⁴ pri identifikácii udržateľných prác vhodných pre Rómov svedčia tiež o naliehavej potrebe ďalších pracovných síl: snád' z radov neza-

²¹ Barlog, M. & Bevilaqua, D., 2002 (a): Malá abeceda spolupráce Občianskeho združenia Zachráňme Letanovský mlyn s rómskou komunitou v osade Letanovce. OZ ZLM, Sp. N. Ves, 2002.

Barlog, M. & Bevilaqua, D., 2002 (b): O projekte „Environmentálny manažment a revitalizačný program poľnohospodárskej krajiny v ochrannom pásme Národného parku Slovenský raj“. In Revitalizácia poľnohospodárskej krajiny v modelovom území ochranného pásma Národného parku Slovenský raj – k. ú. Letanovce, Hrabušice. Editor: Barlog, M. Zborník príspevkov zo seminára. OZ ZLM. – Spišská Nová Ves, 2002.

²² Maslow, A. H. 1943. A Theory of Human Motivation. In Psychological Review. [online]. 1943, 50, pp. 370-396. [cit. 2009-06-03]. Dostupné na internete: <<http://www.altruists.org/f62>>.

²³ Mollison, B. 1992. Permaculture: A Designers' Manual. 4. vyd. Tyalgum, Austrália: Tagari Publications, 1992. 576 pp. ISBN 0 908228 01 5.

²⁴ Dostupné na internete: <http://ozzlm.szm.com/index.html#charakteristika>; <http://www.slovenskyraj.sk/aktuality/001024spdennik.html>.

mestnaných stredo- i vysokoškolákov (výsluhových dôchodcov...) ako organizátorov prác, „budičov nástupu do práce“ (tých z mladej generácie Rómov, ktorá doposiaľ nemala šancu okúsiť zodpovednosť pracovnej príležitosti).

Synergické efekty tvorby užitočných pracovných miest

Skĺbenie úloh v pôsobnosti všetkých splnomocnencov vlády SR v zmysle nimi proklamovanej horizontálnej prierezovosti a integrovanosti ich riešenia prinesie minimálne nasledovné synergické efekty v sfére:

- **vplyvov globalizácie** – zlepší sa pripravenosť na imigráciu etník s diametrálne odlišnou kultúrou, ako je pre nás známa rómska,
- **transferu investícií a financií** – zvýši sa (nielen turistická) atraktivita, ale aj právna dôveryhodnosť krajiny,
- **transdisciplinárnej implementácie medzinárodných záväzkov SR** – Dohovory (napr. Európsky dohovor o krajine) a Smernice EÚ, o. i. napr. Smernice INSPIRE²⁵,
- **výchovy obyvateľov krajiny** – starostlivosť o krajinu je starostlivosťou o dušu človeka,
- **komplexnej zamestnanosti** – práca pre ďalšie skupiny nezamestnaných, práca pre psychologov, sociológov, etnológov...

Záver

Ocenenie užitočnosti rómskej pracovnej sily (známe poučenie z histórie spolužitia majority a Rómov na Slovensku – vid' napr.: Spišské Tomášovce, Dunajská Lúžna) znamená šancu, že sa zlepší tiež naplnenie potreby spoločenského uznania rómskeho etnika. V neposlednom rade už skôr prezentovaná vízia (Bevilaqua, 2006 a 2007)²⁶, ktorá viedla k smerovaniu manažmentových intervencií formou posilnenia pamäťového efektu línii poľných ciest a vodných tokov vegetáciou (s človeku i faune jedlými plodmi) sleduje zmiernenie efektov očakávanej klimatickej zmeny (oteplovanie, výkyvy zrážok). Ich pozitívnym prínosom, v zmysle Maslowovej teórie, je tiež zvýšenie bezpečnosti majetku (na jednej strane) a zvýšenie sebestačnosti (na druhej strane hierarchie hodnôt) ľudí žijúcich v krajine.

²⁵ Dostupné na internete: <http://inspire.enviroportal.sk/>.

²⁶ Bevilaqua, D., 2006. Začiatky tvorby kultúrnej krajiny z jej civilizovanej podoby na okraji NP Slovenský raj. In Krajina-človek-kultúra [elektronický zdroj]. Zborník z X. medzinárodnej konferencie, 03. – 04. 05. 2006, Banská Bystrica: SAŽP a FEE TUZVO Banská Štiavnica, 2006. 1 CD-ROM. Bevilaqua, D., 2007. Predčasná a praktická implementácia metodík ochrany a tvorby krajiny a EDoK do Programov starostlivosti o Národný park Slovenský raj. In Krajina-človek-kultúra [elektronický zdroj]. Zborník z XI. medzinárodnej konferencie K-Č-K 16. -17. 05. 2007. Editor: Lakanda, Martin. Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia – Centrum starostlivosti o vidiecke životné prostredie, 2007, 7 s. ISBN 978-80-88850-76-2.

Ďalšie návrhy manažmentových opatrení z oblasti implementácie Európskeho dohovoru o krajine v podmienkach SR (Bevilaqua, 2010)²⁷ sú aplikované aj na časovo-priestorový aspekt druhotnej krajinej štruktúry: revitalizácia (rekonštrukcia) niektorých historických krajinných štruktúr zo skupiny hydrických krajinných prvkov (rybníky, mlynské náhony, mokradové stopy meandrov vodných tokov), ktorá môže mať prínos ako zdroj potravín, rekreácie i ako nástroj zadržania vody v krajine. Starostlivosť o mikroštruktúry krajiny vytvára tiež ďalšie príležitosti pre identifikáciu užívateľov krajinného priestoru s krajinou: ku vzniku estetických zážitkov z vnímania harmonickejšej krajiny. Tieto budú poskytovať očakávaný impulz k systematickej údržbe pamäťových stôp zo skupiny kultúrno-historických krajinných prvkov: malá sakrálna architektúra, ale aj skvalitňovania ponuky zážitkov návštevníkom z oblasti kultúrnych stavebných pamiatok väčších hmôt – prepojených infraštruktúrou náučných trás (aj pre cykloturistov).

Súčasná vláda SR si dnes vytvorila predpoklady pre jedinečnú príležitosť! Fungujúcou koordináciou poslání všetkých piatich splnomocnencov vlády SR pri tvorbe „identifikovateľnej, atraktívnej, bezpečnej, jedlej a čistej krajiny“ môže Slovensko naplniť svoje vlastné poslanie vo veci verejného záujmu.

²⁷ Bevilaqua, D. 2010. Identifikácia vlastností charakteristického vzhľadu krajiny NP Slovenský raj. Dizertačná práca, Kód: FEE-3593-6770, Fakulta ekológie a environmentalistiky, Technická univerzita Zvolen, 2010.

Limity a determinanty zaměstnanosti Romů

Přestože jsem díky mé terénní zkušenosti s nezaměstnaností Romů neustále konfrontován, profesně se zajímám o diametrálně odlišná témata, související především s příbuzenstvím a utvářením skupinových identit. Mé následující úvahy budou z tohoto důvodu v mnoha ohledech jistě naivní a slabě vyargumentované. Přesto se pokusím na následujících řádcích zamyslet se nad některými limity a determinanty zaměstnanosti Romů v současné společnosti.

Období, které bylo v názvu konference označeno podle mne příliš optimisticky pokrizové, je významné v jednom důležitém bodě. Jestliže 90. léta minulého století odhalila slabiny sociálního státu, tak krize odstartovaná hypotečním kolapsem ve Spojených státech zpochybnila ekonomický neoliberalismus. Nezažíváme tak jen ekonomickou krizi, ale také krizi konceptů, které byly reprezentovány bipolárním politickým uspořádáním pravicových a levicových stran. Hledat v takto nastaveném kontextu možné a nosné alternativy je velice obtížné. Soutěž těchto myšlenkových konceptů z dlouhodobého hlediska zneumožnila dívat se na společenské problémy a hledat jejich řešení z jiných perspektiv. Ptání se po způsobech zaměstnanosti Romů na tyto dvě perspektivy vždy nutně naráží. A můj příspěvek v tomto směru nebude vyjímečný.

Trvalé zaměstnaní není jen zdrojem příjmu a ekonomické jistoty, ale je také prostředkem sebeuznání, strukturuje čas, vymezuje sociální kontakty, a je nezbytnou součástí osobní identity (Giddens 1999: 308). Když mluvíte s Romy o minulém režimu, ve většině případech ho pozitivně oceňují, protože měli práci.²⁸ Díky politice plné zaměstnanosti a pracovní povinnosti se dařilo tuto

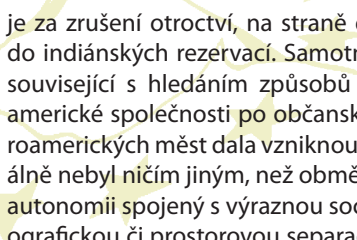
²⁸ Obecně většina obyvatel na Slovensku, zejména v 90. letech minulého století v souvislosti s propadem životní úrovně, tento režim oceňovala především v celoživotní jistotě stálého zaměstnání. V případě obyvatel východoslovenských romských osad kolem interpretací pozitivně vnímaného období existuje určitý generační konflikt. Střední generace (která se narodila cca v 60. -70. letech 20. století) předchozí generaci (narozena cca ve 40. -50 letech 20. století) vyčítá především, že nevyužila příležitost odejít z osady či k modernizaci jejich obydli a zlepšení životní situace. Nejmladší generace především střední generaci vyčítá, že ji nutí hledat si práci, ale pracovat členy této generace nikdy neviděla. Právě diskuze kolem promarněných příležitostí stojí za celou řadou sociálních konfliktů, které vedou ke zpochybnutí rodičovských autorit.

skupinu obyvatel udržet v pracovním procesu a umožnit jim ošetřovat si určitý životní standard. O zaměstnanosti se v této souvislosti uvažovalo jako o základním nástroji integrační či spíše asimilační politiky a civilizačním prostředku, který měl pozdvihnout skupinu obyvatel, stání administrativou a širší sociální praxí označovaných jako Romové, z jejich bída a zaostalosti. Explicitně byla tato představa formulována v 50. letech 20. století, kdy zapojení Romů především do industrializace země mělo sloužit jako způsob odstraňování jejich zaostalosti. Pojetí práce jako základního civilizačního nástroje se dosud odráží v běžné sociální praxi východoslovenského venkova. Když mluvíte s východoslovenskými vesničany o jejich susedech v romských osadách, kromě všech problémů, které vyplývají z jejich soužití, se snaží upozornit, že kořeny všech těchto problémů vyplývají z jejich nezaměstnanosti. Romové vnímají jako neproduktivní skupinu obyvatel, která jen zneužívá sociální systém. Zároveň je to pro ně skupina obyvatel, která je nezaměstnatelná, protože jsou negramotní, nic neumí, jsou nespolehliví, nevzdělatelní, bez jakýchkoliv pracovních návyků a aspirací. Do jisté míry tento pohled majoritních obyvatel východoslovenského venkova odráží paradox, který je patrný nejen ve slovenské, ale také české společnosti. Na jedné straně všichni tuší, že zaměstnanost těchto obyvatel je klíčem k vyřešení všech problémů, které svou existencí ztělesňují, na druhé straně všichni na ně pohlížejí jako na nezaměstnatelné. Integrace Romů skrze zaměstnanost tak znamená, že je nutné hledat způsoby, jak takovou skupinu obyvatel dostat na pracovní trh, stejně jako odstraňovat stereotypní představy o jejich nezaměstnatelnosti, které mají ve většině případů etnický či rasistický rozměr²⁹

Ačkoliv se zdá, že zaměstnanost Romů je problém, který se objevil jako důsledek transformačního období, dovolím si tvrdit, že se ve skutečnosti jedná o velmi starý problém, související s formováním moderny. Obvykle se o tomto období smýšlí jako o odklonu od komunitární tradicionality směrem k individualizované společnosti, kde práce se stává významným statkem, umožňující jednotlivcům v proměňujících se sociálních vztazích ošetřovat sociální status a významnost. Zároveň je to období, kdy se vzrůstajícími individuálními svobodami, vyjádřené v politických a občanských právech, se formuje prostor pro regulaci a různé administrativní zásahy, obecně prostor zvýšené kontroly a disciplinace určitých skupin obyvatel v nově se formující společnosti (Foucault 2000).

Spojené státy v druhé polovině 19. století jsou vhodným příkladem těchto tendencí. Na jedné straně vzniká silné abolicionistické hnutí, které se zasazu-

²⁹ Tím samozřejmě nepopírám, že neexistuje v praxi negativní zkušenost se zaměstnáváním určitých jedinců, o nichž majorita smýšlí jako o Romech. Problém je v tom, že tyto negativní zkušenosti se metonymicky přenáší na celou skupinu obyvatel na základě dostupných stereotypních představ a zpětně zabraňují dalšímu zaměstnávání. V tomto kontextu se znevídělnější pozitivní vyjímky, které by umožnily zlomit tyto negativní stereotypy.

je za zrušení otroctví, na straně druhé je původní obyvatelstvo vytlačováno do indiánských rezervací. Samotným zrušením otroctví vyvstaly nové otázky související s hledáním způsobů integrace afroamerického obyvatelstva do americké společnosti po občanské válce. Migrace z jižanských států do severoamerických měst dala vzniknout novému fenoménu – ghettu, který principiálně nebyl ničím jiným, než obměnou indiánských rezervací. Výrazný důraz na autonomii spojený s výraznou sociální kontrolou, podmíněnou především geografickou či prostorovou separací, jsou jejich společnými znaky. Dominantní otázkou bylo, jakým způsobem v takovémto kontextu je možné prolomit tuto segregaci a integrovat afroamerické obyvatelstvo do společnosti Spojených států.

Nad vlastními způsoby integrace propukla po dlouhou dobu opomíjená, ale z hlediska závažnosti problému segregace v kontextu sociálních věd velmi originální diskuze mezi Bookerem T. Washingtonem (1895) a a Williamem E. B. Dubois (1903), která byla revitalizována teprve během emancipačního hnutí afroameričanů v 60. letech minulého století. Přestože oba dva byli zástupci afroamerického obyvatelstva, možnou integraci afroameričanů viděli v odlišných prostředcích. B. T. Washington v jeho slavné Atlanta Compromise Speech spatřoval základní integrační mechanismus v dosaženém vzdělání. Podle Washingtona by měli afroameričané soustředit veškerou svoji energii na průmyslové vzdělání, od kterého očekával, že umožní afroamerickému obyvatelstvu efektivně se zapojit do amerického pracovního trhu a stane se tak základním integračním prostředkem a nástrojem sociální stability americké společnosti. Oproti tomu DuBois, především ve studii *The Soul of Black People*, se snažil jako jeden z prvních vysvětlit nerovné postavení afroameričanů jako strukturální důsledek procesů, které nastaly zrušením otroctví po občanské válce. Předpokladem změny druhořadého postavení afroameričanů není pro DuBoise ani tak otevření pracovního trhu, jako spíše rozšíření všeobecného volebního práva a důsledné vymáhání práv, které jsou afroameričanům, stejně jako ostatním občanům Spojených států garantovány ústavou.

Podle mne je tato diskuze významná především v tom, že upozornila na možné prostředky integrace a emancipace marginalizované skupiny obyvatel a v zásadě diskuze kolem možných způsobů integrace Romů ve slovenské společnosti se odehrává v jejích mantinelech a podstatným způsobem ji nepřekračuje.³⁰ Na jedné straně se očekává, že funkční zapojení a následné plnoprávné společenské uznání lze dosáhnout skrze uplatnění se na trhu práce, které by se mělo odvíjet zejména od úrovně dosaženého vzdělání. Vedle toho existuje

³⁰ Součástí těchto integračních a emancipačních snah je také důraz na výchovu. Ten se vyprofiloval v 50. letech 20. století jako základ strategie Ministerstva informací a osvěty (srov. dokument *Kulturně-výchovná péče o cikány* In: Jurová 1996: 176-179) a v zásadě navazuje na starý osvětský koncept, v němž je zaostalost koncipována jako zaostalost morální, nikoliv rasová či vágně formulovaná socioekonomická zaostalost, o které se mluvilo prakticky po celou dobu druhé poloviny 20. století.

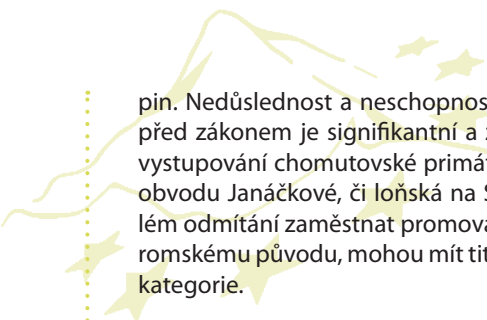
druhý tábor upozorňující na to, že funkční zapojení do společnosti skrze výkon určitého povolání nemusí nutně zaručit plnoprávnost těchto obyvatel a že je nutné soustředit veškerou pozornost především na prosazování rovných příležitostí a důsledné vymáhání ústavních práv těchto obyvatel.

Otázkou zůstává, proč se z dlouhodobého hlediska nedaří Romy jako marginalizovanou skupinu obyvatel na Slovensku zaměstnat a co je příčinou tohoto stavu? České a slovenské sociální vědy v tomto směru na konci 90. let selhaly, když bezprecedentním způsobem posílily existující stereotypy a do svých výkladů implementovaly prakticky bez jakékoliv kritické reflexe existující lidové modely. V těchto výkladech mnohdy nešťastným způsobem kombinovaly implicitně obsažené perspektivy Marxe a Webera. Pro jedny Romové reprezentovali komunitární společenství, která se vyznačovala specifickou, tradiční, zaostalou racionalitou, která jim znemožňuje se zapojit do struktur moderní společnosti.³¹ Pro jiné druhořadé postavení Romů ve společnosti vyplývá ze současných strukturálních proměn. Tato chyba byla nejvíce patrná v *Národné zprávy o ľudskom rozvoji* z roku 2000.³² Zde je chudoba žen zdůvodňována s důrazem na jejich nerovné postavení na trhu práce. Chudoba Romů oproti tomu je zdůvoňována především jejich civilizačními odlišnostmi. I když za posledních deset let došlo k nepatrným odklonům od tohoto výkladového schématu, přesvědčit odbornou i laickou veřejnost o nosnějších teoretických perspektivách je velice obtížné. Především z toho důvodu, že romské osady jsou stále vnímány jako autonomní svět, který generuje různé patologické jevy, které jdou principiálně proti dobrým mravům či sociálním normám, včetně nechopnosti pracovat, udržet si trvalý pracovní poměr, či být motivován ke vzdělání apod. Nicméně pracovní migrace, především do Velké Británie, naznačuje něco jiného. I když v současné době neexistuje žádná kvalitní studie, která by se snažila postihnout důsledky této pracovní migrace, je zřejmé, že tito lidé jsou schopni se na britském pracovním trhu uchytit a jejich děti dokazují, že jsou vzdělavatelné a po návratu zpravidla vysoce motivované ke vzdělání. Vystupují tak jako hybrid, který naznačuje, že v celé řadě případů uvažování o integraci Romů skrze zaměstnání na Slovensku má právě celou řadu nutně limitujících omezení, znemožňující uvažovat o způsobech integrace jiným způsobem, než bylo dosud běžné. Jak je tedy možné, že lidé, kteří jsou na slovenském trhu práce nezaměstnatelní se dokáží na britském pracovním trhu realizovat?

Podle mne je Velká Británie užitečná v tom, že nutí přemýšlet o problematice integrace v praktické rovině a zamýšlet se nad reálnými prostředky, které má stát k dispozici. První podstatný rozdíl spočívá ve vymahatelnosti práva a prosazování principu rovné příležitosti. Základní slabinou jak Slovenské, tak České republiky je nízká úroveň právního státu s rozsáhlým korupčním prostředím a vysokou neschopností ochraňovat práva různých marginalizovaných sku-

³¹ Patrné je to například v dokumentu Roma Regional Human Development Report.

³² Srov. Národná správa o ľudskom rozvoji – Slovenská republika 2000: 81-93.

pin. Nedůslednost a neschopnost obou států ve vymáhání principu rovnosti před zákonem je signifikantní a z případů, jako byl Čunkův postup ve Zlíně, vystupování chomutovské primátorky Řapkové, výroky starostky ostravského obvodu Janáčkové, či loňská na Slovensku široce medializovaná kauza o trvalém odmítání zaměstnat promovanou učitelku na škole díky jejímu údajnému romskému původu, mohou mít tyto lidé oprávněný pocit, že jsou občany druhé kategorie.

Další podstatný rozdíl při srovnání s Velkou Británií spočívá ve větší flexibilitě pracovního trhu, která souvisí především s náklady na pracovní sílu, odvíjející se především od výše povinných odvodů pro zaměstnavatele. Zatímco na Slovensku je tato výše v současnosti 35,5 %, ve Velké Británii je podstatně menší a je odstupňovaná podle průměrné mzdy. Do 66 % průměrné mzdy zaměstnavatel odvádí za zaměstnance 9,5 %. Při 100 % je výše pojistného 10,6 %. Ve výši 133 % průměrné mzdy zaměstnavatel odvede 11,2 % a při 166 % průměrné mzdy 7,7 %. I když daň z příjmu a povinné odvody jsou nezbytným předpokladem stabilního sociálního systému, zavádění stále vyššího zdanění a vyšších povinných odvodů motivuje potenciální zaměstnavatele k odchodu do daňových rájů či regionů s levnější pracovní silou. Jakkoliv je diskutabilní, zda tyto odchody ve snaze zajištění zisku, jsou morální, neboť využívají dostupné zdroje dané země a zároveň tímto odchodem se zbavují spoluzodpovědnosti za využívání například infrastrukturních prostředků financovaných z veřejných zdrojů. Na druhou stranu je třeba říci, že stejně diskutabilní je výše těchto odvodů. Diskuze kolem nich totiž oživuje velmi starou otázku, jak vysoké by měly tyto odvody být, aby byly vnímány jako akceptovatelné. Tendence na straně jak české, tak slovenské sociální demokracie krizi veřejných rozpočtů řešit zvyšováním povinných odvodů v kontextu snahy o vytváření nových pracovních příležitostí naznačují, že z povinných odvodů se stává de facto pokuta za vytvoření nového pracovního místa, zdražující cenu práce, která povede k následnému propouštění. Nezaměstnaní budou následně nuceni čerpat z navyšovaného sociálního systému. Jednostranné navyšování povinných odvodů při snaze zachovat stávající úroveň sociálního zabezpečení bez dalších systémových změn se mi zdá kontraproduktivní, které k dlouhodobější zaměstnanosti Romů nepovede.

Podobně se domnívám, že jednostranný důraz na vzdělanostní společnost problém integrace také neřeší. Poválečný model, kdy vzdělání bylo koncipováno jako prostředek, který umožňuje šplhat po pomyslném stratifikančním systému (např. Collins 1979) selhal. Jestliže jsou nové demokracie v bývalém východním bloku něčím užitečné v oblasti vzdělanostní společnosti, tak tím, že naznačily, jak demokratizační vzdělávací politika slouží k ošetření sociální významnosti bez toho, aniž by nositelé vysokoškolských titulů disponovali nějakým novým typem vědění či kritickým myšlením. Výsledkem je pouze prohlubující se devalvace vzdělání, která sama o sobě z dlouhodobého hlediska nemůže zaručit uplatnění na trhu práce (srov. Keller, Tvrdý 2008). Tím rozhodně nechci

tvrdit, že bychom měli principiálně Romům či jiným marginalizovaným skupinám bránit ve vzdělání. Jenom se domnívám, že je velmi naivní očekávat, že úroveň dosaženého vzdělání se automaticky promítne do úrovně zaměstnanosti, zvláště pak v regionech, které se dlouhodobě potýkají s relativně vysokou nezaměstnaností jako právě Slovensko. Španělsko, kde je nezaměstnanost vysokoškolsky vzdělaných lidí kolem 40 %, je podle mne vhodným ilustračním příkladem této situace.

Ukazuje se tak, že problém romské integrace, nelze nahlížet jako na problém sám o sobě, ale jako na příčné téma, jehož řešení souvisí se systémovými kroky, které mohou integraci Romů podpořit, ale také znemožnit. Význam současné krize je i v tom, že nevede k vytváření nějakých systematictějších alternativ, ale spíše se prosazují na obou stranách konzervativní tendence. Z diskuzí kolem reformy, jejichž výzvám čelí prakticky veškeré členské státy EU, je spíše patrné, že jedni východisko z krize vidí v prohlubování existujícího sociálního státu ve snaze si udržet výhody, které tento systém nabízí, druzí naopak spatřují řešení v důsledné liberalizaci a deregulaci tžního prostředí s důrazem na individuální odpovědnost. Problém je v tom, že v těchto snahách se přehlíží reálné problémy současné společnosti. Sociální stát v kontextu demografického vývoje je z dlouhodobého hlediska neudržitelný. Liberalismus se naopak v krizi ukázal jako pseudoliberalismus. Není dále možné, aby stát prostřednictvím daňových výhod preferoval nadnárodní společnosti a v krizi paternalisticky ochraňoval ty, kteří význam státu dlouhodobě zpochybňovali a v době krize využívali výhody státní ochrany na úkor běžných občanů. Nefunkčnost těchto modelů však podle mne nevede k nějakému systematictějšímu vytváření alternativ, ale jen k nebezpečné ztrátě vize a rezignaci na ideály, které stojí za myšlenkou otevřené společnosti. Romové jsou v tomto významní. Jakým způsobem jsou zpochybňovány principy Evropské unie v souvislosti s Romy bylo možné vidět minulý rok na postupu francouzského prezidenta, který nechal deportovat z Francie 600 rumunských Romů.

Přestože samotný příspěvek, žádnou propracovanější vizi nanabízí, chtěl bych závěrem upozornit ještě na jeden aspekt, který se mi zdá pro promyšlení problémů spojených s integrací Romů podstatný. S budováním osvícenského státu a Ab Hortisovou formulací „cikánské otázky“ (ab Hortis 1775) se dostali Romové do trvalé pozornosti státu a jsou vystaveni různým formám disciplinace s nadějí, že tito lidé jednou budou moci participovat na výdobytcích prosperující společnosti stejně jako ti šťastnější. Domnívám se, že základní chyba spočívá v jejich conceptualizaci. Když osvícenská monarchie chtěla ve svém modernizačním úsilí Romy emancipovat, aplikovala na ně feudální koncept s důrazem na vlastnictví půdy. Paradoxně k tomu došlo ale v době, kdy vznikaly sociální struktury, v jejímž rámci nacházeli uplatnění lidé, kteří byli z půdního vlastnictví jako zdroje obživy vyvazováni. Svým způsobem byli Romové co do schopnosti etablovat se v měnících se sociálních strukturách moderní díve, než o moderně začaly sociální vědy vůbec uvažovat. Stejně tak se v současné

době ukazuje, že jsou Romové na krizové období se všemi jejími důsledky připraveni pravděpodobně mnohem lépe, než se na první pohled zdá. Tím však rozhodně nechci říci, že bychom tím měli vzdát úsilí o jejich integraci. Jen se mi zdá, že navrhovaná řešení jsou velice často poměřována minulou zkušeností. Podle mne, jestliže chce někdo navštívit romskou osadu s nadějí, že v nich najde minulé, by si měl uvědomit, že spíše nahlíží do své blízké budoucnosti.

Literatúra

- AB HORTIS, S. A. 1995 (1775). *Cigáni v Uhorsku*. Bratislava: Štúdio -dd-.
- COLLINS, R. 1979. *The Credential Society. An Historical Sociology of Education and Stratification*. New York: Academic Press.
- DUBOIS, W. E. B. 1903. *The Soul of Black Folks*. Chicago: A. C. McClurg & CO.
- FOUCAULT, M. 2000. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha. Dauphin
- GIDDENS, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- JUROVÁ, A. 1996. *Romská problematika 1945-1967. Dokumenty 2. část. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR*.
- KELLER, J., TVRDÝ, L. 2008. *Vzdělanostní společnost. Chrám, výťah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- WASHINGTON, T. B. 1895. *Atlanta Compromise Speech*. Dostupné na internete: <http://historymatters.gmu.edu/d/39/>.

Dokumenty

- Národní zpráva o ľudskom rozvoji – Slovenská republika 2000.
- Roma Regional Human Development Report-Slovakia. 2002. Bratislava: Institute for Public Affairs.

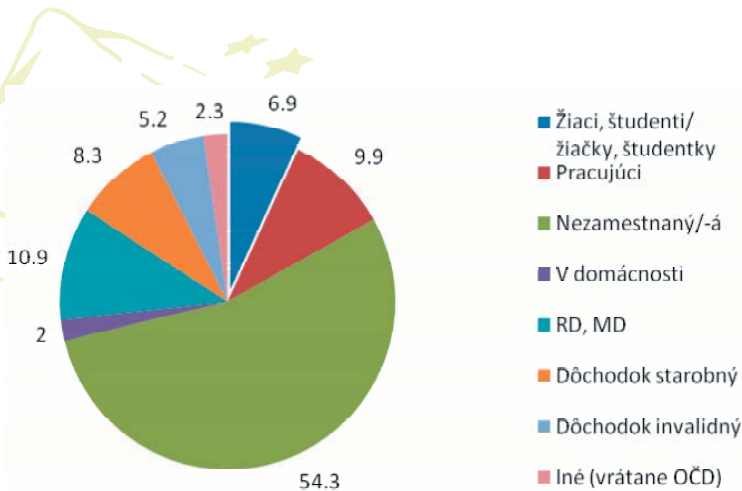
Vybrané dáta o postavení rómskych domácností na trhu práce na základe UNDP zisťovania životných podmienok v roku 2010

Chcel by som sa poďakovať za pozvanie zúčastniť sa tejto konferencie. Aj keď sa často hovorí, že konferencií je veľa, a že už bolo dosť rozprávania a treba prikrčiť k činom, ja si myslím, že práve naopak – je veľmi potrebné, aby sa ľudia, ktorí majú možnosť ovplyvniť verejnú politiku stretávali, aby si vymieňali názory, pretože ich to posúva ďalej k poznaniu situácie a hľadaniu riešení. Dnes Vám chcem odprezentovať niektoré predbežné dáta z aktuálneho výskumu UNDP. Sú to dáta o vzťahu rómskej marginalizovanej populácie k trhu práce. Skôr však než prejdem k samotnej prezentácii, chcel by som v krátkosti vysvetliť, prečo UNDP realizuje takéto štatistické zisťovania.

UNDP (Rozvojový program OSN) je špecializovaná agentúra OSN, ktorá sa zaoberá otázkami chudoby, sociálneho vylúčenia a pôsobí na Slovensku od roku 1994. Tzv. rómsku otázku považuje UNDP za vážny rozvojový problém, ktorý ťahá stredoeurópske krajiny, ktoré vykazujú pomerne dobré ukazovatele životných podmienok, dole. Tzv. rómska otázka je vážny problém nielen sociálno-ekonomický, ale aj ľudsko-právny.

UNDP na Slovensku realizuje dva typy intervencií – projekty zamerané na podporu komunitného rozvoja a projekty výskumného charakteru. UNDP propaguje a podporuje zber rôznych štatistických dát a iných informácií o sociálnej vylúčenosti, marginalizácii a chudobe. UNDP sa zaoberá týmito otázkami koncepčne a v spolupráci s tretím sektorom, ako aj so štátnou správou sa snaží presadzovať, aby sa monitorovanie životných podmienok chudobných a marginalizovaných skupín obyvateľstva a Rómov systematizovalo a zlepšovalo.

Dáta, ktoré Vám chcem predstaviť, boli získané v rámci projektu, ktorý je implementovaný v partnerstve medzi UNDP a MPSVaR SR. Projekt pozostáva z viacerých komponentov – jeden z komponentov je celoslovenské štatistické zisťovanie životných podmienok rómskej populácie, ktoré sa realizuje na vzorke tisíc sto domácností na základe štandardizovaného dotazníka. Získavajú sa ním dáta o štruktúre domácností, bývaní, vzdelaní, trhu práce, sociálnych príjmoch, zdravotnom stave, migrácii a subjektívnej percepcii chudoby. Terén aktuálneho zisťovania sa uskutočnil v mesiacoch november a december roku

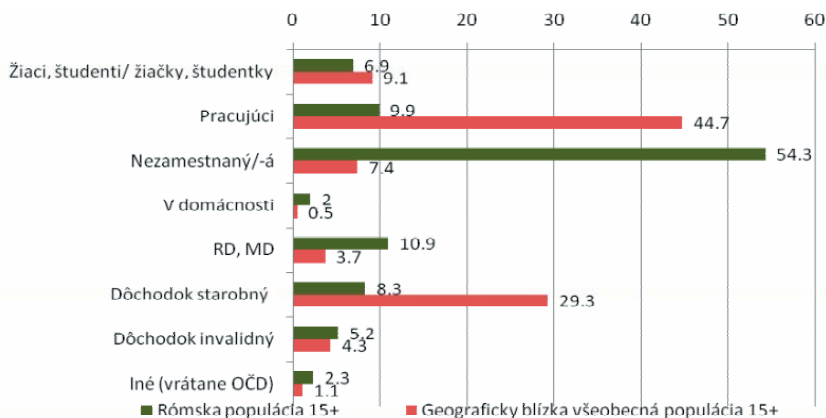

Graf 1 Zloženie rómskej populácie 15+ podľa ekonomického statusu (v %)

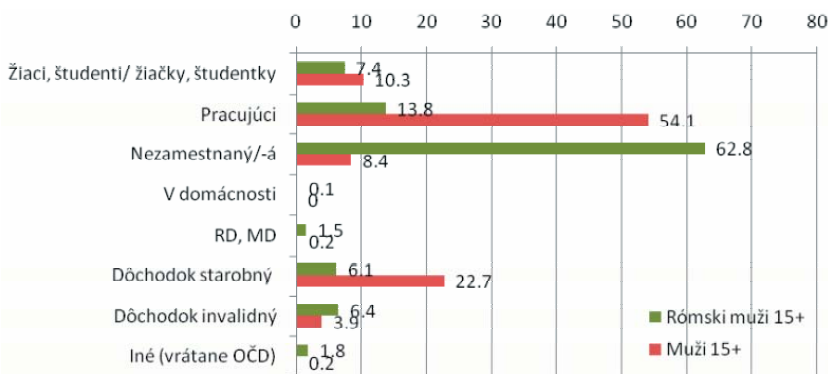
2010. Predstavím Vám niektoré z dát, ktoré sa týkajú postavenia marginalizovaných Rómov na trhu práce. Bez toho, aby som unavoval všetkými metodologickými potrebnosťami tohto výskumu, musím spomenúť niektoré z nich, aby sme porozumeli tomu, čo budú obsahovať tabuľky a grafy. Pri výskume sme vychádzali z Atlasu rómskych komunít, ktorý bol vypracovaný v roku 2004 pod vedením profesorky I. Radičovej. Atlas tvoril rámec výberu lokalít pre zisťovanie UNDP o životných podmienkach v roku 2005 a aj v roku 2010.

Súbor rómskych domácností sme rozdelili proporcionálne na tri skupiny, pretože sme sa snažili všimnúť priestorovú dimenziu vylúčenia. Vo vzorke sú rómske domácnosti z lokalít, ktoré sú segregované – to znamená oddelené nejakou umelou alebo prírodnou bariérou od časti obcí, ktorá je nerómska. Sú tam aj domácnosti, ktoré žijú v tzv. separovaných častiach obcí, t. z., že vytvárajú zhľuky domov na okraji obce. Tretí typ sú domácnosti, ktoré sme nazvali rozptýlené – sú to domácnosti v intraviláne obcí, ktoré sú zaradené v Atlase rómskych komunít. Okrem rómskych domácností sme si všimli aj domácnosti nerómskej „všeobecnej“ populácie žijúcej v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. Tieto tvorili určitú kontrolnú vzorku, s cieľom porovnania niektorých dimenzií marginalizácie, napríklad vzhľadom na to či majú regionálnu príčinu, alebo sú generované etnicitou.

Na Grafe 1 vidíme zloženie rómskej populácie podľa ekonomického statusu. Najpočetnejšie zastúpenie majú nezamestnaní, ktorí tvoria najväčšiu časť „koláča“ (54%). Zastúpenie pracujúcich bez ohľadu na pracovné aktivity je 10%. Keď sa pozrieme na zloženie ekonomicky neaktívnych, najsilnejší status predstavuje materská a rodičovská dovolenka (takmer 11%), potom sú starobní dôchodcovia 8%, invalidní dôchodcovia 5%. Žiaci a študenti starší ako 15 rokov tvoria takmer 7% a zvyšok sú iné statusy.

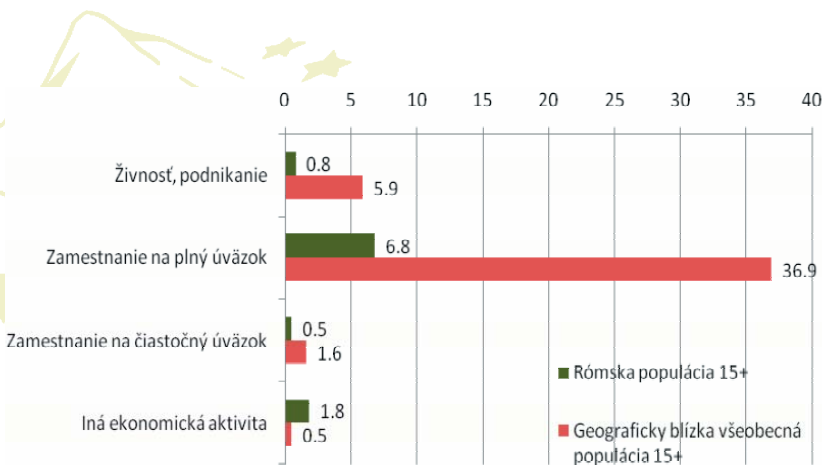
Graf 2 Zloženie rómskej populácie 15+ podľa ekonomického statusu – porovnanie s geograficky blízkou všeobecnou populáciou (v %)

Graf 3 Rómski muži 15+ podľa ekonomického statusu – porovnanie s geograficky blízkou všeobecnou populáciou mužov (v %)

Graf 2 nám ukazuje porovnanie rómskej populácie 15+ a geograficky blízkej všeobecnej populácie. Vidíme tu jasný rozdiel v kategóriách pracujúcich a nezamestnaných. V porovnaní s geograficky blízkou všeobecnou populáciou bol podiel pracujúcich a nezamestnaných obrátený: kým za rómsku populáciu dosahoval 10% pracujúcich ku 54% nezamestnaných, v prípade všeobecnej to bolo 45% pracujúcich ku 7% nezamestnaných. Prejavujú sa tu výraznejšie rozdiely, ktoré sa týkajú ekonomicky aktívnych, ale aj ekonomicky neaktívnych.

Graf 3 ukazuje ekonomický status rómskych mužov v porovnaní s mužmi nerómskej populácie. Tam tiež vidíme výrazné rozdiely v kategóriách pracujúcich a v kategóriách nezamestnaných. Rozdiely sa prejavili tiež pri porovnávaní

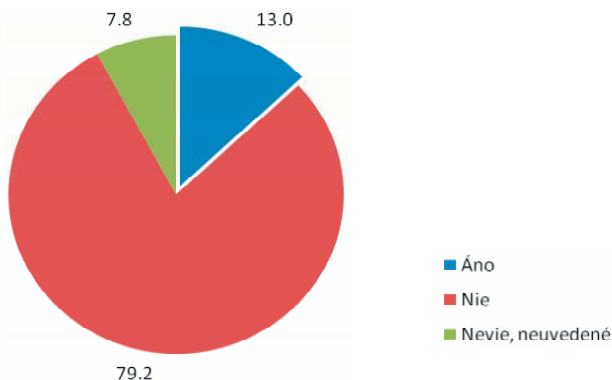

Graf 4 Zloženie pracujúcej rómskej populácie 15+ podľa typu pracovnej aktivity – porovnanie s geograficky blízkou všeobecnou populáciou (v %)

rómskych mužov vo veku 15 a viac rokov s mužmi za geograficky blízku všeobecnú populáciu 15+ rokov: kým podiel pracujúcich bol za rómskych mužov 14%, za mužov v rámci všeobecnej populácie to bolo 63%, nezamestnaných mužov bolo v rámci rómskej populácie 15+ rokov 63%, no z mužov v rámci všeobecnej populácie len 8%. Horšie výsledky pre rómskych mužov v porovnaní s geograficky blízkou populáciou sa opakujú nielen pri týchto dátach z roku 2010, ale aj pri dátach z roku 2005, ktoré sme získali rovnakou metodológiou. Postavenie Rómov je horšie ako v blízkosti bývajúcich nerómov vo všetkých dimenziách nielen vo vzťahu k trhu práce.

Graf 4 ponúka iný pohľad na ekonomickú aktivitu, a to podľa typu pracovnej aktivity. Čo sa týka skupiny pracujúcich v rámci rómskej populácie (spolu 10%), prevažovalo zamestnanie na plný pracovný úväzok (7%), za ktorým nasledovali iné typy pracovnej aktivity, ako brigády a sezónne práce (2%), ostatné typy pracovnej činnosti mali iba minimálne zastúpenie – živnosť a podnikanie necelé 1% a zamestnanie na čiastočný úväzok 0,5%. V porovnaní so všeobecnou geograficky blízkou populáciou bol, napriek celkovo podstatne nižšiemu podielu pracujúcich (10% ku 45%), vyššie zastúpený tzv. iný typ pracovnej aktivity, teda práce dočasné a nestabilné. V rámci rómskej populácie 15+ rokov jeho podiel dosiahol necelé 2%, vo všeobecnej populácii iba 0,5%.

Ďalší pohľad na ekonomickú aktivitu môže byť podľa metodiky výberového zisťovania pracovných síl. Konkrétne, respondenti odpovedali na štandardnú otázku: "Vykonávali ste v predchádzajúcom týždni aspoň 1 hodinu akúkoľvek prácu za mzdu, plat, iný druh odmeny alebo s cieľom dosiahnutia zisku (aj predaj žrebov či iných výrobkov, pomoc v záhrade alebo na stavbe), resp. vypomáhali na poli, v záhrade alebo podniku patriacim členovi domácnosti (nebrať do úvahy aktivačné práce)?"

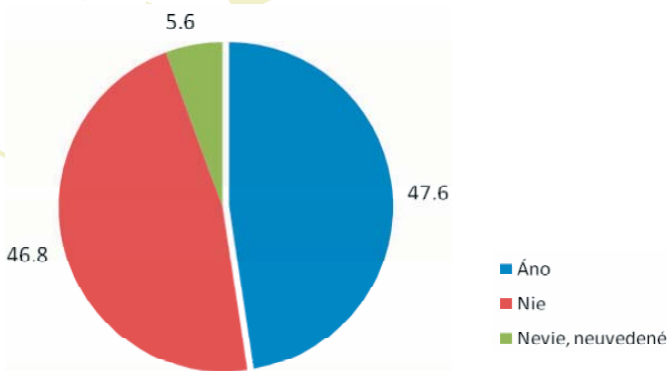
Graf 5 Zloženie rómskej populácie 15+ podľa platenej práce za predchádzajúci týždeň (v %)

Graf 5 znázorňuje mieru zamestnanosti vyjadrenú podľa metodiky Všeobecného zisťovania pracovných síl za rómsku populáciu 15+ rokov, ktorá dosiahla 13 %. Ide teda o mierne vyššie číslo, ako bol deklarovaný ekonomický status pracujúci (10%). Tabuľka 1 ukazuje to isté, ale podľa stupňa segregácie rómskych domácností – najhoršie výsledky sú v segregovaných lokalitách. Rovnako ako v predchádzajúcich prípadoch aj pri miere zamestnanosti platí, že sa znižuje so segregáciou bývania (až na 11 %) a že je podstatne nižšia ako za geograficky blízku všeobecnú populáciu (13 % ku 45 %). Pre ilustráciu dodávam, že priemerná miera nezamestnanosti 15+ za SR bola v roku 2010 50, 5 %. Vo vzťahu k deklarovanému ekonomickému statusu, prácu počas predchádzajúceho týždňa v objeme minimálne 1 hodiny vykonávali prevažne respondenti, ktorí sa deklarovali ako pracujúci. V rámci ekonomicky neaktívnych bola takto definovaná zamestnanosť veľmi nízka – v rámci rómskej i všeobecnej populácie.

Deklarovaný aktuálny ekonomický status však nevytvára o celkovej skúsenosti s pracovnou činnosťou, preto bolo zisťovanie doplnené o všeobecnú skúsenosť s pracovnou činnosťou v priebehu života a tiež s pracovnou aktivitou za mzdu počas predchádzajúceho týždňa. Hoci podľa aktuálne deklarovaného

Tabuľka 1 Zloženie rómskej populácie 15+ podľa platenej práce za predchádzajúci týždeň a typu bývania (%)

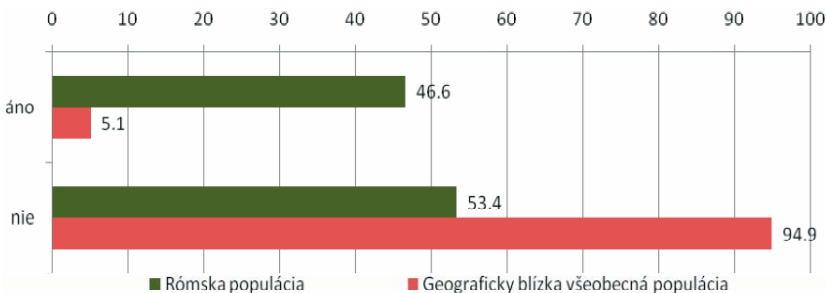
	Segregovaní	Separovaní	Rozptýlení	Spolu
Áno	10,7	13,4	14,8	13,0
Nie	78,1	78,5	81,2	79,2
Nevie, neuvedené	11,3	8,0	4,1	7,8
Jednotlivci spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Graf 6 Zloženie rómskej populácie 15+ podľa skúsenosti s pracovnou aktivitou v priebehu života (v %)

Graf 7 Rómska populácia podľa práce v aktivačnom programe (v %)

Graf 8 Rómska populácia podľa práce v aktivačnom programe – porovnanie s geograficky blízkou všeobecnou populáciou (v %)

ekonomického statusu sa zaradilo ako pracujúci 10 % rómskej populácie vo veku 15+ rokov, platenú prácu v trvaní najmenej 6 mesiacov už niekedy vykonávalo 48 %. Približne rovnaký podiel (47 %) takúto skúsenosť nemá a takmer 6 % na otázku neodpovedalo. V porovnaní s geograficky blízkou všeobecnou populáciou je štandardná pracovná skúsenosť nižšia takmer o 30 %. Z rómskej populácie ešte nikdy nemalo platenú prácu na dlhšie ako pol roka 47% ale zo všeobecnej populácie 15+ geograficky blízkej iba 15 %.

Všíмали sme si postavenie Rómov vo vzťahu k aktivačným prácam. Podľa získaných údajov sa vôbec niekedy na aktivácii zúčastnila takmer polovica rómskej populácie – presne 46,6 %. Kde sa ale rozdiel ukázal – a to obrovský – bolo porovnanie s geograficky blízkou všeobecnou populáciou: napriek geografickej blízkosti prostredia bydliska sa na aktivačných prácach vôbec niekedy zúčastnilo iba 5 %. Aktivačné práce, zdá sa, akoby boli špecificky určené iba pre rómsku populáciu. Účasť v aktivačnom programe bola častejšia za rómskych mužov (približne o 10%) a stredné vekové skupiny. Napriek širokému využívaniu aktivačných prác Rómami (až to vyzerá, že ide o špecifické opatrenie APTP pre túto skupinu) na trvalej zamestnanosti sa to neprejavuje.

Ďalšie údaje stále ešte spracovávame a hľadáme odpovede na otázky, všímať si vzťahy a korelácie. V ďalších analýzach chceme tiež posilniť dimenziu porovnania súčasných výsledkov s rokom 2005, aby sme poodhalili dynamiku vývoja situácie. Dáta z roku 2010 prezentované na dnešnej konferencii sú prvýkrát predstavené na takomto verejnom fóre.

Sociálne vylúčené rómske zoskupenia a nezamestnanosť ich členov³³

Pojem **sociálne vylúčenie** sa stal súčasťou verejného diskurzu v 80. rokoch minulého storočia. Prekonávanie stavu sociálneho vylúčenia sa postupne stalo jedným z deklarovaných cieľov sociálnej politiky Európskej únie a jej členských krajín.

Sociálne vylúčenie znamená nedostatočnú účasť jednotlivcov, ktorí sú dominujúcou časťou spoločnosti považovaní za odlišných a ich sociálnych skupín v živote spoločnosti. Poukazuje na ich neschopnosť sociálne fungovať v súlade s predstavami spoločnosti a tiež na ich nepriaznivé postavenie v spoločnosti. Aj keď sociálne vylúčenie súvisí s chudobou, charakterizuje situáciu a postavenie jedinca a skupiny širšie – poukazuje na sociálny, ekonomický, kultúrny a politický kontext životnej situácie a sociálneho postavenia jednotlivca a skupiny, poukazuje na chýbajúce sociálne väzby, na chýbajúcu solidaritu a na mechanizmy sociálnej marginalizácie a segregácie.

Sociálnym vylúčením sú najčastejšie ohrození ľudia nezamestnaní, chudobní, imigranti, utečenci a etnicky a kultúrne odlišní, ľudia starí, rôzne postihnutí, ľudia odlišní svojou orientáciou náboženskou, kultúrnou či sexuálnou, ľudia bez domova, psychicky chorí, politicky diskriminovaní.

Ak hovoríme o sociálne vylúčených rómskych zoskupeniach, zoskupenia koho tým máme na mysli? Rómovia sú národnostnou menšinou z hľadiska subjektívnych deklarácií, ako aj z hľadiska vôle zachovať a rozvíjať svoju identitu. Z hľadiska sociálnych intervencií do zložitých životných situácií sociálne odkázaných a vylúčených rómskych rodín však perspektíva národnostnej, resp. etnickej menšiny nie je vhodná. Predovšetkým, prijatie kritéria subjektívnej deklarácie znamená, že väčšina tých, ktorým by sa mala adresovať špeciálne zameraná sociálna intervencia, sa ocitne mimo jej pôsobenia, pretože pri sčítaní ľudu sa títo ľudia deklarovali zväčša ako Slováci alebo Maďari. Zdanlivou alternatívou je orientovať intervencie podľa farby pokožky alebo podľa iných antropologických znakov. To je však neprijateľné nielen eticky a politicky, ale

³³ Tento príspevok vznikol s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, výskumný záměr „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM002 162408).

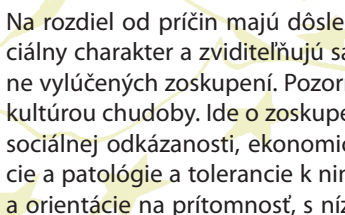
aj odborne. Akúkoľvek cieľovú populáciu, nielen rómsku, nie je možné definovať na rasovom či etnickom základe, ale výlučne na sociálnom a kultúrnom. Iba vtedy môžu byť sociálne intervencie účinné. Sociálne intervencie, ktoré realizuje a garantuje štát sú totiž formulované na občianskom princípe. Takže sociálne intervencie vo vzťahu k Rómom ako príslušníkom etnika, sú pre štát z definície nemožné.

Pri riešení príčin sociálneho vylučovania sa však etnickému prístupu v konečnom dôsledku nevyhneme, a to napriek tomu, že mnohé príčiny sociálneho vylučovania možno nájsť práve v kultúre chudoby, ktorá nemá etnické znaky. Etnickému prístupu pri hľadaní riešenia sa nevyhneme pre existenciu inštitucionálnej diskriminácie, ktorá je spojená s predsudkami a stigmatizáciou Rómov, čiže s hlavnými príčinami sociálneho vylučovania týchto ľudí.

Optimálnym riešením pre súčasnosť je orientovať sociálne intervencie na tých, ktorí sú sociálne odkázaní a bývajú v lokálnych zoskupeniach, ktoré sú sociálne vylúčené alebo ohrozené sociálnym vylúčením. To, že sa všeobecne považujú za rómske a za také ich prípadne považujú aj ich obyvatelia je v tomto prípade nepodstatné. Podstatné je, že ide o sociálne vylúčené zoskupenia, ktoré sa vyznačujú kultúrou chudoby. Ide o jednoduchý a v praxi použiteľný prístup, ktorý sa zameriava na tie dôsledky a príčiny sociálneho vylučovania, ktoré sú ľahko rozpoznatelné a pre riešenie ktorých je v súčasnosti dosiahnuteľná zhoda.

Kým sa dostaneme k riešeniu najdôležitejších príčin sociálneho vylučovania, čo si už vyžiada etnickú definíciu cieľovej populácie, tak ešte nejaký čas strávime riešením dôsledkov sociálneho vylučovania a odstraňovaním kultúry chudoby. Pre etnické vymedzenie populácie ohrozenej sociálnym vylučovaním sa do toho času nájde potrebná politická vôľa aj zhoda.

Sociálne vylučovanie má rôznorodé príčiny. Odlišná skupina môže sama odmietnuť integrovať sa a vymedziť sa tým voči dominujúcej spoločnosti. Integrácia môže byť sťažená až znemožnená aj pre určité osobné znaky, ktoré jednotlivec získal počas svojho života vlastnou voľbou. Príčinou vylučovania môžu byť tiež rôzne regionálne faktory, ako sú nerozvinutý trh práce, zlé životné prostredie a pod. Sociálne vylučovanie v týchto prípadoch často síce súvisí so socializáciou a životom jedinca v sociálnom prostredí, v ktorom žije, ale v konečnom dôsledku ide o následky jeho vlastných, slobodne prijatých volieb. Príčiny sociálneho vylučovania majú v takých prípadoch sociálny charakter a sú zväčša riešiteľné intervenciami široko chápanej sociálnej pomoci. S inou situáciou sa stretávame vtedy, kedy dominujúca spoločnosť odmieta integráciu s určitými ľuďmi na základe ich odlišnosti etnickej, fyzickej či inej, ktorú títo ľudia získali bez vlastnej voľby a vlastného pričinenia, zväčša narodením. Príčinami sociálneho vylučovania sú vtedy predsudky a nepriama, inštitucionálna diskriminácia, majú v takom prípade etnický charakter a pre ich riešenie nepostačujú iba intervencie sociálnej pomoci, formulované iba na občianskom princípe.

Na rozdiel od príčin majú dôsledky sociálneho vylúčovania jednoznačne sociálny charakter a zviditeľňujú sa vo fyzickom priestore rôznymi typmi sociálne vylúčených zoskupení. Pozornosť vyvolávajú najmä tie, ktoré sa vyznačujú kultúrou chudoby. Ide o zoskupenia s vysokou mierou koncentrácie chudoby, sociálnej odkázanosti, ekonomickej neistoty, zadlženosti a chorôb, delikvencie a patológie a tolerance k nim, pocitu marginality, bezmocnosti, fatalizmu a orientácie na prítomnosť, s nízkou kontrolou emócií a impulzov, s vysokou mierou nedokončenej školskej dochádzky, s častým výskytom predčasných sexuálnych skúseností, s vysokým podielom nezosobášených a nestabilných párov, slobodných matiek, detí, s prevažujúcim bývaním v malých, nedostatočne zariadených a preplnených bytoch, a pod. Údelom členov týchto zoskupení sú špecifické životné situácie, ktoré skôr či neskôr začnú zvládať z majoritného hľadiska alternatívnym, často až deviačnym správaním. Toto správanie sa cestou kultúrneho dedenia prenáša na ďalšie generácie. Posilňuje sa tým sociálne vylúčovanie zo strany dominujúceho spoločenstva.

Existencia týchto zoskupení je v očiach členov dominujúcej spoločnosti hrozbou. Táto hrozba narastá úmerne s prehlbujúcou sa sociálnou izoláciou členov týchto zoskupení, s osvojovaním si alternatívnych foriem správania a úmerne s rastúcim vplyvom nekontrolovaného a nekontrolovateľného sociálneho prostredia týchto zoskupení. Z hľadiska sociálnych intervencií je významné, že pokiaľ sa sociálne vylúčenie v týchto zoskupeniach prehĺbi tak, že kultúra chudoby plne prevládne, členovia takého zoskupenia si už nedokážu pomôcť sami, nedokážu sami nájsť východisko zo svojej situácie a nutne k tomu potrebujú pomoc z vonku, paradoxne od dominujúcej a vylučujúcej ich spoločnosti. Ak túto pomoc nedostanú, situácia sa bude iba zhoršovať a sociálne vylúčenie zvyšovať.

Všeobecne sa za príčiny sociálneho vylúčenia považujú nezamestnanosť, chudoba, nízka úroveň vzdelania a kvalifikácie, pričom sa uznáva, že tieto faktory sa vo svojom vplyve na sociálne vylúčovanie vzájomne podmieňujú. Zároveň sa možno stretnúť aj s názormi, že sociálne vylúčenie je nielen dôsledkom, ale aj príčinou nízkej úrovne vzdelania a kvalifikácie, nezamestnanosti a chudoby. Rozdiel medzi príčinami a dôsledkami sociálneho vylúčovania sa stiera a vzťah medzi nimi možno schematicky vyjadriť tak, ako to ukazuje Schéma 1. Táto schéma zobrazuje, v súlade s väčšinou literatúry, sociálne vylúčenie ako centrálny pojem a nie ako jednu zo súčastí procesu sociálneho vylúčovania. Sociálne intervencie odvodené z tohto statického a zjednodušujúceho obrazu skutočnosti neriešia problém sociálneho vylúčovania komplexne a z dlhodobého hľadiska budú zrejme neúspešné.

S pohľadom, ktorý prichádza s odlišným chápaním príčin a dôsledkov v procese sociálneho vylúčovania sa možno stretnúť u maďarských autorov Ladányi a Szélényi (2004). Ich pohľad vychádza z predpokladu, že sociálne vylúčovanie je proces, v ktorom sa všetky faktory vzájomne podmieňujú a ich vzťah sa dá

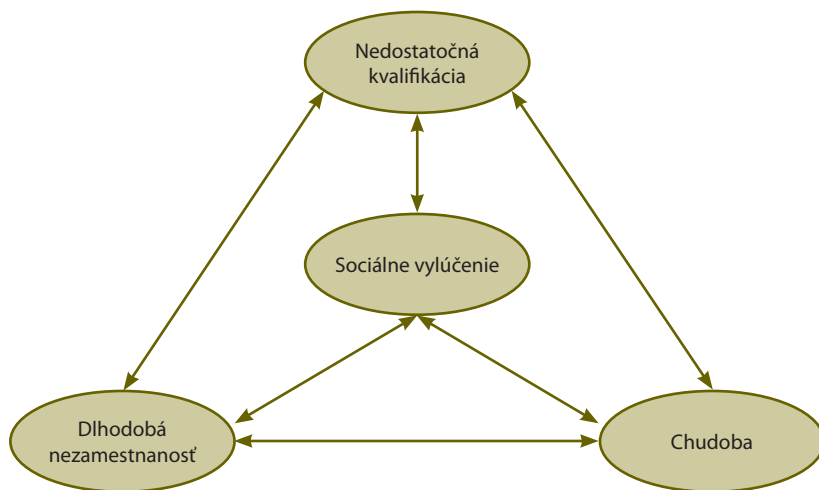

Schéma 1 Príčiny a dôsledky sociálneho vylúčenia – statický obraz

znázorniť v kruhu. Stav sociálneho vylúčenia sa stáva jedným z faktorov procesu sociálneho vylučovania. Na základe svojho výskumu sociálneho vylúčenia Rómov v Bulharsku, Rumunsku a v Maďarsku definovali tri vzájomne sa podmieňujúce faktory sociálneho vylučovania – štrukturálne determinanty, ktoré vyvolávajú sociálne vylúčenie, to utvára kultúra chudoby a tá vplyva na štrukturálne determinanty, ktoré opätovne ovplyvňujú sociálne vylúčenie. Vzniká bludný kruh sociálneho vylučovania (pozri Schému 2).

Štrukturálnymi determinantami mali autori na mysli prechod zo socialistickej plánovanej ekonomiky na ekonomiku trhu. Vyvolalo to podľa nich zmeny v štruktúre trhu práce a množstvo ľudí sa ocitlo mimo sféry legálneho zamestnania. Aj keď Rómovia nie sú jedinou skupinou, ktorá je obeťou procesu sociálneho vylučovania, autori upozorňujú na to, že medzi dlhodobo nezamestnanými je neproporcionálne veľký počet Rómov.

Schéma spomínaných autorov je prínosná nielen tým, že oddeľuje proces sociálneho vylučovania a stav sociálneho vylúčenia, ale aj tým, že upozorňuje na funkciu štrukturálnych faktorov, inými slovami na to, že sociálne vylučovanie nie je spôsobené zlou vôľou či rozmarom zlých ľudí, ale má štrukturálne príčiny. Úvaha autorov o štrukturálnych determinantoch je prínosná na makro úrovni, pre nižšie úrovne, ktoré nemajú možnosť riešiť makroekonomické faktory je štrukturálne determinanty potrebné chápať inak.

Štrukturálne sociálne – ekonomické faktory, ktoré v spoločnosti reprezentujú jej makrosvet, ovplyvňujú život jednotlivca, mikrosvet jeho každodennos-

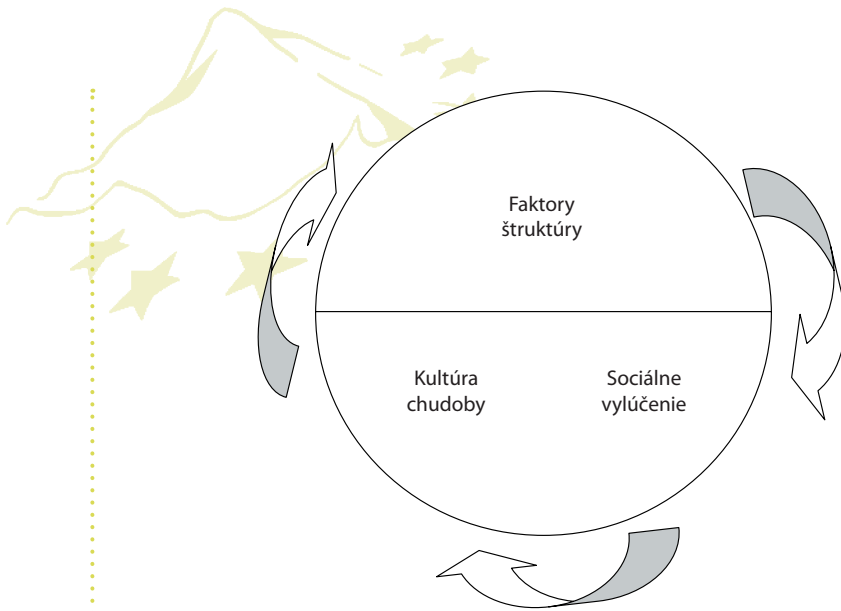

Schéma 2 Bludný kruh sociálneho vylúčovania podľa J. Ladányiho a I. Szelenyiho

ti a životných situácií prostredníctvom inštitúcií, rôzneho druhu organizácií a prostredníctvom lokálnych spoločenstiev, ktorých je členom. Sociálne vylúčovanie teda nie je výsledkom priameho, fatálneho vplyvu štrukturálnych faktorov, ale ich vplyv prechádza akoby „filtrom“ inštitúcií, organizácií a lokalít. Ak medzi dlhodobo nezamestnanými je neproporcionálne veľký počet Rómov, tak to svedčí o existencii inštitucionálnej (štrukturálnej) diskriminácie.

Prístup k riešeniu sociálneho vylúčenia ako k statickému stavu, ktorý má priamo pôsobiace a jednoduché príčiny, resp. ktorý priamočiaro vyvoláva jednoducho identifikovateľné dôsledky (pozri Schému 1), umožňuje jednoducho identifikovať problém a jeho príčiny (nízka kvalifikácia, nezamestnanosť, chudoba), jednoducho určiť intervencie na ich odstránenie (vzdelávať, zamestnať, dať dávky) a jednoducho ich aplikovať. Táto jednoduchosť má však svoju cenu – problém sa nerieši, problém sa neustále reprodukuje. Je to preto, že sa rieši stav sociálneho vylúčenia, riešia sa sociálne vylúčené zoskupenia, čiže dôsledok procesu sociálneho vylúčovania, nerieši sa proces sociálneho vylúčovania, čiže jeho príčiny a priebeh. Namiesto príčin sa riešia dôsledky a výsledkom je reprodukovanie sa sociálneho vylúčovania a opätovný návrat už raz riešených dôsledkov. Sústavný nárast sociálne vylúčených rómskych zoskupení od roku 1989 je toho dôkazom.

Inštitucionálna, štrukturálna diskriminácia o existencii ktorej svedčí neúmerne veľký počet Rómov medzi dlhodobo nezamestnanými, má samozrejme svoje

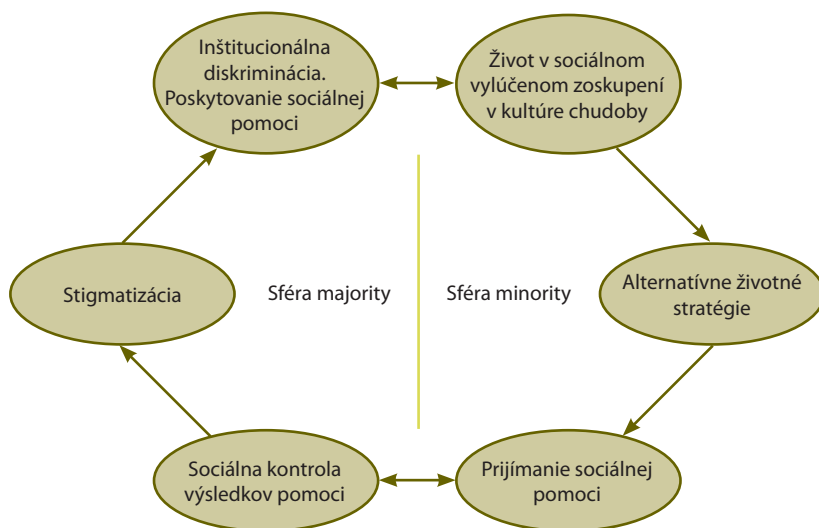
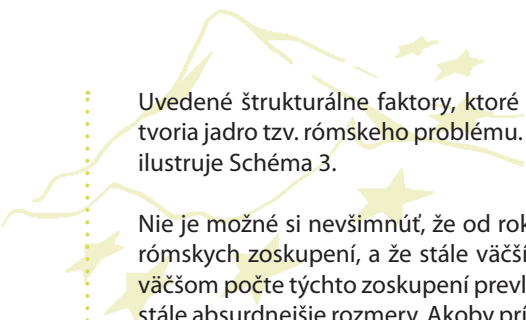

Schéma 3 Bludný kruh sociálneho vylúčovania

príčiny. Ak pre tento krát odhliadneme od problému zamestnanosti a pokúsime sa o širší pohľad, tak na jednej strane vidíme majoritu, ktorá rozhoduje o poskytovaní sociálnej pomoci sociálne odkázaným Rómom a kontroluje, či títo sa recipročne správajú v súlade s jej požiadavkami. Na strane druhej vidíme sociálne odkázaných Rómov, ktorí na životnú situáciu sociálnej odkázanosti reagujú prijímaním životných stratégií, ktoré majorita často hodnotí ako nevhodné, patologické až ohrozujúce. Majorita si tým potvrdzuje správnosť svojho predchádzajúceho negatívneho pohľadu na Rómov a správnosť svojich predsudkov voči nim. Posilňuje sa tým v majorite tiež stigmatizácia rómskeho etnika a legitimizujú sa opatrenia inštitúcií, ktoré de facto znamenajú diskrimináciu. Kruh sociálneho vylúčovania sa tak uzatvára a zrušiť ho možno vhodnými sociálnymi intervenciami iba na dvoch miestach – na strane majority odstránením inštitucionálnej diskriminácie a na strane minority zvyšovaním jej schopnosti pomôcť si samostatne a odstraňovaním alternatívnych životných stratégií.

To, že odlišnosť Rómov ako etnika vníma majorita pozorne a ostražito, je normálne, že seba vníma v lepšom svetle, je takisto normálne, patrí to k prirodzeným skupinotvorným procesom. Nie je ale normálne, keď sa ostražitosť mení v xenofóbiu a pozitívny obraz vlastnej skupiny v etnocentrizmus. Deje sa tak vtedy, keď odlišnosť etnika, v tomto prípade Rómov, sa u majority spája s predsudkami. Výsledkom je potom stigmatizácia Rómov a ich následná inštitucionálna diskriminácia a silná sociálna dištancia voči nim.

Uvedené štrukturálne faktory, ktoré utvárajú proces sociálneho vylúčovania, tvoria jadro tzv. rómskeho problému. Hypotetický vzťah medzi týmito faktormi ilustruje Schéma 3.

Nie je možné si nevnímať, že od roku 1989 rastie počet sociálne vylúčených rómskych zoskupení, a že stále väčší ich počet získava znaky geta, že v stále väčšom počte týchto zoskupení prevláda kultúra chudoby, ktorá tam dosahuje stále absurdnejšie rozmery. Akoby príslovečné dno ani nemalo konca. Je to dôsledok toho, že sociálne vylúčovanie Rómov má tendenciu gradovať. Gradácia sociálneho vylúčovania nie je spojená iba so štrukturálnymi zmenami na trhu práce, tie samotné na to nestačia. Je spojená hlavne s existenciou predsudkov a sociálnej kontroly správania sa sociálne odkázaných Rómov. Proces gradácie sociálneho vylúčovania by vyžadoval podrobnejší komentár. Pri tejto príležitosti sa obmedzím iba na jeho schematické znázornenie (pozri Schéma 4) a na stručný komentár ku schéme. Túto schému treba chápať ako zobrazenie určitej hypotézy, aj keď do istej miery založenej na pozorovaniach a skúmaní, ale stále hypotézy, ktorá vyžaduje overenie v praxi.

Stručný komentár ku Schéme 4.

Schéma zobrazuje proces getoizácie, čiže gradácie sociálneho vylúčovania. Ide o hypotézu. Je založená na predpoklade, že sociálne vylúčovanie je proces postupného narastania znakov sociálneho vylúčenia. Gradácia sociálneho vylúčovania nie je nevratný proces. V jednotlivých jeho etapách môžu zainteresovaní aktéri verejnej správy a rôznych organizácií použiť rôzne sociálne intervencie na zvrátenie procesu gradácie.

K jednotlivým etapám a krokom procesu getoizácie:

- **1. etapa sociálnej kontroly, stigmatizácie a diskriminácie** – ide o výsledok sociálnej kontroly, kedy správanie sa sociálne odkázaných Rómov, ktorí sú poberateľmi rôznych foriem sociálnej pomoci, majorita hodnotí ako nedostatočne recipročné a spochybňuje ďalšie poskytovanie pomoci. V nadväznosti na to ich stigmatizuje ako ľudí nehodných pomoci. Inštitucionálna diskriminácia je takmer nedokázateľná, súvisiace predpisy a pokyny sa dôsledne pridávajú občianskeho princípu.
- **1. stupeň sociálneho vylúčenia** – ľudia v určitom ohľade odlišní a hlavne stigmatizovaní sa obyčajne sebaobranne koncentrujú na určitom území, ktoré má spočiatku znaky enklávy.
- **1. zmena v sociálnom fungovaní** – pobyt v enkláve je spojený so zmenami v životných situáciách, ktorým musia ich obyvatelia čeliť. Sociálne fungovanie týchto ľudí je odlišné od fungovania majority, čo neznamená, že je nekompatibilné, resp. že nedáva predpoklady k inklúzií.
- **2. etapa sociálnej kontroly, stigmatizácie a diskriminácie** – majorita na základe trvale prebiehajúcej sociálnej kontroly hodnotí odlišné správanie sociálne odkázaných v enkláve ako nedostatočne recipročné za poskyto-

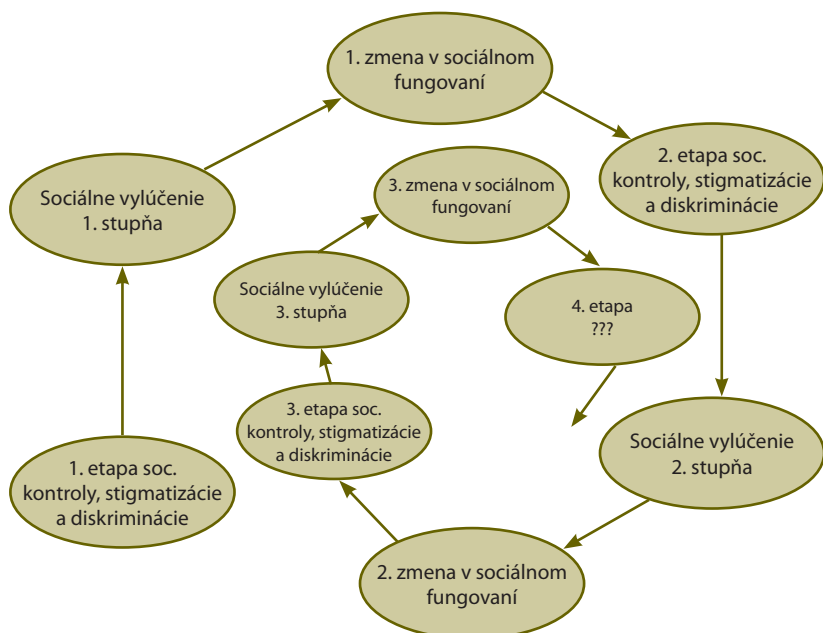

Schéma 4 Gradácia sociálneho vylúčovania

nú pomoc a konštatuje, že títo ľudia sú takí odjakživa, vždy boli takí a takí aj ostanú. Stigmatizuje ich ako ľudí horších a nepolepšiteľných, ktorí sa nezmenia, nech by majorita urobila čokoľvek. V následnej inštitucionálnej diskriminácii majorita vychádza z toho, že určité znaky populácie sociálne odkázaných (rómskych) rodín sú zväčša nemenné a prispôbuje tomu spôsob práce s nimi (napr. vzdelávanie). Že ide o diskrimináciu sa zreteľne prejavuje v dôsledkoch takéhoto konania.

- **2. stupeň sociálneho vylúčenia** – enkláva sa vďaka pokračujúcej inštitucionálnej diskriminácii mení na sociálne uzavreté a územne marginalizované sociálne zoskupenie.
- **2. zmena v sociálnom fungovaní** – pobyt v marginalizovanom sociálnom zoskupení je spojený s ďalšími významnými zmenami v životných situáciách, ktorým musia ich obyvatelia čeliť. Ich sociálne fungovanie sa ďalej mení smerom k prijímaniu životných stratégií, ktoré sú alternatívne vo vzťahu k správaniu, ktoré majorita považuje za predpoklad k inklúzii a integrácii (napr. rozmáha sa neplatičstvo, alternatívne spôsoby získavania obživy a pod.).
- **3. etapa sociálnej kontroly, stigmatizácie a diskriminácie** – majorita na základe trvale prebiehajúcej sociálnej kontroly reciprocity správania sa sociálne odkázaných konštatuje, že títo ľudia sú nielen horší a nepolepšiteľní, ale ich správanie je ohrozujúce. Pretože sa podľa majority s týmito ľuďmi

vlastne nedá nič robiť, sú stigmatizovaní ako ľudia nepotrební, zbytoční. Inštitucionálna diskriminácia je už zreteľne viditeľná v tom, že predchádzajúca plošná málo individualizovaná pomoc sa mení v plošné a málo individualizované trestanie.

- **3. stupeň sociálneho vylúčenia** – sociálne uzavreté a územne marginalizované sociálne zoskupenie chudobných a horších sa mení vo väzenie chudobných a zatratených. Vznikajú segregované sociálne zoskupenia, ktoré by sme už mohli nazvať getami.
- **3. zmena v sociálnom fungovaní** – pobyt v gete je spojený s určitými špecifikami, na ktoré sa jej členovia musia adaptovať. Prispôsobujú sa meniacim sa životným situáciám tým, že predchádzajúce alternatívne stratégie správania a činnosti sa menia, z pohľadu majority, na patologické, nekompatibilné a ohrozujúce.
- **4. etapa sociálnej kontroly, stigmatizácie a diskriminácie?**

Aj keď vnútorný obsah týchto etáp, ako aj to, či ide o nadväzujúce etapy a či ide vôbec o etapy, má charakter hypotézy a jej správnosť bude potrebné ešte potvrdiť, tri stavy sociálneho vylúčenia, s ktorými táto hypotéza pracuje, sú faktom: enklávy, marginalizované sociálne zoskupenia a segregované sociálne zoskupenia – getá. V literatúre sú rôzne nazývané, ale ich podstata je rovnaká – rastúca miera izolácie až segregácie od dominujúceho spoločenstva.

Na tejto hypotéze je zaujímavé ešte jedna otázka – ak hypotéza o procese gradácie sociálneho vylúčovania platí, tak etapa „geta“ je posledná, alebo môže tento proces v budúcnosti ešte ďalej gradovať? Súčasnosť u nás neposkytuje žiaden empirický príklad možnej ďalšej gradácie. Nedávna minulosť však áno. Ak budeme vychádzať zo schémy narastania etnického násillia, ktorú formuloval G. Allport (2004) a zo skúseností, ktoré sme vo vzťahu k Rómom (a nielen!) získali počas druhej svetovej vojny a tesne po nej, potom možno konštatovať, že sociálne vylúčovanie sociálne odkázaných Rómov môže v našich kultúrnych podmienkach pokračovať ešte ich sústreďovaním v pracovných táboroch (resp. vo väzeniach) a nakoniec aj pokusom o ich vyhnanie, resp. až fyzickú likvidáciu. Ďalší vývoj teda závisí iba od majority, ako dominujúcej časti spoločnosti. Nachádzame sa zhruba v polovici procesu gradácie sociálneho vylúčovania, je najvyšší čas tento proces zastaviť a obrátiť smerom k inklúzii.

Proces gradácie sociálneho vylúčovania treba zastaviť, pretože končí v etnickom konflikte a násillí. Zastaviť ho možno v prípade rómskych sociálne vylúčených zoskupení výlučne intervenciou zvonku. Tá by mala súčasne riešiť tak dôsledky (sociálny prístup), ako aj príčiny (etnický prístup) sociálneho vylúčovania. Ak hovoríme o riešení dôsledkov, hovoríme o obnovení vnútorných síl rómskeho spoločenstva (predpokladajme, že také existuje) k samopomoci a sociálnemu rozvoju. Dôraz je potom na zvyšovaní ľudského a kultúrneho kapitálu jednotlivcov a sociálneho potenciálu celej skupiny. Ak hovoríme o riešení príčin, hovoríme o potlačovaní predsudkov minimálne u tých, ktorí ako

pracovníci verejnej správy, rôznych inštitúcií a organizácií majú možnosť a povinnosť pracovať v prostredí sociálne vylúčených rómskych zoskupení.

Sociálne vylúčenie je spojené so svojím protikladom, so sociálnou inklúziou, integráciou a súdržnosťou. V tejto súvislosti sa do popredia dostáva problematika inkluzívnej kapacity tých obcí a regiónov v rámci ktorých existujú sociálne vylúčené rómske zoskupenia. Ide v prvom rade o schopnosť inštitúcií a organizácií, ktoré pôsobia na území týchto obcí a regiónov poskytovať členom sociálne vylúčených zoskupení služby (sociálne, vzdelávacie, zdravotné a pod.) umožňujúce rozvoj ich ľudského, sociálneho a kultúrneho kapitálu a zabezpečiť sociálny rozvoj sociálne vylúčeného zoskupenia ako celku.

Sústredme sa na sociálne intervencie, v tom, predovšetkým, v oblasti zamestnanosti, ktorá je pre proces inklúzie kľúčová. Bez zamestnania, resp. bez činností, ktoré lokálne spoločenstvo považuje za prácu, je inklúzia do lokálneho spoločenstva pre ľudí bez sociálneho kapitálu a odlišných kultúrne a etnicky uzavretá. Činnosti považované za prácu vníma lokálne spoločenstvo ako reciprocitu za poskytovanú pomoc a ako dôkaz ochoty sociálne odkázaných rešpektovať v lokalite platné normy a hodnoty.

V tejto oblasti sa stretávame so situáciou, ktorá nedáva veľkú nádej na pozitívne riešenie, ak sa neprijmú opatrenia k zastaveniu gradácie sociálneho vylúčenia aj v oblasti zamestnanosti. Nekvalifikovaných pracovných miest na primárnom trhu práce je málo a keby ich aj bol dostatok, dlhodobo nezamestnaní zo sociálne vylúčených rómskych zoskupení na ne nedosiahnu pre svoj nízky ľudský a kultúrny kapitál. Na podobné miesta dosiahnu, ale na sekundárnom trhu, čím sa problematika gradácie vylúčenia nerieši. Možno sa totiž domnievať, že ich prípadnú prácu na sekundárnom trhu majorita nevníma ako reciprocitu za poskytovanú sociálnu pomoc a nie je to argument pre zmenu v oblasti stigmatizácie. V takej situácii aktivizujúce opatrenia ako také, bez nadväznosti na ostatné prvky systému, budú neúspešné. Výsledkom takéhoto nekomplexného prístupu na strane minority zrejme bude posilnenie tendencie k prijímaniu alternatívnych životných stratégií. Chýbajúce prostriedky si títo ľudia budú v stále väčšej miere zadovážovať prostredníctvom činností, ktoré narúšajú spolunažívanie, včítane priestupkov a trestnej činnosti, a ktoré majorita považuje za dôkaz oprávnenej stigmatizácie týchto ľudí. Na strane majority výsledkom bude posilnenie tendencie k prijímaniu represívnych opatrení voči členom sociálne vylúčených rómskych zoskupení.

Tento problém možno riešiť zmenami v politike zamestnanosti. Každý sociálne odkázaný a zvlášť tí, ktorí sú členmi sociálne vylúčených rómskych zoskupení, musí byť nielen tzv. aktivizovaný, ale musí mať aj reálnu šancu na zvyšovanie svojho ľudského a kultúrneho kapitálu, ktorá mu otvorí možnosť úspešne sa uchádzať o prácu na primárnom trhu práce. Doterajšie prístupy sa ukazujú ako málo účinné. Okrem toho, inklúzia a integrácia sa uskutočňujú v lokálnych

spoločenstvách, ale politiku zamestnanosti majú v rukách úrady práce, nie lokality. Orgány týchto spoločností by preto mali mať rozšírené kompetencie v tejto oblasti.

Významné riešenia týchto problémov ponúka koncept sociálnej ekonomiky a sociálnych firiem. Ide o koncepciu známu, ale zdá sa, že v našich podmienkach bude dobré opätovne ju premyslieť a pracovať s ňou kontinuálne s pripravovanými zmenami v systéme sociálnej pomoci.

S riešením každého problému, tohto takisto, vzniká nový problém. V tomto prípade ide o to, že ľudský a kultúrny kapitál členov sociálne vylúčených rómskych zoskupení je spravidla nízky, pretože v procese gradácie sociálneho vylúčenia ho stratili, resp. ho vôbec nezískali. Preto „nedočiahu“ na šance a možnosti, ktoré im ponúka primárny trh práce, resp. mohol by im ponúkať. Riešením je zvýšiť tento kapitál a odstrániť možnú inštitucionálnu diskrimináciu. Významné nástroje k realizácii tohto cieľa ponúka známa koncepcia sociálnej ekonomiky a sociálnych firiem. Možno ale predpokladať, že nie všetci členovia sociálne vylúčených rómskych zoskupení budú ochotní, napriek aktivizujúcim opatreniam, podstúpiť cestu zvyšovania svojho ľudského a kultúrneho kapitálu ako predpokladu pre následnú inklúziu a integráciu do lokálneho spoločenstva (nie preto, že ide o Rómov, ale preto, že taký predpoklad je reálny bez ohľadu na etnicitu). Ideálne, modelovo berúc, sociálne vylúčenie tých, ktorí ponúkanú šancu nevyužijú, bude už ich osobnou voľbou a nie výsledkom pôsobenia štrukturálnych faktorov, včítane inštitucionálnej diskriminácie. Vznikne tak kvalitatívne nový a v súčasných našich podmienkach zatiaľ málo zviditeľnený problém. Dobrou správou je, že pre jeho riešenie možno využiť skúsenosti získavané v Európe od roku 1348.

Literatúra

ALLPORT, G. W. 2004. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.

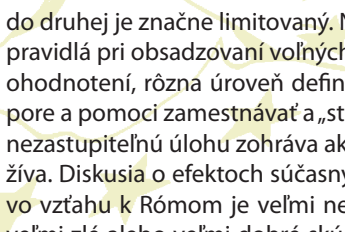
LADANYI J., SZELENYI, I. 2004. *A kirekesztettseg valtozo formai: Kozep- es delkelet-europai romak torteneti es osszehasonlito vizsgalata*. [Faces of social exclusion: A historical and comparative study of the Roma in Central and South-East Europe] Budapest: Napvilag Kiado.

Rómovia a aktívna politika trhu práce na Slovensku

Cieľom príspevku je odpovedať na otázku, či pomáhajú existujúce nástroje aktívnej politiky trhu práce inklúzii Rómov na segmentovaný trh práce. V prvej časti príspevku je trh práce definovaný z pohľadu segmentovanej teórie, ktorá je aplikovaná na situáciu na trhu práce na Slovensku. Druhá časť príspevku identifikuje tri základné skupiny Rómov vo vzťahu k trhu práce na základe vybraných znakov segmentovaných trhov práce. Posledná časť príspevku charakterizuje aktívnu politiku trhu práce a jej nástroje vo vzťahu k jednotlivým skupinám Rómov.

Úvod

Nezamestnanosť Rómov na Slovensku je často diskutovaným problémom, tak na teoretickej, empirickej ako aj praktickej úrovni. Sú identifikované príčiny nezamestnanosti, a tiež dôsledky, ktoré má na život Rómov ako jednoliatej národnostnej menšiny. Len časť štúdií (napr. Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2006) venuje pozornosť typológii Rómov vo vzťahu k trhu práce. Vychádza pri tom z rozvrstvenia Rómov na základe teritoriálneho princípu (Atlas rómskych komunít na Slovensku, 2004), kde sú identifikované štyri typy bývania rómskej populácie vo vzťahu k majorite: integrované – rozptýlené, integrované – koncentrované, na okraji obce a mimo obce. Integrované stratégie Rómov na trh práce sú síce v určitej miere podmienené aj teritoriálnym rozvrstvením, ale v oveľa väčšej miere vychádzajú z vnútorných charakteristík daného spoločenstva, a jednako z prostredia (užšieho aj širšieho), ktoré ich obklopuje. Vnútorné prostredie, to sú predovšetkým rómske rodiny (famelie) a širšie rodové spoločenstvá (fajty), ktoré zohrávajú v rómskom spoločenstve a v živote Rómov oveľa dôležitejšiu rolu, než je to bežné v majoritnej časti spoločnosti (Davidová, 1995), aj keď aj tu možno pozorovať v posledných rokoch prvé zmeny smerom k individualizácii. Vonkajšie prostredia je vytvárané aktuálnou situáciou na trhu práce. Charakter trhu práce a segmentované procesy, ktoré sú dôsledkom sociálno-ekonomických zmien, výrazne ovplyvňujú aj integračné stratégie Rómov na trh práce. Definovanie základných typov trhu práce (primárny, sekundárny) a popis ich špecifických znakov z pohľadu segmentovanej teórie, vytvára podmienky pre identifikáciu skupín Rómov vo vzťahu k trhu práce (deklasovaný, chudobný, elita). Prechod z jednej skupiny

do druhej je značne limitovaný. Na segmentovaných trhoch práce platia rôzne pravidlá pri obsadzovaní voľných pracovných miest, mzdových a nemzdových ohodnotení, rôzna úroveň definície pracovných istôt a pod. Pri aktívnej podpore a pomoci zamestnávať a „stabilne“ začleniť Rómov na primárny trh práce, nezastupiteľnú úlohu zohráva aktívna politika trhu práce a nástroje, ktoré využíva. Diskusia o efektoch súčasných aktivizačných opatrení politiky trhu práce vo vzťahu k Rómom je veľmi nesystémová (poukazuje sa na konkrétne, buď veľmi zlé alebo veľmi dobré skúsenosti z praxe). Je výsledkom neexistujúcich hodnoverných zdrojov dát (evaluačné štúdie) o postavení Rómov vo vzťahu k nástrojom aktívnej politiky trhu práce. Cieľom nasledujúceho príspevku je identifikovať vzťah medzi opatreniami aktívnej politiky trhu práce a Rómami na Slovensku vzhľadom k situácii na primárnom a sekundárnom trhu práce.

Trh práce z pohľadu segmentovanej teórie

Segmentácia pracovného trhu prešla historickým vývojom. Formulovala sa už od začiatku 50. rokov 20. storočia, kedy Clark Kerr označil procesy odohrávajúce sa na americkom trhu práce ako „balkanizáciu“ (Kerr, 1954). Vyjadril tým skutočnosť, že podmienky, za ktorých ľudia vstupujú na trh práce, sa líšia podľa toho, na aké pracovné miesta nastupujú. V polovici 60. rokov sa za pomoci segmentovanej teórie trhu práce vysvetľovala existencia rozrastajúcej sa trvalej nezamestnanosti určitých skupín populácie, v 70. rokoch vysvetľovala existencia nízkych miezd v priemyselnom sektore a neskôr v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch zhoršujúcu sa ochranu pracovných miest a vyššiu fluktuáciu zamestnancov. V posledných rokoch je teória spájaná s flexibilizáciou platnej práce (jej troch základných faktorov – pracovnej doby, pracovného miesta, pracovného času) a neistotou, ktorá na trhu práce vzniká. Serge Paugam (1995) vymedzil neisté pracovné miesta ako tie, ktoré sú charakterizované nedostatkom stability (oslabujú plánovania pracovnej kariéry), ale tiež tie, ktoré sú zle ohodnotené. Rastúca segmentácia trhu práce súvisela s vývojom spoločnosti, predovšetkým sociálno-ekonomickými procesmi (globalizácia, individualizácia) a procesmi rozvoja novej techniky, technológií a informačných technológií. Výsledkom sú rôzne oddelené trhy (segmenty), ktoré sa líšia rôznymi charakteristikami a pravidlami správania. „Segmentovaná teória nechápe trh práce ako jednotný (homogénny a regulovaný len vzťahom medzi ponukou a dopytom po pracovnej sile), ale ako celý súbor relatívne autonómnych segmentov. Najznámejšia zo segmentovaných teórií je teória duálneho trhu práce. Loveridge a Mok (1979) formulovali 4 základné charakteristiky duálneho trhu práce:

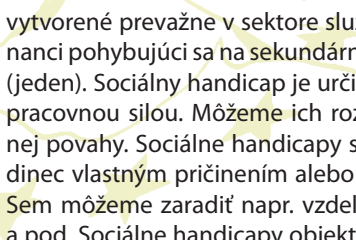
- existuje podrobné rozčlenenie na vyššie a nižšie sektory z hľadiska odmeňovania zamestnancov,
- medzi týmito sektormi funguje len obmedzená mobilita,
- úroveň ohodnotenia (mzdového) podmieňuje príležitosti k vertikálnej mobilite (vyššie príjmy umožňujú vyššiu mobilitu a naopak),
- vyššie platené miesta sú stabilnejšie ako miesta menej platené.

„Ekonomické a sociálne mechanizmy, ktoré stoja v pozadí dualizácie pracovného trhu, sú dosť komplexné: na jednej strane procesy inovácie, technologických zmien, modernizácie a reštrukturalizácie ekonomiky, ktoré vyžadujú permanentné vzdelávanie, pričom nekvalifikovaná práca je vytlačovaná alebo výrazne znevýhodňovaná. Na strane druhej globalizácia súťaže a vysoká mobilita kapitálu vedie k súťaži v nákladoch, teda k tlaku na mzdy, sociálne odvody a dane, čo zasahuje predovšetkým pracovnú silu menej kvalifikovanú“ (Sirovátka, 2009, s. 11).

Autormi duálnej teórie trhu práce sú (Doeringer a Piore, 1971). Vychádzajú z predpokladu, že segmentovaný je nielen dopyt po pracovnej sile, ale aj samotná ponuka pracovnej sily. Čiastočne tak vytvárajú bariéru pôsobenia zákona dopytu a ponuky na trhu práce. Rozlišujú primárny a sekundárny trh práce. Prechod medzi nimi je obmedzený len jedným smerom (z primárneho do sekundárneho), opačný smer je výrazne obmedzený.

Primárny trh práce charakterizuje Petr Mareš (2004, s. 50) ako trh, na ktorom sa „sústreďujú lepšie a výhodnejšie pracovné príležitosti s vyššou prestížou, ktoré poskytujú mnoho šancí a relatívne dobré možnosti profesionálneho rastu a väčšinou i lepšie pracovné podmienky. Pracovné miesta na tomto trhu poskytujú relatívne bezpečie pred stratou zamestnania prepustením. Pre zamestnancov je tu i ľahšie zvýšiť si kvalifikáciu, a tým ďalej posilniť stabilitu svojho zamestnania, poprípade zvýšiť si tak šancu udržať sa na tomto privilegovanom trhu práce i po prípadnom prepúšťaní. Práca je tu relatívne dobre platená a je tu zaiste i istý rast miezd. Je tu relatívne nízka fluktuácia zamestnancov, teda pracovné miesta sú trvalo „obsadené“. Zamestnancom sú okrem mzdy poskytované aj ďalšie benefity. Flexibilita práce vychádza predovšetkým z potrieb zamestnancov (prispôbený pracovný čas, pracovná doba aj pracovné miesto). Zamestnanec pohybujúci sa na tomto trhu práce sa vyznačuje vyššou kvalifikáciou a vzdelaním, ochotou k mobilite, dobrým zdravotným stavom, určitou dĺžkou a kvalitou zamestnaneckej praxe a pod.

Sekundárny trh práce je charakteristický pracovnými miestami s nižšou prestížou a s nižšou mzdovou úrovňou vo väčšine prípadov až k úrovni minimálnej mzdy. Zamestnancom nie sú ponúkané žiadne ďalšie benefity okrem mzdy. Existuje len veľmi málo príležitostí ku kariérnemu rastu. Navyše je to trh menej stabilných pracovných príležitostí. Práca má sezónny charakter. Pracovná kariéra osôb, ktoré sa na tomto trhu pohybujú, je periodicky prerušovaná obdobami kratšej či dlhšej nezamestnanosti. Pre väčšinu osôb, ktoré si tu uchádzajú o pracovné miesta, znamená malú až nulovú možnosť zvýšiť si svoju kvalifikáciu. Dostávajú sa do uzavretého kruhu, ktorý im znemožňuje prechod na primárny trh. Zvyčajne býva poznamenaný vysokou mierou flexibility práce, ktorá vychádza z potrieb zamestnávateľa (práca na čiastočný pracovný úväzok, neštandardné formy pracovnej zmluvy, sťažená dochádzka do zamestnania, práca v noci a cez víkendy, doba určitá a pod.). Pracovné miesto je nieisté a je

vytvorené prevažne v sektore služieb, ľahkej výroby a maloobchode. Zamestnanci pohybujúci sa na sekundárnom trhu práce majú určitý sociálny handicap (jeden). Sociálny handicap je určitý nedostatok spájajúci sa s jedincom a jeho pracovnou silou. Môžeme ich rozdeliť na handicapy subjektívnej a objektívnej povahy. Sociálne handicapy subjektívnej povahy to sú tie, ktoré môže jedinec vlastným pričinením alebo za pomoci iných (prevažne) štátu odstrániť. Sem môžeme zaradiť napr. vzdelanie resp. kvalifikácia, dĺžka evidencie, prax a pod. Sociálne handicapy objektívnej povahy to sú tie, ktoré jedinec nemôže ani vlastným pričinením ani za pomoci iných odstrániť. Sem môžeme zaradiť: zdravotný stav, vek, veľkosť rodiny t. j. počet detí, pohlavie/rod, príslušnosť k etnickej skupine a pod. možnosť participovať na sekundárnom trhu práce je značne obmedzená v prípade, že dochádza k viacnásobnej kumulácii sociálnych handicapov.³⁴

Na Slovensku je situácia na trhu práce charakterizovaná nasledujúcimi skutočnosťami:

- priemerná mzda sa pohybuje na úrovni 770 eur (minimálna mzda tvorí cca 40 % z priemernej a v roku 2011 bola jej výška 317 eur), poberateľmi min. mzdy sú predovšetkým zamestnanci malých firiem (tie sú na trhu práce najpočetnejšie zastúpené), zvlášť nekvalifikovaní,
- najnižšie mzdy sú v odvetviach: ubytovacie a stravovacie služby, poľnohospodárstvo a sociálne služby, naopak najvyššie v odvetviach IKT, finančníctvo a poisťovníctvo a u dodávateľov elektriny a plynu,
- nekvalifikovaní a pomocní pracujúci sa podieľali 10 % na celkovom počte pracujúcich. Za posledných 15 rokov je to pokles podielu o viac ako 2 percentuálne body. V absolútnych hodnotách pokles predstavuje takmer 10 tis. nekvalifikovaných pracujúcich. Z celkového počtu pracovných miest tvoria pracovné miesta pre nekvalifikovaných a pomocných pracovníkov len 8 %. Ich podiel v posledných piatich rokoch však vzrástol viac ako 4-násobne, čo predstavuje najvyšší nárast v rámci všetkých zamestnaní. Na strane ponuky pracovnej sily sa v priebehu troch desaťročí síce podiel nositeľov základného a neukončeného základného vzdelania znížil, ale aj tak tvorí jednu štvrtinu pracovnej sily,
- v poslednom desaťročí došlo k výraznému presunu pracovníkov z oblasti poľnohospodárstva (v roku 1998 podiel pracujúcich v poľnohospodárstve predstavoval 7 % z celkového počtu pracujúcich v roku 2008 to bolo už len 3,6 %) a priemyslu (v roku 1998 podiel pracujúcich v priemysle predstavoval 36,6 % z celkového počtu pracujúcich v roku 2008 to bolo 34,4 %) do oblasti služieb (v roku 1998 podiel pracujúcich v službách predstavoval 56,6 %

³⁴ Na Slovensku v zmysle Zákona č. 5/2004 sú vymedzené znevýhodnené skupiny na trhu práce (spolu 15 skupín) – nad 50 rokov veku, absolventi škôl, zdravotne postihnutí, dlhodobozamestnaní a pod. Výrazne však chýba skupina, ktorú možno označiť ako nekvalifikovaní. „Členstvo“, ktorékoľvek zo znevýhodnených skupín vytvára znevýhodnenie a je základom pre účasť (vo väčšine prípadov) na nástrojoch aktívnej politiky trhu práce.

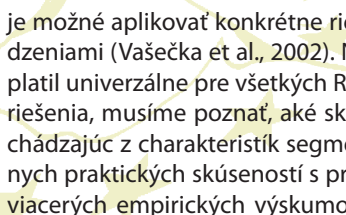
z celkového počtu pracujúcich v roku 2008 to bolo už 62 %) (Employment in Europe, 2009),

- dočasné zamestnávania sa udržuje za posledných 10 rokov bez veľkej zmeny (v roku 1998 – 4,2 % z celkového počtu zamestnaných a v roku 2008 – 4,7 %, hoci v rokoch 2004–2007 mierne prekročil 5 %-tnú hranicu) (Employment in Europe, 2009). Najviac – jednu tretinu zamestnancov na dobu určitú tvorili nekvalifikovaní zamestnanci a takmer 20 % zamestnanci v službách a obchode,
- od roku 1998 do roku 2008 vzrástol podiel samostatne zárobkovo činných na celkovom počte zamestnaných takmer dvojnásobne. Pokiaľ v roku 1998 predstavoval 7,1 % v roku 2008 to bolo už 13,8 % (Employment in Europe, 2009). Priblížili sme sa teda k priemeru krajín EÚ. Ide o návrat k modelu práce, v ktorom aktívni jednotlivci ponúkajú svoje služby podnikom v rámci konkrétnych projektov. Subkontrakt sa stal na Slovensku výrazným ukazovateľom flexibility práce, k čomu prispela svojou mierou aj možnosť získať finančné prostriedky na začatie podnikania v rámci aktívnej politiky trhu práce,
- organizácie pracovného času (v neštandardných režimoch) sú: práca na zmeny, nočná práca, práca nadčas a práca v nesociálnej dobe. U všetkých, v porovnaní s priemerom krajín EÚ, Slovensko dosahuje výrazne vyšší priemer,
- dominuje pevný pracovný čas. Až 80 % všetkých zamestnancov v roku 2008 (ŠÚ SR, Slovstat) na Slovensku pracovalo s pevnou pracovnou dobou, a len 6,7 % malo pružný pracovný deň. Nevýrazne sú zastúpené iné rozvrhnutia pracovného režimu, ako sú: pružný pracovný týždeň alebo mesiac, na základe individuálnej dohody, určených podľa zamestnanca/zamestnankyne a pod.

Na Slovensku výrazne prevláda primárny trh práce. Pretrváva zamestnanosť na plný pracovný úväzok. Nedostatočné je využívanie flexibilných foriem práce, ktoré umožňujú zvýšenie tvorby pracovných miest (pružný pracovný čas, práca na čiastočný úväzok a pod.) na úkor využívania flexibilných foriem práce, ktoré svojím spôsobom zabraňujú vytváraniu nových pracovných miest (práca nadčas, nočná práca a pod.). Sekundárny trh práce odhadom zamestnáva 10 % – 15 % všetkých zamestnancov. Je tiež čiastočne zakomponovaný v oblasti súkromného podnikania. Keďže súkromný sektor nejaví záujem o jeho rozšírenie, štát cez jednotlivé nástroje aktívnej politiky trhu práce vytvára podmienky pre jeho fungovanie.

Rómovia a trh práce

Pre populáciu, ktorá je taká uzavretá do svojich tradičných komunit, ešte stále endogénna s prežívajúcim kvázi-kastovným systémom, so silným sociálnym dištancom medzi jednotlivými členmi a silnými sub-etnickými rozdeleniami,

je možné aplikovať konkrétne riešenia nezamestnanosti len s určitými obmedzeniami (Vašečka et al., 2002). Neexistuje teda príklad dobrej praxe, ktorý by platil univerzálne pre všetkých Rómov. Ak chceme navrhnúť určité strategické riešenia, musíme poznať, aké skupiny Rómov sa na trhu práce pohybujú. Vychádzajúc z charakteristík segmentovaného trhu práce a na základe konkrétnych praktických skúseností s prácou s rómskou menšinou (vrátane realizácie viacerých empirických výskumov – napr. v rámci spracovania Komunitného plánu mesta Prešov, Integrovannej stratégie územia Miloj Spiš a pod.) je možné v súčasnosti vymedziť tri najpočetnejšie skupiny Rómov:

1. skupina – to sú deklasovaní. Nie sú neschopní zapojiť sa vlastnými silami do trhu práce. Sú trvale vylúčení z trhu práce (primárneho aj sekundárneho). Dopolia ešte nepracovali t. j. mali platenú prácu (buď vôbec alebo platenú prácu nemajú dlhé obdobie). Trpia materiálny nedostatkom, sociálnou depriváciou. Majú zachované skupinové vedomie. Príznačná je u nich kumulácia sociálnych handicapov (nízke vzdelanie, bez akejkoľvek odbornej kvalifikácie). Ich konanie je nepredvídateľné a typická je orientácia na súčasnosť a jej zabezpečenie. „Je to mŕtvo narodená skupina a je možné jej pomôcť len tak, že sa znej dostanú buďto do stabilného námezdného³⁵ pomeru, alebo pod ochranu sociálnej pomoci“ (Wacquant, 2007). Patria sem nielen skupiny Rómov, ktoré sa narodili rodičom, ktorí do tejto skupiny už patrili, ale vpadli sem aj tí, ktorí sa sem dostali z rôznych dôvodov (manželstvom, starostlivosťou o veľký počet detí a pod.).

2. skupina – to sú sociálne vylúčení (chudobní). Sú vylúčení z primárneho trhu práce, majú však aj problémy na sekundárnom trhu práce. Typická pre nich je neistá práca, väčšinou sezónna. Majú problémy so získaním dávky v nezamestnanosti (nedostatočne dlhá doba platenia poistenia v nezamestnanosti), čoho výsledkom sú výkyvy kúpnej sily smerom dole a následná chudoba. Pohybujú sa inak relatívne nízko nad hranicou materiálneho nedostatku. Stráca sa u nich pocit skupinového vedomia. Sú výrazne ovplyvňovaní kultúrou majoritnej spoločnosti – postupná individualizácia vzťahov. Sociálne handicapy sú kumulované len čiastočne (vzdelanie nízke ale určitá odborná kvalifikácia). Čiastočná orientácia na budúcnosť bez jej novej kontroly. Pomoc tejto skupine je možná podporou „dobrej praxe“ nimi realizovaných stratégií napr. sociálne podnikanie s postupom k primárnemu TP, cieleň AOTP – začatie podnikania, vzdelávanie – nimi definované ako potrebné a pod.

3. skupina – to je elita. Ide o skupinu, ktorá je čiastočne vylúčená z primárneho trhu práce, dlhodobo sa však pohybuje na sekundárnom trhu práce. Ich pracovné aktivity majú charakter neistých pracovných pomerov – sezónna

³⁵ Námezdný robotník je historický termín marxistickej filozofie označujúci zamestnanca, ktorý je osobne slobodný, ale bez výrobných prostriedkov, nútený znova a znova predávať svoju pracovnú silu kapitalistovi, aby udržal svoju existenciu a existenciu svojej rodiny, pracovať za mzdu a dať sa kapitalistovi vykorisťovať.

práca, ale pravidelná (napr. práca v zahraničí, pravidelná účasť na jednotlivých nástrojoch aktívnej politiky trhu práce a pod.). Zdroje príjmu môžu tiež pochádzať z nelegálnych aktivít. Príznačný je relatívny materiálny dostatok – t. j. sú naplnené základné životné potreby. Výrazná je snaha podobať sa majorite, dôsledkom čoho je strata skupinového vedomia – individualizácia prejavujúca sa rôznou formou (napr. zamrežované príbytky, odchody z osád do obcí, veľký murovaný dom v osade a pod.). V tejto skupine nedochádza k výraznejšej kumulácii sociálnych handicapov. Orientácia je zameraná na budúcnosť. Vzdelanie je nízke, ale vyššia je kvalifikácia (kompetentnosť – spôsob uplatnenia zručností, schopností a vedomostí). Problém, ktorý u tejto skupiny je potrebné riešiť, je postup k trvalému pracovnému miestu – t. j. inklúzia na primárny TP (napr. prostredníctvom individuálnej práce so zamestnávateľmi, individuálnym profesijným poradenstvom a pod.).

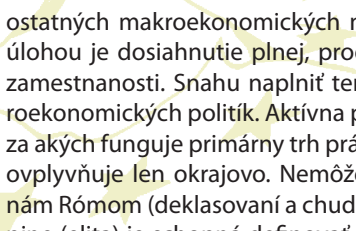
Jedným zo systémových riešení pomoci segmentovaným skupinám Rómov vzhľadom k ich umiestneniu na trh práce (primárnom a sekundárnom) predstavujú nástroje aktívnej politiky trhu práce.

Aktívna politika trhu práce a Rómovia

Hlavnou úlohou aktívnej politiky trhu práce je riešiť svojimi špecifickými nástrojmi už existujúce negatívne dôsledky fungovania trhu práce t. z. riešiť dôsledky nerovnováhy na trhu práce. Mohli by sme ju charakterizovať ako sústavu nástrojov priamo determinujúcich jej dve zložky, a to dopyt po pracovnej sile a ponuku pracovnej sily. Hlavným cieľom politiky trhu práce je teda: vyrovnanie nerovností medzi týmito dvoma zložkami, a tiež vyrovnanie nerovností vo vnútri týchto zložiek.

Predpokladom toho, aby APTP mohla túto úlohu plniť, je fungujúci trh práce. Fungujúci ako na strane dopytu po práci, tak aj na strane ponuky práce. V prípade, že jedna zo zložiek je nefunkčná resp. funkčná len minimálne, akékoľvek opatrenie prestáva byť funkčné resp. je funkčné len minimálne. Klasickým príkladom je chýbajúci alebo len minimálny dopyt po pracovnej sile v období masovej nezamestnanosti.³⁶ Každý pokus v podobe opatrení APTP je v tomto prípade nesystémový a má za následok neočakávané a nevítané dôsledky vytvárajúce rôzne ďalšie deformity trhu práce. Žiadne opatrenie APTP si teda nemôže klásť za cieľ nahradiť funkčnosť jednej z jej zložiek. To môže uskutočniť len aktívna politika zamestnanosti. Tú môžeme charakterizovať ako sústavu makroekonomických regulátorov ovplyvňujúcich dopyt po práci ako i rozsah a štruktúru ponuky práce. Z ekonomického hľadiska tvorí súčasť

³⁶ Mareš (2004) charakterizuje masovú nezamestnanosť ako stav, kedy nezamestnanosť zasaahuje značný počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva (obvykle sa berie hranica asi nad 10 – 20 %). Charakteristickým je pre tento stav i vysoký podiel dlhodobo nezamestnaných.

ostatných makroekonomických národohospodárskych politík. Jej základnou úlohou je dosiahnutie plnej, produktívnej, rovnovážnej a slobodne zvolenej zamestnanosti. Snahu naplniť tento cieľ jej pomáha sústava ostatných makroekonomických politík. Aktívna politika zamestnanosti stanovuje podmienky za akých funguje primárny trh práce. Procesy na sekundárnom trhu práce však ovplyvňuje len okrajovo. Nemôže teda výraznejšie napomáhať dvom skupinám Rómom (deklasovaní a chudobní) pri začleňovaní na trh práce. Tretej skupine (elita) je schopná definovať vhodné základné rámce vhodné pre prístup na primárny trh práce.

K ďalšiemu omylu spôsobujúcemu prehlbovanie nerovnováhy trhu práce dochádza pri realizácii APTP v prípade, že opatrenia aktívnej politiky trhu práce sledujú len jednu z jej dvoch zložiek, a to buď ponukovú alebo len dopytovú stránku a nie vzťah medzi nimi. V takomto prípade dochádza k trom nežiaducim efektom. Tie definoval Cranston (1992, s. 15) a sú to: mŕtva váha, substitúcia a posunutie. Mŕtvu váhu definoval ako "...meradlo toho, ako by sa veci vyvíjali bez ohľadu na politiku...". Posunutie vymedzuje ako prípad, keď program ako taký je úspešný, ale vytvorenie nového (dotovaného) pracovného miesta vyradí niekoho iného z danej profesie, a ten sa stane nezamestnaným. Substitúcia je definovaná Cranstonom (1992) ako prípad, keď je zamestnaná osoba, ktorá má nárok na podporu podľa programu aktívnej politiky trhu práce, namiesto osoby, ktorá tento nárok nemá, ale ktorá by v inom prípade mohla byť zamestnaná na danom mieste aj bez podpory. Vyhnúť sa týmto efektom v prípade, že sledujeme len jednu zo zložiek trhu práce nie je možné. Výsledkom sledovanie len čisto ponukovej zložky (znevýhodnené skupiny nezamestnaných, v ktorých sa Rómovia väčšinou vyskytujú, aj keď tam ako menšina nie sú, ale sú súčasťou iných skupín napr. znevýhodnených) bez vzájomného prepojenia s existujúcou reálnou situáciou na trhu práce spôsobilo, že väčšina nežiaducich efektov aktívnej politiky trhu práce sa u Rómov prejavila.

Na Slovensku je skladba, ponuka a samotná realizácia nástrojov APTP determinovaná práve týmito dvomi základnými omylmi. V prvom prípade je aktívna politika zamestnanosti často zamieňaná za aktívnu politiku trhu práce. Je takmer pravidlom, že v regiónoch, kde je masová nezamestnanosť (je tam zároveň vysoká až 100 % rómska nezamestnanosť) spôsobená chýbajúcim dopytom po práci, sú opatrenia APTP využívané v najväčšom rozsahu. Taktiež ovplyvňovanie len jednej z dvoch zložiek trhu práce, bez predchádzajúcej alebo nasledujúcej analýzy vo vzťahu k druhému, vedie k nežiaducim javom na trhu práce a ďalšiemu prehlbovaniu nezamestnanosti.

Opatrenia aktívnej politiky trhu práce možno rozdeliť:

- na vytváranie pracovných miest – zvyšujúce zamestnanosť,
- na kompenzáciu mzdových nákladov – zvyšujúce zamestnanosť,
- na nezamestnaných orientované projekty – zvyšujúce zamestnateľnosť,
- na nezamestnaných orientované projekty – zvyšujúce mobilitu.

Každé z opatrení môže byť napĺňané rôznymi nástrojmi. Na Slovensku existuje celá škála nástrojov aktívnej politiky trhu práce (napr. vzdelávanie a príprava pre trh práce, príspevok na aktivačnú činnosť, odborné poradenské služby, príspevok na samostatne zárobkovú činnosť, príspevok na zamestnávanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie a pod.). Jednotlivé nástroje sú uplatňované pre všetky skupiny znevýhodnených nezamestnaných rovnako (sú stanovené len určité špecifiká pri nároku na príspevok napr. dĺžka potrebnej evidencie, vek a pod.), chýba však špecifikácia vzhľadom k jednotlivým skupinám znevýhodnených nezamestnaných. Tak sa reálne stáva, že napr. nezamestnaní sú vlastníkami rôznych druhov certifikátov – bez reálneho využitia, niekoľkokrát absolvovali aktivačné práce, ktoré majú slúžiť len ako akýsi predstupeň na primárny trh práce a pod. Podobná situácia je aj u Rómov. Vyrovnanie kumulácie sociálnych handicapov u všetkých troch skupín Rómov sú „ne“riešené rovnakými nástrojmi. Výsledkom je ich nízky účinok a veľa nezamýšľaných dôsledkov – z časti aj prehĺbovanie vylúčenia a posun do nižšej skupiny. Vhodnejšie by bolo pri každej skupine uplatniť len určitý druh opatrení APTP. U prvej skupiny Rómov – deklasovaných – využiť opatrenia zamerané na zvyšovanie zamestnateľnosti (napr. aktivačné práce). U druhej skupiny Rómov – chudobných – využiť opatrenia zvyšujúce zamestnateľnosť kombinovať s opatreniami zvyšujúcimi zamestnanosť (napr. vzdelávanie a kompenzácia mzdových nákladov). U tretej skupiny Rómov – opatrenia zamerané na zvyšovanie zamestnateľnosti kombinovať s opatreniami orientovanými na zvyšovanie mobility (Rómovia väčšinou žijú v regiónoch s vysokou nezamestnanosťou).

Záver

Efektívne fungovanie nástrojov aktívnej politiky trhu práce je významne závislé na týchto skutočnostiach:

- pred aplikáciou jednotlivých nástrojov aktívnej politiky trhu práce vzhľadom k riešeniu rómskej nezamestnanosti (chápanej ako segmentovanej) je potrebné spracovanie evaluačných štúdií, aby sa zamedzilo nezamýšľaným dôsledkom. Výsledkom bude odpoveď, či realizované opatrenia sú dostatočne adekvátne problémom a potrebám cieľových skupín, a aké sú skutočné potreby rôznych segmentov rómskej pracovnej sily vzhľadom k jej integrácii na trh práce (tak primárny ako ja sekundárny),
- definovať znevýhodnené skupiny pre potreby APTP a doplniť k znevýhodneným skupinu, ktorá je poznačená kumuláciou sociálnych handicapov,
- učiť sa z už existujúcich stratégií – u jednotlivých skupín Rómov – formulovať nové nástroje – individuálne v závislosti od ich potrieb.

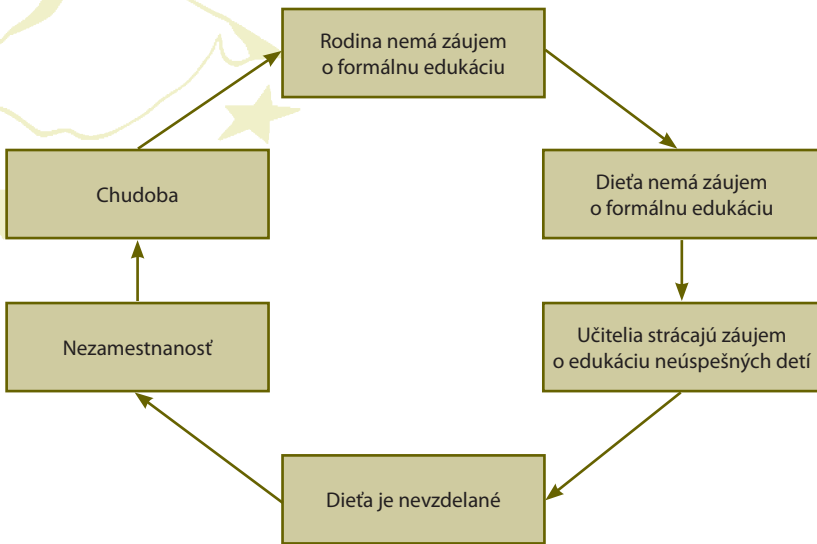
Literatúra

- CRANSTON, A. 1992. *Studie aktivní politiky zaměstnanosti*. Bratislava: VÚPaSV, 159 s. ISBN 80-7138-064-4.
- DAVIDOVÁ, E. 1995. *Cesty Romu. Romano drom*. Olomouc: UNIVERZITA Palackého, OLOMOUC.
- DOERINGER, P., PIORE, M. 1971. *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. Lexington, Heath Lexington Books.
- Employment in Europe 2009*. EUROPEAN COMMISSION. Brussels: Office for Official Publications of the European Communities, 196 s. ISSN 1016-5444. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=113&newsId=642&furtherNews=yes>
- FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D., ŠKOBLA, D. 2006. *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*. Bratislava, UNDP, ISBN 80-89263-02-X.
- KERR, C. 1954. *The balkanization of Labor Markets*. In: Bakke, E. (ed.): *Labour Mobility and Economic Opportunity*. Cambridge, MIT Press.
- LOVERIDGE, R. MOK, A. L. 1979. *Theories of labour market segmentation. A critique*. The Hague – Boston – London, Martinus Social Sciences Division.
- MAREŠ, P. 1994. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON, 151 s. ISBN 80-901424-9-4.
- PAUGAM, S. 1995. *The Spiral of Precariousness: A Multidimensional Approach to the Process of Social Disqualification in France*.
- SIROVÁTKA, T., WINKLER, J., ŽIŽLAVSKÝ, M. 2009. *Nejistoty na trhu práce*. Brno, MU FSS, 197 s. ISBN 978-80-7326-172-6.
- VAŠEČKA, M. a kol. 2002: *Rómske hlasy*. IVO Bratislava.

Formálne vzdelávanie a zamestnateľnosť Rómov

V dnešnej dobe je príznačné, že sa do popredia dostávajú témy **problémových skupín obyvateľstva**, ktoré istým spôsobom vyvolávajú v majoritnej spoločnosti otázky. Otázky na konci viet, na ktoré si majoritná spoločnosť nedokáže, nevie alebo nechce odpovedať. Namiesto pomenovania problémov sa hľadajú rôzne výhovorky, pseudoriešenia bez želateľného efektu v krátkodobom a v dlhodobom horizonte a samozrejme, vznikajú obvinenia z jednej, ale aj z druhej strany **mentálneho múru**. Problém sa netýka len Slovenska a jeho predstaviteľov (ktorí rozdeľujú ľudí žijúcich na Slovensku na občanov a spoluobčanov), ale takmer každej krajiny. Každá z nich má istú skupinu obyvateľstva, ktorú označuje za problémovú. Či už sú to migranti, etnické či náboženské skupiny a pod. Sú problémoví, lebo nezapadajú do kultúrneho rámca danej krajiny. Sú problémoví, lebo sú iní...

Na Slovensku sú dlhodobo najviac problémovou skupinou vnímaní Rómovia. K negatívnemu vnímaniu Rómov majoritou do určitej miery prispieva aj **ich neúspešná formálne edukácia**, ktorá má následne za dôsledok ich neschopnosť vstúpiť na trh práce a zostať tak v sociálnej sieti štátu. Práve tento fakt generalizovaný na všetkých Rómov znevýhodňuje aj tých jedincov z etnika, ktorí prekonalí bariéru stereotypov a na trhu práce sa viac či menej úspešne uplatnili. Takmer každý (laik či odborník) vidí príčinu zlyhania v socializácii Rómov (z pohľadu majority) v nedostatočnom vzdelaní. Aké má ale dieťa z rómskeho etnika šance na dosiahnutie vzdelania? Odpoveď veľmi nenáročná a legislatívne „čistá“ je jednoduchá – šance má také isté ako každý iný občan. Na prvý pohľad správna odpoveď, veď predsa žijeme v krajine, kde je (navonok) preferovaný občiansky princíp nad národným. Takýto pohľad na edukáciu rómskych detí je ale veľmi zjednodušený. Zjednodušený je v najmä vo vnímaní „štartovacej čiary“, ktorá je posunutá vpred v prospech detí z majority. Ak si odmyslíme jej posun, ktorý môže byť determinovaný sociálne znevýhodňujúcim prostredím, významným faktorom znevýhodňujúcim vstup do edukačného systému je etnicita. Ak aj v 21. storočí v európskom priestore je etnicita determinantom úspešnej edukácie (a v konečnom dôsledku aj uplatnenia sa na trhu práce), je v tomto geografickom priestore niečo nezdravé a pre udržateľný rozvoj spoločnosti niečo neudržateľné.

Obrázok 1 Model neúspešnej edukácie

Vieme veľmi dobre, aký vplyv má formálne vzdelávanie, respektíve výška dosiahnutého vzdelania na úspešné uplatnenie sa na trhu práce. V princípe by sa mohlo dať matematické znamienko „rovná sa“ medzi výškou dosiahnutého vzdelania a uplatnenia sa na trhu práce a s tým spojenú životnú úroveň. Ale len v princípe... Na strane druhej, máme v našom okolí živé príklady, ktoré potvrdzujú že vyššia, resp. vysoká životná úroveň sa dá dosiahnuť aj bez vysokého vzdelania. Pokiaľ sa takéto príklady v našom okolí vyskytujú, dá sa hovoriť o výnimke, ktorá potvrdzuje toto pravidlo. V takomto prípade hovoríme o ľuďoch že sú šikovní alebo že mali šťastie. Ak však hovoríme o celoživotnom vzdelávaní, nesmieme zabúdať ani na neformálne vzdelanie (kurzy, školenia, tréningy...), resp. aj na informálne vzdelávanie, ktoré dáva každému jednotlivcovi jeho najbližšie okolie, teda rodina, priatelia, spoločnosť a pod. Výsledkom všetkých edukácií je potom formácia človeka, jednotlivca, ktorý by mal byť pre svoju rodinu, okolie či spoločnosť užitočný v akomkoľvek smere. V akom vzťahu sú však edukácia a kultúra? Človek sa celý život učí v rámci svojich hodnôt a noriem, ktoré mu stanovuje jeho kultúra. Napríklad **v našej, majoritnej kultúre, je vysoko cenené formálne vzdelanie**. Čím vyššie vzdelanie človek dosiahol, tým je vraj človek múdrejší. Získa lepšiu prácu, lepšie postavenie, lepší plat. Reálne to nie vždy musí platiť, ale tak to funguje (viď príklady z rozpočtových organizácií). Filozofia tohto pravidla spočíva v tom, že len inteligentný človek je schopný dosiahnuť vyššieho vzdelanie. Nezabúdajme, že v tomto prípade máme na mysli **akademickú inteligenciu a nie praktickú**. Čo však s kultúrou, v ktorej nie je formálne vzdelanie cenené? Dochádza

k neúspešnej formálnej edukácii so všetkými následkami, z toho vyplývajúci-
mi. Model neúspešnej edukácie je zobrazený na Obrázku 1 celý uzavretý kruh
začína v rodine a jej kultúre.

Kultúra rodiny a jej nezáujem o formálnu edukáciu

Výskumy ukazujú, že **ekonomické pozadie rodiny má podstatný vplyv na školskú úspešnosť žiaka**. Výskum realizovaný vo Veľkej Británii (Halsey 1980)³⁷ ukázal, že deti pochádzajúce z ekonomicky a sociálne zabezpečenej rodiny majú až 10-násobne väčšiu pravdepodobnosť, že vo svojich 18 rokoch života budú ešte študovať, čiže budú pokračovať vo svojich štúdiách na univerzite. Podľa Portika (2004)³⁸ však nie je ekonomický status rodiny dominantným determinantom školskej úspešnosti rómskych žiakov. Za **hlavný determinant považuje lokalizáciu bývania a vzťah rodičov k vzdelávaniu**. Aj výskumy Brophyho (1998)³⁹ potvrdili, že postoj dieťaťa k škole závisí od postoja rodiny k škole a k vzdelaniu. Vzdelanie, resp. školská úspešnosť sa v našej slovenskej kultúre vysoko cení. Väčšina rodičov prijíma požiadavku dobrého školského prospechu ako všeobecnú normu, ktorej akceptácia je prejavom určitej sociálnej konformity. Rodičia sa usilujú o to, aby sa ich dieťa učilo, pretože tak vyhovie spoločenskému očakávaniu. Z hľadiska postoja ku škole a miere dôrazu na školský prospech sa však môžu jednotlivé rodiny líšiť. Niektorí rodičia deklarujú potrebu vzdelania, reálne však nevytvárajú podmienky a podnety k dosiahnutiu vzdelania u svojich detí. Pokiaľ nebude mať vzdelanie pre život rodiny žiadny význam, potom vzťah dieťaťa k učeniu rodina príliš neovplyvní. Nejde však len o isté verbálne deklarovanie dôležitosti dosiahnutia istého stupňa vzdelania, ale o tie hodnoty a normy, akými rodina žije. Napr. rodičia z nižšej sociálnej vrstvy väčšinou potrebu vzdelania nepopierajú, ale v ich reálnom živote význam nemá. Majú iné hodnoty, ktoré sú pre nich dôležitejšie. Zvyčajne sú to hodnoty, ktoré na vzdelaní nezávisia a motiváciu k učeniu neposilňujú. Ide najmä o dôraz na rýchly zárobok, na materiálne hodnoty a nenáročný štýl zábavy. Najmä pre sociálne zaostalých je dosiahnuté formálne vzdelanie v podstate abstraktný pojem, pretože prospech z dosiahnutého vzdelania sa môže dostaviť až o niekoľko rokov.

Za hlavný determinant vplyvu na edukáciu rómskych žiakov považujeme **rodinu a jej kultúru** z ktorej žiak pochádza a v ktorej existuje. Rodina reprodukuje genetické informácie, je nositeľom kultúrnych vzorcov a vytvára prostredie, v ktorom sa žiaci pohybujú. Rodina vytvára najväčší vplyv na rast osobnosti dieťaťa, na jeho ďalší rozvoj, do ktorého prirodzene patrí aj vzdelávanie a vzdelanosť. **Ak nie je vzdelanie dôležité pre rodičov, nie je dôležité ani pre dieťa.**

³⁷ HALSEY, A. H. 1980. *Origins and Destinations*. Oxford: University Press, 1980.

³⁸ PORTIK, M. 2004. *Determinanty edukácie rómskych žiakov*. Prešov: PF PU, 2004.

³⁹ BROPHY, J. 1998. *Motivation Students to Learn*. Michigan: McGraw-Hill, 1998.

Tabuľka 1 Význam vzdelávanie v rámci kultúrnych kontextov

Vzdelávanie	Kultúra majority	Kultúra marginalizovaných rómskych rodín
Formálne	Áno	Nie
Neformálne	Čiastočne	Čiastočne
Informálne	Nie	Áno

V kultúre marginalizovaných rómskych rodín nie je formálne vzdelanie vysoko cenené. Dôvodov sme vymenovali viacero (ekonomický status, lokalizácia bývania a pod.) a sú charakteristické pre všetky sociálne skupiny, nielen Rómov, ktoré postihujú rovnaké determinanty. Na druhej strane, ak spomíname Rómov, je potrebné k všeobecným negatívnym determinantom priradiť aj determinant etnicity a s tým súvisiaci problém zamestnania sa v majoritnej spoločnosti plnej predsudkov... Ak aj Róm získal vysoké vzdelanie, bude musieť svojho potencionálneho zamestnávateľa presvedčiť, že je schopný vykonávať danú pozíciu a kultúrne stereotypy majority sa na neho nevzťahujú. Musí (obrazne povedané) preliezť dva mentálne múry, aby dosiahol to, čo iný člen majority. Ako na to reagujú marginalizovaní Rómovia? Prestávajú sa snažiť formálne vzdelanie dosiahnuť, lebo sú skeptický v jeho praktickom využití... Namiesto toho si viac „vážia“ neformálne vzdelávanie (realizované napr. v komunitných centrách, centrách voľného času, v základných umeleckých školách a pod.), kde získajú aspoň základné kompetencie z rôznych oblastí. Na základe realizovaných rozhovorov so skupinou olašských Rómov sme dospeli k záveru, že najväčší dôraz kladie táto komunita (aj keď marginalizovaná) na informálnu edukáciu. Rodičia odovzdávajú svojim deťom skúsenosti z generácie na generáciu, a tak ich vlastne pripravujú na bežný život.

„... úcta k ľuďom, úcta k tradíciám, dodržiavanie toho, nerobiť hanbu. To sú tie veci, ktoré deti učíme a učíme ich pre život, aby prežili v živote. Aby vedel, prečo má prežiť, to znamená, vie, že sa neuživí, keď bude na úrade, učíme ho k tomu, aby si zarobil sám na seba. To je najpodstatnejšie. V podstate, vieme naučiť deti to, čo pre život potrebujú.“

Muž, 53 r.

Tieto priority, prirodzene, tak ako v majoritnej kultúre, závisia od veku dieťaťa, avšak prelínajú sa jeho celým životom. Skupina olašských Rómov učí svoje deti cielene, avšak prirodzene. Oni sami to nazývajú **škoulou života**. Hlavným cieľom edukácie u olašských rómov je **mať spokojný život**, čo v praxi znamená byť nezávislým od štátu, od rozhodnutia iných, mimo svojej komunity (na rozdiel od kultúry Rumungrov, ktorí sa naopak na štát takmer výlučne spoliehajú).

„... dnes už rodič nehovorí, tam pojdeš, takto budeš kradnúť alebo kšeftovať“, ale hovorí, uč sa synček, za doktora práv sa vyuč, keď na to máš, budeš mať

realitku alebo čo, budeš bohatý, a tak ďalej. Ale ak tá to nebaví, načo tam budeš? Tak si nezarobíš...“

Muž, 58, r.

Na druhej strane si uvedomujú potrebu formálneho vzdelania, ale ak dieťa škola „nebaví“ nedržia ho v nej nasilu (keďže nevidia vo vzdelaní budúcnosť).

Rómske dieťa a jeho (ne)motivácia k učeniu

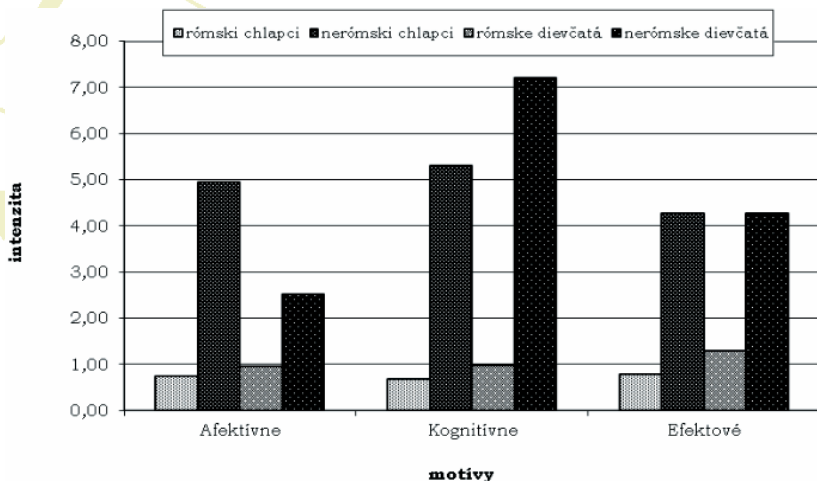
Vráťme sa k základnej filozofii tejto premisy, ktorá vychádza z teórie, že **pokiaľ nie je formálna edukácia dôležitá pre rodinu, tak nie je dôležitá ani pre dieťa**. Škola sa tak preň stáva zbytočnou povinnosťou, ktorú rešpektuje, ale len formálne. Za dobrý prospech ho nikto nepochváli, na zlý zas nikto nereaguje. Ak zoberieme do úvahy vplyv odmeny a trestu za školský výkon, v prípade nezájmu o školské výsledky zo strany rodiny je v podstate táto forma motivácie bezvýznamná. Vynaložená námaha sa nijak nezhodnotí, a tak je úplne logické, že sa dieťa nakoniec prestane učiť. Tento pocit má hlbší základ, je zakotvený v hodnotovom systéme rodiny. Podľa Štecha (1999)⁴⁰ môže byť riziko školského neúspechu aj sociálne zakódované. Dieťa z určitej sociálnej vrstvy či skupiny, nie je vo svojom prostredí štandardným spôsobom motivované k školskej práci a nepotvrdil sa tu ani jej zmysel. Predpokladá sa, že dieťa z tohto prostredia nebude školsky úspešné a toto očakávanie ovplyvní jeho motiváciu a správanie. Najmä rómske deti sa pohybujú medzi dvoma odlišnými kultúrnymi svetmi. Doma žijú podľa hodnôt a noriem svojej kultúry, v škole sa musia správať podľa noriem kultúry majoritnej.

Ak sa bližšie pozrieme na intenzitu jednotlivých motivačných oblastí k učeniu v závislosti od pohlavia a etnicity, musíme konštatovať rozdiely v ich intenzite medzi žiakmi z majority a Rómami. To, že rómski žiaci majú nízku mieru motivácie k učeniu je zachytený fakt (Rosinský, 2006)⁴¹. Je preto prirodzené, že táto nízka miera sa prejavila aj pri komparácii s nerómskymi žiakmi v rozdieloch determinovaných pohlavím (Obrázok 2).

Príčiny nižšej motivácie učenia u chlapcov možno podľa Drotárovej (1994) vidieť v nedostatočnom zohľadňovaní intersexuálnych osobitostí u žiakov v školách. Na špecifické rozdiely medzi chlapcami a dievčatami, ktoré doteraz zostávajú na pokraji pozornosti pedagógov, upozorňuje aj Matějček (1985). Centrálny nervový systém dievčat dozrieva rýchlejšie. Na druhej strane funkcia

⁴⁰ ŠTECH, S. 1999. Sociálně kulturní pojetí handicapu. In: Vágnerová, M. et al: Psychologie handicapu. Praha: Karolinum, 1999.

⁴¹ ROSINSKÝ, R. 2006. Čavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu. Nitra: UKF, 2006.

Obrázok 2 Intenzita motivácie k učeniu u rómskych a nerómskych chlapcov a dievčat

hemisfér u chlapcov sa špecializuje rýchlejšie. Nezanedbateľný v tejto súvislosti je tiež fakt feminizácie základných škôl.

Ako vyplýva z výskumu, najvyššiu intenzitu motivácie u rómskych chlapcov a dievčat majú efektové motívy ($t = -3,85; p < .001$). Zatiaľ, čo rozdiely v intenzite jednotlivých motivačných dimenzií nie sú u rómskych chlapcov zvlášť výnimočné, u rómskych dievčat majú efektové motívy výraznejšiu intenzitu. Iná štruktúra intenzity motivácie je u nerómskych žiakov. Nerómski chlapci vykazovali výraznejšiu valenciu vzťahu k afektívnym motívom než nerómske dievčatá. Inú intenzitu zisťujeme pri kognitívnych motívoch. Znamená to, že nerómske dievčatá viac motivujú úlohy, resp. podnety, ktoré dokážu rozvíjať ich schopnosti. Intenzita efektových motívov na nerómskych žiakov, chlapcov či dievčatá, je takmer rovnaká. V každom prípade je však intenzívnejšia než u rómskych žiakov.

Učitelia a rómski žiaci

Konflikty vychádzajúce z etnocentrizmu sú založené na predsudkoch. Pričom etnocentrizmus je charakterizovaný postojom, v ktorom sa všetko sa posudzuje vo vzťahu k vlastnej skupine, ktorá je centrom všetkého. Pozitívny etnocentrizmus je charakterizovaný lojalitou k hodnotám a normám vlastnej skupiny. Táto lojalita je spojená s negatívnym hodnotením tých, ktorí nepatria do „našej skupiny“. Ak sa stretnú dve etnokultúrne spoločenstvá, stretávajú sa zároveň dva rozsiahle, štruktúrne prepojené súbory odlišných zvykov. Každé spo-

čnosť ako celok, ale aj každý jednotlivec, je viac-menej determinovaný, či obmedzený svojím kultúrnym stereotypom a svojimi zvykmi.

V našom prieskume (Rosinský, 2009)⁴² sme zistili, že učitelia majú veľmi negatívne postoje k Rómom.

Bogardusovou škálou sociálneho dištancu získané dáta vypovedajú o veľmi veľkej averzii k Rómom zo strany učiteľov. Takmer $\frac{3}{4}$ učiteľov by ich najradšej vylúčila zo štátu. Podobný pomer učiteľov by ich nerád vôbec videl v ich meste. Za občana ich mesta by si Rómov vedelo predstaviť len 17 % z opýtaných učiteľov. Veľmi varovné je aj zistenie, v ktorom viac ako 90 % učiteľov nechce Róma v škole za svojho kolegu! Z týchto zistení je aj zrejmé, prečo v našich školách pôsobí vo funkcii asistenta učiteľa tak veľa Nerómov (porov. Klein, 2008)⁴³. Výrazné odmietanie Rómov sa prejavuje aj v tom, že ich za svojich susedov nechce až 90 % opýtaných. Ešte viac učiteľov (97 %) si ich nedokáže predstaviť v pozícii ich priateľa. Vrcholom odmietania Rómov je fakt, že by s ním až 99 % učiteľov nechcelo vstúpiť do manželstva...

Takéto silné negatívne predsudky boli zaznamenané už aj u žiakov 1.-4. ročníka. Už v tomto veku (6–10 rokov) dochádza k utváraniu (a uzatváraniu) jednotlivých skupín na základe etnickej príslušnosti. Je zaujímavé, že väčšiu averziu voči rómskym spolužiakom majú nerómski žiaci na západnom Slovensku. Pozitívnejšie etnické postoje k Rómom boli zachytené v 1. ročníku ZŠ ako v 4. ročníku ZŠ (Rosinský, 2009)⁴⁴.

Uvedené zistenia poukazujú na výraznú etnickú diferenciáciu už v školskej triede. Rómski žiaci, podobne ako ich nerómski spolužiaci vytvárajú prirodze-

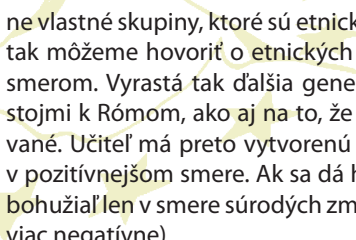
Tabuľka 2 Skalogramová analýza postojov učiteľov k etnickej skupine Rómov

Prijali by ste Róma za:	Áno		nie	
	N	%	N	%
Životného partnera	2	0,77	258	99,23
Priateľa	7	2,69	253	97,31
Suseda	24	9,23	236	90,77
Kolegu	25	9,62	235	90,38
Občana mesta	44	16,92	216	83,08
Návštevníka mesta	67	25,77	193	74,23
Vylúčil by som ho zo štátu	193	74,23	67	25,77

⁴² ROSINSKÝ, R. 2009. Etnické postoje učiteľov, študentov a žiakov I. stupňa ZŠ (s akcentom na rómsku etnickú skupinu). Nitra: UKF, 2009.

⁴³ KLEIN, V. 2008. Asistent učiteľa v procese primárneho vzdelávania rómskych žiakov. Nitra: UKF, 2008.

⁴⁴ ROSINSKÝ, R. 2009. Tamtiež.

ne vlastné skupiny, ktoré sú etnicky homogénne. Už v mladšom školskom veku tak môžeme hovoriť o etnických postojoch, ktoré sú formované negatívnym smerom. Vyrastá tak ďalšia generácia občanov s negatívnymi etnickými postojmi k Rómom, ako aj na to, že etnické postoje sú už v tomto veku sformované. Učiteľ má preto vytvorenú veľmi ťažkú pozíciu na to, aby ich ovplyvnil v pozitívnejšom smere. Ak sa dá hovoriť o zmene etnických postojov detí, tak bohužiaľ len v smere súrodých zmien (negatívne postoje sa vekom stávajú ešte viac negatívne).

Ako tieto postoje súvisia s edukáciou Rómov? Veľmi jednoducho! Položte si otázku, či by ste radi chodili do prostredia, v ktorom Vás nechcú? Do prostredia, v ktorom by ste sedeli v poslednom rade? Do prostredia, v ktorom Vás učitelia nemajú radi (česť výnimkám), hoci to nemusia prejavíť, ale vy to cítite? Asi nie...

Položme si otázku, čo je toho príčinou a čo dôsledkom? Príčiny negatívnych postojov učiteľov k Rómom môžu byť rôzne, ale je potrebné pripomenúť, že len **kopírujú negatívne postoje spoločnosti k Rómom**. Rozsah príspevku nám nedovoľuje analyzovať podrobnejšie príčiny, ale výskumom sme zistili, že najväčšie negatívne stereotypy vo vzťahu k Rómom, majú učitelia do 10 rokov praxe a s vekom do 35 rokov (podrobnejšie v Rosinský, 2009). Aj na základe realizovaných rozhovorov, pozorovaní a pod., môžeme a dovoľujeme si tvrdiť, že učitelia prichádzajú do praxe z VŠ nadšení pre prax s deťmi, plní elánu, kreativity, túžob niečo dosiahnuť... a rómske chudobné dieťa nedokáže naplniť ich ambície. Nastupujúci učitelia nie sú pripravení z vysokej školy na sklamanie z nedosiahnutých ašpirácií. Zrazu nie sú účinné tie edukačné metódy, formy, zásady..., ktoré fungujú v práci s väčšinou detí. Zrazu je dieťa iné, nepripravené, drzé, zlé, ktoré kazí priemer dochádzky, priemer známok, spolužiaci ho „nemusia“ a ono nám len všetko „pokazí“. Pokiaľ sa Vám zdá vo vete príliš veľa negatívnych stereotypných formulácií, tak nie je to len zámer, ale realita. V prieskume orientovanom na zistenie odpovedí na edukačnú realitu vo vzťahu k rómskym žiakom (2011) na školách sme učiteľom ponúkli viacero stereotypných výrokov, ku ktorým mali vyjadriť svoj postoj. Dotazník vyplňovali učitelia, ktorí realizujú multikultúrnu výchovu na svojich základných školách. Ich odpovede sú v Tabuľke 3.

Tabuľka 3 Súhlas učiteľov s výrokmí poznačenými predsudkami

Výrok	Skóre na škále (-3; 3)	Súhlas v %
Štát Rómom neustále podporuje	2,28	90,73
Rómovia neustále devastujú svoje bývanie	2,08	87,31
Štát Rómom neustále podporuje	1,77	82,49
Rómovia majú viac výhod ako „biely“	1,82	82,31

Tabuľka 4 Názor školy na používanie rómskeho jazyka v škole

Rómsky jazyk by mal byť v škole:	Skóre na škále (-3; 3)	Súhlas v %
Vyučovacím jazykom	-1,06	23,82
Komunikačný jazyk	-0,35	19,50
Samostatným vyučovacím predmetom	-0,39	25,99
Učebnice a did. materiály v rómskom jazyku	-0,26	19,50
Povinný pre všetkých pg. zamestnancov	-1,32	2,52

Ako z uvedeného vyplýva, učitelia sú výrazne zasiahnutí svojimi predsudkami a stereotypmi, tak ako aj my všetci ostatní. Ako vidieť, tí učitelia, ktorí sú zasiahnutí silnými predsudkami, sú tí istí, ktorí by mali proti predsudkom „bojovať“ a použitím logických argumentov, kritického myslenia a pod. ich aj vyvracať. Mali by vysvetľovať svojim žiakom negatívne dopady predsudkov, pocity ľudí zasiahnutými predsudkami, pocity rezignácie takto zasiahnutých ľudí, ktorí nemajú silu a už ani chuť bojovať voči predsudkom. Ak 91 % učiteľov veľmi súhlasí s výrokom: „Štát Rómov neustále podporuje“, stojí na mieste otázka, či sa negatívne predsudky učiteľov neprejavujú aj v konatívnej forme na ich vyučovacích hodinách voči žiakom, ktorí sú nositeľmi týchto predsudkov...

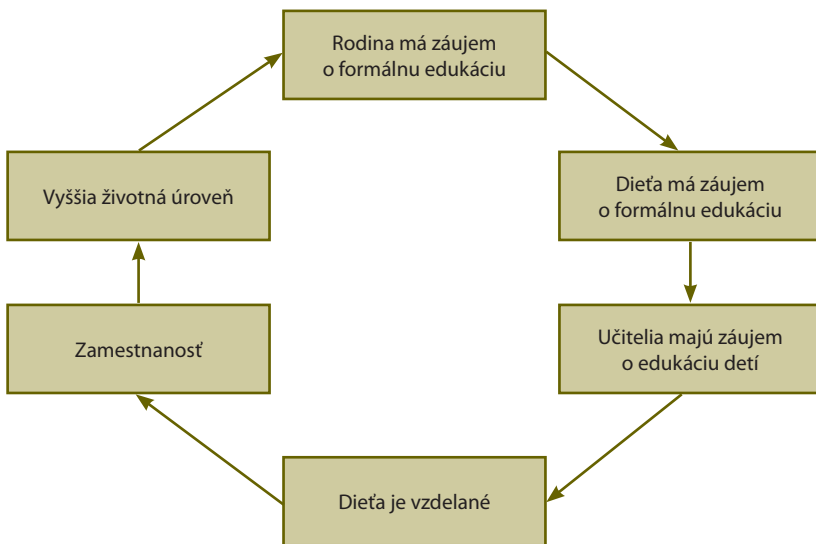
Rómsky jazyk je to, čo ovládajú takmer všetky rómske deti. Vyučovanie v materinskom jazyku je právom každej uznanej národnostnej menšiny na Slovensku, teda aj rómskej. To, prečo sa nerealizuje edukácia rómskych žiakov v ich materinskom jazyku, má viacero dôvodov, ale za jeden z najdôležitejších môžeme považovať najmä nedostatočné akcentovanie požiadavky na realizáciu edukácie v rómskom jazyku zo strany rómskych lídrov a tretieho sektora. Nebudem sa zaoberať tým, prečo nie sú vyškolení učitelia, ktorí by boli schopní vyučovať v rómskom jazyku, ani tým, že školy nie sú pripravené na edukáciu v rómskom jazyku (učebné pomôcky ako učebnice a pod.). Chýbajú učitelia, nie sú učebnice. Dá sa táto situácia riešiť? Určite áno! Chceme túto situáciu riešiť? Nie!!!

Podľa nášho prieskumu na 277 školách, kde sme zisťovali „oficiálny“ názor školy na vyučovanie v rómskom jazyku, názory školy neboli v prospech rómskych žiakov.

Ako z prieskumu vyplynulo, školy nemajú žiadny záujem o edukáciu rómskych žiakov v rómskom jazyku. Nechcú, aby bol rómsky jazyk vyučovacím jazykom, ani samostatným vyučovacím predmetom. Školám by prekážalo, ak by rómski žiaci mali čo i len učebnice a didaktické materiály vo vlastnom jazyku. Nie sú stotožnené ani s tým, aby bol rómsky jazyk komunikačným jazykom (jazyk mimo oficiálneho vyučovacieho jazyka využívaný najmä v mimotriednych aktivitách). O postoji učiteľov k povinnosti poznať jazyk svojich žiakov ani nemúsím písať... Aký by bol asi názor učiteľov, ak by ich vlastné deti nemohli absolvovať školu vo svojom materinskom jazyku? Odpoveď nechám na čitateľa.

Záver

O dôsledkoch zlyhania žiakov vo formálnej edukácii nie je potrebné na tomto mieste pokračovať (viď obr. 1). Môžeme sa neustále pýtať, prečo existuje problém v edukácii rómskych žiakov? Nie sú odpoveďou práve veľmi silné negatívne stereotypy učiteľov a aj celej spoločnosti? Môžeme sa neustále pýtať prečo zlyhávajú rómske deti v školskom systéme, aké sú najlepšie metódy a formy práce s nimi, ako ďalej...? Ak by bola chyba v edukačnom systéme, tak v štátoch, kde majú odlišný edukačný systém, by problém s edukáciou Rómov nemal existovať. Ale existuje... Ak by bola príčina zlyhávania v odlišnom vyučovacom jazyku (ako sa to môže zdať ak sú žiaci vzdelávaní v inom ako materinskom jazyku), tak by tá časť rómskych žiakov, ktorí rómskym jazykom nerozprávajú a nie je to ich materinský jazyk, teoreticky nemali mať problém s dosiahnutím vzdelania. Ale je to len teória a problém existuje... Takto by som mohol pokračovať a dávať ďalšie a ďalšie príklady, v ktorých problém nie je. **Problém nie je výlučne na strane Rómov, ale najmä na strane majoritnej väčšiny!!!** Pokiaľ majorita nebude akceptovať Rómov, nebude ich vnímať ako občanov druhej kategórie, ale plne rovnocenných partnerov, tak dovedy bude mať majorita pocit, že Rómovia sú problém... Možno raz spoločnosť pochopí, že to väčšina má zmeniť svoj postoj... Ak by sme zamestnávali Rómov, tak by vzdelanie pre nich malo význam. Ak by malo pre nich význam, tak by sa snažili získať to najvyššie (podľa schopností), aby boli lepšie ohodnotení, čím by dosiahli šancu zvýšiť si (z pohľadu väčšinovej kultúry) svoju životnú úroveň... (Obrázok 3).

Obrázok 3 Model úspešnej edukácie

Pretože chceme či nechceme v našej majoritnej kultúre platiť:

- Vzdelanie = vyššia možnosť pracovného uplatnenia.
- Vzdelanie = lepšie pracovné podmienky.
- Vzdelanie = vyšší životný štandard.

Namiesto definitívneho záveru jedna myšlienka „obyčajného“ Róma, ktorý nám v jednoduchých vetách vysvetlil to, čo my nechceme vidieť:

„Netreba robiť, treba mať. A keď nemáme, nič sa nedeje... využívame len sprostých gádzov. Ale aj keď nič nemáme, máme väcej ako vy. Sme spolu rodina. Sme šťastní a spokojní. Vy ste šťastní len bohatí a so školami... ale to vy nikdy nepochopíte!“

Literatúra

- BROPHY, J. 1998. *Motivation Students to Learn*. Michigan: McGraw-Hill, 1998.
- HALSEY, A. H. 1980. *Origins an Desinations*. Oxford: University Press, 1980.
- KLEIN, V. 2008. *Asistent učiteľa v procese primárneho vzdelávania rómskych žiakov*. Nitra: UKF, 2008.
- PORTIK, M. 2004. *Determinanty edukácie rómskych žiakov*. Prešov: PF PU, 2004.
- ROSINSKÝ, R. 2006. *Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu*. Nitra: UKF, 2006.
- ROSINSKÝ, R. 2009. *Etnické postoje učiteľov, študentov a žiakov I. stupňa ZŠ: (s akcentom na rómsku etnickú skupinu)* Nitra: UKF, 2009.
- ŠTECH, S. 1999. *Sociálně kulturní pojetí handicapu*. In: Vágnerová, M. et al: *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 1999.

Príčiny nezamestnanosti z pohľadu rómskych žien

Vo svojom príspevku chcem upriamiť pozornosť na vnímanie príčin nezamestnanosti zo strany Rómov. Vychádzam pritom z kvalitatívnych výskumov, ktoré som uskutočnil na sídlisku Stará Tehelňa v Prešove a v obci Sol' (2009, 2010). Oba výskumy mali rozdielne ciele, ale v oboch prípadoch pomerne silne rezonovala absencia zamestnania a interpretácia tohto stavu účastníkmi výskumu ako ústredná kategória, s ktorou dominantne spájali ostatné oblasti svojho života.

Príčiny masovej a dlhodobej nezamestnanosti Rómov sú dostatočne teoreticky spracované. Vylúčenie Rómov z trhu práce je primárne determinované nízkym vzdelanostným statusom, resp. nedostatočnou alebo absentujúcou kvalifikáciou. Vzdelanostná úroveň majoritného obyvateľstva napreduje (uvidíme, aké výsledky prinesie v tomto ohľade tohtoročný census), silnie tlak na zvyšovanie kvalifikácie či všeobecné prehlbovanie a rozširovanie kompetencií pod vplyvom tlaku trhu práce. Tlak trhu práce na individuálny vzdelanostný potenciál jednotlivca je vyvolaný najmä zvyšujúcimi sa aspiráciami jednotlivcov (v súvislosti so snahou zvyšovať vlastnú životnú úroveň, či dosahovať spoločenskú prestíž) ako aj ďalším fenoménom – samotným produktom tohto dynamického procesu – zvyšujúcou sa konkurenciou na trhu práce. Zjednodušene povedané, uplatnenie sa na súčasnom trhu práce je síce podmienené čoraz vyšším stupňom vzdelania, ale samotné vzdelanie je čím ďalej slabšou zárukou „miestny“ na trhu práce, pretože ľudí s vysokoškolským diplomom je na trhu práce čoraz viac.

Vylúčenie Rómov z trhu práce má podľa nášho názoru prinajmenšom tieto základné celospoločenské príčiny:

- dynamizácia požiadaviek trhu práce na individuálny ľudský kapitál reprezentovaný najmä úrovňou a druhom vzdelania,

⁴⁵ Regióny s vysokým zastúpením rómskeho obyvateľstva sú práve regiónmi, ktoré sú dlhodobo hospodársky zaostalejšie ako ostatné časti Slovenska. D. Topinka a P. Kliment (2010) upozorňujú, že koncentrácia sociálne vylúčených osôb a skupín vytvára priestorovú exklúziu, ktorá následne vedie k degradácii celých území, z ktorých sa pôvodní obyvatelia vysťahovávajú.

- stagnujúca až regresujúca miestna alebo regionálna ekonomika⁴⁵, nedostatok pracovných príležitostí a chudoba,
- pretrvávajúci a prehlbujúci sa sociálny dištanc majority voči rómskemu obyvateľstvu.

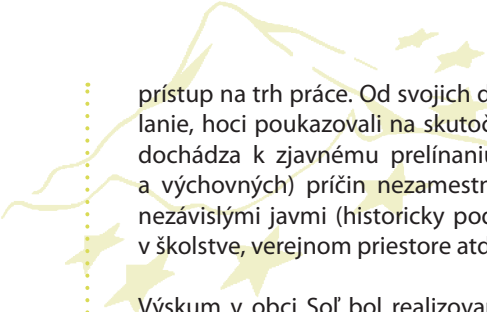
Okrem spomenutých možno hovoriť o širokej palete systémových príčin nezamestnanosti ako aj o pomerne veľkej a populárnej skupine individuálnych príčin nezamestnanosti.

Tu je možné badať veľký rozdiel vo vnímaní príčin nezamestnanosti majoritou a samotnými Rómami. Kým majorita v prevažnej miere situuje príčiny nezamestnanosti Rómov do sféry ich individuálnych dispozícií (neochota pracovať, nízka hodnota práce, nezáujem o prácu...), Rómovia situujú príčiny nezamestnanosti skôr do sféry sociálnych a ekonomických podmienok, ktoré nedokážu ovplyvniť. Mnohé rómske rodiny sa pod vplyvom takýchto životných podmienok zúčastňujú rôznorodých ekonomických aktivít v neformálnom sektore⁴⁶ (tzv. šedá ekonomika, resp. krátkodobé, sezónne práce). Na prvý pohľad známa skutočnosť, ktorá ale skrýva určitý paradox. Kým majorita má tendenciu príčiny nezamestnanosti Rómov interiorizovať (subjektivizovať do oblasti ich osobnostných, v lepšom prípade kultúrnych vlastností), Rómovia vlastnú nezamestnanosť exteriorizujú (presúvajú zodpovednosť za svoju životnú situáciu viac do oblasti spoločenských podmienok tvorených majoritou). Spomínaný paradox spočíva v tom, že hoci majorita často nepozná a nemôže objektívne poznať, a teda posudzovať individuálne dispozície Rómov k nezamestnanosti, zvyčajne tak na základe všeobecne prijímaných stereotypov robí. Naproti tomu, Rómovia často namiesto spoznávania individuálnych osobnostných dispozícií a ich pretvárania v prospech zvyšovania šancí na trhu práce, výraznejšie vysvetľujú nemožnosť zamestnať sa nepriaznivými spoločenskými podmienkami. Zovšeobecňujúc možno povedať, že sociálne vylúčenie vnímajú Rómovia ako **príčinu** svojej situácie, ako komplex nepriaznivých javov, ktorý vyvoláva a tvaruje ich dlhodobu neuspokojivú životnú situáciu. Majoritná spoločnosť zasa vníma sociálne vylúčenie ako **dôsledok** špecifických životných stratégií a individuálnych zlyhaní rómskeho obyvateľstva.

Bližšie ku konkrétnym vyjadreniam Rómov o vylúčení z trhu práce. Uvedieme len niektoré zo zistení, ktoré z nášho výskumu vyplývajú. Zároveň dodávame, že ide skôr o ilustráciu súčasného stavu percipovania nezamestnanosti vybranými jednotlivcami, bez nároku na ich zovšeobecňovanie.

Z hľadiska individuálnych príčin nezamestnanosti označovali participantí výskumu **nízkou úroveň vzdelania** ako problém, ktorý výrazne problematizuje ich

⁴⁶ Podrobnejšie o alternatívnych zdrojoch obživy pozri Lukáč, M. 2010. Mechanizmy sociálneho vylúčenia Rómov.

prístup na trh práce. Od svojich detí však očakávali, že budú mať vyššie vzdelanie, hoci poukazovali na skutočnosti, ktoré im v tom bránia. V tomto bode dochádza k zjavnému prelínaniu endogénnych (kultúrnych, socializačných a výchovných) príčin nezamestnanosti s exogénnymi, od Rómov relatívne nezávislými javmi (historicky podmienené odmietanie Rómov, diskriminácia v školstve, verejnom priestore atď.).

Výskum v obci Soľ bol realizovaný výhradne s rómskymi ženami. Vzdelanie bolo nimi vnímané hlavne inštrumentálne ako prostriedok k uplatneniu sa na trhu práce, ako predpoklad vyššej životnej úrovne. Absenciu vzdelania však dávali aj do súvislosti s nemožnosťou sa aktívne zúčastniť verejného a politického života. V tejto súvislosti spájali úroveň vzdelania s úrovňou kognitívnych schopností. Vzdelanie vnímali inštrumentálne ako podmienku pre lepší život najmä v spojení s vyššími šancami zamestnať sa. Vzdelanie predstavuje vo vnímaní Rómov „vstupenku“ na trh práce, nevnímajú ho ako spôsob kultivácie osobnosti. Musím však podotknúť, že takéto vnímanie vzdelania je čoraz viac prítomné i v majoritnej časti obyvateľstva, čo súvisí s pokračujúcou devalváciou hodnoty vzdelania a jeho postupnou premenou na obchodovateľný artikel.

Okrem nízkej úrovne vzdelania je ďalším faktorom výrazne vylučujúcim rómske ženy z trhu práce ich **príslušnosť k ženskému rodu**. Vlastnú rodovú príslušnosť vnímali rómske ženy ako prekážku, ktorá im znemožnila dosiahnuť vyššie vzdelanie. Od útleho veku boli zapojené do domácich prác a starostlivosti o súrodencov. Ženské roly v rómskej komunite sú tradične zviazané s výkonom materských povinností, preto sa od žien neočakáva, že budú pracovať na vlastnej vzdelanostnej a profesijnej dráhe. Naše zistenia korešpondujú s doposiaľ publikovanými poznatkami, ktoré rómsku rodinu charakterizujú ako rodinu s pretrvávajúcimi striktno rodovo rozdelenými funkciami. Žena sa stará najmä o výchovu detí a chod domácnosti, muž vykonáva tradičné mužské práce. V rómskej rodine naďalej pretrvávajú výrazné rozdiely medzi mužmi a ženami. Táto skutočnosť sa odráža aj na diferencovanom prístupe k výchove dievčat a chlapcov. Treba však povedať, že Rómky prejavili obdiv k mužom, ktorí sa do domácich prác a starostlivosti o deti zapájajú, pričom v ich predstavách sa tak deje najmä v „gádžovských“ rodinách. Samé by si želali, aby im muži takto pomáhali, ale vo viacgeneračnom modeli rodinného spolužitia sa ich partneri skôr správajú podľa očakávaní ich vlastných matiek.

Aj v oblasti očakávaní od vlastných detí sa prejavili rozdiely v závislosti od pohlavia dieťaťa. Od dievčat neočakávali dosiahnutie vzdelania, ktoré by im umožnilo zamestnať sa, hoci ich počas školskej dochádzky považovali za schopnejšie a šikovnejšie. V súlade s očakávaniami na chlapca ako budúceho muža – živiteľa rodiny, považovali dosiahnutie vyššieho vzdelania chlapcami za dôležitejšie. Ak chcú dievčatá niečo dosiahnuť, musia sa, podľa rómskych žien, omnoho viac snažiť ako chlapci.

... U dievčat nie. Keď v škole niečo bolo, tak áno, chcela som, aby dochodili, ale tie dievčatá sú tak u nás Rómoch, že doma, že má deti, že sa stará. Ale chlapcovi chcem, aby sa on netrápil...

... A chlapec chodí na základnú školu. 12 rokov má. Tiež by som, aby z neho dačo bolo, lebo chlap musí robiť. Aby sa potom netrápil...

Tretou oblasťou príčin nezamestnanosti z pohľadu samotných Rómov, ktorej sa budeme venovať je **diskriminácia** ako prejav symbolického vylúčenia. Medzi hlavné identifikátory symbolického vylúčenia patrí miera sociálneho dištancu, existencia stereotypov, predsudkov a zjavná či latentná diskriminácia. Symbolické vylúčenie sa realizuje predovšetkým stigmatizáciou jednotlivcov alebo sociálnych skupín. Objekt sociálneho vylúčenia pociťuje nedostatok úcty a pozornosti zo strany ostatných, pričom aj samotný pocit takéhoto ostrakizovania, považujeme za prejav symbolického vylúčenia.

Najviac skúseností s **diskrimináciou** bolo identifikovaných v týchto oblastiach:

- vzdelávanie,
- zdravotná starostlivosť,
- trh práce pri hľadaní zamestnania.

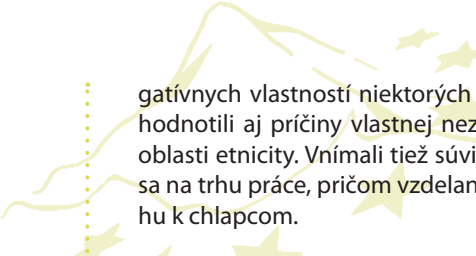
Rozdielny prístup bol tiež identifikovaný vo verejnom styku, napr. pri nakupovaní v obchodoch či v dopravných prostriedkoch. Vzťahy s majoritnými občanmi v obci boli hodnotené prevažne neutrálne, ale v porovnaní s minulosťou boli hodnotené ako zhoršujúce sa.

Na prekážky v **prístupe k zamestnaniu** sa sťažovali zhodne všetky rómske ženy. Tvrdili, že rómske ženy sa v porovnaní so ženami s majoritou omnoho ťažšie zamestnávajú. K hlavným príčinám nezamestnanosti zaradili svoju **etnicitu, nízku kvalifikáciu, nevhodné podmienky pre prácu** (dostupnosť zamestnania vs. rodinné povinnosti) **a rodovú príslušnosť**.

Otázka: Že skôr si nájde prácu biela ...

Telefonicke povedia ti, že hej, máme voľné miesto. A už keď tam dôjdeš, keď ťa uvidia, že si cigánka, no ta už – preplnené. Je ten problém.

Najviac priamych skúseností s diskrimináciou mali rómske ženy v oblasti vzdelávania, zdravotnej starostlivosti a na trhu práce. Kriticky hodnotili situáciu vo vzdelávaní svojich detí, ktorá je charakteristická **etnickým separovaným vzdelávaním a predsudkami školského personálu**. Taktiež v zdravotníckych zariadeniach sa stretávali s nerovnakým spôsobom zaobchádzania zo strany **zdravotníckeho personálu**. Základnou príčinou tejto situácie vo vzdelávaní bol podľa rómskych žien **dištanc majoritného obyvateľstva** (na podklade zhoršujúcich sa vzájomných vzťahov) a v zdravotníctve prevládajúce zovšeobecňovanie ne-

gatívnych vlastností niektorých Rómov na celú rómsku populáciu. Obdobne hodnotili aj príčiny vlastnej nezamestnanosti, keď ich situovali prevažne do oblasti etnicity. Vnímali tiež súvislosť medzi stupňom vzdelania a uplatnením sa na trhu práce, pričom vzdelanie ako potrebu vnímali intenzívnejšie vo vzťahu k chlapcom.

Prevládajúca stereotypná mienka prerastajúca do latentnej či otvorenej formy diskriminácie sa ukázala ako významný faktor, ktorým rómske ženy vysvetľovali väčšinu osobných, rodinných či typicky rómskych problémov. Z tohto dôvodu tiež vnímali rómsku komunitu ako objekt pomoci, pričom táto pomoc by mala prichádzať zo strany štátu (vláda a mieste authority). Prejavom nezáujmu a neochoty majority pomáhať Rómom sú absentujúce podporné siete, kultúrne či športové aktivity a zariadenia pre Rómov. Svoje možnosti meniť túto situáciu nevnímali ako reálne, ale vyjadrili ochotu spolupracovať v prípade, že majorita bude spolupráci prístupná. V tomto bode vidím veľkú a doposiaľ nedostatočne využívanú rezervu rôznorodých aktivít založených na interkultúrnym zblížovaní rómskych a majoritných obyvateľov obce. Za významné preto považujem znovuoživenie činnosti **komunitných centier**, ktoré by však primárne neboli zamerané na oblasť sociálnej práce (tú by mali na starosti terénni sociálni pracovníci, ktorých činnosť by nemala byť primárne závislá od doby trvania projektu). (Kozubík, 2007). Komunitnú prácu nie je možné efektívne vykonávať len v prostredí rómskej komunity, ale je potrebné ju vnímať ako činnosť, ktorá navodzuje, podporuje a realizuje spoločné aktivity pre ľudí, ktorí disponujú obdobnými životnými skúsenosťami, problémami a potrebami, žijú na spoločnom geograficky a sociálne ohraničenom mieste a pritom so žiadnou alebo len nízkou mierou vzájomných interakcií.

Hlavnými dôvodmi neúčasti rómskych žien na trhu práce je ich **rodová príslušnosť, etnická príslušnosť a nízka úroveň vzdelania**. Nízky stupeň vzdelania ako dôsledok rodovo stereotypne zataženej výchovy a nedostatku podnetov vo vzťahu k učeniu, priamo vyúsťuje do zúženia sociálneho priestoru na rodinu, čo predznamenáva často dlhodobú nezamestnanosť našich participantiek. Ženy samotné očakávajú, že rodinu má finančne zabezpečiť muž. Takto žijú v permanentnej závislosti na sociálnych dávkach a viac či menej príležitostnom zárobku muža. Ich prípadná iniciatíva zamestnať sa, je okrem absencie vzdelania, kvalifikácie a pracovných skúseností, problematizovaná aj pretrvávajúcou diskrimináciou zo strany zamestnávateľov. Prejavy diskriminácie a opovrhovania sú v ich živote prítomné nielen v kontakte so zamestnávateľmi či vo verejnom priestore, ale aj v situáciách každodenného kontaktu s majoritným obyvateľstvom.

Svoju príslušnosť k etnickej skupine pociťovali participantky prevažne v situáciách, kedy sa dostávali do kontaktu s majoritným obyvateľstvom. Vedomie etnickej príslušnosti bolo intenzívnejšie pociťované tým viac, čím viac sa pohybovali mimo svojho bydliska, obce.

V súčasnej situácii, v ktorej sa rómske etnikum na Slovensku nachádza, je podľa môjho názoru nereálne očakávať naštartovanie pozitívnych zmien výhradne z vnútra rómskej komunity. Problém diskriminácie je reálny a vyplýva z pretrvávajúcich, a treba povedať, že aj médiami výdatne živých, predsudkov majoritnej časti spoločnosti. Navyše je to práve majorita, ktorá riadi spoločenské zmeny, Rómovia sa predsa v rozhodovacích pozíciách objavujú v minimálnej miere. Podľa doterajších poznatkov vnímajú Rómovia vzájomné vzťahy s majoritou pozitívnejšie ako majoritní občania (Kriglerová, 2002). Som toho názoru, že zásadným problémom minimálnej participácie Rómov v jednotlivých spoločenských oblastiach je obojstranná nedôvera medzi minoritou a majoritou. Preto považujem za veľmi dôležité realizovať aktivity v prospech postupného odstraňovania predsudkov v oblasti **edukačného pôsobenia na majoritnú spoločnosť**. Je známe, že tam, kde sa dejú veci spoločne, kde existuje spolupráca a atmosféra dôvery, nie je dôležité kto je a kto nie je Róm. Je tiež známe, že čím dlhšie človek pobýva v etnicky odlišnom prostredí, tým menej si túto odlišnosť uvedomuje.

Formovanie postojov k Rómom musí tvoriť súbežný podporný proces inklúzie rómskeho etnika v spoločnosti. Zásadné je pritom prezentovanie pozitívnych informácií o rómskom etniku, jeho osobnostiach na úkor dominujúcej prezentácie negatívnych javov v médiách, ako i formovanie verejnej mienky politickou reprezentáciou na všetkých úrovniach decíznej sféry. Edukačné pôsobenie v tomto zmysle chápeme ako súbor cielene orientovaných aktivít na najvyššobecnejšej úrovni (osвета, školstvo, verejný priestor, médiá) až po indikovanú úroveň (riešenie a predchádzanie miestnym konfliktom).

Zjavne nie je možné zvyšovať mieru zamestnanosti Rómov len antidiskriminačnými opatreniami, ale tie tvoria nevyhnutný základ pre akékoľvek ďalšie opatrenia, v ktorých sa ráta s podporou majoritného obyvateľstva. Nezamestnanosť Rómov je sociálny jav, ktorý je zapríčinený radom súčasných ako i historicky podmienených faktorov rôznej povahy a intenzity. Ak ale nebude možné zamestnať sa v miestnych podmienkach (v konkrétnej obci, regióne), ak bude ďalej pretrvávať stav, že ani kvalifikovaní a vzdelaní mladí ľudia nebudú môcť nájsť živobytie v mieste svojho bydliska, nemožno očakávať výraznejší progres v procese zvyšovania zapojenosti rómskeho etnika na trh práce. Z dlhodobého hľadiska bude preto nutné sa zamýšľať nad celospoločenskou podporou miestnych ekonomík. Už aj ľudské zdroje, na ktoré sme boli donedávna tak pyšní, začínajú z rurálnych oblastí najmä východného Slovenska odchádzať, niektoré obce sa vyludňujú, resp. zaľudňujú komunitami sociálne vylúčených a odkázaných rodín a komunit. Myslím si, že riešenie problému rómskej nezamestnanosti, ako aj nezamestnanosti všeobecne, je rámcové a strategické – je ním **revitalizácia vidieka**. V optimálnom prípade si viem predstaviť, že miestne obyvateľstvo bude spolu so svojimi rómskymi susedmi nachádzať svoje uplatnenie v „znovuobjavených“ miestnych zdrojoch, v ekonomike zameranej primárne na uspokojovanie potrieb tam žijúceho obyvateľstva. Na uskutočne-

nie takéhoto plánu je ale nevyhnutná široká podpora na všetkých úrovniach spoločnosti. Kľúčovou však zostáva podpora miestneho majoritného obyvateľstva, ktorú je možné budovať len na základe zlepšujúcich a nie zhoršujúcich sa vzájomných vzťahov s rómskym obyvateľstvom, ako sme tomu svedkami v súčasnom období.

Literatúra

- TOPINKA, D., KLIMENT, P. 2010. Podoba závislostí v sociálne vyloučených lokalitách: prípadová studie mesta Přerova. In LUKÁČ, M., FRK, B. (eds.). 2010. *Chudoba a sociálne vylúčenie ako problém súčasnosti. Výzvy a trendy*. [online]. Prešov: Občianske združenie Potenciál, s. 24-28. Dostupné na: http://andragogika.weebly.com/uploads/5/0/1/7/5017649/chudoba_2010_zbornik.pdf.
- LUKÁČ, Marek. 2010. Mechanizmy sociálneho vylúčenia Rómov. In LUKÁČ, Marek – FRK, Branislav (eds.). 2010. *Chudoba a sociálne vylúčenie ako problém súčasnosti. Výzvy a trendy*. [online]. Prešov: Občianske združenie Potenciál, s. 38-40. ISBN 978-80-969073-1-1. Dostupné na: http://andragogika.weebly.com/uploads/5/0/1/7/5017649/chudoba_2010_zbornik.pdf.
- KOZUBÍK, Michal. 2007. Úloha a vplyv komunitného centra na formovanie rómsko-nerómskych vzťahov v obci Huncovce. In PILÁRIK, Ľ., POHÁNKA, M., POPELKOVÁ, M. (eds.). 2007. *II. medzinárodná konferencia doktorandov odborov Psychológia a Sociálna práca* [CD-ROM]. Nitra: UKF. ISBN 978-80-8094-110-9.
- KRIGLEROVÁ, Elena. 2002. Postoje a ašpirácie Rómov vo vzťahu k vzdelávaniu. In VAŠEČKA, Michal (ed.). 2002. *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: IVO, s. 745-756. ISBN 80-88935-41-5.
- ŠLOSÁR, Dušan. 2007. Rómski obyvatelia – ich budúcnosť v slovenských regiónoch. In PIROHOVÁ, Ivana. (ed.). 2007. *Úloha andragogiky v spoločnosti založenej na vedomostiach*. Prešov: AFPUP, FF PU, s. 241. ISBN 978-80-8068-634-5.

Ústavná starostlivosť a životný štart mladých dospelých s dôrazom na uplatnenie na trhu práce

Mladí dospelí opúšťajúci ústavnú starostlivosť detských domovov z dôvodu veku (18, alebo najneskôr ako 25 roční), sú považovaní za jednu z rizikových skupín, ktorá je vo zvýšenej miere ohrozená nezamestnanosťou a rôznymi druhmi sociálneho vylúčenia. Každoročne ide o skupinu do 300 ľudí, s ktorými sa darí udržať kontakt aj po opustení ich brán a ktorí v rôznej dĺžke boli nútení vyrastať v zariadeniach na výkon súdnych rozhodnutí. Títo ľudia boli vyňatí na základe rôznych dôvodov z pôvodných biologických rodín a nikdy predtým nemali trvalú skúsenosť s náhradnými rodinnými formami. Zvýšené riziko nezamestnanosti alebo hrozba prepadu priamo do stavu bezdomovectva, nie je ich jedinou komplikáciou, alebo špecifikom Slovenska.

Štúdie z viacerých krajín poukazujú, nielen na trh práce, ale aj na problémy v ďalších oblastiach života (zabezpečovanie bývania, ďalšie vzdelávanie, psychická deprivácia⁴⁷, absencia širších sociálnych väzieb, vnímanie vlastnej identity alebo zlé disponovanie celkovými zručnosťami, ktoré sú potrebné pre život)⁴⁸. Mladí dospelí tak musia čeliť po opustení brán zariadení mnohým novovzniknutým životným situáciám naraz v jednom okamihu (hľadanie práce, zabezpečovanie si bývania, nedostatok sociálnych kontaktov, stigma etnicity).

Ide teda o špecifickú socio-demografickú skupinu, ktorá okrem toho, že v rôznej miere dostáva pomoc pri hľadaní bývania a zamestnania zo strany detských domovov, je zároveň cieľovou skupinou opatrení sociálnych politik – následnej starostlivosti⁴⁹, štandardov práce⁵⁰, alebo pomoci pri zabezpečo-

⁴⁷ Langmeier, J., Matějček, Z.,: Psychická deprivace v dětství, (1974).

⁴⁸ Stein, M., Munro, R.: Young Peoples Transitions, from Care to Adulthood. International Research and Practice, Jessica Kingsley publishes, (2008).

⁴⁹ Guráň, P.: Starostlivosť o mladých ľudí začínajúcich samostatný život a následná starostlivosť, príručka pre prax. SNSLP, (2011) (v tlači).

⁵⁰ Quality for children – európske štandardy kvality pre prácu s deťmi (štandardy č. 14 až č. 18 zaoberajúce sa starostlivosťou o mladých dospelých opúšťajúcich ústavné zariadenia – na Slovensku zatiaľ neimplementované) dostupné na internete: <http://www.quality4children.info/navigation/cms,id,31,nodeid,31,country,at,language,en.html>

vaní bývania⁵¹ – tieto ale nie sú (respektíve iba v malej miere) vykonávané aj v praxi.

V príspevku by som preto chcel poukázať na vybrané problémové oblasti, (aj) ktorých dôsledkom je dostupný štatistický obraz situácie mladých dospelých po opustení detských domovov tak ako je získaný z prepočtov MPSVaR. V trochu inej forme je tento obraz uvedený aj v národných indikátoroch chudoby a sociálneho vylúčenia.⁵² Nepôjde pritom len o hľadanie vybraných, súvislosti prečo sa v priebehu rokov 2007⁵³ – 2009 zhoršila situácia mladých dospelých opúšťajúcich ústavnú starostlivosť na trhu práce (v roku 2010 sa trend ďalšieho zhoršovania zatiaľ zastavil). Cieľom je načrtnúť aj širší pohľad, ktorý sa zvykne spájať s výkonom ústavnej starostlivosti ako takej a s faktormi vplývajúcimi na životný štart aj mimo týchto zariadení.

Celkový obraz (ne)úspešnosti uplatnenia sa na trhu práce je tak kombináciou rozsiahlejších súvislostí, zahrňujúcich aj kvalitu dostupnosti a existenciu nástrojov následnej pomoci. K posilneniu vierohodnosti opisu je ale nutná dostupnosť dát primárneho alebo sekundárneho charakteru⁵⁴, prípadne existencia sociologických prieskumov, ktoré by sa špecificky zameriavali na túto cieľovú skupinu.

Minimum štúdií tohto typu⁵⁵ v malej miere kompenzuje aspoň existencia základných údajov o mladých dospelých opúšťajúcich detské domovy – pravidelne sa zbierajú informácie (viac alebo menej úspešne) o zamestnaní a bývaní mladých dospelých ktorí opustili ústavnú starostlivosť a na základe prepočtov výkazov MPSVaR sa dajú zistiť aj ďalšie údaje, ktoré so životným štartom mladých dospelých priamo súvisia (napr. podiel detí navštevujúcich špeciálne školy alebo miera pomoci detských domovov pri hľadaní zamestnania a bývania).

Tu treba vyzdvihnúť, že na rozdiel od iných krajín, je Slovensko na tom s údajmi o skupine mladých dospelých relatívne lepšie, keďže existujú aj krajiny, ktoré nemajú vôbec žiadne, alebo len sekundárne údaje dostupné v obmedzenej miere (najhoršie je na tom Maďarsko).⁵⁶ Keďže neexistujú aktuálne sociologické štúdie, nie sú ani údaje, ktoré by na Slovensku priamo empiricky potvrdzo-

⁵¹ Kapitola: Zásady a podmienky zabezpečovania bývania pre niektoré sociálne ohrozené a marginalizované skupiny obyvateľstva (Staňek, P., 2008).

⁵² Dostupné na: http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2009/Gerberby/Narodne_indikatory.pdf

⁵³ Rok od ktorého je možné sledovať v medziročných porovnaniach mieru úspešnosti mladých dospelých na trhu práce.

⁵⁴ Dáta, ktoré neboli pôvodne zbierané za účelom porozumenia situácie mladých dospelých, ale môžu byť na účel výskumu nepriamo použité.

⁵⁵ Problém odchodu mladých ľudí z detských domovov (SPACE, IVPR, 2001).

⁵⁶ Stein, M., Munro, R.: Young Peoples Transitions, from Care to Adulthood. International Research and Practice, Jessica Kingsley publishes, (2008) – tabuľka 1 v prílohe.

vali súvislosti medzi uplatnením sa na trhu práce mladých dospelých, následnými životnými dráhami, v kontexte dôležitosti diferencií rodinného prostredia vs. vplyv ústavnej starostlivosti. Nemožno teda vyhodnotiť špecifickú úlohu konkrétnych faktorov⁵⁷ a vytvoriť presnejší obraz ich životných dráh v kontexte (ne)uplatnenia sa na trhu práce.

Je ale dostatočne veľa všeobecných poznatkov o nežiaducich dôsledkoch ústavných inštitúcií – hlavne pre deti vo veľmi mladom veku (porušenie attachment väzby).⁵⁸ Z nich vyplýva, že čím je dieťa mladšie, tým je preňho pobyt v ústavnej organizácii rizikovejší a menej prínosný ako aj celková dôležitosť stabilného (náhradného) rodinného prostredia.

V texte preto, na základe dostupných údajov a poznatkov, uvediem najskôr stručnú charakteristiku mladých dospelých pred odchodom z ústavnej starostlivosti. Následne sa zameriam na interpretáciu štatistického obrazu skupiny tých mladých dospelých, ktorí opustili detské domovy z dôvodu veku, pričom ma bude zaujímať, aká je miera ich úspešnosti na trhu práce a pri hľadaní si bývania. V ďalších častiach sa zameriam na vybrané okruhy, ktoré s dôsledkami štatistického obrazu týkajúceho sa trhu práce a bývania, súvisia. Konkrétne pôjde o:

- stručné zmapovanie legislatívnych rámcov a hlavné dôvody transformačného procesu ústavných zariadení,
- dilemy súvisiace s prostredím a samotnou starostlivosťou v detských domovoch,
- návštevnosť špeciálnych škôl v ústavnej starostlivosti,
- vybrané faktory vplývajúce na životný štart mladých dospelých mimo ústavných zariadení.

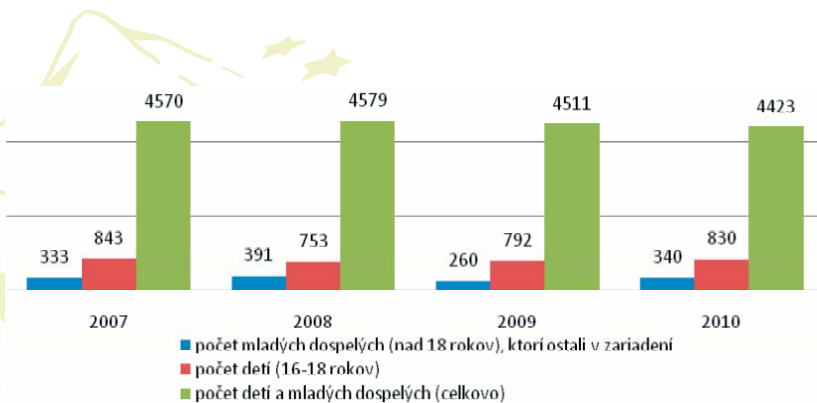
Stručná charakteristika mladých dospelých pred odchodom z ústavnej starostlivosti

Celkovo je nadmerné umiestňovanie detí do detských domovov charakteristické najmä pre krajiny bývalého Sovietskeho zväzu.⁵⁹ Štatistiky UNICEFU

⁵⁷ Napr. dĺžka pobytu v detskom domove, frekvencia a kvalita styku s biologickými rodičmi, sociálne charakteristiky prostredia z akého deti pochádzajú, miera úspešnosti pri sanácií rodinného prostredia a pod.

⁵⁸ Viac o „attachment väzbe“ napr. Roháček, M.: Aktuální otázky náhradní rodinné péče – zborník (2006).

⁵⁹ Brown, K., Hamilton-Giachitsis, C., Johnson, R., Ostergen, M.,: Overuse of institutional care for children in Europe (2005) dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1382554/>, Langmeier, J., Matějček, Z.,: Psychická deprivace v dětství, (1974). Na tento fakt reaguje aj programové vyhlásenie vlády ktoré ukladá detským domovom povinnosť umiestňovať detí do profesionálnych rodín z doterajších 3 na 6 rokov. dostupné na internete: <http://www.mod.gov.sk/data/files/553.pdf>

Graf 1 Počet detí a mladých dospelých umiestnených v detských domovoch
Zdroj: výkazy MPSVaR.

tento fakt potvrdzujú – na 100 tisíc obyvateľov je do detských domovov najviac umiestnených (0-17 ročných) ľudí v Litve (1 370), Ruskej federácii (1 330) a na Ukrajine (1 099). Slovensko (661) je na tom napr. v porovnaní s Českom (1 266) skoro dvakrát lepšie⁶⁰. Mladí dospelí (ľudia, ktorí dovърšili minimálne 18 rokov veku), tvoria v ústavnej starostlivosti detských domovov na Slovensku ale menšinový podiel (Graf 1). Z dostupných údajov a bez podrobnejších vekových charakteristík, sa v priebehu rokov 2007 – 2009 ich počet striedavo pohyboval medzi 5,7 % a 8,5 % zo všetkých ľudí umiestnených v ústavnej starostlivosti k 31.12. daného roka. Ide o ľudí, ktorí zostali v detských domovoch aj po dovърšení hranice plnoletosti, musia teda už finančne prispievať, ale v najbližšej dobe (najneskôr v 25 roku života), budú musieť detský domov opustiť.

Zároveň sa každoročne ocitá dva roky pred touto hranicou, bližšie k nej alebo priamo dovърšujú plnoletosť ďalší budúci mladí dospelí (medzi rokmi 2007 – 2010 ide v priemere približne o 14 % podiel zo všetkých detí umiestnených v ústavnej starostlivosti). Zvyšné približne ¾ detí sa dlhodobo nachádzajú pod hranicou 16 rokov.

Tabuľka 1 Veková štruktúra detí a mladých dospelých v detských domovoch

	2007	2008	2009	2010
Deti pod 16 rokov	74,2 %	75,1 %	76,8 %	73,7 %
Detí medzi 16-18 rokov	18,4 %	16,4 %	17,5 %	18,7 %
Mladí dospelí nad 18 rokov	7,2 %	8,5 %	5,7 %	7,6 %

Zdroj: prepočty výkazov MPSVaR.

⁶⁰ Detailnejšie porovnania – stránka UNICEF, dostupné na: <http://www.transmonee.org/>

Tabuľka 2 Deti a mladí dospelí v detských domovoch

	2007	2008	2009	2010
Podiel detí a mladých dospelých v detských domovoch bez obidvoch rodičov	1,3 %	1,4 %	1,5 %	1,7 %
Podiel detí a mladých dospelých v detských domovoch s jedným rodičom	13,7 %	13,4 %	13,7 %	13,3 %

Zdroj: prepočty výkazov MPSVaR.

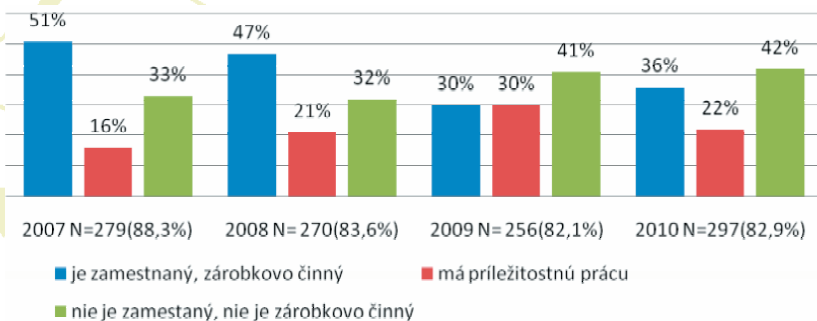
Mladí dospelí alebo deti, ktorí sa blížia k hranici plnoletosti majú v absolútnej väčšine aspoň jedného rodiča, keďže celkový podiel sirôt bez obidvoch rodičov sa v týchto zariadeniach medzi rokmi 2007 – 2010 pohyboval v priemere 1,5 %. Jednostranne osirelých je v priemere 13,5 % detí a mladých dospelých.⁶¹ V prípade kvalitnej sanácie rodinného prostredia alebo práce s rodinou, by sa títo ľudia teda mali kam vrátiť⁶².

K motivácii mladých dospelých ostať v detskom domove opisuje Škoviera A. (2007) tieto dôvody: „Predpokladáme, že sa doň premietajú dobré materiálne podmienky, minimálna participácia týchto detí na živote v detských domovoch a tým aj nízka miera potreby osamostatniť sa, stále väčšia ekonomická náročnosť osamostatňovania sa, emocionálne a ekonomické bezpečie, ktoré detský domov pre túto skupinu poskytuje, školské oneskorenie, odklad školskej dochádzky, opakovanie ročníka a tým aj ukončenie výchovy po 18 roku veku, nižšia výška vzdelania, nedostatočná profesijná príprava a tým aj nedostatočný záujem o mladých dospelých na pracovnom trhu.“⁶³ Inými slovami – príčiny ostávania mladých dospelých v detských domovoch môžu mať z hľadiska uplatnenia sa na trhu práce svoje objektívne dôvody (školská dochádzka, neexistencia pracovných miest pre túto skupinu). Pre túto skupinu sa tak môžu stať predĺženým útočiskom pred ich životným štartom. Nasledujúci štatistický obraz mladých dospelých načrtáva situáciu ľudí, ktorí už museli z detských domovov odísť buď z dôvodu veku, alebo sa tak rozhodli sami. Ide pritom o ľudí, ktorí si svoj osud nezvolili, ale z rôznych príčin boli vyňatí zo svojich pôvodných rodín a boli do týchto zariadení umiestnení. Uvedené Grafy 2 až 5 sú tak jedným dostupným obrazom o tejto skupine ľudí.

⁶¹ Na základe údajov Eurochild, 42 % detí pred vyňatím z rodiny žije z matkou, 29 % má obidvoch rodičov a 8 % detí žije so svojim otcom. In: (Children in alternative care, National surveys, 2 nd, Eurochild, (2010).

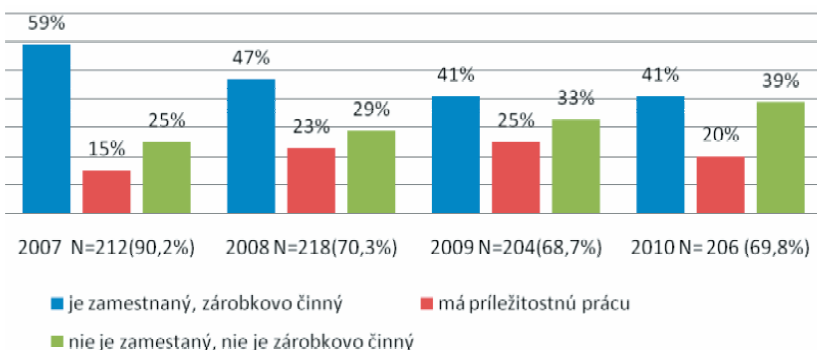
⁶² O problematike fungovania sanácie rodín a sociálnych pracovníkov/čok vid' (Michal Oláh In: – Sociálna práca č. 1/2006). Dostupné na internete: <<http://www.socialni prace.cz/soubory/2006-1-090221133624.pdf>>

⁶³ Škoviera, A.,: Trendy náhradnej výchovy, (2007).

Graf 2 Situácia mladých dospelých v 1 roku po opustení detského domova

Zdroj: prepočty výkazov MPSVaR.

Graf 3 Situácia mladých dospelých v 2 roku po opustení detského domova

Zdroj: prepočty výkazov MPSVaR.

Štatistický obraz mladých dospelých po ukončení ústavnej starostlivosti na trhu práce

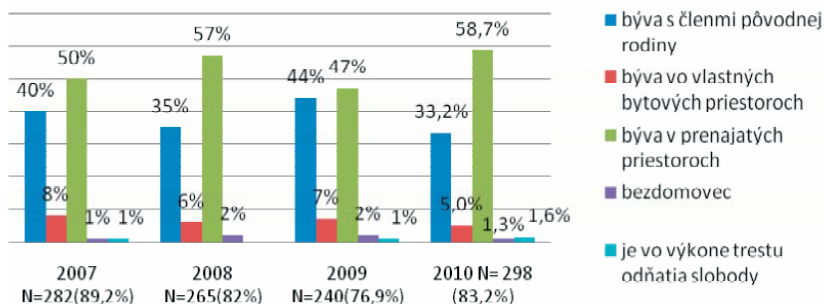
Na základe výkazov MPSVaR opúšťa každoročne systém detských domovov približne 300 mladých dospelých. Nie so všetkými sa ale darí udržiavať kontakt za účelom zisťovania, ako sa týmto ľuďom ďalej darí na trhu práce alebo v oblasti bývania. Kontakt sa buď nemusí podariť, alebo k nemu detský domov nedostane od mladého dospelého súhlas. Nasledujúce Grafy 2 a 3 preto ukazujú situáciu iba tých ľudí, na ktorých sa darilo detským domovom nakontaktovať. Domnievam sa preto, že tieto grafy hovoria o lepšom štatistickom obraze – väčšina „nezvestných“, na ktorých neexistuje kontakt, je zrejme priamo nezamestnaná alebo aj bez bývania. Z Grafu 2 možno vidieť, že detským domovom sa relatívne darí v nadväzovaní kontaktov s mladými dospelými, ktorí opustili brány ich zariadení aj keď v priebehu rokov 2007 – 2009 podiel úspešnosti kontaktov mierne kle-

sá ako v prvom tak v druhom roku po odídení z detského domova. Zároveň sa medzi rokmi 2007 – 2009 na trhu práce roztvárali nožnice – klesala trvalá zamestnanosť, rástla nezamestnanosť a príležitostná práca. V rokoch 2009 – 2010 sa v porovnaní s predošlými rokmi 2007 – 2008 zvýšil celkový podiel ľudí, ktorí mali problém sa zamestnať – v roku 2009 to bolo vyše 70 % ľudí, ktorí buď nemali prácu (41 %), alebo mali iba príležitostné zamestnanie (30 %). Nezamestnanosť pritom v roku 2010 ostala na rovnakej úrovni ako v roku 2009 aj keď sa mierne zvýšil podiel trvalo zamestnaných na úkor príležitostnej práce. Celkovo možno zhrnúť, že vyše 70 % ľudí, ktorí opúšťajú ústavné zariadenia, má problémy so zamestnaním, kedy títo robia buď iba príležitostné práce, alebo nemajú prácu vôbec.

Situáciu mladých dospelých na trhu práce v druhom roku po opustení detských domovov načrtáva Graf 3. Tu sa ukazuje celkovo menšia úspešnosť detských domovov pri kontaktovaní ľudí v priebehu rokov 2008 – 2010, v porovnaní so situáciou v Grafe 2. V druhom roku mierne klesá nezamestnanosť a stúpa dochádzanie do trvalého zamestnania.

Štatistický obraz mladých dospelých po ukončení ústavnej starostlivosti v oblasti bývania

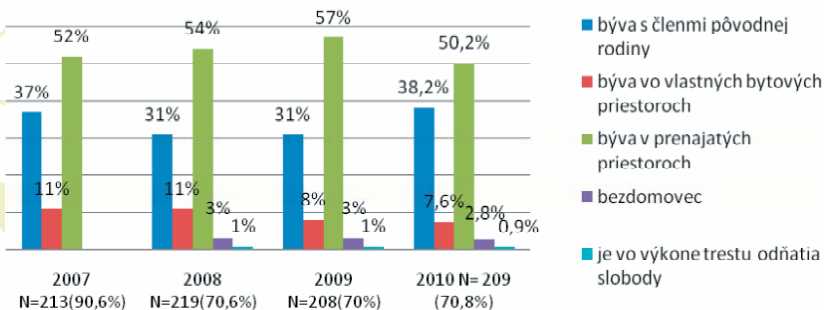
Bývanie je dôležitým predpokladom pre nájdenie si zamestnania – tieto dve oblasti spolu súvisia a nemožno hovoriť o stabilnej práci, ak títo ľudia nemajú zabezpečené aj svoje vlastné bývanie. Na základe zákona o sociálnych službách existujú napr. domovy na polceste, ktoré tvoria v súčasnosti medzistupeň medzi reálnym životom a ústavnou starostlivosťou. Existujú aj ďalšie možnosti nájomného, sociálneho bývania, ktorých podmienky získania vyplývajú zo zásad poskytovania bývania pre niektoré ohrozené skupiny.⁶⁴

Graf 4 Situácia mladých dospelých v 1 roku po opustení detského domova

Zdroj: prepočty výkazov MPSVaR.

⁶⁴ Staněk V., a kol.: Sociálna politika, (2008).

Graf 5 Situácia mladých dospelých v 2 roku po opustení detského domova

Zdroj: prepočty výkazov MPSVaR.

Tabuľka 3 Pomoc detských domovov pri hľadaní zamestnania a bývania

	2007	2008	2009	2010
Podiel vykázaných prípadov pomoci pri hľadaní zamestnania	78,0 %	62,6 %	82,6 %	61,7 %
Podiel vykázaných prípadov pomoci pri hľadaní bývania	66,0 %	72,8 %	78,0 %	72,0 %

Zdroj: výkazy MPSVaR.

Prvé, čo je prekvapivé na dostupných štatistikách týkajúcich sa bývania, je nízky počet bezdomovcov, ľudí vo výkone trestu odňatia slobody a vysoký podiel tých, ktorí po ukončení ústavnej starostlivosti bývajú s členmi pôvodnej rodiny. Ak hlavnú príčinu v prípade malého podielu bezdomovcov a ľudí vo výkone trestu odňatia slobody možno nájsť opäť v problematike získania kontaktov na skupinu, ktorej sa vedie najhoršie (s najväčšou pravdepodobnosťou sa častejšie nedarí získať kontakty na tých ktorí sa stanú bezdomovci, alebo tí, ktorí nechcú kooperovať), vysoký podiel bývania s členmi pôvodnej rodiny môže poukazovať na dve možnosti – buď je to opäť rodina, ku ktorej sa títo mladí dospelí ako k najlepšiemu riešeniu napriek problémovým vzťahom a podmienkam vracajú, alebo je vysoký podiel návratu do pôvodných rodín signálom, že títo ľudia nemajú inú možnosť ako si riešiť svoje vlastné bývanie. Medzi rokmi 2007 – 2010 ide o stabilne druhú najčastejšiu možnosť riešenia si bytovej situácie, v prenajatých priestoroch. Vysoké čísla návratov do svojich pôvodných biologických rodín poukazujú aj na dôležitosť práce s rodinou a sáciu rodinného prostredia zo strany detských domovov.

V nasledujúcom Grafe 5 môžeme vidieť situáciu tých mladých dospelých, ktorí sa nachádzajú v druhom roku po odchode z detského domova. V porovnaní s celkovou situáciou v prvom roku sa ukazuje nárast nízkeho podielu bývania vo vlastných priestoroch a opäť, celková nižšia úspešnosť kontaktu zo strany

detských domovov v porovnaní so situáciou v prvom roku v Grafe 4. Opäť sú tu veľmi nízke podiely bezdomovectva, alebo tých ľudí, ktorí sú vo výkone trestu odňatia slobody – táto cesta prichádza u mnohých zrejme až v neskoršom období a hlavne u tých, s ktorými sa kontakt udržať nepodariť, alebo vtedy, keď sa minie príspevok na osamostatnenie sa, prípadne keď títo opustia svoje pôvodné rodiny a nenájdu si prácu ani bývanie. Konštantne sa v druhom roku opäť udržuje najvyšší podiel tých, ktorí bývajú v prenajatých priestoroch – v priemere ide o 53 % mladých dospelých, na ktorých mal detský domov kontakt v rokoch 2007 – 2010.

Pri hľadaní zamestnania a bývania hrá svoju rolu aj miera a kvalita pomoci zo strany detských domovov. Tabuľka 3 ukazuje, aký je podiel zapojenia týchto zariadení, čo sa týka pomoci pri hľadaní ako zamestnania tak aj bývania.

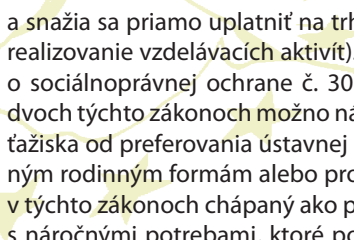
Dôsledky poskytovania ústavnej starostlivosti z minulosti a aktuálny právny stav

Prvou súvislosťou, ktorá so životným štartom mladých dospelých a uplatnením sa na trhu práce súvisí, sú samotné legislatívne podmienky, v ktorých sa výkon starostlivosti uplatňuje a následne aj miera, do akej umožňujú deťom a mladým dospelým získať tieto zariadenia zručnosti potrebné pre život. Ako uvádza Guráň, P. (2009): „Samotné budovanie detských domovov vychádzalo zo socialistickej vízie spoločnosti, v ktorej sa prednosť dávala kolektívu na úkor nukleárnej rodiny. Transformačný proces sa snaží napraviť to, čo v predchádzajúcich 40 rokoch platilo ako filozofia kolektivismu, centralizácie a kontroly.“⁶⁵ Bolo teda potrebné začať meniť legislatívne podmienky tak, aby zodpovedali aktuálnym trendom, potrebám a najlepšiemu záujmu detí. Transformačný proces znamenal začiatok poskytovania nových foriem starostlivosti v ústavných zariadeniach – zmenu výchovných podmienok, personálnej štruktúry, priestorových a hospodársko-ekonomických podmienok. V rámci prvku „Transformácia ústavnej výchovy v detských domovoch“ v programe sociálna inklúzia (2004), ktorý nadväzoval na doporučenia Výboru OSN pre práva dieťaťa⁶⁶ sa začala znižovať kapacita budov, skvalitňovať starostlivosť, simulovať rodinné prostredie, vytvárať predpoklady podpory profesionálnych rodín⁶⁷, zlepšovať pomoc mladým dospelým, ktorí opúšťajú ústavnú starostlivosť z dôvodu veku

⁶⁵ Guráň, P.: Deti ako predmet sociálnych politík, (2009).

⁶⁶ Výbor OSN pre práva dieťaťa reagoval v roku 2000 na predloženú správu o situácií na Slovensku a žiadal posilnenie náhradných rodinných foriem. Všimol si aj problematiku umiestňovania detí do detských domovov a nedostatky v sledovaní detí a mladých dospelých po opustení ústavnej starostlivosti, pričom vyzval na celkovú transformáciu ústavnej výchovy.

⁶⁷ Napr. Filadelfiová: Zvyšovanie kvality poskytovania starostlivosti a výchovy v detských domovoch – zamerané na profesionálne rodiny zamestnancov (2008) viď tiež. Graf 6 a Tab. 5 v prílohe.

a snažia sa priamo uplatniť na trhu práce (výstavba domov na polceste alebo realizovanie vzdelávacích aktivít).⁶⁸ Ďalšími kľúčovými normami sa stali Zákon o sociálnoprávnej ochrane č. 305/2005 a Zákon o rodine č. 36/2005. V oboch týchto zákonoch možno nájsť konkrétne normatívne nástroje na presun ťažiska od preferovania ústavnej starostlivosti v skupinách, smerom k náhradným rodinným formám alebo profesionálnemu rodičovstvu. Detský domov je v týchto zákonoch chápaný ako posledné riešenie v prípadoch, kedy ide o deti s náročnými potrebami, ktoré potrebujú väčšiu odbornosť, špecializáciu alebo sú z rôznych príčin ťažko umiestniteľné do rodinného prostredia. Aktuálna Koncepcia ústavnej starostlivosti (2009 – 2012) je v duchu tejto filozofie – píše sa v nej o skracovaní celkového času pobytu detí v zariadeniach, zásady prednosti ich umiestnenia náhradných, alebo profesionálnych rodín, ako aj o kritériách sociálnej práce v detských domovoch. Na ciele samotnej transformácie zaznela ale aj kritika, ktorá sa týkala zle zadaných cieľov (detské domovy nikdy nemôžu byť rodinou), zdôrazňujúc, že ústavná starostlivosť je oproti náhradným rodinným formám drahá, neefektívna, a je výrazom rozporu medzi tým, čo je normatívne dané a reálnou praxou (používanie najjednoduchších represívnych riešení, častá problematika zamestnávania profesionálnych rodičov, vyskytli sa aj porušovanie zákona o sociálnoprávnej ochrane, často malá otvorenosť voči náhradným rodinným formám a pod.) Táto kritika nadväzuje na širšiu debatu o ústavnej starostlivosti ako takej a naráža tak na reálnu prax jej výkonu, ktorá nie vždy zodpovedá transformačnému trendu a vytýčeným cieľom sociálnoprávnej ochrany – táto, ak je vykonávaná správne, by mala viesť k svojmu vlastnému obmedzeniu.

Detské domovy – zabezpečovanie pomoci alebo reprodukcia deprivácie a vylúčenia?

Druhou súvislosťou, ktorá s neskorším uplatnením sa na trhu práce súvisí, je samotná povaha prostredia a výkon starostlivosti v detských domovoch. V situácii, keď mladý dospelý z detského domova odchádza, musí čeliť riešeniu viacerých základných životných potrieb naraz. Je odkázaný na to, aké zručnosti získal a čo sa naučil v detskom domove, mimo vlastnej rodiny. Jeho problémy sú preto aj dôsledkom širšieho rozmeru minulosti, ktoré v podobe kvality starostlivosti spoluvytváral detský domov. Delikventná kariéra alebo neschopnosť sa zamestnať, môžu byť potom chybné interpretované ako dôsledok vrodených deviácií, etnickou stigmatizáciou, nezodpovednosťou biologických rodičov, a to bez zahrnutia prostredia, ktoré mladý dospelý opúšťa. Inštitucionálne dôsledky starostlivosti sa potom pretavujú do „individuálnej viny“. Pretrvávanie problematického prostredia ústavnej starostlivosti aj v procese transformácie, ktorej ciele sú uvedené v predošlej časti, sú preto

⁶⁸ Detailnejší popis priebehu transformácie vid': Kelley E., ed.: Čo vieme o náhradnom rodičovstve? (2008).

dôvodom sporov o samotnú povahu fungovania týchto zariadení. V zjednodušenej podobe sú tieto spory v dvoch hlavných polohách, v rámci ktorých sa hovorí o ich postupnom zrušení, alebo naopak – o zachovaní v transformovanej podobe. Zástancami sú tieto zariadenia vnímané ako inštitúcie, ktoré vďaka transformácii stále viac plnia manifestné funkcie socializácie a pomoci (napr. stúpajúci trend umiestňovania detí do profesionálnych rodín). Legitimita ich existencie sa potom odvádza od poskytovanej sociálnej ochrany ako poslednej možnosti, keď zlyhali všetky ostatné alternatívy. Zástancovia ich existencie v transformovanej podobe zdôrazňujú, že snahou zariadení je umiestniť čo najviac detí a mladých ľudí do náhradnej rodinnej starostlivosti, sanovať rodinné prostredie, s cieľom optimálnej prípravy na neskorší život. Tieto zariadenia sú stále poslednou možnosťou pre tie skupiny detí a mladých ľudí, ktoré sú ťažko umiestniteľné do pôvodných alebo náhradných rodín, v staršom veku, s poruchami osobnosti, delikvencie, mentálneho, zdravotného postihnutia alebo stigmy etnického pôvodu. Ako píše Škoviera, A. (2008) – rodina a detský domov sa dopĺňujú, pričom úlohou detského domova nemá byť vytváranie náhradných modelov rodiny – a ak áno, tieto by mali byť postavené na rodine vychovávateľov a na spoločnom bývaní, ideálne v rodinnom dome. Konkrétna náhradná rodina teda nemusí byť vo vzťahu ku konkrétnemu dieťaťu vždy funkčnejšia než je v danom prípade náhradná inštitúcia. Tie deti, ktoré zažili negatívnu skúsenosť v rodine, sa aspoň prechodne môžu cítiť bezpečnejšie v emocionálne povrchnejšom a formálnejšom prostredí inštitúcie a pre človeka v staršom veku a v adolescencii môže byť časovo limitovaný pobyt v zariadení s pevným režimom užitočný. Ich odmietanie stojí na mylných základoch, ak sa cielene idealizuje aj nefunkčná rodina, neberie sa ohľad na dĺžku pobytu, alebo ak sa nehovorí aj o rizikách spojených s rodinou (rozpad rodiny, nezvládnutie nárokov starostlivosti).⁶⁹ Na druhej strane stoja argumenty kritikov, ktorí aj v procese transformácie poukazujú na odvrátené stránky ich fungovania s potrebou pokračujúcej deinštitucionalizácie.⁷⁰ Detské domovy sa podľa nich málo približujú simulovanému rodinnému prostrediu, naďalej reprodukovujú deprivácie a závislosti, ktoré sa prejavujú v neskoršej neschopnosti sa o seba postarať – a to ako na trhu práce, tak aj pri hľadaní bývania alebo zakladania rodiny. Naďalej sa v nich vytvára „umelý dopyt po deťoch“ a každoročne nastavené financovanie na miesto nemotivuje detské domovy k väčšej efektívnosti a motivácií umiestňovať deti po sanácii späť do pôvodných alebo náhradných rodín. V dôsledku striedania vychovávateľiek (pracuje v nich vyše 85 % žien), absencie osobného vzťahu, sú naďalej neosobnými organizáciami, v ktorých sa menia statusy dieťaťa na status „chovanca“ alebo „štátneho dieťaťa“, ktoré je všetkých a nikoho. Ich existencia nie je potom spojená s pomocou, ale naopak, podporuje stratu monopolu rodiny

⁶⁹ Lassons, S., M., In: Škoviera, A.: Dilemata náhradní výchovy, (2007).

⁷⁰ Jeden z príkladov postupu deinštitucionalizácie detských domovov obsahuje projekt Daphne (návrh presunu malých detí z ústavov do rodinnej starostlivosti, Dostupné na: <http://www.detskecentrum.sk/dokumenty/Daphne.pdf>

Tabuľka 4 Ústavná starostlivosť a špeciálne školy

	2007	2008	2009	2010
Podiel detí navštevujúcich špeciálne základné školy zo všetkých detí v primárnom vzdelávaní	45,0 %	41,6 %	55,5 %	41,2 %
Podiel detí navštevujúcich špeciálne stredné školy zo všetkých detí pripravujúcich sa na budúce povolanie	6,9 %	7,1 %	27,2 %	30,8 %
Podiel detí v špeciálnom vzdelávaní zo všetkých detí ktoré navštevujú nejakú formu vzdelávania	34,4 %	33,8 %	38,0 %	37,3 %

Zdroj: prepočty výkazov MPSVaR.

vyvlastňovaním jej socializačných funkcií aj v neodôvodnených prípadoch. Rodina je tak presvedčovaná, že nie oni, ale poradcovia a vychovávatelia lepšie rozumejú citovým vzťahom.⁷¹

Ústavná starostlivosť a špeciálne školy

Tretou súvislosťou problematickej zamestnateľnosti týchto ľudí je samotné navštevovanie špeciálnych škôl. Deti umiestnené v detských domovoch potrebujú väčšiu a intenzívnejšiu starostlivosť, ktorú kvôli prostrediu, v ktorom sa nachádzajú často nemajú, a preto zlyhávajú aj v škole.⁷² Na základe výkazov MPSVaR (Tabuľka 4), je podiel detí, ktoré navštevujú nejakú formu špeciálneho vzdelávania v priebehu rokov 2007 – 2010 v priemere 35,8 %. Tento podiel sa dlhodobo udržuje nad hranicou 30 % a nemá tendenciu klesať. Na úrovni primárneho vzdelávania je toto číslo ešte väčšie – viac ako 40 % detí v ústavnej starostlivosti zo všetkých detí na úrovni primárneho vzdelávania stabilne absolvuje špeciálne základné školy (v roku 2009 to bolo dokonca 55,5 %). Absolvovanie špeciálnej školy automaticky minimalizuje šance uplatnenia sa na trhu práce.

Zo špeciálneho, oddeleného vzdelávania môžu pritom benefitovať len ťažko zdravotne a mentálne postihnuté deti, čo otvára problematiku kritérií diagnostických testov na určenie mentálneho a zdravotného postihnutia. Je otázkou, do akej miery neodôvodnene zohráva pri preraďovaní do špeciálnych škôl v ústavnej starostlivosti etnicita, sociálna zanedbanosť alebo nevedomosť samotných rodičov (dieťa môže byť preradené v konečnom dôsledku len s jeho

⁷¹ (Lash, C., 1977) In: Mozný, I., Sociologie rodiny (2002).

⁷² Viac o problematike nadmerného zaraďovania rómskych detí v špeciálnych školách: Friedman, E., Gallová, Krigerlová, E., Kubánová, M., Slosiarik, M.: Škola ako geto, CVEK (2009), Dostupné na: <[http://www.romadecade.org/files/ftp/School %20as %20Ghetto.pdf](http://www.romadecade.org/files/ftp/School%20as%20Ghetto.pdf)>

súhlasom).⁷³ Ak tieto pri preradení na špeciálnu školu zohrávajú nejakú rolu, potom už táto nie je službou, ale odkladaním detí pochádzajúcich napr. z rómskeho prostredia.

Faktory ovplyvňujúce životný štart mimo ústavnej starostlivosti

Mladí dospelí opúšťajúci ústavné zariadenia sú skupinou, ktorá je ľahko ignorovateľná politickou mocou, ohrozená rastúcou exklúziou na trhu práce, extrémne zraniteľná v mnohých oblastiach života. Zvlášť nepriaznivou je kombinácia vyrastania v ústavnej starostlivosti, minimálna skúsenosť s prostredím pôvodnej (náhradnej) rodiny, absolvovanie špeciálnej školy, stigmy etnicity, ktorá je majoritou vyhodnotená ako rómska a minimálneho kultúrneho kapitálu. Takáto kombinácia znamená na trhu práce prakticky prepád priamo do stavu bezdomovectva. V súčasnosti sa pritom obzvlášť dôležitou stáva úspešná integrácia týchto ľudí – a to najmä ak zohľadníme proces starnutia v členských krajinách EÚ a výdavky na sociálne a zdravotné služby nezamestnaných ľudí.⁷⁴ Bolo by ale zjednodušením hľadať príčiny dôsledkov štatistického obrazu mladých dospelých na trhu práce a bývania, iba v prostredí fungovania detských domovov, v nastavení legislatívnych podmienok alebo návštevnosťou špeciálnych škôl. Na uplatnenie sa na pracovnom trhu neovplyvňujú len tieto podmienky alebo kvalita vnútorného prostredia ústavných zariadení.⁷⁵ Faktormi ovplyvňujúcimi na životný štart je aj miera príležitostí, ktorý poskytuje pracovný trh, dostupnosť pracovných miest pre túto skupinu alebo stav celkovej nezamestnanosti v krajine. Ide o javy, ktoré sa navzájom ovplyvňujú – nefunkčnosť pracovného trhu môže ovplyvňovať sociálny systém a ten následne aj kvalitu prístupov následnej starostlivosti. Dôležitým sa preto stávajú, už v úvode spomenutý, reálny výkon nástrojov pomoci po ukončení ústavnej starostlivosti, spolupráca miestnych orgánov, samosprávy, aktivita mimovládnych organizácií v jednotlivých regiónoch alebo aj existencia a fungovanie svojpomocných skupín. V rôznych krajinách existuje rôzna miera rozdelenia zodpovednosti starostlivosti medzi štát, jednotlivca a rodinu. Ich jednotlivé miesta v celkovom systéme pomoci následne variujú od krajiny ku krajine. V čistých podobách sa hovorí o troch základných modeloch, ktoré sa v rôznej miere kombinujú – konzervatívny model kladie dôraz predovšetkým na rolu komunity, proaktívnu rolu rodiny. Sociálnodemokratický model zdôrazňuje rozsiahlu pomoc po

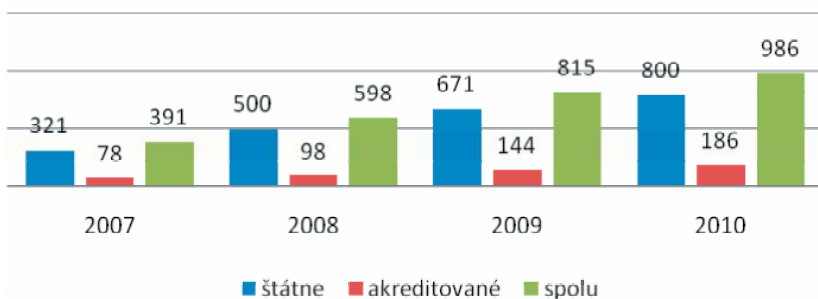
⁷³ Vo výkazoch sa pravidelne objavovali veľké rozdiely v absolútnych počtoch detí s evidenciou ŤZP a mentálneho postihnutia (ich diagnostika môže byť jedinou podmienkou na preradenie do špeciálnej školy) a absolútnych počtov detí navštevujúcich špeciálne školy bez tejto diagnózy.

⁷⁴ Guráň, P.: Starostlivosť o mladých ľudí začínajúcich samostatný život a následná starostlivosť, príručka pre prax, (2011).

⁷⁵ Napr. skoré hľadanie zamestnania v predstihu, odborné poradenstvo, skúmanie možnosti dieťaťa a pod viď: Problém odchodu mladých ľudí z detských domovov, (2000).

ukončení starostlivosti. Liberálny model sa zas zameriava na úlohu jednotlivca a jeho samostatnú prípravu na ďalší život.⁷⁶ Každý z týchto modelov má hranice spoločenskej a osobnej zodpovednosti, ústavnej ako aj následnej starostlivosti položené niekde inde. Detailnejšie poukázanie na filozofiu týchto prístupov, celkový kontext následnej starostlivosti, spolu s podrobnejším skúmaním životného štartu týchto ľudí, by mohla napomôcť k dosiahnutiu kvalitnejšej individuálnej životnej cesty týchto ľudí a k ich plnoprávnejšiemu začleneniu sa do spoločnosti.

Prílohy

Graf 6 Deti v profesionálnych rodinách

Zdroj: prepočty výkazov MPSVaR.

Tabuľka 5 Podiel detí umiestnených v profesionálnych rodinách zo všetkých detí umiestnených v detských domovoch

	2007	2008	2009	2010
Podiel detí umiestnených v profesionálnych rodinách zo všetkých detí umiestnených v detských domovoch	8,5 %	13 %	18 %	22,2 %

Zdroj: prepočty výkazov MPSVaR.

Literatúra

BROWN, K., HAMILTON-GIACHITSIS, C., JOHNSON, R., OSTERGEN, M.: *Overuse of institutional care for children in Europe*. (2005) Dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1382554>

⁷⁶ Stein, M., Munro, R.: *Young Peoples Transitions, from Care to Adulthood*. International Research and Practice, (2008).

- FILADELFIOVÁ, J.: *Zvyšovanie poskytovania kvality starostlivosti v detských domovoch – zameranie na profesionálne rodiny*. IVPR (2008) Dostupné na: http://www.sspr.gov.sk/texty/File/vyskum/2008/Filadelfiova/Zvyšovanie_kvality.pdf
- FRIEDMAN, E., GALLOVÁ, KRIGLEROVÁ,, E., KUBÁNOVÁ, M., SLOSIARIK, M.,: *Škola ako geto*. CVEK (2009), Dostupné na: <[http://www.romadecade.org/files/ftp/School %20as %20Ghetto.pdf](http://www.romadecade.org/files/ftp/School%20as%20Ghetto.pdf)>
- GURÁŇ, P.: *Deti ako cieľová skupina sociálnych politík*, dizertačná práca, FIF UK, (2009)
- KELLEY E.: ed.: *Čo vieme o náhradnom rodičovstve?* SPACE, BA, (2008),
- MOŽNÝ, I.: *Sociologie rodiny*, SLON, (2002).
- ROHÁČEK, M.: *Aktuální otázky náhradní rodinné péče – zborník* (2006)
- STANĚK V. a kol.: *Sociální politika*, ELITA, (2008)
- STEIN, M., MUNRO, R.: *Young Peoples Transitions, from Care to Adulthood*. International Research and Practice, Jessica Kingsley publishes, (2008)
- LERCH, V., STEIN, M. (eds.) *Ageing Out of Care: From care to adulthood in European and Central Asian societies*, (2010)
- ŠKOVIERA, A.: *Trendy náhradnej výchovy*, PETRUS, (2007)
- ŠKOVIERA, A.: *Dilemata náhradní výchovy*, PORTÁL, (2008)
- Problém odchodu mladých ľudí z detských domovov (SPACE, IVPR, 2000)
- Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia (IVPR, 2008) Dostupné na: http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2009/Gerberby/Narodne_indikatory.pdf
- Sociálna práca (č. 1/2006). Dostupné na: <<http://www.socialnprace.cz/soubory/2006-1-090221133624.pdf>>

Zákony, dokumenty

- Koncepcia výkonu ústavnej starostlivosti na roky 2009-2012
- Výkazy MPSVaR (detské domovy a sociálnoprávna ochrana)
- Programové vyhlásenie vlády, dostupné na: <http://www.mod.gov.sk/data/files/553.pdf>
- Zákon o sociálnoprávnej ochrane č. 305/2005
- Zákon o rodine č. 36/2005
- Projekt Daphne, dostupné na: <http://www.detskecentrum.sk/dokumenty/Daphne.pdf>

Dopad náboženských misií v rómskych komunitách na zamestnateľnosť (na základe výsledkov výskumu SIRONA 2010)⁷⁷

Na tomto mieste priblížime závery výskumného projektu „Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou“ (akronym SIRONA 2010)⁷⁸, ktorý zmapoval vplyv pôsobenia cirkví a náboženských misií v rómskych komunitách na Slovensku a zameriame sa na dopady týchto misií na zamestnateľnosť a aktivizáciu Rómov zo sociálne vylúčených osád na trhu práce. Najskôr je však potrebné priblížiť samotný výskumný projekt a najdôležitejšie zistenia. V druhej časti príspevku podrobnejšie priblížime niektoré mechanizmy náboženskej zmeny, ktoré môžu vplyvať na zvýšenú aktivitu konvertitov na trhu práce.

V roku 2010 *Ústav etnológie SAV* (ÚEt SAV) realizoval výskumný projekt SIRONA 2010, ktorý bol zameraný na mapovanie vplyvu pôsobenia náboženských misií na sociálnu inklúziu Rómov na Slovensku. Projekt realizoval tím 20 riešiteľov⁷⁹ pod vedením Tatiany Podolinskej, PhD. a Tomáša Hrustiča, PhD. z ÚEt SAV. V rámci projektu prebehli dva samostatné výskumy, konkrétne: a) mapovací predvýskum, b) kvalitatívny výskum. Cieľom mapovacieho predvýskumu (a) bolo zmapovať pôsobenie všetkých aktuálne pôsobiacich misií medzi Rómami na Slovensku (či už oficiálne registrovaných cirkví, alebo neoficiálne pôsobiacich cirkví, denominácií, náboženských hnutí a občianskych združení s náboženskými aktivitami). Cieľom kvalitatívneho výskumu (b) bolo zmapovať formy a podoby sociálnej zmeny v rómskych komunitách, ktoré prešli výraznejšou náboženskou zmenou a zistiť, či táto zmena vedie k sociálnej inklúzii.

Predvýskum bol založený na dotazníkovej akcii, ktorá zmapovala motivácie, lokality a skúsenosti s aktuálnou pastoráciou medzi Rómami v Slovenskej repub-

⁷⁷ Táto štúdia vznikla vďaka finančnej podpore v rámci projektu VEGA 2/0014/11 „Rómovia v majoritnej spoločnosti: výskum modelov vzájomného spolužitia“.

⁷⁸ Realizáciu výskumného projektu SIRONA 2010 podporil Fond sociálneho rozvoja v rámci Národného programu Slovenskej republiky k Európskemu roku boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu 2010.

⁷⁹ Riešiteľský kolektív výskumu v abecednom poradí: Mapovací predvýskum: L. Hrustičová, T. Hrustič, A. Kováčik. Kvalitatívny výskum: M. Bobáková, M. Černáková, A. Čonková, M. Demeter, D. Djurišičová, Z. Faragulová, A. Fukas, A. Grand, T. Hrustič, L. Hrustičová, K. Pániková, T. Podolinská, O. Poduška, H. Renczesová, M. Šimonová, M. Štefanec, J. Štofej, M. Varga, L. Vavreková.

like. Kvalitatívny výskum v teréne bol založený na viacerých „paralelných“ vzorkách. Našou cieľovou skupinou neboli len samotní aktéri náboženskej zmeny, ale aj pasívni pozorovatelia „svedkovia“ tejto zmeny. Naším cieľom nebolo zistiť „objektívnu mieru“ sociálnej inklúzie meranej „tvrdými indikátormi“ (miera zamestnanosti, resp. miera uplatnenia na lokálnom trhu práce).⁸⁰ Hľadali sme skôr odpovede na otázky: čo všetko sa mení v živote Rómov, ktorí podstúpia náboženskú zmenu? Má táto „náboženská zmena“ dopad aj na ich sociálny život a správanie? Ako tieto zmeny vníma majoritné obyvateľstvo, ktoré žije v ich tesnej blízkosti? Vplyva náboženská zmena Rómov na ich sociálnu inklúziu?

Základná hypotéza projektu tak stála na predpoklade, že práve „subjektívna miera“ (percepčná miera) vnímania sociálnej zmeny samotnými rómskymi aktérmi, ale i nerómskymi spoluobčanmi je základným predpokladom, ktorý umožňuje „objektifikáciu“ sociálnej zmeny, t. j. jej reálny „prevod“ do podoby „sociálnej inklúzie“ Rómov do majoritnej spoločnosti na Slovensku.⁸¹ Keďže najčastejšími dôvodmi sociálnej exklúzie Rómov na Slovensku sú práve obojstranné stereotypy stojace na „subjektívnych základoch“, výskum zmeny v subjektívnom vnímaní na oboch stranách bol pre nás kľúčový.

Kľúčové zistenia

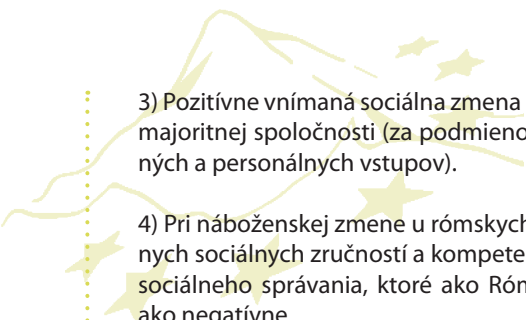
1) Výskum zistil, že pri náboženskej zmene⁸² dochádza aj k sociálnej zmene: t. j. k širokospektrálnej zmene sociálnych návykov a správania sa jednotlivcov, respektíve určitej skupiny.

2) Náboženská zmena má vysoký potenciál produkovať stabilnú sociálnu zmenu v sociálne vylúčených lokalitách, ktorú ako zainteresovaní aktéri (pastori, rómski konvertiti), tak pasívni pozorovatelia (nekonvertovaní Rómovia, samospráva, nerómski spoluobčania...) vnímajú ako pozitívnu.

⁸⁰ Hoci štúdiu často hovoríme o „sociálnej inklúzii“, domnievame sa, že presnejšie pomenovanie tohto fenoménu by mohlo byť „sociálna zmena“. Sociálna inklúzia môže, ale aj nemusí byť výsledným efektom tejto zmeny. Ide o sociálnu zmenu stanovenú percepčne, t. j. ide o takú zmenu sociálnych zvykov, návykov, kompetencií, zručností a správania sa jednotlivca alebo skupiny, ktorá je aktérmi, aktívnymi iniciátormi alebo pasívnymi pozorovateľmi tejto zmeny vnímaná ako pozitívna, t. j. hodnotená kladne. V troch typoch dotazníkov kvalitatívnej časti projektu SIRONA 2010 jednotliví respondenti ako „pozitívnu sociálnu zmenu“ hodnotili buď pokles / elimináciu sociálnych zvykov a návykov v správaní sa jednotlivca (skupiny), ktoré vnímali ako negatívne alebo ako nárast / získavanie takých sociálnych zvykov, návykov, zručností a kompetencií, ktoré vnímali ako pozitívne.

⁸¹ Presnejšie by sme mohli hovoriť o zvýšenej miere začlenenia sociálne vylúčených Rómov / rómskych komunit do lokálnych spoločenstiev.

⁸² Pojem „náboženská zmena“ vnímame v širšom význame. Môže ísť o konverziu ku konkrétnej náboženskej konfesii alebo aj o zintenzívnenie náboženského presvedčenia a výraznú aktivizáciu / participáciu v súčasnej konfesii. Náboženská zmena je tak definovaná „subjektívne“, či už očami priamych aktérov tejto zmeny, alebo očami svedkov tejto zmeny.

3) Pozitívne vnímaná sociálna zmena má vysoký potenciál sociálnej inklúzie do majoritnej spoločnosti (za podmienok relatívne nízkych počiatkových finančných a personálnych vstupov).

4) Pri náboženskej zmene u rómskych konvertitov dochádza k nárastu pozitívnych sociálnych zručností a kompetencií za súčasného poklesu takých módov sociálneho správania, ktoré ako Rómovia tak majoritná spoločnosť vnímajú ako negatívne.

5) Nadobudnuté sociálne zručnosti a kompetencie majú trvalý charakter. Ak-téri ich nestrácajú ani po svojom eventuálnom vystúpení či pasivite v rámci náboženského zoskupenia.

6) Náboženské spoločenstvo prichádza do sociálne vylúčených komunit s ponukou sociálnej siete. Zvyšuje tak reálnu možnosť sociálne vylúčených Rómov participovať v sociálnej sieti.

7) Vstupom sociálne vylúčených Rómov do náboženského spoločenstva sa zvyšuje ich šanca na saturovanie nedostatku pôvodných zdrojov.

8) Vstupom Rómov do lokálnych náboženských skupín sa mení povaha ich sociálnych sietí i kvalita ich sociálneho kapitálu. Oba tieto faktory sú mimoriadne dôležité najmä v situácii nedostatku ekonomického kapitálu (finančné zdroje, možnosť zamestnať sa a pod.), s akou sa bežne stretávame práve v sociálne vylúčených rómskych komunitách.

9) Mnohé náboženské spoločnosti prichádzajú s ponukou takých sociálnych sietí, v ktorých majú Rómovia možnosť dynamicky rozvíjať svoje „romipen“ (náboženské piesne v rómskom jazyku, rómčina ako pastoračný jazyk, výchova rómskych lídrov a pod.) Sociálna inklúzia v tomto prípade prebieha skôr na úrovni sociálneho preväzovania dovtedy lokálne izolovaných rómskych komunit.

10) Výskum SIRONA 2010 tiež ukázal, že z hľadiska stability sociálnej zmeny konvertitov je ideálne, ak prebieha na komunitnej / skupinovej úrovni.

11) Pozitívna sociálna zmena sociálne vylúčených Rómov nevedie automaticky k ich sociálnej inklúzii do majoritnej (prijímateľskej) spoločnosti. Výskum potvrdil, že k sociálnej inklúzii dochádza až po ochote prijímateľskej spoločnosti túto sociálnu zmenu akceptovať a reálne sa „otvoriť“ pre exkludovanú skupinu Rómov.

Indikátory

V projekte sme nastavili vlastné indikátory sociálnej inklúzie (ISI). Pevný set ISI obsahoval 14 indikátorov⁸³. Výskum potvrdil minimálne 80 % úspešnosť v pevne stanovenom sete indikátorov, t. j. najmenej úspešné indikátory (po zohľadnení výpovedí všetkých troch cieľových skupín respondentov) sa pohybovali na úrovni 80 % úspešnosti. V praxi to znamená, že ak sa spriemerovali hlasy náboženských lídrov, náboženských aktérov a nenáboženských svedkov náboženskej zmeny (subjektívne merané), došlo k výraznej sociálnej zmene zúčastnených aktérov, ktorá bola vnímaná ako pozitívna.

Sumár dát

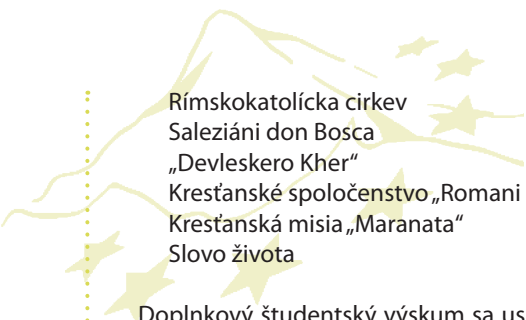
V rámci výskumu SIRONA 2010 sme oslovili 30 cirkví a subjektov s potenciálnymi náboženskými aktivitami v rómskych komunitách na Slovensku, pričom sme zistili, že momentálne z nich aktívne medzi Rómami pôsobí 19. Momentálne na Slovensku medzi Rómami aktívne pôsobí 14 registrovaných a 5 neregistrovaných náboženských hnutí, pričom ich misia súhrnne prebieha približne v 130 lokalitách a oslovuje približne 10 tisíc Rómov (máme na mysli aktívne participujúcich členov).

Pre ďalšie účely výskumu sme vybrali 15 lokalít, v ktorých následne prebehol terénny výskum.⁸⁴

Apoštolská cirkev	Sabinov
Bratská jednota baptistov	Cinobaňa
Cirkev adventistov siedmeho dňa	Kežmarok
Cirkev bratská	Hlinné
Evanjelická cirkev a. v.	Rankovce
Evanjelická cirkev metodistická	Slavkovce
Gréckokatolícka cirkev	Čičava
Náboženská spoločnosť Jehovovi Svedkovia	Ulič
Pravoslávna cirkev	Slovinky

⁸³ 1) zlepšenie dochádzky detí do vzdelávacích zariadení; 2) zníženie miery zadlženosti; 3) zníženie miery úžery; 4) zvýšenie aktivity pri hľadaní práce; 5) uplatnenie na trhu práce; 6) zníženie miery drobnej kriminality (v prípade segregovaných osád); 7) zníženie problémov s alkoholizmom a inými návykovými látkami; 8) zníženie miery gamblerstva a závislosti na hazardných hrách; 9) zvýšenie miery gramotnosti (odstránenie negramotnosti); 10) nárast komunikačných zručností; 11) nárast sociálnych zručností; 12) zvýšenie frekvencie pozitívnych kontaktov s inými Rómami (Rómov z iných obcí); 13) zvýšenie frekvencie pozitívnych kontaktov s majoritou; 14) odstraňovanie vžitých stereotypov.

⁸⁴ Z kapacitných dôvodov nebolo možné kvalitatívnym výskumom pokryť všetkých 19 náboženských subjektov, ktoré realizujú misie v rómskych komunitách na Slovensku. Niektoré náboženské subjekty, ktoré sa zúčastnili mapovacej časti, nedali povolenie na uskutočnenie kvalitatívnej časti výskumu.

Rímskokatolícka cirkev
Saleziáni don Bosca
„Devleskero Kher“
Kresťanské spoločenstvo „Romani Archa“
Kresťanská misia „Maranata“
Slovo života

Hanušovce nad Topľou
Poštárka v Bardejove
Kecerovce
Križová Ves
Rudňany
Plavecký Štvrtok

Doplňkový študentský výskum sa uskutočnil v nasledovných lokalitách a denomináciách:

Reformovaná kresťanská cirkev
Gréckokatolícka cirkev
Pravoslávna cirkev
Evanjelická cirkev augsburského vyznania
Cirkev adventistov siedmeho dňa
Kresťanská misia „Maranata“
Slovo života

Zlaté Klasy
Blatné Remety
Medzilaborce
Slavošovce
Žiar nad Hronom
Hranovnica
Galanta

Týchto 15 lokalít reprezentuje miesta, kde v súčasnosti pôsobia rozličné cirkvi a náboženské hnutia v rómskych komunitách. Kvalitatívny výskum bol zameraný na tri cieľové skupiny respondentov. Prvý typ respondentov predstavovali náboženský špecialisti (kňazi, duchovní, pastori, misionári) pôsobiaci v lokalitách, ktorí pracujú s Rómami. Druhou cieľovou skupinou boli lokálni rómski členovia cirkvi či náboženského hnutia, teda Rómovia, ktorí aktívne participujú na náboženskom živote daného náboženského spoločenstva. Treťou cieľovou skupinou boli oficiálni predstavitelia obce a zástupcovia relevantných inštitúcií v obci (starosta/ka, úradníci na úrade práce, učiteľ/ka, terénni sociálni pracovníci / asistenti, komunitní pracovníci) a občania obce, ktorí v lokalite žijú, no nie sú súčasťou náboženskej spoločnosti a nepodieľajú sa na náboženskom živote, zato však s Rómami bežne prichádzajú do styku. Súhrnom sa v tejto časti výskumu zhromaždilo 225 (285) rozhovorov,⁸⁵ 15 (19) prepisov zúčastnených pozorovaní z náboženského obradu, 15 (19) záverečných výskumných správ.

Odporúčania

Vzhľadom na súčasnú situáciu a vyjadrený záväzok slovenskej vlády riešiť problémy sociálnej inklúzie Rómov,⁸⁶ sme vypracovali celkom konkrétne od-

⁸⁵ Číslo v zátvorkách predstavuje sumár vrátane rozhovorov, pozorovaní a záverečných správ, ktoré v rámci výskumu zhromaždili študenti.

⁸⁶ Ide najmä o Národný akčný plán Dekády inklúzie Rómov (2004): <http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/SK%20Action%20Plan%20-%20Slovak.pdf> a Národný strategický referenčný rámec 2007-2013, ktorý definoval horizontálnu prioritu Marginalizované rómske komunity: <http://www.euroinfo.gov.sk/fondy-eu/narodny-strategicky-referency-ramec-2007-2013-5ad.html>

porúčania, ktoré sme rozdelili do štyroch skupín podľa jednotlivých zainteresovaných strán. Ich dôsledným uplatnením v praxi by pri minimálnych počiatkových finančných a personálnych vstupoch mohlo dôjsť v mnohých sociálne vylúčených rómskych komunitách k výraznému rozšíreniu ponuky možnosti sociálnej participácie.

V odporúčaní nasmerovaným pre cirkvi a náboženské hnutia sme v rámci projektu vypracovali model tzv. „komplexného pastoračného balíčka“, ktorý prináša najvýraznejší efekt sociálnej zmeny / inklúzie Rómov.

Na základe výsledkov výskumu sme zostavili aj niekoľko odporúčaní pre štátnu správu. Štátna správa a tvorcovia politik by mali vnímať pastoráciu Rómov ako efektívny sociálny nástroj a tomu prispôsobiť súčasný zákon o registrácii cirkví v SR.

Konkrétne odporúčania sme adresovali aj miestnym samosprávam. Samosprávy by mali v praxi realizovať inkluzívny model⁸⁷ spolupráce ako s registrovanými i cirkvami tak neregistrovanými náboženskými spoločnosťami.

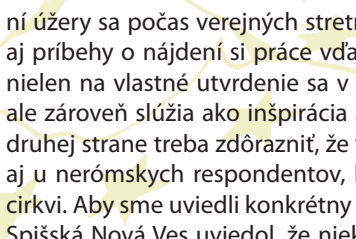
Sociálne vylúčené rómske lokality, v ktorých prebehla intenzívnejšia pastorácia odporúčame ako cieľové pre rôzne druhy mimovládnych projektov, ktoré momentálne prebiehajú alebo budú prebiehať na Slovensku.⁸⁸

Dopady na zamestnateľnosť Rómov

Počas výskumu sme sa v rámci sledovaných indikátorov zamerali aj na zamestnanosť a mieru aktivity pri hľadaní si zamestnania Rómov. Je dôležité zdôrazniť, že pri všetkých indikátoroch išlo o subjektívnu mieru hodnotenia týchto dopadov sociálnej zmeny a nie o objektívne meranie dopadov. Ak nám 80 % respondentov uviedlo, že Rómovia sa pod vplyvom náboženskej zmeny aktivizujú pri hľadaní si práce, respektíve 80 % respondentov uviedlo, že sa Rómovia po svojej konverzii zamestnali, neznamená to, že sa dokázalo zamestnať 80 % konvertovaných Rómov, ale to, že 80 % Rómov si myslí, že náboženská konverzia vplýva na schopnosť hľadať si efektívnejšiu prácu, respektíve uplatniť sa na trhu práce a nájsť si zamestnanie. Pri väčšine výpovedí mala táto pozitívna reflexia často pôvod v skúsenostiach iných konvertitov, čiže nešlo o osobnú skúsenosť, ale uvádzali príklady toho, ako sa zamestnal niekto z komunity. Príbehy o nájdení si práce sa vyskytujú aj v konverzných naratívoch. Podobne ako príbehy o zbavení sa závislosti na alkohole, cigaretách či príbehy o zanecha-

⁸⁷ „Inkluzívny model“ – začleňujúci model spolupráce umožní samospráve efektívne spolupracovať so všetkými zainteresovanými subjektmi a stranami; opäť je dôležitý cieľ, nie subjektívne predsudky a formálna afiliácia zúčastnených strán.

⁸⁸ Blížšie viď Podolinská – Hrustič 2010.

ní úžery sa počas verejných stretnutí a zhromaždení pravidelne externalizujú aj príbehy o nájdení si práce vďaka náboženskej zmene. Tieto príbehy slúžia nielen na vlastné utvrdenie sa v správnosti individuálnej /osobnej konverzie ale zároveň slúžia ako inšpirácia a povzbudenie ďalších členov komunity. Na druhej strane treba zdôrazniť, že tieto výpovede boli pomerne frekventované aj u nerómskych respondentov, ktorí neboli členmi náboženského hnutia či cirkvi. Aby sme uviedli konkrétny príklad, pracovník zberných surovín v okrese Spišská Nová Ves uviedol, že niektorí jeho klienti, ktorí pravidelne do zberne nosili železo, prestali po náboženskej konverzii chodiť so železom: „Bolo pár takých, čo chodili ku mne do kovošrotu, ale zrazu prestali chodiť“⁸⁹

Kľúčovým faktorom pri úspešnej náboženskej misii je pastoračný diskurz. Ukázalo sa totiž, že pri náboženskej zmene dochádza k priamoúmernej zmene tých sociálnych indikátorov, alebo presnejšie tých oblastí života, ktoré sú priamo zdôrazňované v pastoračnom diskurze. Znamená to, že ak sa v konkrétnom pastoračnom diskurze kladie dôraz na zoficiálnenie rómskych manželstiev alebo vyzdvihuje potreba birmovných sľubov, v rómskej komunite prudko narastie počet uzavretých cirkevných sobášov a birmoviek. V indikátoroch návykových látok alebo úžery sa však neprejaví nijaká pozitívna zmena. Ak sa, naopak, v pastoračnom diskurze trvá na obmedzení užívania alkoholu alebo fajčenia, tieto faktory sa postupne prudko menia. Ukázalo sa, že v prípade „viditeľných“ sociálnych zmien bol pastoračný diskurz komplexný a misia sa zameriavala na prácu so všetkými vekovými skupinami cieľovej komunity. Výskum tiež ukázal, že pastoračný diskurz dokáže ovplyvniť finančné hospodárenie rodín konvertitov, pričom sa významným spôsobom mení aj ich spotrebné správanie. Vo viacerých skúmaných lokalitách nám miestne zastupiteľstvá potvrdili, že konvertovaní Rómovia sa snažia nezadlžovať (či už voči obecnému úradu, alebo voči externým nebankovým subjektom). Ak teda kňaz alebo pastor vo svojej komunikácii s Rómami neustále zdôrazňuje potrebu hľadať si prácu a zamestnanie a nájde sa niekoľko pozitívnych príkladov, ktoré dokážu, že je možné sa zamestnať, odrazí sa to aj v komunite a následne aj v konverzných naratívoch.

„Áno. Aj chcú oni, aj im hľadám a aj sa stále pýtajú. Ich posielam po agentúrach, aj zahraničných, musia tam ísť priamo, aby ukázal či čosi vie. Pokiaľ môžem, tak im v tomto pomáham a aj oni sami sú aktívni. Napríklad tú Betku⁹⁰ som tak povzbudzovala, aby si školu dokončila, maturitu urobila a teraz ju povzbudzujem, aby si prácu našla. Podaktorí sú aj takí, že aj by chceli, ale keď už príde ku tomu, tak sa nevedia rozhodnúť, lebo by to znamenalo aj, že by odišli odtiaľto, od rodiny. Je tam ale snaha, i keď nie u všetkých rovnaká, ale je“ (SIRONA 2010, náboženský líder, archív ÚEt SAV).

⁸⁹ Archív výskumu SIRONA 2010, ÚEt SAV.

⁹⁰ Všetky mená použité v ukázkach a výpovediach respondentov sú zmenené.

Pastoračný diskurz je veľmi dôležitý aj pri zotrvaní v pracovnom pomere. Stretli sme sa napríklad s vyjadreniami, že pastor konkrétne pracoval s rodinou, v ktorej sa podarilo zamestnať „hlave“ tejto rodiny. Tohto muža následne pozitívne motivoval, aby v nízko platenej práci zotrval čo najdlhšie⁹¹. Takýto pastoračný diskurz potom vyzeral nasledovne:

„já jsem třeba motivoval některé aby třeba nečekali jenom na to co jim přinese podpora a nebo co udělaj, ale prostě ať se pohnou a (...) můžou začít a můžou (...) pomaly vyrůst. To ukojení právě zůstávat na podpoře, to způsobí, že ti lidé se ukojí, zůstanou pohodlní a nedosáhnou zvýšení. Jít do práce za stejnou finanční hotovost, kterou mám na podpoře, to je blbost. (...) toto smýšlení se snažíme odbourat, protože... nechává lidi, doslova dříť v chudobě.

(...) možná jsem tam mněl stejný plat jako na podpoře, ale prostě moje odevzdání, moje čestnost, moje víra, mi prostě říkala – já bych měl jít tím směrem, protože Boh to pak může pozvednout. Nemůže zvednout podporu, ale můj plat se může zvednout. (...) snažíme se motivovat. Máme tu některé podnikatele, kteří pracujou a říkám – modlete se, a Pán Vám přidá práci.

Chceme je vést tím směrem aby nezůstali stát na jednom místě, protože ten začarovaný kruh chudoby funguje právě tam – „Jít někde za stejnou cenu? Mám podporu, sedím doma... á načo. To je špatné!“ (SIRONA 2010, náboženský líder, archive ÚEt SAV).

Výskum potvrdil, že mnohí duchovní poskytujú v sociálne vylúčených komunitách širokospektrálny sociálny servis, čím do veľkej miery supľujú nedostatok sociálnych služieb nasmerovaných do týchto komunit. Ich práca sa neobmedzuje len na pastoračnú („dušpastiersku“) činnosť – väčšina z nich vystupuje v podstate v pozícii sociálnych mentorov, ktorí svojim klientom poskytujú sociálne poradenstvo. Podľa vyjadrení mnohých pastorov je práve komplexnosť a konkrétnosť ich prístupu kľúčom k stabilnej a úspešnej misijnej práci. Mnohí pastori a kňazi tiež vyjadrili názor, že špecifický prístup, ktorý volia, je podmienený konkrétnou situáciou ľudí s ktorými pracujú.

„Mala som aj témy o verbálnej aj neverbálnej komunikácii. Stále som toto vyučovala aj tých nezamestnaných. Učila som ich, čo jednotlivé gestá znamenajú, ako podávať ruky a podobne. Bola som veľmi šťastná keď po dvoch stretnutiach o tejto komunikácii mi jedna žena povedala, že sa naučila jeden výraz a taká spokojná mi povedala, že ho aj používa. Oni potrebovali sa tieto veci naučiť a pomohlo im to aj v sebavedomí. Ja ich aj stále chválím, že čosi pekne

⁹¹ Zle nastavený sociálny systém spôsobuje, že ak si aj jeden z rodičov nájde pracovné miesto, pri minimálnej mzde nemá rodina vyšší príjem, ako keď boli len poberateľmi dávok v hmotnej núdzi a rodinných prídavkov.

povedali a vidím ako rastú. Ja na tej komunikácii veľmi bazírujem a vidím tie zmeny“ (SIRONA 2010, náboženská líderka, archív ÚEt SAV).

Je zrejmé, keďže ide o náboženské misie, že interpretácia týchto úspechov je vysvetľovaná náboženským spôsobom. Aj v samotných konverzných naratívoch, tak ako v iných pozitívnych ukázkach sociálnej zmeny, ide o dôkaz toho, že človeka dokáže zmeniť „Božia láska a viera“ a všetky ostatné svetské faktory sú vedľajšie, hoci dôležité, pretože len de facto manifestujú dôkaz o Božej láske:

„Tak som tam chodila, ľudia sa rozprávali a potom jeden večer prišiel Ondrej s Vierkou tu domov ku mne a skrze nich prišiel Boh ku mne. Vtedy som prijala Ježiša do svojho života, v ten večer. A potom sa v čajovni všetci veriaci za mňa modlili, aby som dostala prácu, za moju rodinu. O dva týždne, ako sa všetci modlili, sme s vnučkou išli do obchodu na pečivo a ako sme išli domov popri škole, bývalý riaditeľ školy stál pred bránou a hovorí, že pani Horvátová, mohli by ste prísť do kancelárie pani zástupkyne? – Tak som išla do tej školy, do kancelárie. – Pani Horvátová, prišla nám taká ponuka, že či by ste za asistentku učiteľa nechcela ísť. Ja som bola hotová. Strašne šťastná som odtiaľ odchádzala. To naozaj nikto nedokáže, iba Boh“ (SIRONA 2010, „vonkajšia pozorovateľka, archív ÚEt SAV).

Častým problémom so zamestnanosťou je, že väčšina týchto náboženských misií prebieha v lokalitách, kde je veľká nezamestnanosť a jediným spôsobom, ako si nájsť prácu je pracovná migrácia alebo dochádzanie za prácou do iných miest, respektíve práca vo sférach „šedej ekonomiky“ v podobe rôznych fušiek a nádenickej práce. Častými destináciami pracovnej migrácie sú napríklad Česká republika, kde majú mnohí Rómovia z východného Slovenska rodinné väzby, ktoré vedia využiť na získanie aspoň krátkodobej brigády alebo Veľká Británia, kde otvorený pracovný trh a dostatok príležitostí ponúkol mnohým Rómom možnosť lepšieho zárobku. V tejto súvislosti sú zaujímavé aj náboženské a pastoračné aktivity, napríklad náboženská misia Maranata vyslala v roku 2010 do Anglicka rómskeho pastora, ktorý udržiava kontakt so slovenskými Rómami, čo pracujú a žijú v Anglicku, alebo rómski svedkovia Jehovovi, ktorí odišli za prácou do zahraničia, udržiavajú pravidelné kontakty so zborními v zahraničí.

„Môžeme povedať, že ako chlapi, Romáci, v lete robia 80 % po Čechách, po stavbách, takže oni keď chcú robiť, tí čo chcú robiť, majú svoje partie, už aj legálne, lebo majú živnostníkov medzi sebou, takže normálne, síce oni robia dvadsiati na čierno a jeden má živnosť, ale robia. Privyrábajú si. V zime nie sú také sezónne roboty na stavbách, lebo vlastne oni na stavbách robia. A napríklad tu v tejto osade tam nenájdete v lete dvoch chlapov. Potom, v tamtej osade je to obdobné, oni síce robia väčšinou v Bratislave, alebo v Košiciach, alebo v Poprade, teda na Slovensku. Z tamtej osady chodia zase chlapi do lesa na drevo..., takže chlapi, ktorí chcú robiť, robia, makajú tvrdo. Aj v Čechách na-

príklad robia 60 dní a potom sú 5 dní doma, kvôli nejakým 400 – 500 eurám, a je to aj na nich vidieť, keď prídu po mesiaci domov a stretneš ho na chodníku, ten chlap je zrobený. A možno, že aj táto viera, keď sa o tom bavíme, špecificky, prispieva k tomu, že tí chlapi vlastne donesú tie peniaze domov. Príde domov, donesie ja neviem, 500 – 600 eur, kúpi plastové okná, vymení, založí...” (SIRONA 2010, vonkajší pozorovateľ, archív ÚEt SAV).

Jedným zo zaujímavých zistení výskumného projektu SIRONA 2010 bol dopad náboženskej zmeny na úžeru, respektíve na vnímanie úžery konvertitmi. Niektoré náboženské skupiny sa programovo zameriavajú na boj s „internou zadlženosťou“ prítomnou v rómskych komunitách, s tzv. úžerou. Hoci z hľadiska majoritnej spoločnosti je systém úžery fungujúci v sociálne vylúčených rómskych komunitách hodnotený ako negatívny a nezákonný systém, z hľadiska komunity ide o komunitou vyvinutý interný systém sociálnej výpomoci, ktorý zachraňuje pred pádom na finančné dno, resp. pred existenčným pádom (keď nie sú peniaze na základné potraviny). Ide o systém založený na interných komunitných pravidlách, ktorý rešpektujú obe strany (ako strana, ktorá poskytuje financie alebo zdroje, tak strana, ktorá si financie / zdroje požičiava). Na strane jednej úžerníci udržiavajú svojich „klientov“ na hranici maximálnej chudoby, na strane druhej sú pre týchto ľudí jediným možným spôsobom, ako si požičať hotovosť. Je takmer nemožné tento začarovaný kruh pretnúť, no v individuálnej rovine, čo dokazuje aj výskum SIRONA 2010, je viacero pozitívnych prípadov, kedy sa viacerí Rómovia zo sociálne vylúčených osád pod vplyvom náboženskej zmeny vymanili zo závislosti na úžerníkoch, respektíve kedy úžerníci prestali požičiavať peniaze a odpustili svoje dlhy dlžníkom.⁹² V ekonomickej rovine tak bývalí úžerníci svojou náboženskou konverziou stratia ekonomický kapitál, no na strane druhej si veľmi silným spôsobom budujú vlastný sociálny kapitál. Z finančného hľadiska je veľmi zaujímavé, že náboženská zmena a zotrvanie vo viere im z krátkodobého hľadiska spôsobí, že finančne strácajú, no na druhej strane svoju pozíciu transformujú v sociálnej a statusovej rovine⁹³. Aj z ekonomickeho hľadiska, rodiny bývalých úžerníkov disponujú istým finančným kapitálom, často sú zo segregovaných osád tí najschopnejší a dokážu pomerne rýchlo a úspešne rozbehnúť legálnu živnosť zameranú napríklad na stavebníctvo, ale pomocné práce, a poskytujú možnosť zamestnania práve konvertovaným Rómom, ktorí by inak mali len nízke šance na získanie pracovnej príležitosti.

Záver

Výskum SIRONA 2010 zistil, že pri náboženskej zmene dochádza k sociálnej zmene, teda k širokospektrálnej zmene sociálnych návykov a správania sa jednotlivcov. Túto zmenu reflektovali všetci aktéri (pastori, Rómovia, samospráva,

⁹² Viac o tomto fenoméne pozri Podolinská – Hrustič 2010, s. 108-110.

⁹³ Viac o úžerníkoch v rómskych osadách a ich statuse píše D. Schaffel 2010.

nerómski spoluobčania...) a hodnotili ju ako pozitívnu. Takto pozitívne vnímaná sociálna zmena má vysoký potenciál sociálnej inklúzie, nakoľko u rómskych konvertitov dochádza k nárastu pozitívnych sociálnych zručností a kompetencií za súčasného poklesu takých módov sociálneho správania, ktoré majoritná spoločnosť vníma ako negatívne. Vstupom Rómov do lokálnych náboženských skupín sa mení povaha ich sociálnych sietí i kvalita ich sociálneho kapitálu. Oba tieto faktory sú mimoriadne dôležité najmä v situácii nedostatku ekonomického kapitálu (finančné zdroje, možnosť zamestnať sa a pod.), s akou sa bežne stretávame práve v sociálne vylúčených rómskych komunitách a vytvárajú tak priestor na to, aby tí Rómovia, ktorí prejdú náboženskou konverziou a následnou sociálnou zmenou, boli aktívnejší v hľadaní si zamestnania a zároveň, ak sa im podarí zamestnať, mali všetky predpoklady na udržanie si tohto pracovného miesta.

Literatúra

- BURT, Ronald S. 1992: *Structural Holes. The Social Structure of Competition*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- HRUSTIČ, Tomáš (2010 a): „Faktory ovplyvňujúce náboženské konverzie Rómov“, In: *Slovenský národopis* 58/3, s. 306-322.
- HRUSTIČOVÁ, Ľudmila (2010): „Sociálne aspekty misie letničných hnutí medzi Rómami. Príklady zo Spiša“, In: K. Kardis – M. Kardis (eds.): *Nové náboženské hnutia, sekty a alternatívna spiritualita v kontexte postmodernity*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 95-108.
- KOVÁČ, Milan – MANN, Arne B. (eds.) (2003): *Boh všetko vidí – duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos.
- MANN, Arne B. (2002): „Rómovia a viera pohľadom etnológa“, In: *Nové dimenzie* VI/3, s. 8-10.
- PAYNE, K. R. – DeVOL, P. – DREUSSI SMITH, T. 2001: *Bridges out of Poverty*. Aha! Publishing. Slovenský preklad *Mosty z chudoby* z roku 2010.
- PODOLINSKÁ, Tatiana (2009a): „Nová rómska duchovná identita. Charizmatické hnutia medzi Rómami na Slovensku“, In: G. Kiliánová – E. Kowalská – E. Krekovičová (eds.): *My a tí druhí. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identity v moderných spoločnostiach. Región strednej Európy*. Bratislava: VEDA, s. 175-216.
- PODOLINSKÁ, Tatiana – HRUSTIČ, Tomáš 2010: *Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava: Fond sociálneho rozvoja a Ústav etnológie SAV.
- SCHEFFEL, David Z. 2010: „Slovenská chudoba a romská lichva“. In *OS*, tematické číslo *Národné práva menšín*, ročník 14, číslo 2010/1, s. 47-62.

Saleziáni don Bosca na Sídlišku Luník IX v Košiciach

Chcem Vám hneď úvodom vyjadriť vďačnosť. Ste tu zastúpené viaceré zložky spoločnosti, ktoré máte záujem o to, aby Rómovia boli medzi nami ako plnohodnotní občania. Ďakujem za Vaše snahy a úsilie. Myslím, že mnohým v spoločnosti ide o dobro Rómov – o spoločné dobro všetkých občanov nášho Slovenska.

Druhú vec, ktorú by som chcel povedať a zdôrazniť je, že mi tu chýbajú naši Rómovia. O Rómoch, bez Rómov veľmi nerád rozprávam. Keď už ideme niekde na konferenciu, tak aspoň si jedného, dvoch zoberiem, nech sa oni predstavia a niečo povedia. Teraz sa to nedalo a pre krátkosť času som chcel pustiť jednu reportáž, ktorú Vám pustia cez prestávku, ak budete chcieť, inak je aj na našom webe (Reportáž: Nehádzme všetkých do jedného vreca <http://www.lunik9.sk/videoarchiv/>).

Výchovnú skúsenosť don Bosca, ktorý sa venoval opusteným chlapcom túlajúcich sa po Turíne v 19. storočí, je možné vyjadriť heslom: čestný občan a dobrý kresťan. Ak človek má hodnoty, vieme a môžeme vlastne žiť v jednej spoločnosti, dá sa to. A toto je možno výzva aj pre našu spoločnosť: vychovávaťme k hodnotám či v školstve, či v inej oblasti. Ak vychováme k hodnotám, má to zmysel. Títo ľudia si nájdu prácu a nájdu si aj uplatnenie v spoločnosti. Problém je v tom, že povieme: ťažko sa vychováva, ak pochádzajú z takého prostredia, v akom sú.

Luník IX je „krásne“ sídlisko, sú ešte horšie osady. Na Luníku IX sú Rómovia, ktorí sú inteligentne na tom vyššie v porovnaní s inými osadami na Slovensku. Problém je v tom, že my ako spoločnosť, nedokážeme vyriešiť Rómov v rámci pár rokov (aj koncepcie SR na riešenie rómskej otázky sú nastavené krátkodobou). Vyžaduje sa dlhodobosť pozitívneho vplyvu – výchovy k hodnotám. Ako Saleziáni don Bosca máme 20-ročnú skúsenosť s Rómami na Poštárke v Bardejove. Spolu vytvárame výchovný priestor, v ktorom vyrastá nová generácia.

Minule prišiel k otcovi syn s fľašou pálenky a s čokoládou v ruke, a keď sa ho otec pýtal, odkiaľ to má a zistil, že to ukradol, tak ho zobral do obchodu a pred všetkými v obchode povedal: „Toto je môj syn a je zlodej! Dajte si naňho po-

zor.“ Vrátil fľašu, zaplatil čokoládu. Ten chlapec už nekradne. Tento otec bol vychovaný, dostalo sa mu hodnôt. A teraz tým, že toto výchovné prostredie na Poštárke stále je, aj tento jeho syn môže ďalej rásť. A pevne verím, že keď budeme aj ďalších 20 rokov prítomní, tak sa to posúva a posúva. Vlastne otec, matka dávajú deťom to, čo oni nedostali. A táto generácia odovzdáva ďalej hodnoty. Toto je vlastne asi ten problém, čiže odovzdávanie výchovy, hodnôt a evanjelizácia. Krédo nášho zakladateľa vnímame ako osobné stretnutie sa s Bohom, ktorý dáva dôstojnosť človeku. Rád stretnem človeka, ktorý aj keď nie je kresťan, ale má ľudské hodnoty. O to viac rád stretnem človeka, ktorý aj vie, kde smeruje jeho život.

K projektu SIRONA. I v prípade Rómov, ak ide o dlhodobú pozitívnu zmenu osobných postojov aj vplyvom náboženských hnutí a cirkví, tak sa tomu teším. Z osobnej skúsenosti vidím, že je to reálne a je to jediná cesta. Musí ísť o dlhodobú pozitívnu zmenu. Takýto pohľad môžeme urobiť o 10 rokov, keď uvidíme, že tí ľudia, ktorí sa zmenili v týchto rokoch, ešte aj v roku 2020 vychovávajú svoje deti k pozitívnym hodnotám. Toto hodnotiace kritérium dlhodobosti pozitívnej zmeny mi, žiaľ, na tomto projekte chýba. Prajem tvorcom projektu SIRONA, aby o nejaké to desaťročie mohli zhladať a potvrdiť trvalosť pozitívnej zmeny u jednotlivých adresátoch svojho projektu.

Vám všetkým, ktorí vnášate do stretnutí s Rómami svoje srdce, ktorí každodenne odovzdávate hodnoty ľuďom okolo vás i Rómom patrí moja vďačnosť. Takisto prajem Vám Rómovia: Boh Otec vás vidí a má vás stále rád. Žite s ním.

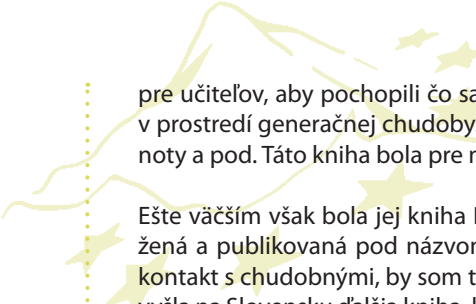
Slovenská a americká skúsenosť s chudobou a projekt *Mosty z chudoby*

Keď sme prišli na Slovensko, boli sme úplne naivní a pamätám si prvýkrát, keď sme sa pýtali po anglicky: „Can you tell me, what are Gypsies? – Viete mi povedať, kto sú Rómovia?“ Počuli sme mnoho názorov. Mali sme osobné skúsenosti – niekedy aj nepríjemné, lebo naše deti sú adoptované z Indie. Majú veľmi hnedú kožu. Občas sme zažili predsudky od okolia, keď ľudia nevedeli, kto sme. Bolo to asi pred ôsmimi rokmi.

Našu situáciu po príchode z USA na Slovensko asi najlepšie charakterizuje jedna osobná skúsenosť. Na začiatku sme sa chceli učiť rómsky iba zo zvedavosti. Mali sme dohodu s jednou študentkou, ktorá bývala v Jasove a chodila do školy v Košiciach. Rodina mala vážne finančné problémy, a preto hrozilo, že v škole nevydrží. Dohodli sme sa preto s ňou a s jej rodičmi, že my budeme platiť jej školské náklady (dopravu z Košíc do Jasova, MHD v Košiciach a pod.) a zato chceme, aby strávila dve hodiny s nami doma a učila nás po rómsky. Stalo sa niekoľkokrát, že v mieste, kde sme žili, niekto prišiel a povedal: „Čo tu robíš? Nepatríš tu.“ A keď im odpovedala, že učí rómčinu, neverili jej. Okamžite sme si všimli po príchode k nám, že je nervózna. Snažila sa nám to vysvetliť a na moju otázku: „Monika, aký pocit niekedy máš, keď žiješ ako Rómka v krajine, kde si naozaj menšina?“ mi odpovedala: „Vždy, kedykoľvek a kdekoľvek som, viem, že som Rómka.“ Teraz má to dievča okolo 22 rokov. Na podobnú otázku mi odpovedala podobne: „Keď si hľadám prácu a prídem niekam do kancelárie, podľa pohľadu okamžite viem, akú mám šancu. Iba podľa očí.“

Po tejto skúsenosti zo Slovenska, mali sme pocit, že sme niečo pochopili a pred piatimi rokmi, keď sme sa vrátili do Spojených štátov, rozhodli sme sa, že nebudeme bývať vo štvrti nášho mesta, kde býva stredná vrstva, ale budeme žiť vo štvrti, kde býva chudobná vrstva. To, že sme chceli bývať v susedstve ľudí, ktorí sú v nižšej sociálnej vrstve vychádzalo z pocitu, že sa viac identifikujeme s chudobnými ako s bohatými. Tam, kde teraz žijeme, v tejto štvrti býva populácia, ktorá patrí k 20 % najnižšie postavených v našom meste.

Pred niekoľkými rokmi som sa skontaktoval s jednou ženou, ktorá sa volá Ruby Payne, ktorá okrem iného navštívila aj Košice. V tom čase písala knihu, ktorá sa volá Rámec pre porozumenie chudoby. Táto kniha bola určená hlavne

pre učiteľov, aby pochopili čo sa deje v školách, v ktorých sú deti vyrastajúce v prostredí generačnej chudoby. Ako ich vnímať, ako prežívajú, čo sú ich hodnoty a pod. Táto kniha bola pre mňa obrovským podnetom.

Ešte väčším však bola jej kniha *Bridges Out of Poverty*, v slovenčine je preložená a publikovaná pod názvom *Mosty z chudoby*. Pre všetkých, ktorí majú kontakt s chudobnými, by som túto knihu odporúčal. Následne po tejto knihe vyšla na Slovensku ďalšia kniha, ktorá sa volá *Napredovanie vo svete*, ktorý sotva prežíva.

Je to pracovná kniha alebo učebnica pre skupinové stretnutia, v rámci ktorých sa vzdelávajú alebo v rámci ktorých sa pracuje s ľuďmi, ktorí žijú v chudobe. Nie je to pre profesionálov, ale pre človeka, ktorý žije v chudobe. Spôsob, akým sa učia, je úplne iný ako bežne vzdelávanie, kedy napríklad niekto prednáša a ostatní pasívne počúvajú. Cieľ je to o vzájomnej diskusii a musím povedať, že niekedy sú kladené veľmi ťažké otázky. Mohol by som o týchto knihách hovoriť veľmi dlho, ale myslím, si, že najlepšie bude, ak si tieto knihy sami prečítate.

Pri mojom stretnutí s Ruby Payne som sa jej opýtal, že prečo je to tak, že veľmi chudobní ľudia všade vo svete majú rovnaké alebo podobné charakteristiky – čím sú chudobnejší, tým viac majú detí; čím menej sú schopní starať sa o tie deti, tým viac detí majú a pod. Jej odpoveď bola – „Nádej, schopnosť veriť, že máš budúcnosť“. V diskusiách v rámci programu *Mosty z chudoby* diskutujeme o schopnosti predstaviť si budúcnosť a zvlášť v prípade generačnej chudoby. Odpovede sú, že neplánujeme budúcnosť, nevieme si predstaviť budúcnosť, žijeme v súčasnosti a sex je potešenie a niekedy jeho výsledkom sú ďalšie deti.

V rámci diskusií hľadáme vysvetlenia a riešenia, a to tak, aby to bolo z pohľadu chudobného. Chudobný je pri hľadaní si práce, budovaní si osobných zdrojov veľmi zraniteľný. Ak sa niečo pokazí, tak všetko rýchlo padá a vzniká domino efekt. Ak ide všetko dobre, o dva, možno o päť rokov budem žiť na lepšej úrovni. Byť v chudobe a vymaniť sa z chudoby je veľmi ťažká náročná vec zvlášť, keď som veľmi zraniteľný.

Veľmi dôležitým faktorom v tomto smere je práca. Bez nej to nefunguje. Zamestnávateľia v našom meste založili malú organizáciu alebo združenie víziónskych podnikateľov, ktorí majú víziu zamestnávať ľudí z chudoby a budovať ich zdroje. Som takmer jediný z nich, ktorý sa rozhodol bývať v chudobnej štvrti, vybral som si takú skromnejšiu prácu a som jediný človek, ktorý nie je podnikateľ. Títo podnikatelia vedia, že keď zamestnávame ľudí z chudoby, stratíme zisk, lebo nie sú často schopní dlho vydržať v práci pre ich emocionálne problémy, rodiny a pod.

Logicky tu vzniká otázka ako budovať systémový spôsob, komunikačný spôsob medzi zamestnávateľom, ktorý vidí riziko zamestnávať niekoho, ktorý je

pokazený prostredím, zatiaľ, čo on potrebuje človeka, ktorý je zodpovedný, spoľahlivý a pod., aby mohol produkovať zisk? A kľúčová vec je v tom, že je to možné a je možné ich naozaj spojiť a vzájomne si pomáhať a predchádzať a riešiť prekážky. O tom sa veľmi detailne píše v posledných dvoch knihách, ktoré by som Vám chcel dať do pozornosti. Ide o knihy, ktoré sú orientované na silnejšie duchovné hodnoty, ktoré sú veľmi dôležité pre proces budovania nádeje. Prvá sa volá *When Helping Hurts* (Keď pomoc bolí) a druhá *When Helping Hurts: Alleviating Poverty Without Hurting the Poor ... and Yourself* (Ako zmieriť chudobu bez toho, aby sme ubližovali chudobným ... aj sebe). V týchto knihách nájdete mnohé odpovede na otázky ako sa vyvarovať napríklad chybám, ktoré vychádzajú z patriarchálneho spôsobu pomáhať chudobným, ktorý v konečnom dôsledku nerieši nič. Úmysel je dobrý, výsledky sú katastrofálne.

Projekt zamestnávania Rómov v spoločnosti U.S. Steel

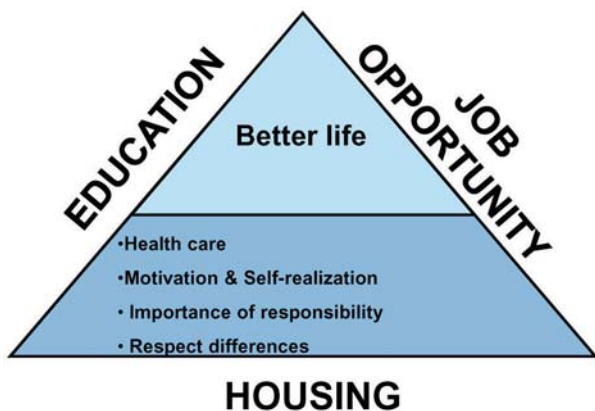
Dobrý deň prajem všetkým!

V prvom rade by som chcel poďakovať za pozvanie na túto konferenciu. Som nadšený z množstva podnetných vecí, ktoré odzneli od odborníkov. Priznávam, že nie som odborník na túto tému. V U.S. Steele, ako určite viete, vyrábame oceľ a tento projekt je niečo, načo som osobne pyšný a hrdý. Vyžaduje si však množstvo energie, odhodlania a času mojich kolegov a kolegyň, ktorí sa do toho pustili. Nebyť ich, tak tu dnes nestojím.

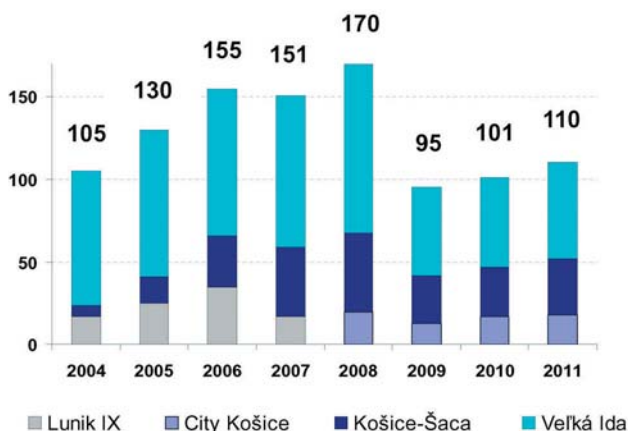
Prečo tento projekt robíme? Robíme to hlavne preto, lebo v podniku je veľmi silné CSR, teda korporátna sociálna zodpovednosť. Poskytujeme rovnaké príležitosti Rómom, pomáhame im integrovať sa, čo vedie k zníženiu nezamestnanosti v niektorých komunitách a zároveň zvyšuje úroveň kvalifikácie tých, ktorí sú u nás zamestnaní. Nezanedbateľný je aj pozitívny vplyv na ich deti. Keďže tento projekt funguje už od roku 2002, môžeme už teraz pozorovať dosiahnuté výsledky, ktorými sú zníženie chudoby, zníženie kriminality, zlepšenie starostlivosti o rodinu a pravidelné platby za ubytovanie, za energie. V súčasnosti máme v projekte 110 účastníkov, pričom viac ako 90% z nich sú Rómovia. Jeden z účastníkov projektu je aj pán Sasi. Práve jeho príbeh je vzorový cieľ nášho projektu. Pán Sasi, robil spočiatku manuálnu prácu a v súčasnosti robí operátora. Urobil si zopár kurzov, dovzdedel sa, má chuť pracovať a je príkladom aj iným.

Nie je cieľom, aby sme do projektu zahrnuli čo najviac ľudí, chceme ho rozširovať o osoby z ich okolia. Ich rodiny musia byť takisto zaangažované v projekte. Avšak konečným cieľom je to, aby takýto projekt neexistoval. Toto možno znie kontraproduktívne alebo možno hlúpo, ale vy ste hovorili už na konferencii o skleníkoch. Tento projekt je na to, aby deti týchto, ktorí sú v projekte, aby už nešli cez žiadny špeciálny projekt, jednoducho, aby sa smelo a hrdlo prihlásili a išli do US Steelu na základe štandardného výberového konania.

Vidíte Graf 1, ktorý znázorňuje prepojenosť vzdelania a príležitostí.

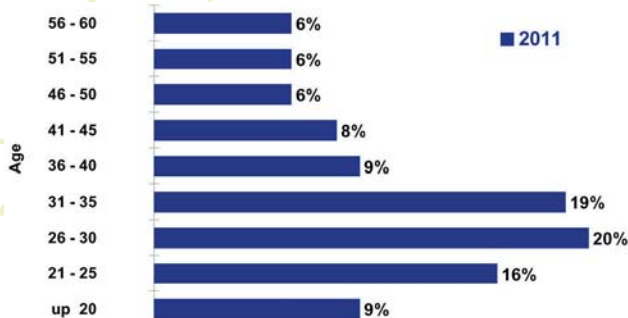

Graf 1 Prepojenosť vzdelania s ďalšími faktormi „kvalitnejšieho života“

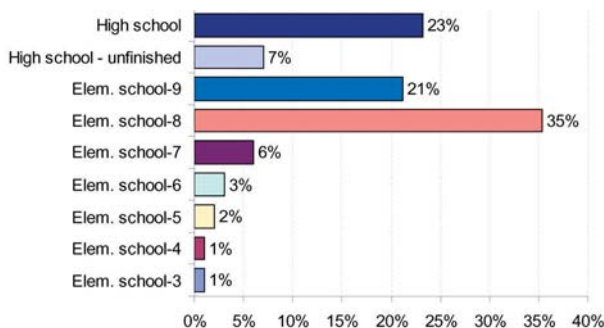

Graf 2 Vývoj počtu zapojených osôb do projektu

Práve sa dostávame k číslam, ktoré by som chcel okomentovať. Čo sa týka počtu ľudí v projekte, vidíte rok 2008, následne posledný štvrtrok roku 2008 a rok 2009, kedy sa už prejavila kríza. Som obzvlášť hrdý na to, že tam nie je nula, že projekt pokračoval ďalej. Pokles, ktorý vidíte, je kvôli takzvaným prirodzeným odchodom, pretože mnohí sa napríklad rozhodli ísť do zahraničia či opustiť projekt. My sme teda počnúc štvrtým štvrtkom 2008 nenahrádzali tých, ktorí odišli z projektu a kvôli tomu je vidieť pokles. V rokoch 2010, 2011 je badať pomaličky nárast. Nasleduje počet rokov, ktorí pracujú v projekte. Chcel by som podotknúť, že aj keď to spočiatku nebolo zámerom projektu, tých najlepších sme následne vyhodnocovali. Robili sme tabuľky výkonu, referencií z praco-

Graf 3 Veková štruktúra účastníkov projektu

Graf 4 Dosaiahnuté vzdelanie účastníkov projektu

viska, úspechu v školeniach a tých najlepších sme prijali do základného stavu v U.S. Steele. Všetci ostatní sú zamestnancami samospráv, ktorým my poskytujeme balík práce a za to plácu. Inak by sa tento projekt nedal urobiť, pretože by sme narušili prijímací systém v U.S. Steele.

Ďalší Graf 3 je vek ľudí v projekte. Je potešujúce, že sú to relatívne mladí ľudia teda tí, ktorých decká za chvíľu dospejú a následne majú šancu po skončení napríklad Strednej odbornej školy hutníckej v Šaci získať prácu v našom podniku.

Obávam sa, že mnohých z nich ničí beznádej a nevidia dôvod venovať sa štúdiu. A práve preto chceme na našej skupine ukázať, že to môže fungovať. Nie len to, že vyše 110 ľudí o piatej ráno vstáva a tvrdo pracuje, ale že aj ich rodiny zmenia svoj vzťah k vzdelaniu a budú ho vnímať ako hodnotu. Tu vidíte dosaiahnuté vzdelanie účastníkov projektu.

Je tiež potešiteľné, že po toľkých rokoch máme viac takých, ktorí absolvovali strednú školu. Keď sme začínali, prevažovali tí, ktorí mali len pár ročníkov zá-

kladnej školy. Toto je tiež Graf 4, ktorý nás teší. Je to ohodnotenie, ktoré žiadame pravidelne od ich šéfov, majstrov, predákov. Počas ostatných dvoch rokov, sme sa rozhodli venovať sa viac ich deťom. Možno sa to niekomu nebude páčiť, ale my doslova prepájame starostlivosť o deti, teda nakoľko chodia alebo nechodia do školy na to, či tá osoba môže alebo nemôže postúpiť v rámci U.S. Steelu. Nedostane sa na lepšie platené pracovisko, pokiaľ sa nestará o svoje deti.

Ďalšie grafy sú pomerne čerstvé, potrebujeme si ich vyhodnotiť, zvážiť. Chceme okrem iného zistiť, kde sa nachádzame v oblasti vzdelania. Nakoľko si vážia vzdelanie.

Teraz si predstavte pracovisko, kde niekto zrazu pribudol. Ten človek musí robiť reálne potrebnú robotu, prispievať a presvedčiť tých ostatných na pracovisku, že on tam je nápomocný a nie na pracovisku kvôli nejakému výskumu. V prezentácii ich vidíte v akcii. Väčšinou to je koksovňa, energetika, aglomerácia, vysoké pece, čiže v zásade manuálna robota.

Teraz vám poviem jeden príbeh so šťastným koncom, z ktorého máme veľkú radosť. Toto je pán Jano z Luníka IX. a jeho syn. Vedľa stojí pán viceprezident pre ľudské zdroje pán viceprezident Pitorák.

Stretli sa kvôli tomu, pretože syn pána Jana je taký, akých chceme mať viac a viac. Pretože tento chlapec je zatiaľ úspešný práve na Strednej odbornej škole hutníckej v Košiciach a pokiaľ si to nejakým spôsobom nepobabre, tak skončí u nás.

Toto je pán Šaña. Takisto veľmi zaujímavý príbeh, pretože je to človek, ktorý takisto prišiel z Luníka IX. a začal s manuálnymi prácami, potom sa prepracoval do základného stavu a momentálne je na tom tak, že končí strednú školu a ide si robiť výšku. Ďalšie obrázky ilustrujú našu snahu, aby deti mali aj iné zážitky než len z najbližšieho okolia. Čiže vždy, keď podporíme nejakú veľkú športovú

akciu alebo robíme náš Deň detí, v ZOO v Košiciach, tak berieme deti do ZOO a na všetky tieto akcie. Berieme ich na princípe zásluhovosti. Už od detského veku musia vedieť, že nič nie je zadarmo. Čiže tie, ktoré majú v škole dobré výsledky, idú na spomínané akcie.

Hovoril som, prečo to robíme a poviem, čo od toho očakávame. Tento projekt robíme bez akéhokoľvek príspevku. Ani jedno euro neprišlo do tohto projektu zvonku. Preto, aby tento projekt bol úspešný aj v iných firmách, by však mala byť takáto snaha nejakým spôsobom motivovaná. Nemôžeme čakať na to, kedy sa princípy Corporate Social Responsibility objavia v každom podniku, pretože to môže trvať aj 50 rokov. My však nemáme toľko času. Takže, čo dávame na spoločný stôl, čím by sme vedeli prispieť, je to, že akým spôsobom motivovať reálne fungujúci podnik. Akým spôsobom treba motivovať bežný podnikateľský subjekt orientovaný na zisk, aby sa do niečoho podobného pustil a aby to robil dlhodobo, pretože inak to nebude úspešné.

Rómovia v ozbrojených zboroch SR

Som colníkom Inšpekcie generálneho riaditeľa Colnej správy SR. Hlavnou činnosťou inšpekcie je represia, čiže boj s kriminalitou v našich vlastných radoch. Je to také atypické, že tu stojím. Môj príspevok je o Rómoch v ozbrojených zboroch a ozbrojených silách.

V Colnej správe máme, čo sa týka štatistík zamestnávania Rómov veľmi prekvapivé číslo. Asi každý vie, že čo sa týka rómskej národnosti máme číslo nula. Sú to všetko občania SR, národnosť slovenská a nejaké malé číslo sú to občania, ktorí majú maďarskú národnosť. Napriek tomu, som urobil vlastné štatistické zisťovanie. Máme deväť colných úradov, desiatym špecifickým je Colný kriminálny úrad, ďalej Colnú správu riadi Colné riaditeľstvo, čiže máme desať inštitúcií. Napríklad Colný úrad Košice, je tam jeden Róm, v Prešove sú dvaja, v Žiline je ich päť, najviac je ich v Bratislave, tam pracujú ôsmi Rómovia. Oni sa nehlásia de jure k rómskej národnosti, ale hlásia sa k tomu, že ich korene a rodiny, z ktorých pochádzajú sú Rómovia.

Veľa som tu počul o vzdelávaní Rómov. Podmienkou, aby sa občan stal colníkom, je minimálne stredoškolské vzdelanie s maturitou. Keď Róm chce vstúpiť do služobného pomeru, musí spĺňať tieto podmienky. Sú rovnako nastavené v ozbrojených zboroch, či je to polícia, armáda, hasičský, záchranný zbor, prípadne tajné služby. Znamená to, že musí mať minimálne maturitu, musí ovládať spisovný slovenský jazyk, aktívnym aj pasívnym spôsobom čítať aj písať.

Inšpekcia rieši porušenie služobnej disciplíny všetkých colníkov a civilných zamestnancov Colnej správy. Pracujem na Inšpekcii generálneho riaditeľa osem rokov. Spolu máme asi do 400 realizácií porušení služobných disciplín. Jeden úrad má v priemere 350 colníkov. Nestretol som sa s porušením služobnej disciplíny u týchto občanov, ktorí deklarujú rómske korene či znaky rómskej komunity. Je ich radovo asi dvadsať. Naproti tomu ich výsledky v práci sú viac než dobré.

Čo sa týka Policajného zboru, štatistiky sú podobné ako u nás. Naproti tomu je špecifikum v rámci obvodných oddelení Policajného zboru sú to tzv. rómski asistenti alebo kooperátori, na každom obvodnom oddelení je policajt, ktorý

komunikuje s rómskou komunitou pri vybavovaní dokladov – občiansky preukaz, pas, zbrojný preukaz. Policajný zbor mi neposkytol štatistiky, koľko tam pracuje Rómov, ale budú asi podobné ako v Colnej správe. Najviac Rómov, ak som sa neoficiálne rozprával s riaditeľmi Krajských riaditeľstiev PZ, logicky zamestnáva Košický a Prešovský kraj.

Čo sa týka armády, sú tam takisto Rómovia, ale ich status je občan SR, národnosť slovenská. Rovnako sú Rómovia zamestnaní v Hasičskom záchrannom zbore a taktiež spolupracujú v tajných službách.

Teraz trochu iný pohľad na Rómov z našej praxe. Keďže máme vysunuté pracovisko v Košiciach, často pracujeme na Schengenskej hranici, musím povedať, že Rómovia sú často zapojení do pašovania (hlavne cigariet). Čo sa týka vzorky, viac pašujú ženy ako muži. Ak by sme to rozdelili na to drobné pašovanie, Rómovia presne vedia, že do 11 kartónov to nie je trestný čin, ale priestupok a čo sa týka vzorky, sú to väčšinou ženy do 30 rokov. Komplikovanejšie kauzy, ktoré sa týkajú krátenia dane a poistného, vrátky DPH, fiktívneho ukončovania jednotlivých colných režimov, nestretol som sa s tým, aby Rómovia boli zapojení do takýchto nelegálnych operácií. Čo sa týka Rómov zapojených do pašovania, sú aj veľké pašerácke gangy, hlavne v oblasti Kráľovského Chlmca a Veľkých Kapušian a tí Rómovia, ktorí sú zapojení do pašovania cigariet, tak požívajú vyšší štandard, status v majorite, aj v celej lokálnej spoločnosti.

Tolko k takým štatistikám Rómovia verzus Colná správa. Kvantitou nenapĺňala možno Vaše očakávania, ale chcel som uviesť, že takisto medzi nami pracujú Rómovia a inšpekcia žiadny podnet rasovej diskriminácie alebo nejakých vzťahových problémov nadriadený – podriadený nezaznamenala. Dokonca v Bratislave na jednej pobočke pracuje Róm, ktorý je vedúcim zmeny a my, keďže zachycujeme všetky porušenia pracovnej disciplíny, nezachytili sme žiadny pracovný konflikt na báze rasovej motivácie.

Kováčstvom späť na trh práce

To, že remeslo a zamestnanie má dôležitú úlohu v spoločnosti, vidieť na príklade kováčov v Dunajskej Lužnej. Ostali verní tradičnému remeslu svojich predkov. Stále ho rozvíjajú, obohacujú o nové vlastné originálne prvky umeleckého kováčstva. Ale stále majú na pamäti odkaz svojich predkov, ktorý ich zaväzuje zachovať toto tradičné remeslo Rómov pre ďalšie generácie, lebo každý človek jedine poctivou prácou a Rómov sa to týka dvojnásobne, je akceptovaný spoločnosťou. Aj z toho dôvodu by malo byť u Rómov remeslo a zamestnanie na prvom mieste.

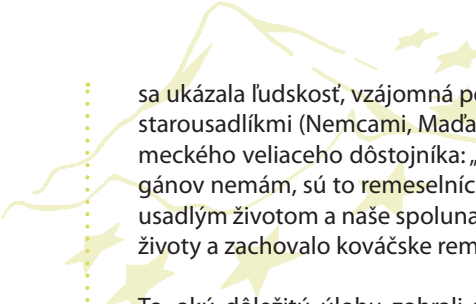
Súčasní potomkovia Rómov by sa mali zamyslieť nad životom svojich predchádzajúcich generácií. Z histórie ich života by si mali ponechať to najužitočnejšie ako rozšíriť a zveľadiť pre nich prístupné remeslá, ich majstrovstvo a umelecké hodnoty, na ktoré treba hľadieť ako na dar prírody pre Rómov. V tom je nekončná možnosť uplatnenia sa v spoločensky prosperujúcich hodnotách.

Návrat a udržanie si tradičných rómskych remesiel v súčasnej dobe poskytuje rómskym generáciám niekoľko výhod a možností:

- udržať rómske kováčstvo ako živú kultúrnu tradíciu Rómov,
- dopĺňať výrobu v súčasnej dobe nedostatkovým, ručne vyrábaným tovarom starých remesiel, k čomu sa znovu obracia záujem spoločnosti na Slovensku, ale hlavne vo vyspelých štátoch Európy, kde si ručnú remeselnú prácu veľmi cenia.

Obec Dunajská Lužná, ktorá dostala 60. – 70. rokoch minulého storočia prívlastok „železná dedina“, bola už v dávnej minulosti známa kováčskymi dielňami a zručnými majstrami v časti Nové Košariská. Práve táto časť obce bola veľkým hniezdom kováčov, ktorí viac ako pred tristo rokmi začali písať históriu kováčstva v tejto obci. Časť Nové Košariská, predtým Mischdorf, Mišérd mala výsady trhového mestečka. Zrejme aj preto si táto pôvodná obec zvolila do svojho erbú postavu sv. Martina, ktorý je patrónom kováčov a povozníkov.

Veľmi dôležitým momentom v osude kováčov a ich rodín v obci Dunajská Lužná bol rok 1944, keď nemecké vojsko obsadilo obec. Niekoľkých chlapov chystali odviešť do pracovných táborov. Ostatní mysleli už na to najhoršie. Vtedy

sa ukázala ľudskosť, vzájomná potreba a rešpektovanie v spolunažívaní medzi starosadlíkmi (Nemcami, Maďarmi, a Rómami). Vtedajší richtár na otázku nemeckého veliaceho dôstojníka: „Koľko je cigánov v obci“, odpovedal: „Ja tu cigánov nemám, sú to remeselníci – kováči, ktorí sa živia poctivou prácou a žijú usadlým životom a naše spolunažívanie je bez problémov.“ Toto zachránilo ich životy a zachovalo kováčske remeslo v obci Dunajská Lužná.

To, akú dôležitú úlohu zohrali pre zachovanie tradície rómskeho kováčstva v obci predchádzajúce generácie kováčov, dokazuje skutočnosť, že po februári 1948 založili výrobné družstvo „Kovodružstvo.“ Bolo to v čase, keď po znárodnení v roku 1948 sa rušili živnosti. Vtedy sa potvrdilo, že to neboli len výborní majstri svojho remesla, ale aj dobrí organizátori. Pretože kováčstvo bolo jediným zdrojom ako užiť svoje rodiny a tiež, aby neprišli o svojich odberateľov založili výrobné družstvo, ktoré existuje dodnes. Sídлом tejto firmy bola Bratislava, kde mali vedenie. Samotní kováči zostali vo svojich dielňach v Dunajskej Lužnej (v časti Nové Košariská) a tým nedopustili, aby bola tradícia prerušená. Vedenie firmy zabezpečovalo objednávky a materiál. Začiatkom mesiaca sa roznášal materiál do jednotlivých dielní podľa počtu kováčov. Hotové výrobky sa po vyhotovení pozbierali po dielňach a expedovali k odberateľom. Následne za tým kováči dostávali peniaze za svoje výrobky.

Veľmi často aj dnešná generácia kováčov spomína ich pracovnú disciplínu. Bez toho, že by ich niekto kontroloval, vstávali ráno o 4. hodine. Pracovali do 10. – 11. hodiny, aby sa vyhli obedňajšiemu slnku. Keď sa naobedovali do 15. – 16. hodiny odpočívali a zas, keď už sa slnko schovávalo, pokračovali v robote až do 19. – 20. hodiny. Pracovný deň končil pre nich až vtedy, keď vedeli, že spravili svoju normu.

V 70-tych rokoch 20. storočia sa naskytla možnosť zakladať pri Jednotných roľníckych družstvách pridružené výroby. V tom čase bolo v časti Nové Košariská asi 20 dielní. Pre družstvá to bolo výhodné z dôvodov, že jednotlivé dielne im vytvárali finančné zisky, ktoré im nahrádzali straty v rastlinnej a živočíšnej výrobe. Pre kováčov to bolo výhodné najmä preto, že prácu vykonávali vo svojich dielňach, kde boli zamestnaní najmä rodinní príslušníci, čo vylepšovalo ich finančnú situáciu.

Už od útleho veku som zrastený s kováčstvom. Ako päť ročný som prichádzal do styku so všetkým, čo patrí ku kováčskej dielni. Na prvý pohľad nevinná poznámka má v súvislosti s kováčstvom v Dunajskej Lužnej aj širší rozmer. Dunajskolužnianskí kováči sú totiž Rómovia. Naši predkovia vyrábali aj poľnohospodárske náradia, bez čoho sa tunajší roľníci patriaci k majorite nemohli zaobísť. A tak v každodennom živote nebolo možné diskutovať o etnickej príslušnosti. Spolupráca bola nevyhnutná k prežitiu. To v nás dodnes zostalo. Dnes v Dunajskej Lužnej žije 14 národností v absolútnej zhode. V obci s viac ako štyrmi tisíckami obyvateľov má svoj domov približne 450 Rómov. Zvláštnosťou, ktorá ľudí

udivuje je, že tunajší rómski kováčski majstri zamestnávajú vo svojich dielňach Nerómov. V našej spoločnosti je to anomália, ktorú nevedia obyčajne pochopiť. Ale ja sa domnievam, že je to normálne. Pracujeme spolu, sme priatelia, kolegovia. Skôr nám pripadá čudné, ak nám chce niekto vnútiť niečo iné.

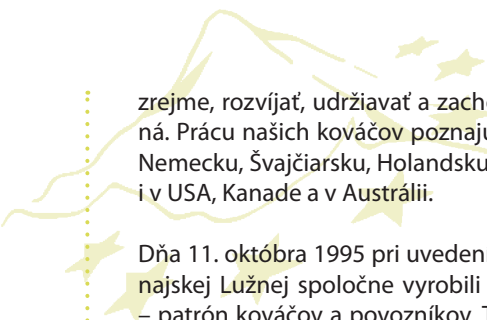
Korene kováčstva v Dunajskej Lužnej siahajú viac ako tristo rokov do histórie. Taký je skromný odhad na základe vývoja kováčstva v regióne a zachovaných písomností z archívov.

Kováčstvo je remeslom našich predkov a ja i ostatní kováči ho zdedili, tak ako niekto dedí dom, hnutelní alebo nehnuteľní majetok. Mne otec a dedo odovzdali remeslo. Remeslo bolo pre nich zamestnanie. Keď chceme riešiť problém Rómov je dôležité, aby mali prácu ako zdroj príjmu, ktorý im zabezpečí bývanie, vzdelávanie budúcich generácií a starostlivosť o ich zdravie. A v tom ja vidím zmysel tradície kováčstva, pretože to bol po stáročia náš spôsob obživy, ktorý umožňoval Rómom postarať sa samých o seba.

Často spomínam na zážitky z kováčskych dielní, ktoré si ako chlapec pamätám. Môj 70 ročný dedko – kováč, sa doma nudil, a tak pravidelne každý deň chodil do otcovej dielne. Bolo očividné, že dedkovi, ktorý celý svoj život prežil v kováčskej dielni, toto prostredie chýba. Otec v tom čase vyrábala rúrové háky. Aby dedko cítil, že bol výborný kováč, otec každý 20. – 30. kus zámerne pokazil a hodil na kopy medzi ostatné výrobky. Pritom nenápadne pozoroval, ako dedko zareaguje. Kýval hlavou a nevedel pochopiť, že taký kováč, akým otec nesporne bol, vyrába zlé výrobky. Vyberal ich z kopy a dával nabok. To trvalo asi hodinu a dedko si odskočil domov. Za chvíľu sa vrátil so svojimi kliešťami a kladivom. Postavil sa k druhej nákovke a čakal na každý nepodarok, aby ho mohol opraviť. Aj tu bolo vidieť a cítiť ako sa navzájom potrebujú. Otec dosiahol to čo chcel, aby sa dedko cítil ešte potrebný v rodine a v spoločnosti.

Pokračujúc v tradícii našich predkov, obohatili sme kováčsku výrobu o prvky umeleckého kováčstva a zámočníctva. Výrobky z vyhní z Dunajskej Lužnej zdobia mnohé historické a kultúrne pamiatky na Slovensku i v zahraničí. Spod rúk tunajších majstrov vyšli také diela ako brána na Grasalkovičovom paláci, ktorý je v súčasnosti sídlom prezidenta SR, zábradlie na Michalskom moste v Bratislave, kovová ohrada okolo morového stĺpu na Rybnom námestí, ohrada okolo Donnerovej fontány na Šafárikovom námestí v Bratislave, kruhová prebíjaná mreža na otvorenej studni hradu Devín, mreža pre múzeum na Devíne, mreže na Pálffyho paláci, Mirbachovom paláci alebo práce pre Mestské múzeum v Bratislave. Dielne zanechali svoje vizitky práce nielen v Bratislave, ale po celom Slovensku: na hrade Červený Kameň, Krásna Hôrka, v Bojnickom zámku atď.

V roku 1994 založili majitelia kováčskych dielní v obci Kováčsky cech. Cieľom založenia bola ešte užšia spolupráca medzi jednotlivými dielňami a samo-

zrejme, rozvíjať, udržiavať a zachovať kováčske remeslo v obci Dunajská Lužná. Prácu našich kováčov poznajú v Taliansku, Francúzsku, Rakúsku, Belgicku, Nemecku, Švajčiarsku, Holandsku, Českej republike, Španielsku, Maďarsku, ale i v USA, Kanade a v Austrálii.

Dňa 11. októbra 1995 pri uvedení symbolov obce do používania, kováči z Dunajskej Lužnej spoločne vyrobili erb obce, v ktorom je zobrazený sv. Martin – patrón kováčov a povozníkov. Toto dielo v tom čase v hodnote 300 tisíc Sk kováči darovali obci. Je pýchou obce aj z dôvodu, že ako jediný erb na Slovensku je vyrobený kováčskou technológiou.

Pre naplnenie cieľov bol dňa v 18. septembra 1999 bol v Dunajskej Lužnej slávnostne otvorený kováčsky dvor Hefaiston, umiestnený v centre obce na Námestí sv. Martina, ako stála expozícia umeleckého kováčstva na Slovensku prezentovaná pod holým nebom, ktorá je jedinečná na Slovensku, ale aj v Európe.

V januári 2004 bolo založené občianske združenie Chartikano. Cieľom občianskeho združenia je podporovať a realizovať vzdelávacie, prezentačné aktivity smerujúce k poznaniu a zachovaniu multikultúrnej spoločnosti, rozvoja a rešpektovania kultúrnej identity a rovnosti etnických, náboženských a sociálnych skupín a spoločenstiev žijúcich na Slovensku.

Aktivity občianskeho združenia sú zamerané najmä na:

- rozvoj, zachovanie a vzdelávanie v oblasti tradícií kováčskeho remesla a iných tradičných príbuzných remesiel, najmä v obci Dunajská Lužná,
- organizovať, spolupracovať a prezentovať aktivity združenia.

Cieľom občianskeho združenia je taktiež spojiť svoje sily a tým splniť odkaz svojich predkov, a to zachovať tradičné rómske remeslo – kováčstvo pre ďalšie generácie.

Dňa 16. októbra 2004 sa konalo v Dunajskej Lužnej Prvé Európske rómske kováčske sympóziu, kde kováčski majstri z Dunajskej Lužnej, zo Slovenska, z Česka a Poľska pred očami verejnosti prezentovali svoje kováčske umenie a majstrovstvo. Na podujatí sa zúčastnil prezident Slovenskej republiky Ivan Gašparovič, minister práce, sociálnych vecí a rodiny Ľudovít Kaník a splnomocnenkyňa Úradu vlády pre rómske komunity Klára Orgovánová. Do dnešného dňa sme realizovali už sedem ročníkov tohto sympózia.

V októbri 2005 sme otvorili v centre obce Dunajská Lužná na Námestí sv. Martina reprezentačnú predajňu umelecko-kováčskych výrobkov z vlastnej produkcie – Hefaiston. Predajňa slúži zároveň ako výstavná sieň, kde sú vystavené interiérové a exteriérové výrobky.

Pri príležitosti návštevy britskej kráľovnej Alžbety II., v dňoch 23. – 24. októbra 2008, na Slovensku som bol vybratý, aby som dňa 24. októbra 2008 v Poprade – Spišskej Sobote reprezentoval Slovensko, pre oči britskej kráľovnej Alžbety II. v tradičnom rómskom remesle – kováčstve. Po dlhom rozmýšľaní v dielni a v rodinnom kruhu som sa rozhodol, že ako dar jej odovzdám vykovajú detskú ruku so srdcom na dlani. To, že som sa rozhodol dobre, svedčil aj veľký záujem televíznych štábov najmä z Česka, novinárov, ostatných remeselníkov a návštevníkov výstavy. O niekoľko dní ma čakalo prekvapenie, keď mi s Buckinghamského paláca prišiel ďakovný list.

Pre naplnenie cieľov vyplývajúcich zo stanov občianskeho združenia Chartikano, ktorým z jedných cieľov je aj výchova mladej generácie kováčov, občianske združenie Chartikano zrealizovalo v období od 1. októbra 2007 do 31. decembra 2008 projekt pod názvom Kováčsky kurz. Projekt bol schválený Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny a financovaný z prostriedkov Európskej únie prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu. Dôvod realizácie Kováčskeho kurzu bol jednoznačný. V celom Bratislavskom kraji neexistuje stredné odborné učilište zamerané na odbor umelecký kováč – zámočník. Preto je potrebné, aby sme si sami vychovali novú generáciu kováčov. Na základe akreditácie občianskeho združenia Chartikano, vydané Ministerstvom školstva SR, po skončení kurzu získali frekventanti osvedčenie o vzdelaní v odbore kováčstvo s celoštátnou platnosťou a tiež osvedčenie o základnom kurze zvrárania a zvráčačský preukaz.

Súčasní potomkovia Rómov by sa mali zamyslieť nad životom svojich predchádzajúcich generácií. Z histórie ich života by si mali ponechať to najužitočnejšie, ako odkaz rozšíriť a zveladiť pre nich prístupné remeslo, ich majstrovstvo a umelecké hodnoty, na ktoré treba hľadieť ako na dar prírody pre Rómov. V tom je nekonečná možnosť uplatnenia sa v spoločensky prosperujúcich hodnotách.

Návrat k týmto remeslám v súčasnej dobe poskytuje rómskym generáciám niekoľko výhod. Dávajú im možnosť:

- udržať rómske remeslá, ako kultúrnu tradíciu Rómov,
- dopĺňať výrobu už v súčasnej dobe nedostatkovým, ručne vyrábaným tovarom starých remesiel, k čomu sa znova obracia záujem spoločnosti nielen na Slovensku, ale hlavne v Európe a vo svete, kde si obyvatelia remeselnú výrobu cenia viacnásobne vyššie, než strojovú výrobu.

Ďalším cieľom občianskeho združenia Chartikano je realizovať ročné kurzy pre mladých Rómov od 16 do 24 rokov, z osád Prešovského a Košického kraja, kde je takmer 100% nezamestnanosť. Pri realizovaní týchto kurzov sa vychádza zo skúseností, že pri kontakte s kováčskym prostredím a s kováčmi, sa v nich prebúda hrdosť tradičného rómskeho remesla. Podmienkou, že budú bývať v našich rómskych rodinách v Dunajskej Lužnej, kde si uvedomia, že pri ne-

splnení kritérií, ako napr. pracovná disciplína, hygiena, spoločenské správanie atď., budú pre tunajšiu rómsku komunitu neprijateľní.

Ďalším veľkým cieľom a zavŕšením tradície kováčstva, je zriadenie Stredného odborného učilišťa v odbore umelecký kováč – zámočník.

Pevne veríme, že tieto aktivity prispievajú a pomôžu k zvýšeniu vzdelanosti, zamestnanosti a zaradeniu sa mladej rómskej generácie plnohodnotne do spoločnosti, uvedomujúc si, že vzdelanie, remeslo, práca a zamestnanie im vytvorí základ pre to, čo budú potrebovať v živote, k založeniu si a k výchove vlastnej rodiny pre ich lepšiu budúcnosť.

Zavŕšením týchto cieľov by sa splnil odkaz našich predkov zachovať toto tradičné rómske remeslo pre ďalšie generácie. To, že je to v skutočnosti možné, dokazujú kováči z Dunajskej Lužnej, ktorí remeslo svojich predkov udržiavajú stále pri živote, rozvíjajú ho a zdokonaľujú.

Na záver by som chcel spomenúť, že pri príležitosti konania tejto konferencie sa bude slávnostne odhaľovať náhrobok na hrobe rómskej spisovateľky Eleny Lackovej. V tejto súvislosti som bol zo strany pána Alexandra Mušinku oslovený vyrobiť kováčske dielo na náhrobný kameň významnej rómskej spisovateľky a osobnosti, Eleny Lackovej. Toto oslovenie bolo pre mňa veľkou ctou, nakoľko pani Elenu Lackovú som poznal osobne a dokonca moja manželka preložila jej dve rozprávky do rómskeho jazyka s dialektom, ktorým sa rozpráva v Dunajskej Lužnej. Od začiatku návrhu diela sme vedeli, že musí vystihovať rómsky symbol – koleso so všetkou láskou a úctou k tejto významnej osobnosti, ktorou Elena Lacková nesporne bola a v spomienkach ostáva v našich srdciach.

Reálne možnosti zamestnania sa Rómov v malom regióne

Úvod

Dnes je taká doba, že pracovať nemusí nikto ak nechce. Dnes nie je dôležité pracovať, ale je dôležité prežiť. V minulosti, aby človek prežil, musel pracovať, dnes nemusí. Stačí ak sa uspokojí alebo sa bude musieť uspokojiť so svojim štandardom. Dnes nie je problém možno v hľadani si práce, ale v motivácii pracovať. V dnešných podmienkach sa pracovať pre Rómov (ktorí sú súčasťou komunity a nemajú žiadne vzdelanie) a nielen pre nich, neoplatí. V okrese Stará Ľubovňa a Kežmarok je takých spokojných, nenáročných, nezamestnaných ľudí stále viac a viac, ich počet rastie. Ako sa tento nárast nepotrebných a nepoužiteľných ľudí dotkne rozvoja regiónu po všetkých stránkach, ukáže budúcnosť.

Podľa môjho názoru, ktorý vychádza z doterajších skúseností a poznania situácie v tomto regióne, bude situácia v priebehu niekoľkých rokoch neúnosná a nespokojnosť prerastie v nepokoje, pretože sociálny systém nebude schopný zabezpečiť všetky potreby ľudí a neunesie také finančné zaťaženie.

Nepokoje a nespokojnosť nebude na strane ľudí, ktorí budú sociálny systém využívať, ale na strane ľudí, ktorí do neho budú prispievať.

Lokálne Partnerstvo sociálnej inklúzie okresov Kežmarok a Stará Ľubovňa (LPSI)

Ako nástroj na riešenie chudoby v našom regióne bolo založené 18. augusta 2004 na základe dobrovoľnosti jeho 15 začínajúcich členov a iniciatívy Fondu sociálneho rozvoja.

Je to partnerské združenie, ktorého zámerom je umožniť občanom na lokálnej úrovni aktívne sa zúčastňovať rozhodovacieho procesu. Úlohou LPSI je umožniť, aby aktívni občania a miestne komunity spoločne riešili sociálne otázky.

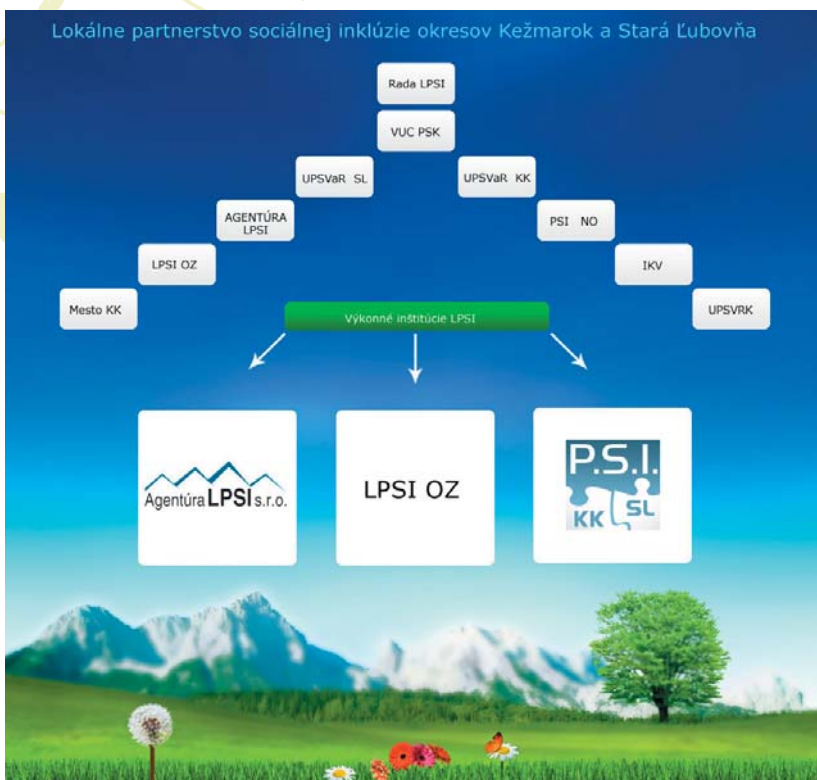

Schéma 1 Rozdelenie a štruktúra LPSI KK a SL

- a) **Agentúra LPSI s.r.o.** je výkonnou inštitúciou Lokálneho partnerstva sociálnej inklúzie okresov Kežmarok a Stará Ľubovňa (LPSI KK a SL). Podieľa sa na rozvoji regiónov prostredníctvom poradenstva, tvorby projektov, zabezpečenia kompletnej projektovej dokumentácie, spracovania žiadosti o podporu z fondov EÚ, až po vykonanie výberového konania, realizáciu projektu, monitorovacie správy, jeho technický dozor a záverečné vyhodnotenie.
- b) **Občianske združenie LPSI** (pôvodný názov FLANC o. z.) vzniklo 15. októbra 2004. Úzko spolupracuje s Agentúrou LPSI a je členom Lokálneho partnerstva sociálnej inklúzie okresov Kežmarok a Stará Ľubovňa. OZ LPSI podporuje aktivity v oblasti komplexného rozvoja regiónu, v oblasti kultúry, športu, vzdelávania, cestovného ruchu, rozvoja remesiel a ľudových tradícií, aktivity súvisiace s humánnou pomocou ľuďom s mentálnym a telesným postihnutím, opusteným deťom a dospelým, deťom zo sociálne slabších rodín. Ďalšie aktivity súvisiace so spoluprácou s rómskym etnikom, s prevenciou drogo-

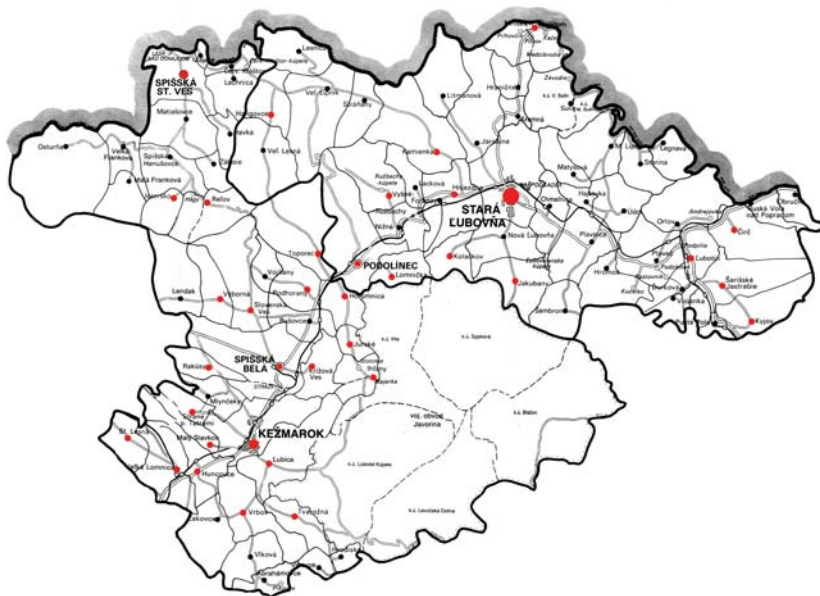
vých a iných závislostí, s podporou talentovaných detí. OZ zastáva svoje záujmy voči oficiálnym orgánom a tretím osobám, podporuje a propaguje vyššie uvedené aktivity.

- c) **PSI, n.o.** vznikla v apríli 2006, ktorá poskytuje všeobecne prospešné služby pre oba okresy. Realizuje projekty ktoré sieťujú a spájajú obce a celý región pri riešení rôznych problémov a to nielen v sociálnej oblasti.

Spolupráca so samosprávou v okresoch KK a SL

V rámci oboch okresov, kde je 86 obcí, z toho je v 38 obciach MRK (spolupráca s polovicou)

- 26 obciam sme pripravovali TSP (cca 100 pracovných miest z toho 20 % MRK),
- 11 obciam sme pripravovali LSKxP,
- zabezpečujeme sieťovanie všetkých inštitúcií v regióne,
- riadime a implementujeme projekty samospráv a súkromného sektoru,
- máme spracovanú Stratégiu sociálnej inklúzie pre okresy KK a SL.

Mapa 1 Súčasná situácia MRK v regióne okresov KK a SL

Tabuľka 1 Vybrané údaje o okresoch KK a SL

Počet	Kežmarok	Stará Ľubovňa	Spolu
Obcí s MRK /všetky obce	22 / 42	15 / 44	37 / 86
Obyvateľov spolu	66 795	50 585	117 380
Obyvateľov MRK	16 854	8 796	25 650
Detí MRK do 18r.	10 112	5 257	15 390
Žien do 18r. (51 %)	5 157	2 681	7 848
Obyvateľov MRK nad 60r.	960	420	1 380
Dávky v hmotnej núdzi na mesiac	cca 2 mil. eur	cca 1 mil. eur	cca 3 mil. eur

Zdroj Agentúra LPSI, s.r.o. 2010

Tabuľka 2 Nezamestnanosť v okrese SL a KK

Počet	Stará Ľubovňa	Kežmarok	Spolu
Nezamestnaní všetci	4 057	8 933	12 990
Nezamestnaní Rómovia	2 675	5 172	8 457
Vzdelanie základné Rómovia	3 025	3 694	6 719
Úplne základné vzdelanie Rómovia	844	1 317	2 161
Stredoškolské vzdelanie Rómovia	126	307	433
Stredoškolské s maturitou Rómovia	19	46	65
Vysokoškolské Rómovia	7	15	22

Zdroj Agentúra LPSI, s.r.o. 2010

Návrhy ako ďalej

1. Zmena zákona o spoločnostiach, ktoré poskytujú pôžičky tak, aby nebolo možné posunúť na exekúciu. Predíde sa tomu, že ak si nájde prácu človek dlhodobo nezamestnaný a má niekoľko pôžičiek, ktoré nespláca, nesiahne mu exekútor na mzdu.
2. Vytvorenie adaptačného programu. Systém zásluhovosti a nezásluhovosti, kde ak si vyberie zásluhovosť, tak s ním pracuje tútor, ktorý mu vypracuje plán adaptácie do spoločnosti. Pokiaľ nepristúpi na stanovené podmienky, tak dostane jedno teplé jedlo na deň.
3. Vytvorenie soc. podnikov ako reťazec malých fariem-gazdovstiev.
4. Zvýšiť rozdiel medzi dávkou a mzdou.
5. Treba začať pracovať s rómskou rodinou, sporiace programy, osobný tútor (rodiny, ktoré sú na hranici chudoby). Prepojenie TSP, KSP, terénnej zdravot-

nej práce atď. Konkrétna rodina – konkrétne riešenie. Musí byť zahrnuté do zásluhovej časti.

6. Vzdelanie (po dosiahnutí 14. roku nástup na strednú školu podľa dosiahnutého priemeru, je jedno v ktorom ročníku sa bude žiak nachádzať, pokiaľ nedosiahne stanovený priemer nastupuje na učilište, kde sa vyučí remeslu), týmto je zabezpečená povinná školská dochádzka do 16 rokov a zároveň skončí s výučným listom (nielen výrobné odbory, ale aj služby sanitár, opatrovatelka, pomocné práce v turistickom ruchu, atď.). Študent musí absolvovať povinnú prax vo vybranom, so školou zazmluvnenom zariadení.
7. Malé gazdovstvá – poľnohospodárstvo a chov v malom do 50 ks, formou predaja z dvora. Postavené na domácich výrobkoch a potravinách zo začiatku s podporou štátu pre malých a stredných podnikateľov. Tento program sa dá použiť aj na vytvorenie pracovných miest – môže byť zahrnuté do zásluhovej časti.
8. Služby pre turizmus (chýžná, čašníik, pomocná sila, správa turistických, cyklistických chodníkov a ciest, drobné služby, správa detských ihrísk ...) – môže byť zahrnuté do zásluhovej časti.
9. Služby pre samosprávu (obecné podniky, technické služby, súkromný poštar – množstvo pošty v meste medzi inštitúciami – náklady na poštovné sú o mnoho väčšie ako na poštového poslíčka.) – môže byť zahrnuté do zásluhovej časti.
10. Služby pre súkromný sektor (v zime odpratávanie snehu, v lete záhrady, trávniky, poštový poslíček...) – môže byť zahrnuté do zásluhovej časti.
11. Služby pre zdravotníctvo (pomocný personál sanitárka, ošetrovatel, opatrovatelka, opatrovatel ...) môže byť zahrnuté do zásluhovej časti.

Všetky služby musia byť zabezpečované cez garanta, kvôli jednoduchšiemu presadeniu sa na trhu.

Záver

Takéto malé regióny ako je Stará Ľubovňa a Kežmarok, nie sú schopné samy zvládnuť situáciu, ktorá sa tu vytvorila. Podľa mňa je dôležité, aby vláda vytvorila dlhodobú koncepciu na riešenie týchto problémov. Nie je možné, aby táto koncepcia bola paušalizovaná na celé Slovensko a všetky regióny, ktoré majú podobné problémy. Navrhujem vytvoriť systém riešení na troch úrovniach:

Vláda (jednotlivé ministerstvá)

Všeobecné riešenie problémov s dosahom na všetky regióny (veľká koncepcia) v pôsobnosti ministerstva (legislatíva, kontrola, „top manažment“).

Región

Konkrétne riešenia s dosahom na konkrétny región s prenesenou kompetenciou na daný región (malá koncepcia). Inštitucionalizovanie LPSI, ktoré sieťujú všetky inštitúcie na všetkých úrovniach (verejnoprávne inštitúcie, štátna správa, samospráva, tretí sektor, súkromný sektor – princíp spolurozhodovania).

Prenesené nielen kompetencie, ale aj finančné prostriedky (napr. 1 %, z financií jednotlivých ministerstiev), ktoré bude prerozdeľovať v rámci regiónu. Stanovenie regionálnych priorit.

Obec (spojené obce)

Konkrétne riešenia s dosahom na konkrétnu obec – obce s výstupmi a prínosom pre región. Napríklad PHSR obce musí byť prepojený a dosahovať spoločné ciele vo vybraných oblastiach s PHSR určeného regiónu napr. dvoch susediacich okresov.

Pokiaľ sa nezačne riešiť táto situácia komplexne a hlavne systémom zdola nahor, pokiaľ nedôjde k razantným zmenám, situácia sa bude len komplikovať. Netreba zabúdať na to, že už dnes máme dve generácie ľudí, ktorí nikdy nepracovali. Počet nekvalifikovaných neúnosne rastie, rozvoj regiónu nenapreduje, nevytvárajú sa nové možnosti, neatraktívny región pre investorov, a to nielen z uhla infraštruktúry, ale aj nedostatok kvalifikovaných síl, strata odborníkov kvôli kvalitnejším životným podmienkam, vyludňovanie vidieka.

Príklad 1: súčasnosť

Obec Slovenská Ves: cca 1 850 obyvateľov z toho cca 310 Rómov. Rodičia z majority sú nútení vozit' svoje deti do školy v Kežmarku kvôli neprispôsobivým žiakom – Rómom, nie však zo svojej obce, ale zo susednej obce Výborná, ktorá má cca 1 100 obyvateľov a z toho cca 950 Rómov. Paradox je ten, že aj Rómovia zo Slovenskej Vsi nechcú dávať svoje deti do školy s rómskymi deťmi z Výbornej. Vynára sa tu otázka: Kto je skutočne poškodený?

Príklad 2: okresy SL a KK súčasnosť verzus budúcnosť

Deti MRK do 18r. v roku 2011	15 390
Počet dievčat cca 51 % v roku 2011	7 848
Ak každé dievča sa stane matkou a bude mať tri deti v priebehu 15-20 rokov, tak predpokladaný počet Rómov v roku 2030 v okresoch SL a KK (nie sú zarátané matky, ktoré sú už teraz rodičky)	$3 \times 7\,848 = 23\,544 +$ súčasných cca 25 650 = cca 49 000
Počet nezamestnaných Rómov 2011 zo všetkých Rómov.	8 457 / 33 %
Počet nezamestnaných Rómov 2030 zo všetkých Rómov, ak bude 33 %	16 170 / 33 %

Zdroj Agentúra LPSI, s.r.o.

Môžeme to vidieť každý inak, no v obci Lomnička, ktorá je čisto rómska obec, bolo pri sčítaní ľudu v roku 2001 cca 1 450 obyvateľov. V roku 2011 má obec 2 356 obyvateľov. Vidíme nárast počtu obyvateľov za desať rokov.

Myslím si, že je nevyhnutné a potrebné prestať sa báť konkrétne riešiť problém s „MRK“, s „neprispôsobivými“, so „sociálne odkázanými“, so „sociálne vylúčenými“ – je jedno ako ich nazveme, proste s ľuďmi, ktorí majú potenciál tento región pozdvihnúť, ale aj zničiť.

Vysoká nezamestnanosť? Nie, nízka zamestnanosť

Veľa sa hovorí o nezamestnanosti a aj o nezamestnanosti ľudí zo segregovaných a separovaných rómskych osád. Tá je však veľmi relatívna a upravuje sa rôznymi maródkami, vyradeniami z evidencie, samozamestnávaním len za účelom obdržania dotácie z úradu práce či dobrovoľná nezamestnanosť a práca napr. v Čechách či iných krajinách, ale tiež zaradenie Rómov na aktivačné práce či dobrovoľnícku činnosť. Za oveľa väčší problém považujem nízku zamestnanosť obyvateľov týchto osád. Často sú to len jednotlivci, ktorí pracujú vo verejnej správe.

Pred niekoľkými rokmi v Kolačkove prebehol projekt cez FSR realizovaný obcou, absolvovali ho viacerí. Po skončení mali traja nastúpiť od pondelka do zamestnania. Cez víkend si to rozmysleli a v pondelok neprišiel ani jeden. Dôvodom nebola nemožnosť zamestnania, kvalifikácia, rasová diskriminácia, ale sociálny systém, ktorý im oveľa viac dáva, keď sú nezamestnaní, ako keď sa zamestnajú. Nešlo totiž len o dávku v nezamestnanosti, ale aj o ďalšie výhody, o ktoré by prišli – stravu za 0,03 € pre deti, zadarmo školské pomôcky, no a samozrejme, ak by chodili do práce, museli by cestovať, ráno vstávať, lepšie sa obliecť, dodržiavať zásady hygieny, lepšie sa stravovať, počúvať zamestnávateľa, museli by začať platiť pokuty, miestne poplatky a rôzne exekúcie, lebo zo mzdy to zamestnávateľ hneď stiahne a v konečnom dôsledku by boli na tom horšie, ako keď boli nezamestnaní. Keď sú nezamestnaní a majú more času, môžu si „privyrobit“ zberaním druhotných surovín, zberaním lesných plodov, rôznymi brigádami, ale aj trestnou činnosťou, najmä drobnými krádežami.

1. Za prvý a najväčší z problémov považujem štedrý štátny sociálny systém. Bežný občan na východe Slovenska, ak zarobí 400 – 500 € v čistom, manželka dostane 20 € rodičovský príspevok a niekoľko desiatok € dostanú rodinných prídavkov a zaplatia za elektrinu, vodné, stočné, teplo, resp. plyn, nájom, opravy, dostanete sa niekde na 300 € a teda napr. rodina s 2 – 3 deťmi musí vyžiť z 300 € na mesiac – teraz zaplatíte stravu hlavy rodiny, detí, cestovné, školské pomôcky a zostane Vám nejakých 200 € a všetky ohrozenia, ktoré dnešná doba prináša ako sú, napr. oneskorená výplata zamestnávateľa alebo zadržaná mzda, rôzne pokuty a postihy spojené s výkonom práce, napr. šoféri a človek ich musí obdivovať ako prežívajú a často prežívajú len vďaka pomoci starých rodičov – dô-

chodcov, ktorí im prispievajú finančne a materiálne. Rómovia v separovaných a segregovaných osadách hodia háčik a majú zadarmo elektrinu, vodu tiež berú ako sa im podarí, o kanalizácii a stočnom často ešte ani nepočuli a už vôbec nie o nájomnom, miestnych poplatkoch a rôznych daniach. Skúste od nich vymôcť nejaké peniaze... Im zostáva celá dávka v hmotnej núdzi, aktivačný príspevok a rôzne ďalšie príspevky na deti, majú za korunu obedu pre deti v školskej jedálni, zadarmo školské pomôcky, a teda sú finančne na tom oveľa lepšie ako zamestnaní... Ak my neveríte skúste navštíviť osadu a tu ľudia fajčia, pijú, majú mobilné telefóny a skúste si to porovnať s bežnou rodinou... Kde je na Slovensku najviac herných automatov a herní? Tam, kde sú rómske osady. Rôzne sociálne dávky končia tam, kde by vôbec nemali a miesto toho, aby im pomohli, predlžujú ich agóniu!

2. Za druhý problém považujem nemotivačný vzdelávací systém. Načo mi je vzdelanie, ak ho nevyužijem v praxi a či budem, či nebudem chodiť do školy, nič sa v mojom živote nezmení. Celé moje okolie si užíva aj keď nemá vzdelanie! Ak sa aj podarí niekoho z nich integrovať, väčšinou to znamená, že opúšťa osadu a väčšine, najmä deťom chýbajú pozitívne vzory. Aj naši starí či prastarí rodičia mali len pár ľudových (ročníkov v škole – pozn. editora) a na prácu v poľnohospodárstve vzdelanie nepotrebovali, resp. ich k tomu rodičia nevedeli. S rozvojom industrializácie a pracovnými príležitosťami vo fabrikách väčšinou samé deti alebo mladí ľudia sa snažili si rozšíriť vzdelanie. Načo je deťom v SaSRO vzdelanie? Kde pôjde pracovať? Majú sa tí, ktorí sú vzdelaní, lepšie ako tí, ktorí sa neučili? V minulosti učni dostávali školné a rodičia prídavky a ak sa neučili, nedostali nič. Dnes, ak pôjdu na aktivačné práce, dostanú viac, ako keď pôjdu do školy!

3. Nedostatok pracovných príležitostí pre ľudí bez vzdelania. Môžu prísť sebestlepší zamestnávateľia – producenti áut, TV, bielej techniky či čohokoľvek iného, ale ľudia zo SaSRO sú pre nich nepoužiteľní! Na druhej strane sme pre nich zavreli lesy, lúky, polia, potoky... Prečo viažeme dotácie poľnohospodárom na obhospodarovanú pôdu či na dobytčie jednotky? Aj z dôvodu častých nájazdov osadníkov sa im neoplatí pestovať klasické plodiny a tak alebo nechajú ornú pôdu zatrávniť, alebo pestujú technické plodiny s minimom ručnej práce a s minimom zamestnancov. Prečo sme zakázali ťažiť z vodných tokov piesok, štrk, kamene a na druhej strane plačeme nad záplavami? Prečo prispievame na rôzne postreky na škodcov v lesoch a pritom nechávame masy drevnej hmoty hniť v lesoch, miesto toho, aby sme prispeli rôznym správcom lesov nato, aby lesy vyčistil, tým by podstatne naše lesy podstatne ozdraveli. Majorita to už dnes vo veľkom robíť nepôjde tak ako v minulosti, samotní správcovia to nevládajú, a teda nebolo by načase zamyslieť sa nad využitím práve ľudí s nízkym vzdelaním na túto prácu?

4. Zákonník práce, resp. ustanovenie o minimálnej mzde pre ľudí bez vzdelania, ktorí často nevyprodukujú ani len na náklady spojené so svojou cenou práce.

Kto z Vás by zamestnal obyvateľa zo SaSRO ako fyzická osoba či ako podnikateľ – nie v rámci verejnej či štátnej správy, lebo tam to platia všetci občania tohto štátu? Oni veľmi dobre vedia, že stačí zísť za doktorom, vysedieť tam povedzme 5 – 6 hodín a keď tam prídu dvadsiati alebo viacerí, doktor ich vypíše aj keby boli zdraví ako rybička, pretože ináč sa ich nezavíja a do čakárne sa už nikto iný nezmesť. Ak má dostať zamestnanec plat len zato, že prišiel do práce a že tam odsedí, odstojí či strávi určitý čas, tak o týchto zamestnancov nikto nebude mať záujem. A teda ak za deň vyrobí napr. 3 € nech dostane 3 €, ak 100 € nech dostane 100 €. Dnes sa snažíme všetko vyrovnávať, ale toho, čo pracuje demotivujeme a lenivca nemotivujeme.

5. Rôzne pokuty a tresty umožniť odpracovať nie dobrovoľne, ale povinne. Momentálny systém je trestom pre obeť a nie pre páchatela. Kým poškodený musí chodiť na výsluchy či súdne pojednávania, lebo ak nepríde hrozí mu pokuta. Obyvatelia SaSRO majú času dosť a aj dosť výhovoriek.

Celú situáciu asi najlepšie vystihuje výrok jednej Rómky spred siedmich rokov, keď došlo k zníženiu sociálnych dávok. „Dig more, gadžove sú líni, tak nám znižujú sociálne dávky.“ Ak chceme pomôcť obyvateľom SaSRO nastavme systém tak, aby sa im oplatilo pracovať a nie byť na dávkach.

V minulosti sme mali systém integrácie, kde sme vyberali jednotlivcov a zaraďovali sme ich medzi majoritnú spoločnosť, potom prišla sociálna inklúzia a ja si myslím, že je načas začať pracovať komunitne a zdvíhať celé komunity, nielen cez terénnych pracovníkov či komunitné centrá.

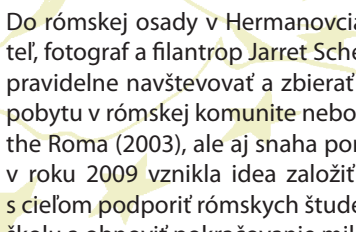
Roma Educational and Development Fund (RED FUND)

História programu sa viaže na rok 1993, kedy navštívil východné Slovensko spolu so svojimi študentmi Dávid Z. Scheffel, kultúrny antropológ z Thompson Rivers University v mestečku Kamloops (Britská Kolumbia, Kanada) a požiadali pani E. Lackovú, rómsku spisovateľku z Prešova, o prednášku o situácii Rómov na Slovensku. Tá ich namiesto prednášky zaviedla do rómskej osady v obci Svinia, kde situácia na nich natoľko zapôsobila, že sa rozhodli pomôcť. Oslovili rôzne organizácie a po päťročnom úsilí sa podarilo vytvoriť skupinu zahraničných organizácií, ktoré prisľúbili spoluprácu a finančnú pomoc. Výsledkom bol „Projekt Svinia“ (1998 – 2003).

Najdôležitejšou z nich bola vládna Kanadská medzinárodná rozvojová agentúra (CIDA – Canadian International Development agency), ktorá poskytla grant Thompson Rivers University, na ktorej pôsobil a stále pôsobí Dávid Z. Scheffel. Ďalšou bola Habitat for Humanity (orientuje na výstavbu nízkorozpočtových domov pre sociálne slabé obyvateľstvo), Heifer Project International s podporou chovu domácich zvierat ako prostriedku na obživu a aktivizáciu komunít a Trickle Up, organizácia z New Yorku, ktorá sa orientuje na aktivity smerujúce k odstráneniu chudoby prostredníctvom mikropôžičiek na malé individuálne podnikanie (www.trickleup.org).

Pre nadáciu Trickle Up v Projekte Svinia prišiel pracovať na Slovensko (1999) PhDr. Jaroslav Skupnik, PhD z FF UK Praha. Ubytoval sa a viac, ako rok života strávil v rómskej komunite v obci Hermanovce neďaleko Svinnej (po tragických povodniach v lete 1998, žiaľ, v rómskej komunite vo Svinnej nebolo možné nájsť ubytovanie). Paralelne sa v obidvoch obciach začali aktivity Trickle Up, v ktorých išlo hlavne o podporu niekoľkých miestnych remeselníkov (rezbári, stolári a pod.).

O niekoľko mesiacov neskôr prišla do komunity Klára Kuthanová-Pravdová, vtedajšia študentka z FF UK Praha a reštaurátorka z Náprstkovo múzea, ktorá začala učiť miestne ženy pliesť a háčkovať. Neskôr sa v programe spustila výroba sviečok z včelieho vosku, šitie poznámkových blokov, v prevádzke bola jednoduchá stolárska a kovoobrábacia dielňa. Všetky tieto aktivity sa realizovali v úzkej kooperácii a previazanosti s ostatnými časťami Projektu Svinia.

Do rómskej osady v Hermanovciach prišiel Jaroslava Skupníka navštíviť priateľ, fotograf a filantrop Jarret Schecter z New Yorku, ktorý začal túto komunitu pravidelne navštevovať a zbierať z nej fotografický materiál. Výsledkom jeho pobytu v rómskej komunite nebola iba kniha Hermanovce – four seasons with the Roma (2003), ale aj snaha pomôcť Rómom na východnom Slovensku. Tak v roku 2009 vznikla idea založiť Roma educational and development fund s cieľom podporiť rómskych študentov, ktorí majú perspektívu ukončiť vysokú školu a obnoviť pokračovanie mikroekonomických aktivít Rómov.

Zriaďovacou organizáciou RED FUND-u na Slovensku sa stalo Regionálne rozvojové partnerstvo (2007) so sídlom vo Veľkom Šariši. Jeho cieľom je dosiahnutie zlepšenia spoločenských, kultúrnych, ekonomických a sociálnych podmienok v jednotlivých regiónoch Slovenska, realizovať a podporovať projekty a programy sociálnej inklúzie, rozvoj aktívnej politiky trhu práce a zlepšenie životných podmienok najmä tých skupín, ktoré sú dlhodobo vystavené sociálnemu vylúčeniu a znevýhodnené pri vstupe na trh práce organizovaním školení, konzultácií, grantovou a regrantingovou podporou, organizovaním neziskových, charitatívnych, kultúrnych, odborných a iných akcií a podujatí, ako aj iných foriem ekonomických aktivít smerujúcich k naplneniu uvedených cieľov.

V praxi je Regionálne rozvojové partnerstvo (RRP) skupina ľudí, ktorí spoločne alebo individuálne svojimi myšlienkami a profesionálnou prácou v rôznych oblastiach prispeli a prispievajú k rozvoju regiónov, najmä východného a stredného Slovenska (Mgr. A. Mušínska, PhD., PhDr. Jaroslav Skupník, PhD., PaedDr. M. Smetanka, Mgr. L. Smetanková, Mgr. M. Molčan, Mgr. M. Glevický, Mgr. Š. Kačír, Mgr. M. Bača, M. Dolanský, M. Benková).

Činnosť RRP bola teda vhodnou pôdou pre naplnenie poslania RED FUND-u, t. j. pomôcť aktívne riešiť nepriaznivú sociálnu situáciu aspoň niektorým Rómom na Slovensku, a to realizáciou vzdelávacích, kultúrnych, športových a zamestnaneckých programov minoritných skupín, predovšetkým rómskej menšiny a združovať prostriedky na ne (finančné aj nefinančné). Samotný program má dve oblasti:

Program podpory rómskych študentov

Zameriava sa na podporu talentovaných rómskych študentov zo sociálne znevýhodneného prostredia, pričom ich študijné výsledky dávajú vysoký predpoklad na štúdium a úspešné ukončenie vysokej školy s vyhliadkou nájsť si následne trvalé zamestnanie. Štipendijný program nie je primárne zameraný na finančnú podporu študentov, ale orientuje sa na systematickú prácu so študentmi pod vedením tútorov. Rozširuje ich vedomosti, skúsenosti a zručnosti nevyhnutné pre ich ďalší život. Okrem materiálnej pomoci im program umožňuje účasť na stretnutí s rovesníkmi, návštevy inštitúcií, organizácií, kul-

túrnych a spoločenských podujatí. Študentom poskytuje finančnú podporu na štúdium je vo výške od 20 do 30 eur mesačne, ktorá je viazaná na dosiahnuté študijné výsledky. Okrem toho poskytuje materiálnu podporu (napr. technické a materiálne vybavenie k štúdiu či zabezpečenie odbornej praxe, uhradenie nákladov na kultúrne a spoločenské podujatia a i.) a tutoring (pravidelné stretnutia so študentmi, metodické vedenie tútormi, morálna podpora...).

Do programu sú v tomto čase zaradení štyria študenti zo Spišského Hrhova a Telgártu.

Program vnímame ako alternatívny spôsob riešenia sociálnych problémov na Slovensku, ktorý sa neorientuje na vysoký počet štípendistov ale na dlhodobú a systematickú podporu menšieho počtu študentov.

Program drobných remeselných činností

Zameriava sa na rozvoj zručností a hľadanie možností príjmu prostredníctvom drobných remeselných činností pre obyvateľov rómskych komunít. Nie je zameraný na priamu zamestnanosť výrobcov, ale získanie príležitostného menšieho príjmu a zlepšenie ekonomickej situácie v konkrétnych rodinách s vyhladkou zabezpečenia trvalého príjmu. Realizovaný je so štyrmi rómskymi ženami z obcí Svinia a Spišský Hrhov, ktoré vyrábajú háčkované tašky z jutového špagátu, ručne šité poznámkové bloky. V roku 2010 sa vyrobilo a umiestnilo 140 tašiek a 330 poznámkových blokov. Finančné prostriedky z programu sú používané na nákup materiálu, konzultácie a stretnutia s výrobcami, koordináciu predaja výrobkov a pod.

Positíva programu z pohľadu organizácie vidíme v priamej pomoci konkrétnym ľuďom, ktorí majú záujem zmeniť svoju životnú situáciu, využití pozitívneho príkladu pre ďalšiu motiváciu členov rodiny a komunity, v osobnom a blízkom kontakte s účastníkmi programu, operatívnosti a flexibilitate programu pri hľadaní nových riešení a možnosti previazania na iné existujúce programy (Charity shop a i.). Z pohľadu účastníkov programu im program prináša motiváciu k novým postupom pri výrobe výrobkov, posilnenie sebavedomia a osobnej zodpovednosti k životu.

K rizikám programu patrí jeho pomerne vysoká časová a finančná náročnosť a obmedzené kapacity RRP pre realizáciu programu či občasný negatívny postoj „predajcov“ a kupujúcich k produktom vyrobeným rómskou menšinou. Program je vhodný len pre obmedzený počet účastníkov, navyše nemáme dostatočné legislatívne nástroje na legalizáciu a rozvoj programu.

V ďalšom období sa chceme zamerať na vyhľadávanie ďalších zručných Rómov, nápadov a typov na výrobky, ktoré splnia kritériá pre technologické zvládnutie

v domácich podmienkach a svojou jedinečnosťou môžu získať „punc originality“.

Chceme získavať ďalšie zdroje na podporu programov a ich skvalitňovanie a zriadiť internetový obchod na stránkach www.rom.sk a www.rrp.sk.

OZ Divé maky a ich aktivity s rómskou talentovanou mládežou

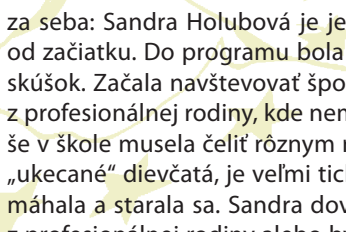
Občianske združenie Divé maky poskytuje štipendium pre rómske deti a mládež, ktoré majú nadanie či už umelecké, študijné alebo remeselné. Pochádzajú z rodín, kde rodičia nemajú dostatok financií na kvalitné vzdelanie a štúdium. Systém Divých makoch je založený na troch pilieroch: darca, tútor a administrátor. Štipendium detí je hradené individuálne od jednotlivých darcov, pričom výška štipendia je rozdielna v závislosti od každého dieťaťa (študenta). Darca podporuje dieťa minimálne jeden školský rok, pričom podpora je väčšinou dlhodobá a môže trvať až do ukončenia štúdia (stredoškolského či vysokoškolského).

O priebeh a pôsobenie dieťaťa v programe sa stará jeho regionálny tútor, ktorý má na starosti viacero detí podľa regiónu. Raz týždenne sa informuje o dieťati telefonicky a raz alebo dvakrát mesačne dieťa a rodinu navštívi. V prípade potreby aj školu. Následne podáva report administrátorovi o celkovom hodnotení štipendistu. Návšteva rodín dieťaťa je niekedy aj častejšia. Všetko závisí vždy od konkrétneho študenta (dieťaťa), čo potrebuje.

Administrátor – programový tím Divé maky – sa stará o dieťa, tútora aj darcu. Tým že dostáva pravidelné informácie o dieťati prostredníctvom tútora, vie o študentovi všetko a na čas. Dokáže ďalej informovať darcu. Okrem toho spravuje financie poskytnuté dieťaťu prostredníctvom darcu, ktoré sa používajú iba na dieťa (administrátor je hradený od iných finančných partnerov). Nikdy nedáva peniaze dieťaťu vopred. Vždy po uhradení výdavkov alebo ich platí priamo. Napr. platí školy, internáty a pod.

Divé maky fungujú už šiesty rok. Deti, ktoré máme v programe, sú od školského roka 2006/2007 a z 34 začínajúcich detí vydržalo do tohto roku 16. Pričom jeden študent program úspešne ukončil: skončil strednú školu, vďaka ktorej získal zamestnanie ako ošetrovateľ v nemocnici, kde praxoval počas svojho štúdia.

Existujú modely, ktoré ukazujú prečo deti nemajú záujem o štúdium: nezáujem rodičov – nezáujem detí. V Divých makoch tento model nefunguje. Ukázala by som to na príkladoch našich detí, ktorých výsledky hovoria sami

za seba: Sandra Holubová je jedna z tých študentiek, ktoré sú v programe od začiatku. Do programu bola vybraná na základe športových talentových skúšok. Začala navštevovať športový klub ako futbalistka. Sandra pochádza z profesionálnej rodiny, kde nemala ako sa hovoriť „na ružiacich ustlané“. Navyše v škole musela čeliť rôznym rasistickým narážkam. Nikdy nepatrila medzi „ukecané“ dievčatá, je veľmi tichá, skromná a každému by najradšej iba pomáhala a starala sa. Sandra dovŕšila 18 rokov. Z toho vyplývalo jasné: odísť z profesionálnej rodiny alebo by si ju nechali na „vlastné náklady“. Nakoniec sa stalo, čo nikto nečakal: Sandra ostala na ulici s teniskami a s oblečením (ktoré jej mimochodom kúpil darca z Divých makov). Výsledok: Sandra je úspešná študentka na strednej zdravotníckej škole, kde študuje ošetrovateľstvo. Budúci rok bude maturovať, učí sa po nemecky a svitá jej nádej na prácu v zahraničí.

Arnie, 15 rokov a Fabián, 17 rokov Berkyovci. Pochádzajú zo Zvolenskej Slatiny, z rómskej osady. Doma sú viac bití ako syti. Keď k nám nastúpili, chceli ich vyľúčiť zo školy. Do programu prišli so svojim učiteľom rezbárstva. Nádherné drevené výrobky nás presvedčili, že títo chlapci majú v sebe veľký talent. Rozhodli sme sa urobiť všetko preto, aby školu dokončili. Dnes? Fabián od septembra nastupuje na Strednú umeleckú školu v Kremnici. Arnymu sa podarilo neprepadnúť a veríme, že čoskoro pôjde za svojim bratom.

Maroš Bilý, 15 rokov, Gaboltov. Do programu bol prijatý ako hudobný talent, hrá na bicie nástroje. Rodičia sa o Maroša takmer vôbec nestarajú, podporu má najmä v starých rodičoch. Základnú školu dokončil a momentálne študuje na Strednej umeleckej škole v Košiciach, kde úspešne ukončil 1. ročník.

To sú príklady detí, kde záujem a dokonca aj láska zo strany rodičov, úplne absentuje. Do Divých makov ich prihlásili učitelia, ktorí verili, že to môžu dotiahnuť ďaleko. Verili v ich talent a deti mali motiváciu, pretože dostali šancu. Nemali to ľahké, pretože museli veľa dokazovať a niekedy prekonať svoje vlastné hranice: zdoľať sedemročné učivo základnej umeleckej školy za jeden rok a urobiť prijímacie pohovory, sústrediť sa na štúdium v podmienkach, kde nemáte ticho, čisto a niekedy ani čo jesť. Ísť do školy aj napriek tomu, že sa Vám všetci vysmieievajú, lebo nemáte si čo čistiť na seba obliecť a pod. Veľká opora pre deti sú tútori, ktorí v týchto ťažkých chvíľach dokážu byť pre deti veľkou oporou. V niektorých situáciách dokonca náhradným rodičom.

Divé maky podporujú nielen štúdium, ale základné práva dieťaťa: a to viesť plnohodnotný život. Deti, ktoré sa dostanú na stredné školy, skončia s maturitou (okrem jednej výnimky, kde vzhľadom na sluchové postihnutie a maďarský jazyk, nebola maturita možná). Veľa týchto detí ani nespievalo, že dokončí základnú školu. Ich rodičia nemajú osemročnú školskú dochádzku, tak prečo by mali aj oni? Lebo vedia, že aj toto je jeden zo spôsobov ako sa zaradiť do spoločnosti, získať zamestnanie a viesť plnohodnotný život.

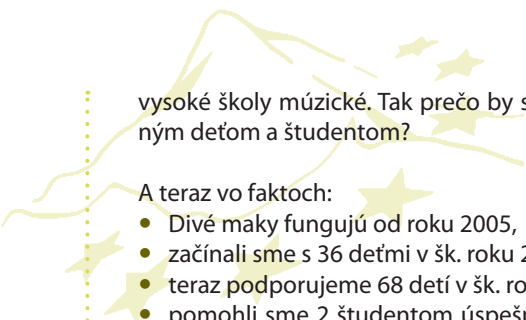
Prostredníctvom Divých makov získajú deti iný pohľad na život. Vďaka darcom, ktorí ich podporujú, môžu vidieť aj „iný svet“. A to platí aj opačne. Pri rôznych príležitostiach (koncerty, kultúrne podujatia, a pod.) umožňujeme stretnutie darcom s podporovaným dieťaťom. Dokonca sa stáva, že darca navštívi rodinu dieťaťa. Vytvorí sa tak priateľský vzťah, kde osobný záujem darcov o dieťa je častokrát dôležitejší ako samotná finančná podpora. Deti tak vidia úspešných, vysokoškolských vzdelaných a v spoločnosti uznávaných ľudí. Ale aj obyčajných ľudí, ktorí majú vzdelanie, úspešnú rodinu a sú spokojní. Deti, ktoré vyrastajú z prostredia, kde nevidia žiadne pozitívne vzory, nikto ich nepochváli, nemotivuje – sú tieto stretnutia veľmi dôležité. Aj keby nedokončili štipendium v Divých makoch, nahliadnu do „sveta“, v ktorom sa dá žiť aj inak. Opačne to platí tiež: veľa darcov, ľudí nevie v akých podmienkach musia tieto deti vyrastať. A častokrát si nevedia ani predstaviť prostredie, z ktorého pochádzajú. Aj vďaka deťom pochopia, že nie každý to má ľahké a nie všetci začíname z rovnakej štartovacej čiary.

Jedna z podmienok pre vstup do Divých makov je talent, nadanie na čokoľvek. Ale talent je len nástroj ako získať kvalitné vzdelanie. Adrián Sivák, Nižná Polianka, 15 rokov, ukončil 8. ročník ZŠ s jednou dvojkou. Robert Sendrei, 17 rokov, Veľký Blh, študuje na obchodnej akadémii, 2. ročník skončil s vyznamenaním. Gerald Sendrei, 12 rokov, Veľký Blh, ukočil s vyznamenaním 6. ročník ZŠ. Všetci traja sú zároveň skvelí taneční: Majster Slovenska v spoločenských tancoch, víťazi niekoľkých súťaží. Ďalší príklad je Ján Deme, 18 rokov, gymnázium – budúci rok sa chystá na vysokú školu študovať medicínu. Do programu prišiel ako úspešný cimbalista a klavirista.

Väčšina Nerómov sa snaží študovať to, čo by v živote chceli robiť – alebo aspoň sa snažíme získať vzdelanie v odbore, ktorým by sme sa chceli živiť. Rómovia dostali do vienka talent na umenie, remeslá. Pán Rigó z Dunajskej Lužnej je príkladom toho, že aj tradičným umením sa dá zarobiť a slušne žiť. Škoda len, že sa o tom tak málo píše. Ako jediný človek zo Slovenska dostal osobný list a poďakovanie od samotnej kráľovnej z Anglicka za darček, ktorý od neho dostala.

Deti a mládež, ktorí sa prihlásia do Divých makov vedia, že im umožníme a dáme šancu študovať práve to, čo ich baví. Nebudeme nikoho nútiť, aby získal výborné známky z jadrovej fyziky či chémie, keď vieme, že túto vedu nepochopia. Aj keď, ako som spomínala, nájdú sa aj takí hudobníci a speváci, ktorí sú dobrí aj v týchto odboroch.

Janko Šivák, 20 rokov, budúci rok končí siesty ročník Strednej umeleckej školy v Košiciach v hre na cimbale. Získal polovičný úväzok učiť na základnej umeleckej škole. Vďaka vzdelaniu: študoval odbor, o ktorý mal záujem a bol v ňom dobrý. Norbert Daniš, 20 rokov, budúci rok končí Konzervatórium v Bratislave. Chce pokračovať na vysokej škole – pričom možnosti sa mu otvárajú aj v zahraničí. Živiť sa chce klavírom, tak ako veľa úspešných muzikantov, ktorí ukončili

vysoké školy múzické. Tak prečo by sa to nemalo podariť aj týmto talentovaným deťom a študentom?

A teraz vo faktoch:

- Divé maky fungujú od roku 2005,
- začínali sme s 36 deťmi v šk. roku 2006/2007,
- teraz podporujeme 68 deťmi v šk. roku 2011/2012,
- pomohli sme 2 študentom úspešne ukončiť strednú školu, vďaka ktorej si našli zamestnanie,
- máme 30 študentov na stredných školách s maturitou,
- piati úspešní maturanti, ktorí v štúdiu pokračujú,
- 13 študentov skončilo s vyznamenaním,
- 16 študentov je v programe od začiatku (viac ako polovica).

Zamestnanosť a rómska problematika je vec, ktorú Divé maky neriešia. Občianske združenie sa len snaží svojou prácou prispieť do spoločnosti kvalitným systémom, ako pomôcť deťom, ktoré sa chcú vzdelávať, ale rodina, v ktorej vyrastajú si to nemôže dovoliť (a niekedy ani umožniť). Darí sa nám to najmä vďaka regionálnym tútorom, zanietenosti ľudí s veľkým srdcom, dobrému marketingu a kvalitnému tímu. Ak veríte v myšlienku, to má veľkú silu. Tak ako ľuďom. Samozrejme, máme aj negatívne skúsenosti, kedy deti odišli z programu z rôznych dôvodov. Väčšinou to boli práve rodičia, ktorí zakázali deťom pokračovať, pretože nevideli zmysel v štúdiu.

A samozrejme, bez darcov, by Divé maky nemohli fungovať. A to nielen finančná podpora, ale dôvera a záujem. Mirka Žaludeková, 18 rokov, Gelnica, štúdiom na Strednej umeleckej škole v Košiciach, 3. ročník. Mirka mala rôzne obdobia a boli aj známky, kedy neboli najlepšie. Darca, ktorý Mirku podporuje už piaty rok ju, zakaždým pokarhal aj pochválil.

Darcovia dostávajú o deťoch pravidelné informácie, polročné a koncoročné vysvedčenie a pravidelné vyúčtovanie ich finančného daru. Ich dôvera a vklad sú pre nás to najdôležitejšie. Pre deti sa stávajú vzormi. Dokážu deti nielen pochváliť, ale aj pokarhať, namotivovať. Aj to je jeden z dôvodov, prečo deti chcú dokončiť a mať kvalitné vzdelanie, zamestnať sa a žiť kvalitným životom. Vidia, že sa to dá.

Učíme ich ryby chytať. Nedávame im peniaze, ani ich nevodíme za ruku do školy. Divé maky im dali šancu, tútori im pomáhajú prekonávať prekážky a darcovia im ukazujú možnosti.

Aneta Kováčová, 20 rokov, študuje v Prahe na konzervatóriu 3. ročník. Z troch dievčat vydržala iba ona. Keď nastupovala do programu (pred šiestimi rokmi) snívala, že bude speváčka. Zo začiatku bola šťastná, že chodí na základnú umeleckú školu. Neskôr vystupovala na rôznych podujatiach s kvalitnými slo-

venskými hudobníkmi a spevákmi. Štúdium na strednej škole jej prišlo veľmi vzdialené. Teraz? 3. ročník, Praha, Konzervatórium. A aj ona mala vyhladky stať sa „iba“ dobrou cukrárkou...

O úspechu či neúspechu v živote neraz rozhodujú náhody. Rodina, v ktorej sa narodíte, ľudia, ktorých stretnete... Ak by ste sa narodili v rómskej osade alebo aj v chudobnej rómskej rodine, vaše možnosti by boli dosť obmedzené. Aj tam sú vynikajúci speváci, tanečníci, hudobníci, výtvarníci, športovci a dokonca aj šikovní študenti. Avšak kvôli nevyhovujúcim sociálnym a materiálnym podmienkam nemajú možnosť rozvíjať svoje nadanie. Málokto má toľko peňazí, šťastia a kontaktov, aby sa stal úspešným aj napriek prostrediu, v ktorom vyrastá. Majú deti z rómskych osád vôbec šancu uspieť v živote? My si myslíme, že majú, ale len za podmienky, že im niekto intenzívne pomáha a posúva ich správnym smerom.

Cieľom Divých makov, je prostredníctvom talentu vzdelávať mladú rómsku inteligenciu. Poskytnúť kvalitné vzdelanie študentom a deťom pochádzajúcich z rómskych komunít zo sociálne slabšieho prostredia za asistencie rómskych tútorov. Prostredníctvom kvalitne prepracovaného systému, sú deti na diaľku podporované darcami, ktorí financujú náklady na rozvoj ich vzdelania a talentu. Dohliadame na preplácanie nákladov detí, vedíme evidenciu detí a financovaných aktivít, asistujeme pri vzdelávacom procese detí priamo alebo prostredníctvom regionálnych tútorov. Tútori fungujú ako terénni sociálni pracovníci, pravidelne navštevujú deti a ich rodiny v ich domácom prostredí, dohliadajú na dochádzku detí do škôl a na financované aktivity, riešia vzniknuté problémy, komunikujú s učiteľmi detí a po každej návšteve dieťaťa a jeho rodiny zasielajú reporty o pokroku dieťaťa programovej koordinátorky a manažérke Divých makov. Deťom organizujeme aj rôzne iné vzdelávacie aktivity, workshopy, koncerty a vystúpenia a pravidelnú Letnú akadémiu.

Dlhodobým cieľom je podpora týchto detí v štúdiách na základných, stredných a vysokých školách a práca na rozvoji ich talentu s cieľom zvýšiť ich vzdelanostnú úroveň na lepšie uplatnenie sa na trhu práce. Iba vtedy, ak dosiahnu kvalitné vzdelanie, vyštudujú na kvalitných školách, dosiahnu výsledky a získajú správne sebavedomie, iba vtedy sa z nich stanú ľudia, ktorí sa uplatnia v živote.

Všetky deti majú na stránke www.divemaky.sk svoj profil a rozpočet na jeden školský rok. Divé maky sme vybudovali vďaka kvalifikovanému manažérskemu tímu, ktorý sa stará o celkový systém podpory štipendijného programu, organizuje všetky aktivity Divých makov a pomáha deťom ich celkovému osobnostnému rastu. ***Vďaka kvalifikovanému tímu sme dokázali vytvoriť fungujúci štipendijný program pre Rómov,*** ktorý podporuje rómske talenty a ***vychováva mladú vzdelanú rómsku inteligenciu.***

Vladimír Benč

SFPA, Prešov

Alexander Mušíka

Ústav rómskych štúdií, Prešovská univerzita, Prešov

Odporúčania z konferencie a zo seminára

Krátkodobé:

Odporúčanie	Zodpovedné inštitúcie
Všeobecné	
Vytvoriť pravidelné odborné diskusné fórum so zástupcov všetkých zainteresovaných strán, ktoré by sa pravidelne venovalo problematike inklúzie Rómov do spoločnosti a súvisiacim témam (návrh: možno aj formou otvorenej pravidelnej pracovnej skupiny Národného konventu).	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, podpredseda vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny + mimovládne organizácie, akademická sféra, príslušné ministerstvá (MPSVaR, MŠ, MH, MDVaRR, MŽP).
Úrad splnomocnenca	
Posilniť úlohu Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity pri koordinácii opatrení zameraných na sociálne vylúčené spoločenstvá a rómsku menšinu. Navrhujeme, aby opatrenia pre MRK boli pre príslušné ministerstvá záväznú minimálne v rovine vládou schválených a prijatých materiálov.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity.
Navýšiť rozpočet Úradu splnomocnenca pre rómske komunity (zároveň to zakoncipovať do štátneho rozpočtu na rok 2012) tak, aby mohol efektívne plniť svoje úlohy, spojené s riešením problémov MRK. Súčasná výška pridelených finančných prostriedkov v rámci dotačnej schémy USVRK je absolútne nevyhovujúca.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MF SR.
Ministerstvá	
Zabezpečiť, aby ministerstvá úzko spolupracovali s Úradom splnomocnenca pri príprave svojich koncepčných materiálov, príprave politík, ich implementácií, monitorovaní a úprav, a brali do úvahy špecifické potreby marginalizovaných skupín a MRK na dosiahnutie rovného prístupu k verejným službám a statkom.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, príslušné ministerstvá.

Odporúčanie	Zodpovedné inštitúcie
Zintenzívniť propagáciu úspešných príkladov (best practices) začleňovania MRK do spoločnosti a využívať ich pre tvorbu politík ako aj pre zvyšovanie osvedčujúcej majority pri odstraňovaní predsudkov o minoritách.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, podpredseda vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny, príslušné ministerstvá.
Európska stratégia pre integráciu Rómov	
Pripraviť do septembra 2011 Národnú stratégiu integrácie Rómov v súlade s Rámcom EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020 a zrealizovať verejné pripomienkovanie Stratégie.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity.
Vzdelávanie	
Urýchlene riešiť situáciu tých základných škôl, ktorých kapacita je už v súčasnosti absolútne nevyhovujúca a kde aj dvojsmené vyučovanie neumožňuje realizovať výchovno-vzdelávací proces (napr. Jarovnice, Chminianske Jakubovany a i.).	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, podpredseda vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny, MŠ SR + MF SR a MDVaRR (zdroje z rozpočtu alebo z fondov EÚ).
Zdravotná starostlivosť	
Urýchlene stabilizovať program terénnych zdravotných asistentov ako jedného z nástrojov zlepšenia zdravotnej situácie v najviac ohrozených MRK. Program TZA je nevyhnutné systematizovať a naviazať na štátny rozpočet, aby nebol závislý od zdrojov z EÚ, ale prioritne aby bola zaručená jeho dlhodobá kontinuita.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, Ministerstvo zdravotníctva SR.
Zamestnanosť	
Spracovať Komplexnú dlhodobú stratégiu prístupu k dlhodobej nezamestnanosti a MRK , ktorá musí mať dlhodobý charakter a musí sa s ňou stotožniť celé politické spektrum v SR tak, aby nedochádzalo k jej revidovaniu po ukončení aktuálneho volebného obdobia.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, ministerstvá, Národná rada SR.
Legislatívne redefinovať „sociálny podnik“ a zahrnúť do legislatívy aj ďalšie nástroje medzitru práce.	Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MPSVaR.
Vytvoriť funkčný mechanizmus podpory vytvárania pracovných miest pre dlhodobo nezamestnaných prostredníctvom: - finančného zvýhodňovania zamestnávateľov, ktorí vytvoria trvalé pracovné miesto pre dlhodobo nezamestnaných (aj pre samosprávy), - vyžadovať vytváranie pracovných miest pre dlhodobo nezamestnaných v prípade verejných zákaziek (napr. výstavba diaľnic, poskytovanie služieb a pod.).	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MPSVaR, MF SR a príslušné ministerstvá.

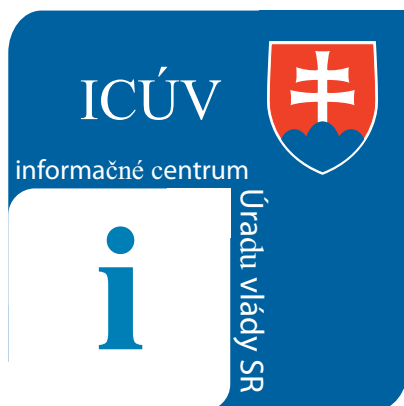
Odporúčanie	Zodpovedné inštitúcie
Komunitná práca	
Urýchlene začať realizáciu programu komunitnej práce v komunitných centrách v MRK so špeciálnym dôrazom na aktivity smerujúce k sociálnej ekonomike a vzdelávacím aktivitám. Program KC a TSP je nevyhnutné systematizovať a naviazať na štátny rozpočet, aby nebol závislý od zdrojov z EÚ, ale prioritne, aby bola zaručená jeho dlhodobá kontinuita.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MPSVaR a MF SR.
Údajová základňa pre informovanú tvorbu politik	
Zabezpečiť vytvorenie programov, mechanizmov a dlhodobých finančných zdrojov na systematický a kvalitný výskum, zber údajov a vyhodnocovanie informácií viažucich sa k problematike MRK nezávislými inštitúciami (vrátane akademického a tretieho sektora).	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MPSVaR, MF SR, Štatistický úrad SR.
Financovanie z EÚ fondov	
Výrazne zjednodušiť a odbyrokratizovať systém financovania projektov z EÚ fondov a zo štátnych prostriedkov.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MF SR, MDVaRR SR a príslušné ministerstvá.
Pri procese hodnotenia, monitorovania a následnej evaluácie projektov financovaných o zdrojov EÚ alebo zo zdrojov štátneho rozpočtu je nevyhnutné okrem formálnych kritérií v prvom rade sledovať ich dopadovú efektivitu pre cieľovú skupinu.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MF SR, MDVaRR SR a príslušné ministerstvá.

Stredno-dlhodobé:

Odporúčanie	Zodpovedné inštitúcie
Európska stratégia pre integráciu Rómov	
Navrhujeme, aby sa SR ešte aktívnejšie zapojila do prípravy Európskej stratégie 2020 a aby si ju v plnej miere aj reálne osvojila a pripravila a implementovala zodpovedajúce politiky pre MRK. Nemala by sa opakovať situácia, ktorá nastala v prípade Dekády začleňovania Rómov, ktorá nenaplnila jej očakávania.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, príslušné ministerstvá.
Samosprávy – zmiešané obce	
Pri riešení problematiky MRK je nevyhnutná spolupráca s príslušnými samosprávami. Navrhujeme vytvoriť motivačný mechanizmus – podpory tým samosprávam, ktoré aktívne pristupujú k riešeniu problematiky MRK (napr. účelovo viazanými finančnými dotáciami), a sankcionovaním tých samospráv, ktoré k problematike MRK pristupujú pasívne alebo odmietavo.	Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, príslušné ministerstvá, obce.

Odporúčanie	Zodpovedné inštitúcie
Vzdelávanie V oblasti školstva je nevyhnutné orientovať sa na zmenu nevyhovujúcej situácie v špeciálnom školstve, v rámci ktorého je neúmerné vysoké percento žiakov z MRK. Navrhujeme preto spracovať samostatnú koncepciu výchovy a vzdelávania žiakov z MRK, ktorá by sa mala orientovať na tieto základné oblasti: • predškolská príprava detí z MRK, • aktívna práca smerujúca k zníženiu protirómskych nálad medzi učiteľmi (podľa výskumov viac ako 80 % učiteľov rómskych žiakov je proti rómsky nastavená), • zamerať sa na vytváranie alternatívnych vzdelávacích modulov, ktoré by umožňovali uplatnenie sa rómskych žiakov na štandardnom trhu práce alebo minimálne na medzitrhu práce (napríklad osemročné učňovské školy), • iniciovať systémovú zmenu umožňujúcu žiakom s ukončeným špeciálnym vzdelaním alebo s neukončeným základným vzdelaním, dokončiť základne vzdelanie a pokračovať v stredoškolskom vzdelávaní až do úrovne maturitnej skúšky.	Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MŠ SR.
Vzdelávanie a sociálne benefity V kontexte vzdelávania žiakov z MRK, ako nevyhnutného predpokladu pre ich úspešného začlenenie sa na trh práce, je nutné vytvoriť motivačný a sankčný systém, ktorý by motivoval deti (a ich rodičov) k vzdelávaniu. Navrhujeme prijať legislatívne zmeny smerujúce k podmieneniu vyplácania sociálnych benefitov (vrátane prídavkov na deti), zastavenie prijímania mladistvých, ktorí prerušili vzdelávanie na aktivačné práce, vytvoriť systém štipendií a špeciálnych benefitov (vrátane benefitov pre školy) pre deti z MRK, ktoré pokračujú vo vzdelávaní po ukončení povinnej školskej dochádzky. V tomto kontexte je vhodné inšpirovať sa úspešnými modelmi zo zahraničia (napr. v Maďarsku funguje systém sociálnych štipendií avšak až v posledných ročníkoch povinnej školskej dochádzky, alebo systém podmieňujúci získanie vodičského oprávnenia ukončeným základným vzdelaním).	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MŠ SR, príslušné ministerstvá.
Zamestnanosť V oblasti sociálnej je nevyhnutné zmeniť súčasný sociálny systém tak, aby nepôsobil demotivačne, ale vytváral tlak na aktivitu klienta. Je nevyhnutné jasne a koncepčne zadefinovať medzitrh práce a nanovo redefinovať pojem sociálne podniky. Do sféry medzitrhu práce a sociálnych podnikov navrhujeme zapojiť aj súkromný sektor minimálne vo forme Agentúry podporovaného zamestnania, ktoré budú odmeňované podľa úspešnosti umiestnenia klientov na štandardnom trhu práce.	Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MPSVaR.

Odporúčanie	Zodpovedné inštitúcie
Navrhujeme redefinovať súčasný sociálny systém, ktorý by sa mal vo väčšej miere orientovať na podmieňovanie vyplácania sociálnych benefitov aktivitou klienta. Upozorňujeme však na nutnosť vytvorenia dostatočného počtu pracovných príležitostí pre všetkých potenciálnych záujemcov, čo vzhľadom na nerovnomernosť ich kvantitatívneho rozloženie v jednotlivých regiónoch Slovenska, môže sa javiť ako výrazný problém (najviac poberateľov benefitov sociálneho systému je v regiónoch v ktorých je najmenej pracovných príležitostí v rámci štandardného trhu práce). K tejto téme by mala prebehnúť „širokozáberová“ odborná diskusia.	Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MPSVaR.
Financovanie z EÚ fondov	
Pri riešení problematiky MRK je nevyhnutné vytvoriť samostatný zdroj financovania zo ŠF EÚ a to prostredníctvom samostatného operačného programu. Súčasnú financovanie LSKP HP MRK prostredníctvom alokácie zdrojov v šiestich operačných programoch sa ukazuje ako nie veľmi vyhovujúce riešenie.	ÚV SR, Úrad splnomocnenca pre rómske komunity, MF SR a príslušné ministerstvá.

- osobný prístup na Štefánikovej 2 v Bratislave
- informačný servis o EÚ na webe euroinfo.gov.sk
- on-line poradňa o praktických stránkach života v EÚ na stránke euroinfo.gov.sk a na čísle 0800 103 104 (bezplatne)
- antikorupčná linka na čísle 0850 111 001 (za cenu miestneho hovoru)
- komorné výstavy vo vstupných priestoroch ÚV SR
- exkurzie v sídle Úradu vlády SR na objednávku